

Міністерство освіти і науки України
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
Криворізький державний педагогічний університет
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Сумський державний університет
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
Український державний університет імені Михайла Драгоманова

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕНЬ
У ГАЛУЗІ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

**МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
14 травня 2026 року**

(електронне видання)

ХАРКІВ – 2026

УДК 37.013.42
ББК 74.60
А 43

Редакційна колегія:

Бойчук Ю.Д. – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України, ректор ХНПУ імені Г.С.Сковороди;

Бережна С.В. – докторка педагогічних наук, професорка, проректорка з наукової, інноваційної і міжнародної діяльності ХНПУ імені Г.С. Сковороди;

Вайнола Р.Х. – докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної освіти та соціальної роботи УДУ імені Михайла Драгоманова;

Волкова К.С. – кандидатка педагогічних наук, доцентка, завідувачка кафедри соціальної роботи КЗ «ХГПА» ХОР;

Іонова І.М. – кандидатка педагогічних наук, доцентка, завідувачка кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності СДПУ імені А.С. Макаренка;

Костіна В.В. – докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки ХНПУ імені Г.С. Сковороди;

Купенко О.В. – докторка педагогічних наук, професорка, доцентка кафедри психології, політології та соціокультурних технологій СДУ;

Поліщук В.А. – докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри спеціальної та інклюзивної освіти ТНПУ імені Володимира Гнатюка;

Рассказова О.І. – докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної роботи КЗ «ХГПА» ХОР;

Романова І.А. – докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки ХНПУ імені Г.С.Сковороди;

Сайко Н.О. – докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації ПНПУ імені В.Г. Короленка;

Смеречак Л.І. – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти ДДПУ імені Івана Франка;

Шимко І.М. – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціології та соціальної роботи КДПУ.

Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти, 14 травня 2026 року [електронне видання]. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2026. 325 с.

Рекомендовано редакційно-видавничою радою

***Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(протокол №5 від 20 травня 2026 р.).***

У збірнику представлено матеріали науково-практичної конференції «Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи», метою якої було обговорення здобувачами вищої освіти сучасних проблем соціальної галузі, набуття навичок апробації результатів соціальних досліджень, поширення досвіду професійної діяльності з вирішення актуальних проблем соціальної роботи і соціальної педагогіки.

Для науковців, викладачів, аспірантів і здобувачів вищої освіти, фахівців соціальних інституцій.

Матеріали публікуються в авторському варіанті.

© Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди, 2026.
© Колектив авторів, 2026.

ЗМІСТ

Асламова Н.А. СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ НАСЕЛЕННЯ В СІЛЬСЬКІЙ ГРОМАДІ.....	10
Бабіч О.С. ЦИФРОВИЙ СТОРІТЕЛІНГ У СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ З ПРОФІЛАКТИКИ ВІКТИМНОСТІ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	12
Бейба Д.Р., Оріхівська А.А. СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ ДЛЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ І ПРОТИДІЇ БУЛІНГУ.....	17
Белаш Я.Ю. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ КОМПЛЕКСУ ЗАСОБІВ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ВПО У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ.....	20
Біланенко А.С. ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ.....	23
Борозенець О.М., Макар Л.М. РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА У НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	24
Верещака О.В. ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ РОБОТИ У ФОРМУВАННІ КУЛЬТУРИ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ.....	27
Власенко К.П. ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАХОДІВ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ.....	32
Галушко В.Ю. ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЯК ЧИННИК УСПІШНОЇ АДАПТАЦІЇ ДО УМОВ НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ.....	37
Гороховська Н.М., Поліщук В.А. РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ ІЗ РАС У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПРЕДМЕТІВ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ГАЛУЗІ.....	40
Дейнеко В.В. ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ МОЛОДІ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	43
Демідова Х.О., Романова І.А. БІБЛІОТЕРАПІЯ В ПОДОЛАННІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ТРУДНОЩІВ ПІДЛІТКІВ.....	45
Денисенко Д.С. ПЕДАГОГІЧНИЙ ЗМІСТ В РОБОТІ З СІМ'ЯМИ З ДІТЬМИ.....	47
Дерей В.А., Романова І.А. ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ПРОФІЛАКТИКИ НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	49

Дьяченко Н.Н., Костіна В.В. ТВОРЧЕ ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ С. РУСОВОЇ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ, ЩО ЗАЗНАЛИ ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ.....	52
Єгоркіна Д.М. ІНКЛЮЗІЯ У СУЧАСНІЙ ОСВІТІ.....	54
Єлецька А.С., Макар Л.М. ПРОГРАМА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ.....	55
Зеленяк Н.М. ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	58
Злидень О.П. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО БАТЬКІВСТВА ЗАКОННИХ ПРЕДСТАВНИКІВ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	64
Золотарьов А.В., Костіна В.В. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ПРОФІЛАКТИКИ КОМП'ЮТЕРНОЇ АДИКЦІЇ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	66
Кайда В.В., Кабусь Н.Д. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З ПОПЕРЕДЖЕННЯ Й ПОДОЛАННЯ БУЛІНГУ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	69
Кальмук Д.Н. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	71
Кисла Д.Р. ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ У ПРОЦЕСІ ЇХНЬОЇ АДАПТАЦІЇ ДО МИРНОГО ЖИТТЯ.....	73
Кізер Б.В. ВОЛОНТЕРСТВО ЯК ФОРМА СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ МОЛОДІ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	74
Ковальова Н.М. СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД СІМЕЙ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРУ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ).....	77
Ковженко Д.Є., Макар Л.М. РОЛЬ ЗАСОБІВ КУЛЬТУРИ У СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	81
Коженкова Ю.Ю., Костіна В.В. ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ЛЮДЕЙ СТАРШОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	84
Козак С.І. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СІМЕЙ ВПО ЯК ОБ'ЄКТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.....	87
Колодій І.В. ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ.....	89

Корнієнко А. І. РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДОШКІЛЬНИКІВ ДЛЯ УСПІШНОЇ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ.....	91
Костик Т.В. ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ БАЗОВОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОСЛУГИ СУПРОВОДУ ПІД ЧАС ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	93
Краснова В.О., Шимко І.М. ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ, ЯКІ ОПИНИЛИСЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ.....	97
Криворучко О.М., Єсіна Н.О. ПРОФІЛАКТИКА СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	103
Криничанська О.П. СОЦІАЛЬНА ІНТЕГРАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ СІМЕЙ З ДІТЬМИ В ГРОМАДИ, ЩО ПРИЙМАЮТЬ.....	108
Кулик К.В., Романова І.А. СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ РОДИН З ДІТЬМИ (ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ) НА БАЗІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.....	110
Куц Д.О. ПСИХОЕМОЦІЙНА СТАБІЛІЗАЦІЯ УКРАЇНЦІВ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ЗА КОРДОНОМ.....	112
Лещенко Є.В. ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ УЧНІВСТВА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В КРАЇНІ.....	114
Літвінова А.О. ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ НАСЕЛЕННЯ.....	119
Малишко О.С. ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ СУПЕРВІЗІЇ В СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ З ПРОФІЛАКТИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРАХ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ.....	121
Менчік О.М., Єсіна Н.О. ПРОГРАМА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УЧНІВСЬКОМУ КОЛЕКТИВІ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	122
Милокостова Г.С. ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СТВОРЕННІ ПРОСТОРІВ ДРУЖНИХ ДО ДИТИНИ.....	128
Миненок А.С. ЗАСАДИ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ В ЦЕНТРАХ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ.....	130
Мирошниченко Т.Ю., Шеплякова І.О. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	132

Мілевська О.А., Макар Л.М. РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА У ФОРМУВАННІ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	140
Мірошниченко І.О., Кабусь Н.Д. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З ПРОФІЛАКТИКИ ВІЛ/СНІДУ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ.....	143
Міхєєва Ю.А. СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ОСОБАМИ З ВАДАМИ ЗОРУ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	145
Міщенко Л.А., Романова І.А. ІГРОВИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ У ПРОФІЛАКТИЦІ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА.....	147
Надточій К.Ю., Шеплякова І.О. ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	149
Невесела А.В. ХОРЕОТЕРАПІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ: АНАЛІЗ ЗАХІДНИХ ПРАКТИК.....	157
Нікіфоров Б.О. СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ЗАСОБАМИ СПОРТУ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ.....	159
Новак І.М., Костіна В.В. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ТЕХНОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ЗАСОБІВ ТЕАТРАЛІЗАЦІЇ.....	162
Овчаренко В.О., Єсіна Н.О. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ З НЕПОВНИХ СІМЕЙ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	165
Олійник І.О. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ПОСЛУГИ ДЛЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ.....	168
Омеліна Є.А. САМОЗАРАДНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ.....	170
Омелюх А.В. КІБЕРБУЛІНГ ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ ТА РЕАГУВАННЯ.....	173
Осика Ю.Ю., Панфілов Ю.І. ПСИХОСОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІМЕЙ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ.....	175
Отич М.С. ПОДОЛАННЯ ЦИФРОВОГО РОЗРИВУ ЯК НАПРЯМ СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ.....	177
Павленко М.В. ІНТЕГРАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У СФЕРУ ПІДТРИМКИ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	179

Павлова Д.А. ПРОФІЛАКТИКА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	181
Пасічник О.О. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З ПРОФІЛАКТИКИ ТОРГІВЛІ ДІТЬМИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ.....	183
Півньова Т.М. СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД ВЕТЕРАНІВ І ВЕТЕРАНОК В МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДАХ.....	186
Піддубна О.Б., Поліщук В.А. НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД.....	189
Потіхенська О.В., Костіна В.В. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ДЛЯ РОЗВИТКУ ПОТЕНЦІАЛУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ МОЛОДІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	192
Резнік О.В. ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В НОВІ ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ.....	197
Ромашко С.О. ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ТА ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СПІВПРАЦЯ ПРИ СТРАТЕГІЧНИХ ВИКЛИКАХ.....	200
Рябокоть Т.М. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА ПРОЯВІВ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ КАЗКОТЕРАПІЇ.....	204
Рязанова Н.В. РОЛЬ ЦИФРОВИХ ОСВІТНІХ ЦЕНТРІВ В ОРГАНІЗАЦІЇ ЗМІСТОВНОГО ДОЗВІЛЛЯ ШКОЛЯРІВ.....	206
Сабурова Л.М., Костіна В.В. ОСНОВНІ НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ.....	209
Сайчук Ю.А. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЗАПОБІГАННЯ КІБЕРБУЛІНГУ СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ.....	213
Сапелкіна О.В. ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРУ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ЧУГУЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ З СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	216
Свинаренко А.Є. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	218

Семенов В.Л. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ У ВОЛОНТЕРСЬКОМУ ПРОСТОРІ БЛАГОДІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	220
Семенчук А.К. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З БАГАТОДІТНИМИ СІМ'ЯМИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА.....	225
Сердюченко Р.К. ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДІВЧАТ-ПІДЛІТКІВ ДО УСВІДОМЛЕНОГО МАТЕРИНСТВА В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	227
Слюсаренко Д.С. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ПІДТРИМКИ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	229
Соколова О.Ю., Кабусь Н.Д. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ.....	233
Стрижак А.В., Шимко І.М. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ І ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА ПРАКТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ.....	238
Стрижак Н.В. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ, У ПРОСТОРІ ГРОМАДИ.....	243
Теслюк К.Р. ГРУПИ САМОДОПОМОГИ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОК У МІСТІ ПРАГА.....	251
Ткаченко А.В. ЗМІСТ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	254
Турченко Д.В. ПРОФЕСІЙНА МОТИВАЦІЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	256
Узун Т.І. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИХ КАТЕГОРІЙ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ.....	258
Улізько М.М. СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З ПРОБЛЕМНИМИ УЧНЯМИ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ.....	260
Філатова В.К., Єсіна Н.О. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ПІДЛІТКІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ У ЦЕНТРАХ ДЕННОГО ДОГЛЯДУ.....	265

Харитонова М.О., Костіна В.В. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З СІМЕЙ ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ЗАСОБАМИ ФОЛЬКЛОРУ.....	269
Харченко Є.Ю. ПРОФІЛАКТИКА АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ В СІМ'ЯХ ВПО.....	275
Хмелик А.С. СІМЕЙНА ТЕРАПІЯ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ.....	277
Храмова Ю.І., Єсіна Н.О. ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	279
Цімейко С.А. РОЛЬ МОЛОДІЖНИХ ЦЕНТРІВ У РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ.....	283
Чорняк Б.Р., Смеречак Л.І. РОЛЬ ТА ФУНКЦІЇ ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНИХ ЦЕНТРІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ОСВІТНІХ ПОТРЕБ ДІТЕЙ З ООП.....	286
Чуприк Н.С. СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОЛОДІ ТА РОЛЬ МОЛОДІЖНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЇХ ВИРІШЕННІ.....	289
Шайнюк А.Я. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ТА ПІДТРИМКА РОДИН, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ.....	291
Шевчун П.В. ФОРМУВАННЯ БАЧЕННЯ МАЙБУТНЬОГО У МОЛОДІ ЗІ СТАТУСОМ ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ.....	296
Шелекет Л.О., Костіна В.В. СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПРОЯВАМИ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ.....	298
Шнайдер О.В. ПРОФІЛАКТИКА БУЛІНГУ СЕРЕД УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ.....	300
Юдіна Л.І., Пришляк В.І. ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ І КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	303
Ягубова С.С., Костіна В.В. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ФОЛЬКЛОРУ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	305
Янчишин В.Й. ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЮРИДИЧНОЇ СФЕРИ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	310
Відомості про авторів.....	315

Асламова Н.А.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

**СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ НАСЕЛЕННЯ В
СІЛЬСЬКІЙ ГРОМАДІ**

*Науковий керівник – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка
кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації Полтавського
національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

Г.О. Котломанітова

Соціальна підтримка вразливих категорій населення є одним із пріоритетних завдань будь-якої розвиненої держави. В умовах сільської громади ця проблема набуває особливої гостроти, зважаючи на обмежену інфраструктуру, віддаленість від обласних центрів та, нерідко, нестачу кваліфікованих кадрів у сфері соціальної роботи. До вразливих категорій населення, які потребують особливої уваги в сільській місцевості, відносяться особи похилого віку, люди з інвалідністю, багатодітні сім'ї, внутрішньо переміщені особи, а також ветерани та члени їхніх сімей.

Особливої актуальності питання організації соціальних служб набуло з початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Дослідження, проведені у 2025 році, свідчать, що в умовах воєнного часу соціальні служби територіальних громад зазнали суттєвого навантаження, пов'язаного як зі збільшенням кількості отримувачів соціальних послуг, так і з необхідністю адаптації форм і методів роботи до нових реалій [1]. Зокрема, Гудзеляк І., Котик Л. та Думяк О. зазначають, що в умовах воєнного часу виникла потреба у нових організаційних моделях надання соціальних послуг, які б ураховували вимушене переміщення населення та руйнування соціальної інфраструктури в зонах активних бойових дій [1].

Одним із ключових ресурсів соціальної підтримки в сільській громаді є волонтерський рух. Волонтери відіграють роль не лише безпосередніх помічників соціальних працівників, а й активних агентів упровадження інноваційних підходів до організації допомоги. Зокрема, важливим напрямом є цифровізація соціальних послуг - використання електронних реєстрів, мобільних застосунків та онлайн-платформ для виявлення потреб населення та забезпечення доступу до відповідної підтримки. Як зазначає Карпенко О. Г., волонтери є рушієм цифровізації соціальної підтримки в сільській громаді, допомагаючи як у технічному впровадженні цифрових інструментів, так і в навчанні отримувачів послуг їх використанню [2].

Проте цифровізація соціальної сфери в сільських громадах стикається з

низкою перешкод: нерівний доступ до Інтернету, низький рівень цифрової грамотності серед старшого покоління, а також відсутність системного фінансування відповідних ініціатив. Подолання цих бар'єрів потребує комплексних зусиль з боку органів місцевого самоврядування, центральних органів влади та громадянського суспільства.

Важливим аспектом соціальної підтримки в сільській громаді є забезпечення міжсекторальної взаємодії - тісної співпраці між органами місцевого самоврядування, соціальними службами, медичними закладами, закладами освіти та неурядовими організаціями. Така взаємодія дозволяє комплексно реагувати на потреби вразливих груп населення, уникати дублювання зусиль та ефективніше використовувати наявні ресурси. На рівні сільської громади особливого значення набуває так зване «принцип одного вікна», що передбачає надання комплексу соціальних послуг в одному місці без необхідності відвідування різних установ.

У сільській місцевості соціальна підтримка не повинна обмежуватися лише матеріальною допомогою чи базовими соціальними послугами, а має включати створення умов для активної участі людей у суспільному житті. Це передбачає організацію освітніх, культурних та соціально-реабілітаційних заходів, спрямованих на підвищення рівня соціальної згуртованості та запобігання ізоляції окремих груп населення. Особливо це стосується осіб похилого віку та внутрішньо переміщених осіб, які часто стикаються з труднощами адаптації до нових умов проживання.

Не менш важливим є розвиток системи соціального супроводу сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Такий підхід передбачає індивідуальну роботу соціальних працівників із кожною сім'єю, оцінку її потреб та розроблення комплексного плану підтримки. У сільських громадах це може включати допомогу у працевлаштуванні, психологічну підтримку, сприяння в отриманні освіти або перекваліфікації, а також налагодження доступу до медичних послуг. Важливо, щоб соціальний супровід мав довгостроковий характер і був спрямований не лише на подолання наслідків кризових ситуацій, а й на їх попередження.

Обмеженість місцевих бюджетів часто стримує впровадження нових ініціатив, тому актуальним є залучення альтернативних джерел фінансування - грантів, міжнародної технічної допомоги, партнерських проєктів із неурядовими організаціями. Ефективне управління ресурсами та прозорість у їх використанні підвищують довіру населення до органів місцевого самоврядування та сприяють активнішій участі громади у вирішенні соціальних проблем.

Отже, соціальна підтримка вразливих категорій населення в сільській громаді є багатовимірним завданням, що потребує системного підходу, залучення волонтерських ресурсів, упровадження цифрових технологій та розвитку міжсекторального партнерства. В умовах воєнного часу та повоєнного відновлення зазначені напрями набувають особливої стратегічної ваги для забезпечення соціальної стійкості громад та добробуту їхніх мешканців.

Список використаних джерел:

1. Гудзеляк І., Котик Л., Думяк О. Організація роботи соціальних служб територіальної громади у воєнний час. *Регіон – 2025: стратегія оптимального розвитку*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 20 листопада 2025 р.). Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2025. 298 с. С. 121–123.
2. Карпенко О. Г. Волонтери як рушій цифровізації соціальної підтримки в сільській громаді. *Ввічливість. Humanitas*. 2025. № 5. С. 102–109.

Бабіч О.С.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

ЦИФРОВИЙ СТОРІТЕЛІНГ У СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ З ПРОФІЛАКТИКИ ВІКТИМНОСТІ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

*Науковий керівник – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка
кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного
педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

І.О. Шеплякова

Анотація. У статті розглядається проблема профілактики віктимності підлітків в умовах закладів загальної середньої освіти. Проаналізовано чинники формування віктимної поведінки підлітків. Акцентовано увагу на потенціалі цифрового сторітелінгу як інноваційного методу соціально-педагогічної роботи та окреслено етапи використання цифрового сторітелінгу для підвищення рівня соціальної адаптованості та резильєнтності учнів. Визначено, що створення персоналізованого медіаконтенту сприяє рефлексії, осмисленню травматичного досвіду та формуванню навичок безпечної поведінки в цифровому та реальному середовищі.

Ключові слова: *підлітки, віктимність, профілактика, соціально-педагогічна діяльність, цифровий сторітелінг, заклади загальної середньої освіти.*

Babich A. Digital Storytelling as a Tool of Socio-Pedagogical Activity for Preventing Adolescent Victimization in General Secondary Education Institutions

Abstract. The article examines the problem of preventing adolescent victimization in general secondary education institutions. The factors contributing to adolescent victimization are analyzed. The potential of digital storytelling as an innovative method of socio-pedagogical work is emphasized, and the stages of implementing digital storytelling aimed at increasing students' social adaptability and resilience are outlined. It is determined that the creation of personalized media

content contributes to reflection, understanding traumatic experiences, and the development of safe behavior skills in digital and real environments.

Key words: *adolescents, victimization, prevention, socio-pedagogical activity, digital storytelling, general secondary education institutions.*

Постановка проблеми. В умовах сучасних соціальних трансформацій проблема профілактики віктимності підлітків набуває особливої актуальності. Активна цифровізація суспільства, трансформація міжособистісних взаємин, зростання інформаційних ризиків, а також вплив кризових явищ створюють нові виклики для соціалізації дітей. Підлітковий вік характеризується підвищеною емоційною чутливістю, потребою в соціальному визнанні, недостатньо сформованими навичками критичного оцінювання ризиків і прогнозування наслідків власної поведінки, що зумовлює підвищену вразливість до різних форм насильства, маніпулятивного впливу, булінгу (зокрема кібербулінгу) та інших проявів віктимізації.

Важлива роль у профілактиці віктимності дітей, зокрема підліткового віку, належить закладам загальної середньої освіти, оскільки саме освітнє середовище створює умови для раннього виявлення ризикованих поведінкових моделей, формування безпечної поведінки та розвитку соціальної стійкості учнів. У цьому контексті діяльність соціального педагога спрямована не лише на попередження негативних явищ, а й на розвиток у підлітків навичок саморегуляції, критичного мислення, ефективної комунікації та конструктивного реагування на складні життєві ситуації.

Водночас традиційні профілактичні форми роботи не завжди забезпечують достатній рівень залучення сучасних підлітків до соціально-виховного процесу, що зумовлює необхідність пошуку нових інтерактивних і технологічно орієнтованих підходів. Одним із перспективних засобів соціально-педагогічної діяльності є цифровий сторітелінг, який поєднує можливості наративної практики та мультимедійних технологій. Використання цифрових історій створює умови для активної участі підлітків у процесі осмислення власного досвіду, розвитку рефлексії, емпатії та формування моделей безпечної поведінки.

Аналіз досліджень. Проблема віктимності та профілактики віктимної поведінки підлітків знайшла відображення у працях вітчизняних та закордонних учених, які розкривають психологічні, соціально-педагогічні та поведінкові чинники віктимізації особистості.

Теоретичні аспекти віктимної поведінки, механізми її формування та напрями профілактичної роботи висвітлено в студіях А. Бисторова [1], Т. Вакулич [2], С. Гури [3], Н. Єсіної, І. Романової та І. Шеплякової [4], Т. Журавель [10], В. Кириченко та В. Нечерди [5], Т. Лях, В. Жукова та А. Спіріна [7], Н. Сергєєвої [11], Н. Столярової [12], Н. Сушик [13], В. Ташматова та Ю. Ліпської [14], Н. Теслик [15] та інших авторів. Окремий напрям наукових розвідок пов'язаний із використанням цифрових технологій в освітній практиці загалом та в соціально-педагогічній зокрема. Питання цифровізації освітнього середовища, формування цифрової компетентності та

впровадження інноваційних методів навчання й виховання висвітлено у працях С. Литвиної, О. Ляшенка, О. Овчарук, О. Пінчук, О. Спіріна та А. Сухіх [8], Н. Павлової [9] та інших учених. Особливе місце у сучасних педагогічних дослідженнях посідає сторітелінг як інструмент формування особистісних і соціальних компетентностей. Потенціал цифрового сторітелінгу для розвитку рефлексії, самовираження, емоційної стійкості та комунікативних навичок розкрито у працях Дж. Ламберта [18], О. Кисельової [6], І. Шеплякової та В. Маслової [16; 17] та інших дослідників цифрової наративістики.

Водночас, попри наявність значного масиву наукових праць, питання використання цифрового сторітелінгу як засобу профілактики віктимності підлітків у закладах загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО) залишається недостатньо розробленим. Зокрема, потребують уточнення зміст, форми та механізми впровадження цього інструменту в систему соціально-педагогічної діяльності ЗЗСО.

Метою статті є теоретичне обґрунтування можливостей цифрового сторітелінгу як засобу соціально-педагогічної діяльності з профілактики віктимності підлітків у закладах загальної середньої освіти.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких завдань: визначити особливості підліткової віктимності; охарактеризувати можливості цифрового сторітелінгу як інноваційного засобу соціально-педагогічної роботи; окреслити етапи впровадження цифрового сторітелінгу у профілактичну діяльність соціального педагога ЗЗСО.

Виклад основного матеріалу. На основі узагальнення результатів проведеного аналізу наукових праць [1-5; 7; 10-15] констатовано, що віктимність підлітків розглядається як сукупність індивідуально-психологічних та соціальних характеристик, що підвищують імовірність потрапляння особистості в ситуації небезпеки, насильства, психологічного тиску чи інших негативних соціальних впливів. У підлітковому віці ризик віктимізації зростає через емоційну нестабільність, прагнення до соціального визнання, недостатній життєвий досвід та підвищений вплив референтного оточення.

Соціально-педагогічна діяльність із профілактики віктимності в закладах загальної середньої освіти має бути спрямована на формування в учнів навичок безпечної поведінки, розвиток емоційної стійкості, рефлексивних умінь, навичок конструктивного розв'язання конфліктів і критичного осмислення інформації. Одним із перспективних інструментів такої діяльності є цифровий сторітелінг – метод, що передбачає створення мультимедійних історій із використанням тексту, зображень, відео, аудіосупроводу та цифрових платформ.

Особливість цифрового сторітелінгу полягає в тому, що підліток виступає не пасивним споживачем інформації, а активним творцем наративу. У процесі створення цифрової історії учень має можливість моделювати складні життєві ситуації, аналізувати поведінку персонажів, визначати ризики та шукати конструктивні способи подолання труднощів. Така діяльність сприяє розвитку рефлексії, емпатії та здатності прогнозувати наслідки власних рішень. Отже, цифровий сторітелінг доцільно розглядати не лише як засіб передавання

інформації, а як інструмент осмислення досвіду та формування адаптивних поведінкових стратегій.

Процес упровадження цифрового сторітелінгу в систему соціально-педагогічної діяльності з профілактики віктимності підлітків у ЗЗСО може включати кілька взаємопов'язаних етапів: діагностично-підготовчий, наративно-проектувальний, техніко-творчий і рефлексивно-презентаційний.

На діагностично-підготовчому етапі соціальний педагог визначає рівень ризику віктимної поведінки з використанням психодіагностичних методик, спостереження, бесід та аналізу соціального середовища учня, аналізує соціально-психологічні потреби підлітків і добирає тематику цифрових історій (булінг, кібербулінг, маніпуляції, безпечна комунікація, міжособистісні конфлікти тощо).

Наративно-проектувальний етап передбачає створення сценарію цифрової історії, у межах якого підлітки моделюють поведінку персонажів у кризових ситуаціях, визначають ризики та шляхи їх подолання. Використання механізму проєкції дає змогу учням опрацьовувати власний емоційний досвід через образ героя, що сприяє зниженню внутрішньої напруги та розвитку навичок саморегуляції.

На техніко-творчому етапі відбувається створення мультимедійного продукту із застосуванням цифрових платформ і програм, зокрема Canva, CapCut, Powtoon або інших доступних інструментів. Це сприяє розвитку цифрової компетентності та підтримує мотивацію підлітків до участі у профілактичній діяльності.

Рефлексивно-презентаційний етап передбачає представлення створених історій, їх колективне обговорення та осмислення. У безпечному освітньому середовищі підлітки мають можливість аналізувати різні моделі поведінки, розвивати навички підтримувальної комунікації та усвідомлювати цінність безпечної соціальної взаємодії.

Таким чином, цифровий сторітелінг може розглядатися як ефективний інструмент соціально-педагогічної профілактики віктимності, оскільки сприяє розвитку критичного мислення, емоційної стійкості, медіаграмотності та навичок безпечної поведінки в реальному й цифровому середовищах.

Висновки та напрями подальших досліджень. Отже, цифровий сторітелінг має значний потенціал у системі соціально-педагогічної діяльності з профілактики віктимності підлітків у закладах загальної середньої освіти. Його використання сприяє підвищенню рівня залученості учнів до профілактичної роботи, розвитку рефлексивних умінь, емоційної стійкості, критичного мислення та моделей безпечної поведінки. Практична значущість дослідження полягає в можливості використання запропонованих етапів упровадження цифрового сторітелінгу в соціально-педагогічній діяльності закладів загальної середньої освіти з метою формування в підлітків моделей безпечної поведінки, розвитку навичок конструктивної соціальної взаємодії та підвищення рівня їхньої соціальної адаптованості.

Перспективи подальших досліджень убачаються у розробці й апробації методичних рекомендацій щодо використання цифрового сторітелінгу в

соціально-педагогічній діяльності у ЗЗСО, а також у вивченні можливостей застосування інструментів штучного інтелекту для створення освітнього медіаконтенту профілактичного спрямування.

Список використаних джерел:

1. Бистров А. Є. Особливості віктимної поведінки розумово відсталих підлітків: дис. ... канд. псих. наук: 19.00.08. Київ, 2019. 227 с.
2. Вакуліч Т. М. Аналіз проблеми психологічної компетентності освітян щодо попередження розвитку віктимної поведінки суб'єктів навчально-виховного процесу. *Вісник післядипломної освіти*. 2018. Вип. 1 (2). С. 62-70.
3. Гура С. О. Психологічні особливості віктимної поведінки молодих людей. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2017. № 21. Харків: НУЦЗУ, 2017. С. 116-121.
4. Єсіна Н. О., Романова І. А., Шеплякова І. О. Інтелектуально-ігрова діяльність як інструмент профілактики віктимної поведінки підлітків. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Вип. 101. Київ: ВД «Гельветика», 2024. С. 5-9.
5. Кириченко В. І., Нечерда В. Б. Практики формування просоціальної поведінки підлітків уразливих категорій. *Рідна школа*. 2019. № 1. С. 38-44.
6. Кисельова О. Б. Цифровий сторітелінг як інноваційний засіб дистанційного навчання. *Українські студії в європейському контексті*. 2025. № 11. С. 205-211.
7. Лях Т., Спірін А., Жуков В. Соціальна профілактика ризикованої поведінки підлітків. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 1. С. 64-72.
8. Ляшенко О., Спірін О., Литвинова С., Пінчук О., Овчарук О. Сухіх А. Концептуальні засади цифровізації освітнього середовища закладу загальної середньої освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2024. Т. 102. №4. С. 1-25.
9. Павлова Н. Цифрове освітнє середовище у контексті цифровізації освіти. *Scientific method: reality and future trends of researching: IV International Scientific and Theoretical Conference* (July 26, 2024; Zagreb, Croatia). URL: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/1988> (дата звернення: 11.05.2026).
10. Профілактика деструктивної поведінки підлітків: навч.-метод. посіб. / Т. Журавель, Ю. Удовенко та ін. Київ: Вид-во ФОП Буря О. Д., 2022. 144 с.
11. Сергєєва Н. В. Теоретичні засади супроводу позитивного спілкування підлітків із сімей вимушених переселенців. *Інноватика у вихованні*. 2018. Вип.8. С. 212-220.
12. Столярова Н. Соціально-педагогічна діяльність з профілактики булінгу серед підлітків у закладах загальної середньої освіти. *Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи: матеріали міжвуз. дистан. наук.-практ. конф. здобувачів вищ. освіти* (19 трав. 2021 р.) / за ред. М. П. Васильєвої. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2021. С. 70-71.

13. Сушик Н. С. Соціально-педагогічна профілактика віктимної поведінки підлітків: теоретичний аспект. *Нова педагогічна думка*. 2016. № 1 (85). С. 38-41.
14. Ташматов В. А., Ліпська Ю. В. Соціально-психологічні чинники віктимної поведінки підлітків. *Особистість та суспільство в цифрову еру: психологічний вимір*: матеріали V міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 16 квіт. 2025 р.). Одеса, 2025. С. 32-34. URL: <https://hdl.handle.net/11300/31452> (дата звернення: 11.05.2026).
15. Теслик Н. М. Віктимологія: навч. посіб. Суми: Сумський державний університет, 2021. 71 с.
16. Шеплякова І. О., Маслова В. В. Сторітелінг як метод соціально-виховної роботи з учнівською молоддю в закладах професійно-технічної освіти. *Соціальна робота: реалії та перспективи*: зб. наук. пр. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 110-річчю Полт. нац. пед. ун-та імені В. Г. Короленка, м. Полтава, 9-10 трав. 2024 р. / за заг. ред. Н. О. Сайко, В. І. Березан. Полтава, 2024. С. 87-92.
17. Шеплякова І., Маслова В. Використання сторітелінгу в соціально-педагогічній роботі з соціалізації учнівської молоді в закладах професійно-технічної освіти. *Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади*: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. (10 черв. 2025 р., м. Суми). Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2025. С.122-126.
18. Lambert J. Digital Storytelling: Capturing Lives, Creating Community. 6th ed. New York: Routledge, 2020. 234 p.

Бейба Д.Р.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

Оріхівська А.А.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ ДЛЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ І ПРОТИДІЇ БУЛІНГУ

*Науковий керівник - кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

Л.І. Смерчак

У сучасному просторі деструктивні прояви міжособистісної взаємодії здобувачів освіти залишаються однією із найбільш гострих соціально-психологічних проблем, що безпосередньо загрожує безпеці освітнього середовища. Генезис конфліктних ситуацій у шкільних колективах зумовлений комплексом як психоемоційних, так і соціально-ідентифікаційних чинників, що трансформуються у різні форми агресивної поведінки – від вербальної експресії

до фізичної агресії [1].

У своєму дослідженні ми виходили з того, що «безпечне шкільне середовище, побудоване на довірі й повазі одне до одного, є найкращою основою для запобігання випадків булінгу в закладі освіти. А щоб такі ситуації траплялися якомога рідше і не переростали в системне явище, кожен освітній заклад має розробити комплекс заходів для протидії булінгу» [3].

Створення безпечного шкільного середовища є основною передумовою запобігання ризикованим ситуаціям, проявам насильства, булінгу (цькуванню) та жорстокому поводженню. Особливо важливо при цьому створити умови, які:

- надаватимуть учням можливості щодо розвитку свого соціального та емоційного інтелекту (мова йде насамперед про опанування навичок саморегуляції та ефективного управління інтерперсональними взаєминами, що базуються на взаємоповазі та дотриманні етичних норм). Це передбачає глибоке розуміння концепції особистих кордонів, визнання їхньої недоторканності та здатності до асертивної комунікації, зокрема вміння говорити «Ні!» в ситуаціях, що загрожують психоемоційному комфорту чи/або безпеці особистості;

- стимулюватимуть залучення дітей до процесу формування «нормативної бази» групової взаємодії, що є визначальним чинником побудови конструктивних стосунків в учнівському колективі;

- стимулюватимуть розвиток культури спільного вирішення проблемних ситуацій і водночас утверджувати етичну неприпустимість замовчування негативних інцидентів. Важливим аспектом при цьому є вчасне та мобільне сприйняття запиту про допомогу, який має інтерпретуватися не як прояв особистісної слабкості, а як конструктивна технологія подолання труднощів та актуальна потреба дитини в підтримці;

- забезпечуватимуть суб'єктів освітнього процесу чітким алгоритмом дій та вичерпною інформацією щодо суб'єктів, термінів і способів звернення за допомогою в кризових ситуаціях. При цьому особлива роль відводиться формуванню культури емпатійної підтримки особистості;

- сприятимуть змістовній діяльності в процесі засвоєння навчальних і позанавчальних тем;

- заохочуватимуть учнів до розкриття індивідуальних талантів, занять улюбленими справами;

- забезпечуватимуть прозорість інституційних механізмів та алгоритмів запобігання й реагування на будь-які прояви насильства;

- передбачатимуть проведення системної просвітницької роботи серед учнів, педагогічного колективу, батьківської громадськості та представників місцевої спільноти щодо сутнісних характеристик булінгу й кібербулінгу [3].

З метою підвищення рівня професійної готовності педагогічних працівників до формування безпечного освітнього простору, МОН пропонує такі навчальні модулі з питань компетентнісного навчання і створення безпечного і дружнього до дитини: онлайн-курс «Безпечна і дружня до дитини школа»; онлайн-система «Експрес-оцінювання закладу освіти»; навчальний модуль «Основи формування соціальної і здоров'язбережувальної

компетентності учнів»; онлайн-курс «Основи здоров'язбережної компетентності»; онлайн-курс «Вчимося жити разом»; онлайн-курс «Освіта на основі життєвих навичок»; освітня програма «Базові навички медіатора/медіаторки в закладах освіти» [2].

Акцентуємо увагу на тому, що план заходів щодо запобігання та протидії булінгу (цькування) в закладі освіти є насамперед інструментом практичної реалізації задекларованої в статуті закладу позиції свого засновника (засновників) щодо протидії та попередження булінгу, який має цілковито узгоджуватися з актуальним законодавством та державними пріоритетами в цій сфері. Процес розроблення такого документа потребує колегіального підходу через створення міжвідомчої робочої групи за участю представників Національної поліції, системи охорони здоров'я, соціальних служб, а також батьківської спільноти та громадських організацій. Основною метою цих заходів є формування в усіх учасників освітнього процесу стійкого переконання щодо неприпустимості насильства, а також розвиток практичних навичок активного протистояння булінгу (цькуванню) з урахуванням специфічних потреб та наявних ресурсів конкретного закладу освіти.

Процедура офіційного впровадження узгодженого документа передбачає його затвердження на загальних зборах учасників освітнього процесу або на засіданні педагогічної ради із залученням усіх зацікавлених сторін, компетентних у вирішенні зазначених питань. Структура цього плану залишається адаптивною, що дає змогу учасникам освітнього процесу оперативно вносити до нього корективи (за необхідності) протягом навчального року на основі аналізу результатів систематичного моніторингу.

Список використаних джерел:

1. Кекош О., Смерчак, Л. Системний підхід до діяльності соціального педагога щодо запобігання та протидії булінгу(цькування) в освітньому середовищі. *Молодь і ринок*. 2026. № 2 (246). С. 122–126.
2. Лист МОН Про створення безпечного освітнього середовища в закладі освіти та попередження і протидії булінгу (цькуванню). URL. <https://mon.gov.ua/npa/pro-stvorenniya-bezpechnogo-osvitnogo-seredovisha-v-zakladi-osviti-ta-poperedzhennya-i-protidiyi-bulingu-ckuvannyu>
3. Профілактика деструктивної поведінки підлітків / за ред. Т. Журавель, Ю. Удовенко. Видавництво ФОП Буря О.Д. Київ, 2022 144 с.

Белаш Я.Ю.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради*

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ КОМПЛЕКСУ ЗАСОБІВ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ВПО У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

*Науковий керівник - кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради*

В.В. Анголенко

Актуальність проблеми соціально-педагогічної підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО) обумовлена тривалою фазою воєнного стану та необхідністю переходу від моделі екстреної допомоги до стратегії сталої інтеграції у нові соціокультурні умови.

Теоретичний аналіз свідчить, що в умовах децентралізації саме територіальна громада стає ключовим суб'єктом надання соціальних послуг, оскільки володіє необхідною гнучкістю та ресурсами для створення адаптивного середовища для внутрішньо переміщених осіб (ВПО).

Проблематика підтримки ВПО, які потребують системної освітньо-профілактичної роботи в межах територіальної громади, розглядалася у працях таких науковців, як Т. Алексеєнко, О. Безпалько, С. Потапенка, Т. Семигіної, О. Симонович та інших [4]. Проте на сучасному етапі виникає потреба у трансформації підтримки із розрізнених послуг у цілісний комплексний механізм супроводу всієї родинної системи.

Під засобами соціально-педагогічної підтримки ми розуміємо не матеріальні об'єкти, а сукупність спеціально створених умов (матеріальних, емоційних, правових, когнітивних), що використовуються для мінімізації наслідків вимушеного переміщення та відновлення життєвого потенціалу особи у кризових обставинах. Відповідно, комплекс засобів - це багаторівнева система взаємопов'язаних форм і методів, що реалізується суб'єктами соціальної роботи громади з метою фасилітації адаптації та посилення спроможності сімей ВПО самостійно розв'язувати життєві проблеми.

Теоретико-методологічне підґрунтя впровадження запропонованого комплексу засобів виступатиме наступними підходами:

✓ сім'єцентричним підходом: передбачає спрямованість на збереження цілісності родини та подолання внутрішньосімейних конфліктів, що виникають через стрес переїзду. Прикладом реалізації є проведення спільних занять у майстернях творчого відновлення (реабілітації), що сприятиме регенерації емоційних зв'язків між батьками та дітьми;

✓ принципом соціальної резильєнтності: орієнтує на розвиток здатності особистості до адаптивного «пружинення» під тиском кризових обставин через психологічне розвантаження та опанування нових життєвих звичок;

✓ екосистемним підходом: розглядає територіальні громади як цілісне живе середовище, де успіх інтеграції забезпечується синергією ринку праці, системи охорони здоров'я та громадського сектору. Зокрема, через створення «соціального кластеру» громади (Центр надання адміністративних послуг, центр зайнятості та волонтерський ХАБ), що функціонують за принципом «єдиного вікна»;

✓ андрагогічним аспектом: визначає побудову взаємодії з внутрішньо переміщеними особами на засадах партнерства, автономії та глибокої поваги до їхнього попереднього життєвого і професійного досвіду.

Структурно-функціональна модель комплексу включає об'єкт (ВПО різних категорій), суб'єктів (соціальні педагоги, психологи, юристи, органи влади) та чітко визначену мету – створення адаптивного соціального простору для повної соціокультурної та економічної інтеграції.

Класифікація засобів за вектором впливу представлена таким чином:

– масовими засобами: охоплюють стратегічні сесії, ярмарки вакансій, а також інформаційні кампанії у місцевих медіа. Медіакомунікація у межах таких заходів не лише сприяє мобілізації ресурсів громади та формуванню позитивної громадської думки щодо інтеграції нових мешканців, а й «передбачає навчання соціальних працівників основам медіаграмотності та способам використання медіа як інструменту впливу на соціальну політику», щоб професійно керувати медіавпливом для захисту інтересів вразливих груп [3, с. 66].

– груповими засобами: включають тренінги з фінансової грамотності, батьківські клуби, групи взаємодопомоги.

– індивідуальними засобами: базуються на технологіях соціального супроводу, кейс-менеджменту, психологічного консультування.

Основою для побудови ефективної взаємодії є первинна соціально-психологічна діагностика. За дослідницями В. Анголенко та Н. Печерицею, вона виступає стартовою точкою, що дозволяє виявити не лише зовнішні проблеми, а й внутрішні ресурси людини для подолання кризового стану [1].

Інструментальна частина комплексу охоплює декілька стратегічних напрямів. У межах інформаційно-цифрового блоку передбачається не лише розробка чат-ботів «Навігатор громади», а й активна взаємодія з мас-медіа. Як зазначає А. Синиця, використання соціальних медіа (Facebook, Instagram) дозволяє вести відкритий діалог з громадою та оперативно надавати підтримку онлайн. Окрім інформування, медіа-ресурси мають стати інструментом подолання стигматизації ВПО та платформою для зворотного зв'язку, що є ключовим для оцінювання та покращення якості соціальних послуг [3].

Особливу увагу приділено соціально-економічному блоку, адже, як зазначає Л. Осіпова, «забезпечення зайнятості та досягнення економічної самодостатності є значним викликом для біженців та ВПО» через обмежений доступ до ринку праці та низький рівень працевлаштування (лише 50% осіб

працездатного віку) й відповідно, ми пропонуємо навчання самозайнятості та грантрайтингу в межах проєктів типу «Академія цивільної активності» [2, с. 106].

Психосоціальний блок реалізується через інноваційні методи, такі як «жива бібліотека», форум-театр або соціальне проєктування (спільні еко-проєкти), дозволяє ВПО відчувати себе корисними суб'єктами громади.

Ефективність впровадження комплексу забезпечується через принцип активної участі – безпосереднє залучення ВПО до робочих груп та прийняття рішень на рівні громади. Таким чином, обґрунтований комплекс засобів є механізмом трансформації соціального середовища, що сприяє повноцінній автономії та гармонійній інтеграції ВПО в новому соціумі.

Список використаних джерел:

1. Анголенко В. В., Печериця Н. М. Інтеграція технологій соціальної роботи в пенітенціарній системі: від діагностики до корекції. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. 2025. Вип. 2 (151). С. 20–25. DOI: <https://doi.org/10.24195/2617-6688-2025-2-3>.
2. Осіпова Л. Проблеми забезпечення соціальної допомоги біженцям і вимушеним переселенцям та механізми їх вирішення. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*. Vol. 3, No. 3, 2024, pp. 104-112. doi:10.46299/j.isjmef.20240303.10 .
3. Синиця А. Взаємодія соціальних працівників з мас-медіа як чинник розвитку сучасної соціальної роботи: порівняльний аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду. Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи. Київ: УДУ імені Михайла Драгоманова, 2026. С. 66–68.
4. Соціальна робота в громаді [Електронний ресурс] : наук.-допом. бібліогр. покажч. / Східноєвроп. нац. ун-т, Ф-т пед. освіти та соц. роботи, Бібліотека ; уклад. Л. Дейнека. Електрон. текст. дані. Луцьк, 2020. 167 с.

Біланенко А.С.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

*Науковий керівник – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка
кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного
педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

І.О. Шеплякова

Сучасні суспільні трансформації, пов'язані з воєнним станом, цифровізацією та кризовими соціальними процесами, актуалізують проблему формування громадянськості старших підлітків у закладах загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО). Освітній простір сьогодні виконує не лише навчальну, а й важливу соціально-виховну функцію, спрямовану на розвиток активної громадянської позиції, патріотизму, відповідальності та соціальної участі молоді.

У сучасних педагогічних і соціально-педагогічних дослідженнях громадянське виховання розглядається як один із провідних напрямів формування особистості та розвитку громадянськості. Так, Т. Мацейків [2] наголошує на необхідності розвитку громадянської компетентності учнів відповідно до сучасного суспільного запиту. І. Бех [1] підкреслює важливість пошуку ефективних форм, методів і технологій виховання, здатних сприяти становленню свідомого громадянина-патріота.

Аналіз наукових джерел дозволив визначити перспективні напрями вдосконалення соціально-виховної роботи з формування громадянськості старших підлітків у ЗЗСО.

Одним із найбільш ефективних засобів є розвиток учнівського самоврядування. Залучення школярів до організації шкільних ініціатив, волонтерських і патріотичних заходів, діяльності громадських об'єднань сприяє формуванню навичок самостійного прийняття рішень, відповідальності, критичного мислення та усвідомлення власної ролі в житті громади й держави.

Важливим ресурсом громадянського виховання також є використання цифрового середовища та шкільних медіа. Створення учнівських блогів, шкільних сторінок у соціальних мережах, електронних газет і медіапроектів активізує громадянську участь підлітків, розвиває комунікативні навички, медіаграмотність і соціальну активність. Участь у медіапросторі сприяє усвідомленню значущості власної позиції та формуванню громадянської свідомості.

Перспективними напрямками соціально-виховної роботи з формування громадянськості старших підлітків у ЗЗСО є розвиток волонтерської діяльності, учнівського самоврядування, проєктних і медіаосвітніх практик, дебатних

форматів, громадянської участі та соціального партнерства. Важливу роль відіграє створення умов для набуття підлітками реального досвіду відповідальної взаємодії, прийняття рішень, участі в житті громади та критичного осмислення суспільних процесів.

Отже, ефективне формування громадянськості старших підлітків потребує поєднання сучасних форм і методів соціально-виховної роботи, орієнтованих на активну участь учнів, розвиток їхньої соціальної відповідальності та готовності до громадянської взаємодії. Використання практик учнівського самоврядування, цифрових платформ і медіаосвіти створює умови для виховання свідомого, відповідального та соціально активного громадянина України.

Список використаних джерел:

1. Бех І. Д. Патріотичне і громадянське виховання у власних межах. *Освіта для миру*: зб. наук. пр. VIII Укр.-польського / Польсько-укр. наук. форуму (8-10 жовт. 2019 р.). С. 1-12. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/717745> (дата звернення: 07.05.2026).
2. Мацейків Т. І. Громадянськість як основа громадянської компетентності особистості. *Електронна бібліотека НАПН України*: вебсайт. С. 80-83. URL: <https://surl.li/nxjafv> (дата звернення: 07.05.2026).

Борозенець О.М.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

Макар Л.М.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА У НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У сучасних умовах розвитку українського суспільства проблема національно-патріотичного виховання дітей та молоді набуває особливої актуальності. Суспільні трансформації, воєнні виклики, необхідність збереження національної ідентичності, духовних і культурних цінностей українського народу зумовлюють потребу у формуванні в підростаючого покоління патріотичної свідомості, громадянської відповідальності та активної життєвої позиції. Особливе значення у цьому процесі належить закладам загальної середньої освіти, які виступають важливим соціальним інститутом виховання особистості.

Підлітковий вік є одним із найважливіших етапів становлення особистості, формування світоглядних орієнтирів, моральних переконань і

соціальних цінностей. Саме у цей період активно формується національна самосвідомість, ставлення до держави, суспільства, історії та культури свого народу. У зв'язку з цим особливої уваги потребує організація ефективної виховної роботи, спрямованої на розвиток патріотичних почуттів та громадянських якостей підлітків.

Важливу роль у реалізації національно-патріотичного виховання відіграє соціальний педагог, професійна діяльність якого спрямована на створення сприятливого соціально-виховного середовища, координацію взаємодії між учнями, педагогами, батьками та громадськістю, а також на формування соціально значущих цінностей у молоді. Соціальний педагог забезпечує організацію виховних заходів, сприяє розвитку громадянської активності підлітків, залучає їх до волонтерської, культурно-просвітницької та суспільно корисної діяльності.

Процес виховання є важливою складовою цілісного освітнього процесу, що зумовлює необхідність подальшого осмислення та обґрунтування його сутності. У педагогічній науці існує значна кількість підходів до трактування поняття «виховання», серед яких можна виокремити такі:

- на думку Ю. Терещенко, виховання є однією з найважливіших цінностей людського суспільства, оскільки саме воно забезпечує суспільний розвиток і передачу накопиченого досвіду, знань та культурних надбань майбутнім поколінням [3, с.11 - 15];

- поняття «виховання» охоплює всю сукупність впливів на особистість, зокрема навчання та освіти, спрямованих на її всебічне формування й удосконалення. У широкому філософському розумінні виховання розглядається як процес і результат розвитку людини як особистості. Саме завдяки вихованню людина набуває соціальних, культурних і моральних якостей, стає повноцінним членом суспільства, тоді як без виховання вона залишалася б лише біологічною істотою [4, с.11];

- у психологічному словнику за редакцією В. Синявського виховання трактується як процес свідомого, цілеспрямованого та систематичного формування особистості, який здійснюється під впливом соціальних інститутів і в межах суспільного середовища з метою підготовки людини до виконання соціальних ролей і функцій, а також до повноцінної життєдіяльності у різних сферах суспільного життя. У процесі виховання формуються потреби, взаємини та ставлення особистості, розвиваються її інтереси, прагнення, ідеали, світогляд і переконання [2, с.28];

- І. Бех вважає, що поняття виховання як взаємодії є більш конструктивним, ніж розуміння виховання лише як впливу. Науковець наголошує на необхідності формування у вихованця готовності бути носієм і продовжувачем людської духовності, розвитку потреби у морально-духовному збагаченні та прагнення жити відповідно до загальнолюдських моральних і духовних цінностей [1, с.120].

Отже, аналіз наукових підходів до трактування поняття «виховання» дає підстави стверджувати, що виховання є цілеспрямованим і систематичним процесом формування особистості, її ціннісних орієнтацій, моральних якостей,

світогляду та громадянської позиції. Особливої актуальності цей процес набуває у контексті національно-патріотичного виховання підлітків, оскільки саме у підлітковому віці активно формується національна самосвідомість, ставлення до суспільства, держави, культурної спадщини та духовних цінностей народу.

Важлива роль у реалізації завдань національно-патріотичного виховання належить соціальному педагогу, який виступає організатором соціально-виховної діяльності у закладі загальної середньої освіти. Професійна діяльність соціального педагога спрямована на створення сприятливого виховного середовища, формування громадянської активності, патріотичної свідомості, поваги до державних символів, історії та культури України.

Соціальний педагог сприяє розвитку у підлітків почуття відповідальності за майбутнє держави, готовності до суспільно корисної діяльності, волонтерства та активної громадянської участі. Водночас важливим напрямом його роботи є координація взаємодії між школою, сім'єю та громадськістю з метою забезпечення цілісного виховного впливу на особистість підлітка.

Ефективність національно-патріотичного виховання значною мірою залежить від використання соціальним педагогом сучасних форм і методів роботи, які сприяють активному залученню учнів до виховного процесу, розвитку їхньої соціальної активності, критичного мислення та національної свідомості.

У контексті національно-патріотичного виховання підлітків діяльність соціального педагога реалізується через різноманітні напрями роботи, спрямовані на формування національної свідомості, громадянської відповідальності та соціальної активності учнів.

Одним із важливих напрямів діяльності соціального педагога є інформаційно-просвітницька робота, яка передбачає ознайомлення підлітків з історією України, її культурною спадщиною, національними традиціями, державними символами та видатними постатями українського народу. Реалізація цього напрямку здійснюється через проведення виховних годин, тематичних заходів, круглих столів, бесід, конкурсів, тематичних виставок та соціально-просвітницьких акцій.

Важливим напрямом є організація соціально активної діяльності підлітків. Соціальний педагог залучає учнів до волонтерської діяльності, благодійних ініціатив, громадських проєктів, що сприяє розвитку патріотичних почуттів, гуманізму, відповідальності та активної громадянської позиції.

Не менш важливим напрямом роботи є формування у підлітків морально-духовних цінностей, поваги до прав людини, толерантності, національної гідності та відповідального ставлення до суспільства і держави. У цьому процесі важливе значення мають тренінгові заняття, дискусії, інтерактивні методи роботи та створення позитивного виховного середовища у закладі освіти.

Особлива роль у діяльності соціального педагога належить взаємодії із сім'єю, педагогічним колективом та громадськістю. Співпраця всіх учасників

освітнього процесу забезпечує цілісність виховного впливу та підвищує ефективність національно-патріотичного виховання підлітків.

Отже, діяльність соціального педагога у сфері національно-патріотичного виховання підлітків має комплексний характер і спрямована на формування національної свідомості, громадянської відповідальності, морально-духовних цінностей та активної життєвої позиції учнів. Ефективність національно-патріотичного виховання підлітків значною мірою залежить від використання сучасних форм і методів соціально-педагогічної роботи, взаємодії закладу освіти із сім'єю та громадськістю, а також створення позитивного виховного середовища, яке сприяє гармонійному розвитку особистості.

Список використаних джерел:

1. Бех І. Д. Виховання особистості: підручник. Київ : Либідь, 2008. 848 с.
2. Психологічний словник / авт.-уклад. В.В. Синявський, О.П. Сергєєнкова; ред. Н.А. Побірченко. К.: Науковий світ, 2007. 274 с.
3. Терещенко Ю.І. Філософія освіти та пошуки морально-етичного виховання. *Шлях освіти*. 2002. №3. С.11-15.
4. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди. Київ: Абрис, 2002. 742 с.

Верещака О.В.

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ РОБОТИ У ФОРМУВАННІ КУЛЬТУРИ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ

*Науковий керівник – докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

В.І. Березан

Анотація. У статті розкрито особливості застосування технологій соціально-реабілітаційної роботи у процесі формування культури ментального здоров'я особистості. Обґрунтовано, що в умовах сучасних викликів ментальне здоров'я стає об'єктом не лише медичного, а й соціально-педагогічного впливу. Проаналізовано комплексний інструментарій соціальної реабілітації, що охоплює діагностичні методи (зокрема, методику В. Бойка для оцінки професійного вигорання), корекційно-розвивальні технології (тренінги резильєнтності, арт-терапію) та інноваційні форми соціального дозвілля (соціальний туризм). Особливу увагу приділено інформаційно-просвітницькій діяльності як засобу підвищення психологічної грамотності населення. Результати дослідження підтверджують ефективність інтеграції соціально-

реабілітаційних заходів у повсякденну практику соціальних служб для зміцнення психоемоційної стійкості особистості та профілактики кризових станів.

Ключові слова: *ментальне здоров'я, культура ментального здоров'я, ментальна культура, здоровий спосіб життя, засоби соціальної роботи.*

Vereshchaka O. Technologies of social and rehabilitation work in the formation of an individual's mental health culture

Abstract. The article reveals the peculiarities of applying social and rehabilitation work technologies in the process of forming an individual's mental health culture. It is substantiated that under the conditions of modern challenges, mental health becomes an object of not only medical but also socio-pedagogical influence. A comprehensive toolkit of social rehabilitation is analyzed, covering diagnostic methods (in particular, V. Boyko's methodology for assessing professional burnout), correctional and developmental technologies (resilience training, art therapy), and innovative forms of social leisure (social tourism). Particular attention is paid to information and educational activities as a means of increasing the psychological literacy of the population. The research results confirm the effectiveness of integrating social and rehabilitation measures into the daily practice of social services to strengthen the psycho-emotional stability of the individual and prevent crisis states.

Key words: *mental health, mental health culture, mental culture, healthy lifestyle, tools of social work.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку українського суспільства, що характеризуються тривалою дією стресових чинників, воєнним станом та соціально-економічною нестабільністю, питання збереження ментального здоров'я набуває стратегічного значення. Формування культури ментального здоров'я особистості перестає бути суто медичною проблемою і переходить у площину соціальної педагогіки та соціальної роботи. Проблема полягає у відсутності у широких верств населення сформованих навичок психогігієни, саморегуляції та превенції професійного вигорання. Соціально-реабілітаційна робота в цьому контексті має стати тим інструментом, який не лише відновлює втрачені функції, а й формує стійку ціннісну установку на підтримку психічного благополуччя [1; 4].

Аналіз досліджень. Проблематика соціальної реабілітації та підтримки ментального здоров'я висвітлена у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Теоретичні засади соціальної реабілітації розробляли А. Капська [3], Н. Заверико [2], І. Зверєва [7]. Питання психологічного благополуччя та культури психічного здоров'я досліджували С. Максименко [6], Т. Чернявська, К. Гладуніна [9]. Окрему увагу методам діагностики психоемоційного стану та подолання професійного вигорання приділяли К. Масlach, Г. Фрейденбергер, В. Бойко, О. Рукавішніков, Дж. Грінберг, чий методика для оцінки вигорання є фундаментом для побудови реабілітаційних програм. Водночас, незважаючи на

значну кількість праць, потребує глибшого вивчення саме технологічний аспект: які конкретні засоби соціальної роботи є найбільш ефективними для формування ментальної культури в умовах громади.

Мета статті: теоретично обґрунтувати та розкрити зміст технологій соціально-реабілітаційної роботи, спрямованих на формування культури ментального здоров'я особистості в сучасних соціокультурних умовах.

Виклад основного матеріалу. Культура ментального здоров'я – це інтегральне утворення особистості, що включає знання про психіку, навички самодопомоги, здатність до адаптації та свідоме ставлення до власного емоційного стану. Соціально-реабілітаційна робота у цьому напрямі має базуватися на використанні комплексних технологій.

Першою важливою технологією є соціально-педагогічна діагностика. Вона передбачає виявлення ранніх ознак дезадаптації та стресових станів. Зокрема, використання методики В. Бойка дозволяє диференціювати симптоми «фази напруги» чи «резистенції», що дає можливість фахівцю обрати індивідуальну траєкторію реабілітації [7].

Другою групою технологій є корекційно-розвивальні методи. До них належать:

– тренінги стресостійкості та резильєнтності: навчання методам дихальної гімнастики, м'язової релаксації та когнітивної переробки стресових подій [5]. Прикладами модулів тренінгу стресостійкості та резильєнтності є:

1. Технологія «Колесо життєвого балансу та ментального ресурсу». У межах соціально-реабілітаційної роботи цей метод використовується для того, щоб клієнт міг візуалізувати зони «просідання» (наприклад, відпочинок, здоров'я або соціальні контакти). Мета: формування усвідомленого ставлення до власних потреб як основи ментальної культури.

2. Вправи на розвиток резильєнтності (психологічної пружності). Методика «4 стовпи стійкості»: робота з чотирма сферами: фізична (сон, харчування), розумова (фокус уваги), емоційна (саморегуляція) та соціальна (підтримка оточення). Приклад вправи: «Мій безпечний простір» (візуалізація місця сили) або вправа «Коло контролю» (розмежування речей, на які людина може впливати, і тих, що поза її контролем).

3. Технології дихальної саморегуляції та заземлення. Це «швидка допомога» при гострому стресі. Дихання по квадрату: 4 секунди вдих – 4 затримка – 4 видих – 4 затримка). Це ефективний засіб соціальної реабілітації в кризових умовах. Техніка заземлення «5-4-3-2-1», яка заснована на залученні п'яти органів чуттів для усвідомлення навколишнього середовища: 5 речей, які можна побачити; 4 речі, до яких можна торкнутися; 3 речі, які можна почути; 2 речі, які можна відчуті нюхом; і 1 річ, яку можна скуштувати (відчуті на смак).

4. Рефлексивні практики (щоденник вдячності або емоцій). Формування звички щоденно аналізувати свій стан. Це перетворює разову реабілітаційну дію на постійну культуру ментального здоров'я [8];

– арт-терапевтичні методи: використання творчості для вираження пригнічених емоцій, що є особливо ефективним у роботі з молоддю та дітьми [1; 3]:

1. Ізотерапія (малювання). Це найпоширеніший метод, де робота йде через колір, лінію та форму. Вправа «Малюнок емоційного стану»: клієнту пропонують зобразити свій стан у вигляді абстрактних ліній або кольорових плям. Техніка «Мій ресурс»: малювання символічного об'єкта, який дає сили (дерево, сонце, море). Це допомагає закріпити позитивні установки культури ментального здоров'я.

2. Казкотерапія (сторітелінг). Створення або аналіз метафоричних історій. Метод: написання казки про героя, який потрапив у схожу складну ситуацію і знайшов вихід завдяки «чарівним інструментам» (навички саморегуляції). Результат: дозволяє безпечно опрацювати травматичний досвід через метафору.

3. Пісочна терапія (Sandplay). Робота з сухим або вологим піском та дрібними фігурками. Механізм: людина будує у пісочниці свій світ. Це дозволяє фахівцю побачити приховані конфлікти клієнта, які важко висловити словами. Ефект: має сильний релаксаційний ефект, розвиває тактильну чутливість та знімає м'язову напругу;

– технології соціального дозвілля: наприклад, модель соціального туризму («Weekend Tour»), яка поєднує зміну середовища, фізичну активність та групову взаємодію, що сприяє швидкому відновленню ментального ресурсу.

Третя складова – інформаційно-просвітницька технологія. Формування культури неможливе без «психологічної грамотності». Створення координаційних центрів, які надають консультативну допомогу та поширюють знання про ментальну гігієну, дозволяє знизити рівень стигматизації звернень до психологів та соціальних педагогів [5].

Особливе місце посідає технологія профілактики професійного вигорання для фахівців допомагаючих професій. Формування культури ментального здоров'я повинно починатися з самого фахівця, який транслює ці цінності клієнтам. Використання груп взаємодопомоги та супервізії є невід'ємною частиною соціально-реабілітаційного процесу.

Висновки та напрями подальших досліджень. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що формування культури ментального здоров'я є тривалим процесом, який вимагає застосування мультидисциплінарних технологій. Соціально-реабілітаційна робота при цьому виступає не лише як засіб відновлення, а й як профілактичний механізм. Найбільш ефективними виявляються технології, що поєднують діагностичний інструментарій (методики В. Бойка), практичні методики релаксації та інноваційні форми дозвілля (соціальний туризм).

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці та апробації спеціалізованих програм соціально-реабілітаційної допомоги для ВПО та ветеранів у межах територіальних громад, а також у вивченні впливу цифрових технологій на ментальну культуру сучасної молоді.

Список використаних джерел:

1. Дубич С. В. Поняття ментального здоров'я особистості у працях українських та зарубіжних вчених. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2024. Т. 33. № 3–4. С. 86–96. URL: <https://surl.li/ajygnj>
2. Заверико Н. В., Мацкевич Ю. Р., Авраменко У. В. Сучасні технології соціально-педагогічної реабілітації дітей з розладами аутистичного спектра. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. № 64 (1). С. 30–35. URL: <https://surl.li/kxkqic>
3. Капська А. Й. Соціальна робота : навч. посіб. Київ : Слово, 2011. 400 с.
4. Про затвердження плану заходів на 2024–2026 роки з реалізації Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року : розпорядження Кабінету міністрів України від 21.06.2024 р. № 572-р. ; редакція від 27.08.2025, підстава 1019-2025-п. РАДА. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/572-2024-%D1%80#Text>
5. Продукти, створені у межах «Ти як?». *Ти як? : Всеукраїнська програма ментального здоров'я за ініціативою Олени Зеленської*. 2024. URL: <https://howareu.com/produkty>
6. Психічне здоров'я особистості : підруч. для вищ. навч. закл. / С. Д. Максименко, Я. В. Руденко, А. М. Кушнерьова, В. М. Невмержицький. Київ : «Видавництво Людмила», 2021. 438 с. URL: <https://surl.lu/qxcvys>
7. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін. ; за заг. ред. : І. Д. Зверевої, Г. М. Лактіонової. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.
8. Харченко С. Я. Соціалізація дітей та молоді в процесі соціально-педагогічної діяльності: теорія і практика : монографія. Луганськ : Альма-матер, 2006. 320 с.
9. Чернявська Т. П., Гладуніна К. Ю. Формування нової культури психічного здоров'я в Україні: довіра, підтримка, трансформація. *Ментальне здоров'я*. 2025. № 2. С. 117–121. URL: <https://surl.li/vreacj>

Власенко К.П.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАХОДІВ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

*Науковий керівник – докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка
кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
І.А. Романова*

Анотація. У статті досліджується сутність застосування соціально-педагогічних заходів у ході соціалізації осіб похилого віку. Визначено основні соціально-педагогічні технології в роботі з людьми похилого віку. Розкрито роль соціально-педагогічних заходів у підвищенні рівня соціальної активності та якості життя людей похилого віку. Визначено основні напрями соціально-педагогічної підтримки цієї категорії населення. Отримані результати можуть бути використані в практиці соціальної роботи та діяльності соціальних служб.

Ключові слова: *соціальна допомога та підтримка, соціалізація, соціальні послуги, соціально-педагогічні заходи, люди похилого віку.*

Vlasenko K. USE OF SOCIAL-PEDAGOGICAL MEASURES IN THE PROCESS OF SOCIALIZATION OF ELDERLY PEOPLE

Abstract. This article examines the nature of the implementation of social and educational measures in the socialisation of older people. It identifies the main social and educational approaches used in working with older people. The role of socio-pedagogical measures in enhancing the level of social activity and quality of life among older people is explored. The main areas of socio-pedagogical support for this demographic group are identified. The findings can be used in social work and social services practice.

Keywords: *social assistance and support, socialization, social services, socio-pedagogical measures, elderly people.*

Постановка проблеми. Люди похилого віку є однією з категорій населення, яка найбільше потребує соціальної підтримки та допомоги, зокрема матеріальної, морально-психологічної, правової та інших видів. Якісна соціальна робота з людьми похилого віку вимагає не лише впровадження наявних технологій соціальної роботи, а й постійного розвитку з урахуванням сучасної ситуації війни в Україні.

Проблема дослідження полягає у недостатній ефективності та системності використання соціально-педагогічних заходів у процесі соціалізації людей похилого віку, що ускладнює їхню соціальну адаптацію та інтеграцію в сучасне суспільство.

Аналіз досліджень. Проблему застосування соціально-педагогічних заходів у ході соціалізації осіб похилого віку розглядали такі науковці, як О. Гаєвая, А. Гетьман, О. Горецька, Н. Єсіна, Л. Кулачок-Тітова, І. Романова, Н. Сабат, М. Сех, А. Тараненко, В. Чорнописька та ін.

Мета статті: дослідити особливості використання соціально-педагогічних заходів у процесі соціалізації людей похилого віку.

Виклад основного матеріалу. Висока частка осіб старшого покоління в соціальній структурі українського суспільства й негативний приріст населення все більше звертає науковий світ до проблем соціалізації людей похилого віку. Виявлення соціально-економічних, соціокультурних факторів, що сприяють збереженню соціальних взаємодій із соціумом і створенню умов для подальшої самореалізації особистості в літньому віці, дозволить не тільки вирішувати проблеми зі створення сприятливого соціального простору, але й сприятиме уповільненню процесу старіння, збереженню активного соціального благополуччя. Зі зростанням кількісних показників соціальне самопочуття осіб старшого віку має тенденцію до негативних значень. Велика роль у виключенні розвитку подібної динаміки належить державним органам, що реалізують соціальну політику щодо літніх громадян.

Соціалізація людей похилого віку – один із складних типів соціалізації особистості.

Здебільшого, літні люди відчують потреби в наданні соціально-побутових і соціально-медичних послуг. Така затребуваність обумовлена геріатричними аспектами.

Окрім цього, літні люди, які вийшли зі сфери трудової діяльності, потребують відчуття причетності до важливих суспільних подій і явищ, відчують внутрішню потребу підтримки соціального статусу.

Прагнення до нормальної якості життя в умовах соціального обслуговування не виключає самостійне моделювання позитивних життєвих перспектив, орієнтацію на власні можливості в подоланні труднощів, пов'язаних з віком.

Практика соціально-педагогічної діяльності, спрямована на людей похилого віку, демонструє необхідність пошуку практичних заходів для покращення системи соціально-культурної активності людей похилого віку, заохочення їхньої активної участі в культурних заходах, збереження національних духовних цінностей, а також просування цих цінностей у процесі міжпоколіннєвої культурної взаємодії.

Соціально-педагогічна діяльність допомагає людям похилого віку подолати почуття ізоляції, підвищити свій соціальний статус, розширити соціальну участь та розвинути інтерес до екологічних питань.

Аналіз наукової літератури свідчить, що соціально-педагогічна діяльність для людей похилого віку класифікується на шість напрямків: діяльність-практика, комунікація, інформаційне забезпечення, підтримка психологічного здоров'я, підтримка фізичного здоров'я та матеріальна підтримка [3, с.64].

Основними соціально-педагогічними технологіями в роботі з людьми похилого віку науковці виділяють [1]:

- забезпечення умов для вільного та різнопланового спілкування між людьми похилого віку, їхніми родинами та представниками трудових колективів;
- забезпечення доступу до занять аматорським мистецтвом, ремеслами та народними промислами;
- залучення людей похилого віку до участі у духовному розвитку суспільства та вихованні підростаючого покоління;
- сприяння соціальній згуртованості та інтеграції осіб похилого віку в громадянське суспільство;
- активне включення людей похилого віку в політичне, соціальне та культурне життя суспільства.

Особливої уваги у процесі соціально-педагогічної діяльності з літніми людьми потребує організація дозвіллевих заходів. Дозвілля для людей похилого віку може мати певні форми:

- відновлення життєвих сил людей похилого віку, прогулянки на свіжому повітрі, забезпечення вечірнього відпочинку;
- підвищення культури та пропаганда споживання духовних цінностей, читання книг та журналів, перегляд фільмів та телепередач, відвідування музеїв, лекцій, подорожі та екскурсії;
- підвищення психічної життєвої сили та розвиток здатності брати участь у творчій діяльності (садівництво, участь у майстер-класах та заняття ремеслами);
- задоволення потреби в спілкуванні (участь у соціальних клубах, творчих групах, зборах та дискусійних форумах).

Одним з основних осередків соціально-педагогічної підтримки літніх людей є територіальні центри соціального обслуговування. Соціально-освітні послуги, що надаються центрами, враховують особливості життєдіяльності осіб похилого віку, їхні потреби, інтереси та мотиваційні чинники, що формуються під впливом вікових і психофізіологічних змін, а також закономірностей старіння. При їх плануванні та реалізації соціальні працівники дотримуються принципів цілеспрямованості й індивідуалізації соціальної підтримки.

Аналіз практики соціальної роботи з людьми похилого віку територіальними центрами соціального обслуговування визначає, що основним напрямком програм соціально-педагогічної підтримки людей похилого віку, є сприяння середовищу вільного та різноманітного спілкування між людьми похилого віку, їхніми сім'ями та представниками соцслужб. З цією метою центри реалізують такі ініціативи, як поширення знань з психології спілкування, побудова стосунків з дітьми, родичами та друзями, а також організація соціальних зустрічей за участю різних поколінь [8, с.85].

Групи денного догляду функціонують для реалізації комплексу заходів, спрямованих на соціальну адаптацію та психологічну підтримку людей похилого віку та осіб з інвалідністю з когнітивними порушеннями, які потребують соціальних послуг у напівстаціонарній формі обслуговування. Вони також забезпечують надання психологічної, оздоровчої та інформаційної допомоги особам, що здійснюють догляд за такими громадянами. Послуги

денного догляду надаються у короткостроковому форматі (до 4 годин) відповідно до медичних рекомендацій та індивідуальних оцінок стану осіб похилого віку та людей з когнітивними порушеннями [9].

Метою групи денного догляду є надання психологічних, реабілітаційних, оздоровчих, соціальних, медичних та соціально-освітніх послуг людям похилого віку та особам з інвалідністю з когнітивними порушеннями, а також надання допомоги тим, хто доглядає за цими особами.

Заходи для людей похилого віку базуються, перш за все, на повазі до їхнього віку та толерантності до їхніх принципів, переконань, ставлення до життя та цінностей. Соціальне забезпечення зосереджене на активізації особистісного потенціалу людей похилого віку, наданні можливості брати на себе відповідальність за власну життєдіяльність та формуванні позитивного образу старіння як у самих людей похилого віку, так і в суспільства в цілому [4, с.152].

Заходи, що проводяться для людей похилого віку в групах денного догляду:

- заняття з соціальної психології (проективні методи дослідження особистості; тести діагностики когнітивних порушень, соціальної адаптації; тести на увагу, на пам'ять; дискусії; лекції та міні-лекції; різні види вправ; інформування та консультування (надається інформаційне консультування)) [2];

- соціально-оздоровчі заняття (консультації з фізіотерапевтом; фізіотерапія; кисневі коктейлі);

- організація дозвілля (нейробіка; віртуальний туризм; соціальний туризм; тренінги (для знайомства, роботи в команді, тренувальні вправи); бібліотерапія (читання книг, газет, журналів); настільні ігри (лото, пазли тощо); прикладне мистецтво (орігамі, декупаж); відвідування розважальних заходів (концерти, літературні салони, конкурси) та ін.

Отже, метою соціально-педагогічної діяльності для людей похилого віку є допомога в повній адаптації до навколишнього середовища та суспільства. Діяльність територіальних центрів соціального обслуговування спрямована на створення умов для ведення способу життя, який відповідає віковим особливостям, формування навички самообслуговування та надання знань щодо залучення до суспільно корисної діяльності.

Те, що кожна людина досягає наприкінці свого життя, є результатом усього її життя. Однак багато залежить і від людей, які її оточують. Особи похилого віку, які перебувають у самотності, особливо потребують психологічної підтримки, оскільки вони часто не мають з ким поділитися тим, що у них на душі, або просто бояться власних думок.

Людина в похилому віці формується під впливом досвіду, життєвих досягнень і втрат, а також вікових змін у фізичному та психічному стані. З віком можуть проявлятися різні типи особистості, які відрізняються за рівнем емоційної стабільності, ступенем адаптивності до вікових змін та інтенсивністю соціальних контактів. Відповідно до цих типів важливо застосовувати різні підходи у психологічній допомозі.

Основні напрямки психологічної допомоги людям похилого віку спрямовані на підтримку їхнього психологічного благополуччя, подолання відчуття самотності та підвищення рівня соціальної залученості. Програми психотерапії включають індивідуальне та групове консультування, розвиток соціальних навичок, заходи, спрямовані на підвищення самооцінки та впевненості, а також психотерапевтичну підтримку для подолання тривоги та депресії [7].

Соціалізація людей похилого віку не передбачає істотних змін особистості. Усталений світогляд, моральні якості, сформовані звички не схильні до кардинальних змін. Однак суспільні трансформації, пов'язані з прискоренням темпів життєдіяльності, технологізацією довкілля, надають певний вплив на соціальне самопочуття цієї соціально-демографічної групи.

Соціально-педагогічні заходи є особливо важливими для осіб із низьким рівнем соціальної активності та тих, хто переживає втрату близьких або значні зміни в житті.

Таким чином, комплексна соціально-педагогічна й психологічна підтримка з боку соціального педагога й психолога допомагає людям похилого віку адаптуватися до нових умов, краще сприймати вікові зміни та зберігати позитивний погляд на життя. Це дозволяє підвищити якість життя, сприяючи відчуттю самодостатності та внутрішньої рівноваги.

Висновки та напрями подальших досліджень. Можна побачити, що використання соціально-педагогічних заходів є важливим фактором успішної соціалізації людей похилого віку. Вони сприяють просуванню соціальної активності, зменшенню ізоляції та покращенню якості життя. Водночас ефективність таких заходів значною мірою залежить від системності їх реалізації, індивідуального підходу та врахування психосоціальних потреб літніх людей.

Подальші дослідження мають бути зосереджені на вивченні впливу цифрових технологій на соціалізацію людей похилого віку та оцінці ефективності різних форм групових та індивідуальних заходів, спрямованих на цю вікову групу.

Список використаних джерел:

1. Гаєвая О. В. Теоретичні підходи до дослідження політики щодо людей похилого віку. *Актуальні проблеми державного управління*. 2021. № 1. С. 186–194.

2. Гетьман А. Ю., Єсіна Н. О. Сутність та особливості соціалізації людей похилого віку в умовах геріатричного закладу. *Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищ. освіти, присвяч. 220-річчю від дня заснування Університету, Харків, 23 трав. 2024 р. / Харків. нац. пед.ун-т ім. Г.С. Сковороди та ін. ; редкол.: Ю. Д. Бойчук, С. В. Бережна, М. П. Васильєва та ін. Харків, 2024. С. 31–34.

3. Горещька О. В. Особливості психологічного захисту людей похилого віку, які мають внутрішні конфлікти. *Габітус*. 2021. № 27. С. 64–71.

4. Кулачок-Тітова Л. В. Право на гідне життя осіб похилого віку та проблеми його забезпечення. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2022. № 29. С. 152–161.

5. Романова І.А., Сех М.І. Готовність соціального працівника до роботи з людьми похилого віку в умовах благодійної організації. *Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи: матеріали міжвузівської дистанційної студентської науково-практичної конференції 27 травня 2020 року* / за ред. М.П. Васильєвої. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2020. 129 с. С.67-75.

6. Романова І.А. Соціальна робота з підтримки інтелектуальної активності людей похилого віку. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. Щоквартальний науково-практичний журнал*. Харків: НТУ «ХПІ», 2018. №1. 144 с. С.64-72. DOI: <https://doi.org/10.20998/2078-7782.2018.1.06>

7. Сабат Н. В. Подолання відчуття самотності у людей похилого віку засобами соціальних комунікацій. *Інноваційна педагогіка*. 2022. № 46. С. 198–202.

8. Тараненко А. Ю. Досвід упровадження комплексної програми соціально-педагогічної діяльності з соціалізації людей похилого віку в благодійних фондах. *Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи*. 2023 р. / Харків. нац. пед. ун-т імені Г.С. Сковороди [редкол.: Ю. Д. Бойчук] Харків, 2023. С. 85–89.

9. Чорнописька В. З. Міжнародно-правові стандарти соціального захисту людей похилого віку. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2019. № 24. С. 61–68.

Галушко В.Ю.

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту педагогіки і психології
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка*

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЯК ЧИННИК УСПІШНОЇ АДАПТАЦІЇ ДО УМОВ НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

*Науковий керівник - кандидатка психологічних наук, доцентка, доцентка
кафедри психології Навчально-наукового інституту педагогіки і психології
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка*

С.В. Пухно

Сучасні умови життя і розвитку суспільства актуалізують особистісну значимість професійного вибору майбутнього старшокласників, оскільки від цього залежить успішність адаптації молоді людини щодо вимог ринку праці, успішності професійної соціалізації в мегадинамічному суспільстві,

професійної самореалізації. На сьогодні зростає потреба у висококваліфікованих конкурентоспроможних фахівцях, які можуть приймати нестандартні рішення, реалізувати творчий підхід до виконання завдань професійної діяльності.

Сьогодення характеризується інтелектуалізацією видів професійної діяльності, необхідністю мобільності, постійним навчанням і розвитком компетентності. Вибір майбутньої професії повинен здійснюватися юнаками усвідомлено, не лише з врахування власних схильностей, оцінки рівні загальної компетентності (наявності системи знань і вмінь), але й врахування вимог до людини щодо виконання завдань обраної потенційної професійної діяльності. Дослідники визначають, що самостійний вибір професії заснований не лише на вимогах ринку праці і не на ситуативних рішеннях, а на врахуванні особистісних здібностей, професійних інтересів і прагнень юнаків. Активна позиція юнаків в питаннях професійного самовизначення передбачає розуміння побудови власної кар'єри завдяки реалізації особистісного потенціалу. Згідно сучасних досліджень, професійне самовизначення є складним системно-динамічним процесом.

Сучасні вітчизняні психологічні дослідження трактують феномен професійного самовизначення як процес розвитку суб'єкта праці на різних етапах професійного розвитку [1, с. 161]. Основа професійного самовизначення юнаків – це знання про «світ» професій: вимог, що висуває та чи інша професія до людини, наявності знань, вмінь і навичок для професійного навчання; інтересу до певної професії, «бачення» себе в професії, розуміння перспектив професійної самореалізації.

Величезне значення для професійного вибору юнаків належить організації і проведенню профорієнтаційної роботи зі здобувачами загальної середньої освіти, що навчаються в старших класах. Така робота повинна бути спрямована на поглиблене самопізнання юнаків в особистісному плані, визначенні професійних інтересів і схильностей, здійснення аналізу інформації щодо обраної професії або кола професій. Всі ці проблеми набувають актуальності в зв'язку з впровадженням профільного навчання.

Дослідники вважають, що аналітична робота юнаків з метою вивчення особливостей запитів ринку праці і затребуваності тих чи інших професій, оцінки вимог професії, сприяють узгодженості особистісних потреб юнаків і вимог тієї чи іншої професії. Підготовка до вибору майбутньої професії і відповідного профілю навчання починається у 8-х – 9-х класах ЗЗСО. Також, це пов'язано з появою особистісних потреб знайти власне місце в суспільстві і мати певну професію. Учні повинні правильно оцінювати власні особливості (здібності, схильності, важливі для певної професії якості, тощо), економічну доцільність професійного вибору – затребуваність на ринку праці, рівень зарплатні, можливості працевлаштування.

Серед основних факторів професійного вибору – позиція членів родини, однолітків, педагогічних працівників, зокрема, тих, які мають авторитет; професії плани; певні здібності; рівень домагань; інформованість про особливості професійної діяльності. Згідно дослідження І. І. Чечко, інтерес до

певної професійної діяльності потребує збалансованості з реальністю досягнень, певними професійними очікуваннями, розумінням внутрішнього потенціалу, що впливає на формування відповідальності за професійний вибір. Цей вибір може не відповідати очікуванням за умови, що він може не співвідноситись з компетентністю, рівнем інтелектуального розвитку, адаптаційними можливостями юнака.

Дослідниками визначено перелік розвинених сфер для успішності процесу професійного самовизначення. До них відноситься усвідомленість цінності праці і необхідності продовження освіти; врахування і прогнозування соціально-економічної ситуації в країні; наявність знань і орієнтацій в обраній професії; наявність професійної мети і узгодженість з життєвими планами і цілями; виділення етапів досягнень найближчих професійних цілей; знання про навчальні заклади; розуміння суспільної професійної затребуваності; знання внутрішніх можливостей, недоліків, переваг, що можуть потенційно вплинути на досягнення професійних цілей; розуміння використання власних можливостей і здійснення корекції певних недоліків; усвідомлення всіх можливостей і перешкод; наявність знань щодо використання можливостей і долавання перешкод в ході досягнення професійних цілей; наявність резерву варіантів професійного вибору; здійснення дій з метою досягнення професійних цілей; готовність коригувати професійні плани за умов наявності нової інформації або ж в зв'язку з особистісними змінами [2, с. 43].

Таким чином, професійне самовизначення є складовою передумов успішної соціально-психологічної адаптації під час професійного навчання за умов, визначених вище. Потребою сьогодення є організація профорієнтаційної роботи системного і послідовного характеру. Глобалізаційні процеси потребують мобільності і гнучкості в професійній сфері, що може призводити до виникнення різнонаправлених професійних інтересів і це є реальністю нашого часу до якого юнаки повинні бути психологічно готовими.

Список використаних джерел:

1. Оліховська Л. П. Теоретичні основи професійного самовизначення: психологічний аспект. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2016. Вип. 2. С. 161-164.
2. Чечко І. І. Професійне самовизначення старшокласників як передумова успішної професійної самореалізації та кар'єрного розвитку. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2020. № 3. С. 39 – 45.

Гороховська Н.М.
*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка*

Поліщук В.А.
*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка*

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ ІЗ РАС У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПРЕДМЕТІВ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ГАЛУЗІ

Сучасний етап розвитку спеціальної та інклюзивної освіти в Україні характеризується пошуком ефективних шляхів навчання та соціалізації дітей із РАС. З кожним роком дітей із розладами аутистичного спектра стає дедалі більше. Ця статистика є невтішною не лише на теренах України, але й у всьому світі. Саме така ситуація ставить перед педагогами завдання адаптації освітнього простору до їхніх особливих потреб [5].

Для підлітків із РАС цей перехід є надзвичайно складним через дефіцит комунікативних навичок та специфіку пізнавальної діяльності та соціальної активності. Сенсорно-пізнавальний розвиток – це процес формування у дитини цілісного сприйняття світу через органи чуття (зір, слух, дотик, нюх, смак) та розвиток розумових здібностей. Сенсорно-пізнавальний розвиток є фундаментом для розвитку мислення, мовлення, пам'яті та уяви, дозволяючи дитині самостійно пізнавати навколишнє середовище. Словесність (мовно-літературна галузь) відкриває широкі можливості для соціалізації, проте бар'єри у сприйнятті метафор, фразеологізмів, абстрактних понять, причинно-наслідкових зв'язків, а також труднощі у розвитку емпатії потребують спеціальних методичних підходів. Важливим проявом цього напрямку розвитку є адаптація в навколишньому середовищі, становлення її соціально-побутових навичок, спілкуванні з однолітками [7].

Педагоги та психологи стикаються з великою кількістю проблем під час роботи з дітьми з РАС. Щоб подолати ці труднощі, необхідно розуміти особливості пізнавального розвитку у такої категорії дітей та, виходячи з цих особливостей, формувати нові знання та навички [5].

Сучасна парадигма інклюзивної освіти вимагає від педагога глибокого розуміння когнітивного профілю учня з розладами аутистичного спектра, оскільки традиційні методики навчання мови та літератури часто базуються на абстрактному мисленні та соціальному контексті, що є найбільш вразливими зонами для таких дітей. Особливо гостро це питання постає у середній школі (11-15 років), коли навчання інтегрується з активним психологічним переходом підліткового періоду. У цей час уроки української мови та літератури стають не просто навчальним предметом, а й ключовим інструментом соціалізації [4].

Навчання в мовно-літературній галузі має виражену корекційну спрямованість. Воно орієнтоване на компенсацію порушень пізнавальної діяльності: сприймання, мовлення, мислення, уяви та пам'яті. Основним завданням курсу є формування комунікативної компетентності, що передбачає здатність ефективно використовувати мовлення як засіб спілкування та самовираження. Системна робота охоплює слухання, говоріння, читання та письмо, де кожен вид діяльності є і метою, і засобом корекції [1].

Процес сприймання у дітей з РАС часто ускладнений сенсорною перевантаженістю, що на уроках мови проявляється у труднощах сприйняття довгих слухових інструкцій. Тому розвиток пізнавальної сфери має базуватися на принципі візуалізації. Використання графічних схем, піктограм, малюнків та інших візуальних опор дозволяє перетворити абстрактне слово на конкретний образ [1].

Окрему увагу на уроках літератури слід приділяти розвитку мислення та уяви. Для учнів із РАС характерним є буквальне розуміння мови, що стає перешкодою при вивченні метафор, епітетів і фразеологізмів. Педагогічна стратегія має будуватися на такій побудові образів, де кожне переносне значення пояснюється через логічний зв'язок із реальним досвідом дитини. Оскільки підлітки з РАС часто мають труднощі зі встановленням причинно-наслідкових зв'язків та часових рамок, аналіз художнього твору варто супроводжувати створенням візуальних «карт подій». Це допомагає дитині простежити логіку подій та розвиває аналітичні здібності [5].

Учні із РАС часто мають труднощі з розумінням емоцій, думок інших людей. Художній твір виступає безпечним соціальним простором. Аналізуючи вчинки героїв, учні вчаться ідентифікувати емоції (радість, сум, розчарування, гнів...) та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки: «Чому сумує Хатіко?», «Чому Аліса плаче?», «Що робить Чеський Кіт?» та ін. Модель поведінки персонажа та реальні життєві ситуації сприяють розвитку емпатії та соціального прогнозування [7].

Предмети мовно-літературної галузі створюють природні ситуації для комунікації. Використання інтерактивних методів, наприклад рольових ігор або інсценізація уривка із твору стимулює учня до підтримки діалогу а також імітації емоцій. Робота над текстом допомагає учням із РАС засвоювати правила мовленнєвого етикету, розуміти підтекст, метафори та іронія, які зазвичай викликають у них труднощі [1].

Розвиток пам'яті та уваги також має свої особливості. Попри те, що багато дітей із розладами аутистичного спектра демонструють чудову механічну пам'ять, вони часто не можуть виділити головну думку чи тему твору. Корекційна робота в цьому напрямку передбачає використання методу запитань-маркерів, які фокусують увагу на ключових аспектах розповіді. Поступове збільшення обсягу тексту та введення завдань на порівняння персонажів сприяє розвитку аналітичних здібностей. Важливо, щоб кожен етап роботи з текстом був структурованим, оскільки чіткий алгоритм дій знижує тривожність і вивільняє когнітивний ресурс для засвоєння нового матеріалу.

Ефективність розвитку пізнавальних процесів підлітків із РАС у мовно-

літературній галузі значною мірою залежить від впровадження інтерактивних та ігрових методів навчання. Дидактична гра виступає дієвим засобом корекції. Для учнів із розладами аутистичного спектра ігрова форма роботи стає «безпечним простором», який знижує рівень тривожності та стимулює інтерес до засвоєння мовного матеріалу [3]. Через гру відбувається природне включення дитини у мовленнєву практику: розвивається словниковий запас, формуються навички слухового сприймання та літературного слуху, що є вкрай важливим для розуміння художніх текстів [2].

Використання зрозумілих алгоритмів дій, невербальних опор та спрощення мовних інструкцій під час гри допомагає дитині відчувати впевненість у власних силах. Таким чином, інтерактивні методи стають містком, що поєднує теоретичні знання з української мови та літератури із реальним практичним досвідом дитини, забезпечуючи її гармонійний та особистісний розвиток.

Корекція інтелектуальних та мовленнєвих труднощів через візуалізацію, структурування знань забезпечує не лише засвоєння знань, а й передбачає гармонійний розвиток особистості, її успішну соціалізацію та адаптацію в суспільстві. Мовно-літературна галузь у роботі з учнями з ООП виконує не лише освітню, а й потужну реабілітаційну функцію, допомагаючи дитині знайти своє місце в соціальному просторі через засвоєння культурного досвіду. Отже, системна робота над мовленнєвою діяльністю на уроках словесності є фундаментом для розвитку пізнавальних процесів та соціальної активності підлітків із РАС [6].

Список використаних джерел:

1. Блеч Г.О., Шепічак О.О. Методичні основи корекційного навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку: українська мова: практ. посіб. Київ: Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2025. 107 с.
2. Блеч Г.О. Використання мобільних ігрових додатків під час занять з розвитку мовлення дітей з особливими освітніми потребами. *Теорія і практика спеціальної педагогіки та психології*: Збірник наукових праць: Вип.11 / За ред. О.В.Чеботарьової, І.В. Гладченко. Київ, 2023. С.18-25.
3. Корекційно-розвивальні технології з розвитку мовлення дітей порушеннями інтелектуального розвитку. *Становлення особистості дитини в умовах сучасного розвитку*: матеріали всеукр.наук.-практ. конф., м. Полтава, 12-13 травня 2022р. /За ред. Н.Г.Пахомової, В.І.Березан. Полтава: ПНПУ імені В.Г.Короленка, 2022. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/view/divisions/decid/2022.html>
4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: Світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: К.І.С., 2004. 112 с.
5. Кучеренко І. Теоретичні і методичні засади сучасного уроку української мови в основній школі: монографія. Умань : ФОП Жовтий О.О., 2014. 410 с.
6. Пометун О. І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.- метод. посіб. /За ред. О.І. Пометун. Київ: А.С.К., 2004. 192 с.

7. Особливості реалізації компетентнісного підходу в освіті дітей з інтелектуальними порушеннями: навчально-методичний посібник /авт.: О. Чеботарьова, Г. Блеч, І. Бобренко, І. Гладченко, С. Трикоз, Н. Ярмола. НАПН України, Ін-т спец. Педагогіки та психології ім. М.Ярмаченка Київ: Симоненко О.І., 2019. 422 с.

Дейнеко В. В.
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Криворізького державного педагогічного університету

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ МОЛОДІ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Науковий керівник - кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка
кафедри соціології та соціальної роботи
Криворізького державного педагогічного університету

Т.Г. Василюк

Повномасштабна війна стала потужним каталізатором активізації молодіжного волонтерського руху в Україні. Саме молодь сьогодні виступає однією з найбільш мобільних, адаптивних та соціально активних груп населення, здатних швидко реагувати на суспільні виклики та організовувати ефективні форми допомоги. В умовах воєнного стану молоді люди не лише долучилися до вже існуючих волонтерських ініціатив, але й стали ініціаторами нових громадських, гуманітарних, інформаційних та соціальних проєктів. Важливу роль у цьому відіграють характерні для молоді риси: висока цифрова грамотність, здатність до швидкої комунікації, відкритість до інновацій, прагнення до соціальної справедливості та активна громадянська позиція. Значна частина молоді сприймає волонтерську діяльність не лише як форму допомоги, а як прояв власної відповідальності за майбутнє держави та суспільства.

Війна суттєво вплинула на трансформацію громадянської свідомості українського суспільства. В умовах загрози національній безпеці, масового переміщення населення, гуманітарної кризи та постійного психоемоційного напруження значно посилюється усвідомлення важливості взаємопідтримки та соціальної єдності. Молодь почала активніше включатися у процеси допомоги військовим, внутрішньо переміщеним особам, дітям, людям похилого віку та іншим вразливим категоріям населення. Саме війна стала чинником формування нової культури громадянської відповідальності, у межах якої допомога іншому розглядається як моральний обов'язок і прояв соціальної зрілості. Волонтерська діяльність поступово перетворилася на важливий механізм громадянської участі та суспільної самоорганізації.

Сьогодні молодіжне волонтерство реалізується у різноманітних напрямках. Одним із найбільш поширених є гуманітарне волонтерство, пов'язане зі збором

та доставкою продуктів харчування, медикаментів, одягу, засобів гігієни та інших необхідних ресурсів для населення й військових. Значного поширення набули психологічна та соціально-педагогічна підтримка дітей і сімей, організація дозвіллевих заходів для внутрішньо переміщених осіб, участь у благодійних акціях, інформаційне волонтерство та цифрова допомога. Окремим напрямом стала участь молоді у реалізації соціальних ініціатив на рівні громад, спрямованих на підтримку місцевого населення, організацію освітніх заходів, розвиток молодіжних просторів та формування безпечного соціального середовища. Важливо, що волонтерська діяльність дедалі частіше поєднується із професійними компетентностями молодих людей, що підвищує ефективність соціальної допомоги.

Особливого значення волонтерський рух набуває у контексті формування соціальної згуртованості українського суспільства. Спільна участь у допомозі постраждалим, підтримці армії та вирішенні соціальних проблем сприяє розвитку довіри між людьми, взаємної підтримки та відчуття причетності до спільної справи. Волонтерство формує соціальні зв'язки між представниками різних регіонів, поколінь та соціальних груп, посилює рівень суспільної солідарності та сприяє подоланню соціальної ізоляції. В умовах війни саме соціальна згуртованість стає одним із ключових ресурсів стійкості держави та суспільства. Молодіжне волонтерство не лише забезпечує практичну допомогу, але й виконує важливу соціально-консолідуючу функцію, об'єднуючи громадян навколо спільних цінностей, взаємодопомоги та відповідальності за майбутнє України.

Отже, волонтерська діяльність молоді в умовах воєнного стану перетворилася на важливий чинник суспільної стійкості, громадянської активності та соціальної згуртованості українського суспільства. Саме молодь сьогодні демонструє високий рівень мобільності, відповідальності та готовності до соціальної взаємодії, активно долучаючись до вирішення гуманітарних, соціальних і психологічних проблем населення. Війна не лише посилила масштаби волонтерського руху, але й сприяла формуванню нової культури громадянської участі, заснованої на взаємодопомозі, солідарності та спільній відповідальності за майбутнє держави.

Молодіжне волонтерство виконує не лише практичну функцію підтримки постраждалого населення, а й важливу соціально-консолідуючу роль. Через спільну діяльність формуються довіра, соціальні зв'язки, громадянська свідомість та відчуття єдності суспільства. У перспективі розвиток молодіжного волонтерства має стати одним із пріоритетних напрямів державної молодіжної та соціальної політики, оскільки саме активна молодь є потужним ресурсом відновлення громад, зміцнення демократичних цінностей та післявоєнної відбудови України.

Список використаних джерел:

1. Жекало Г.І. Розвиток волонтерства в Україні як соціально-політичного явища в умовах війни. *Регіональні студії*. 2024. № 42. С. 92–97.

2. Головка Л. Волонтерська діяльність як фактор соціальної згуртованості територіальної громади в умовах війни. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. № 3. С. 115–126.

3. Житкова К.С. Волонтерство як ресурс розвитку соціальної роботи в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми соціальної роботи та соціального забезпечення*. 2025. С. 48–53.

Демідова Х.О.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Романова І.А.

*докторка педагогічних наук, професорка,
завідувачка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

БІБЛІОТЕРАПІЯ В ПОДОЛАННІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ТРУДНОЩІВ ПІДЛІТКІВ

Соціально-психологічні труднощі підлітків у закладах загальної середньої освіти виникають у щоденних ситуаціях шкільної взаємодії. Бібліотерапія дає змогу працювати з переживаннями підлітка без прямого тиску й моралізування, оскільки художній текст відкриває простір для розмови про страх, образу, провину, дружбу, підтримку й вибір через образи персонажів, а читання та обговорення допомагають упізнати власний стан у досвіді героя, побачити інші способи реагування й поступово перейти від внутрішнього напруження до саморозуміння та безпечнішої взаємодії з оточенням.

Підлітковий вік змінює спосіб, у який учень бачить себе серед інших: шкільна група починає впливати на самооцінку, мовлення, поведінкові реакції та готовність приймати правила. В. Москаленко розглядає соціалізацію через діяльність і спілкування, де соціальний досвід переходить у внутрішні способи саморегуляції, а ідентифікація й рефлексія допомагають особистості співвіднести зовнішні вимоги з власною позицією [4].

Художній текст у соціально-педагогічній роботі дає змогу говорити про поведінку через вчинки персонажа. Н. Грабар пов'язує бібліотерапію з емоційним співпереживанням й ототожненням із героями, завдяки чому читач може впізнати власні переживання та побачити інші способи реагування [2]. Саме тому розмова про героя, який переживає страх, самотність, образу або потребу в підтримці, часто проходить м'якше, ніж пряме обговорення особистої проблеми підлітка.

Р. Козлік і О. Курило розглядають бібліотерапію на перетині бібліопсихології, бібліопедагогіки та освітньої практики, тому текст потребує педагогічного супроводу, обговорення й рефлексивного опрацювання [3]. Соціальний педагог може вибудовувати заняття як рух від читання фрагмента

до розмови про мотиви героя, наслідки його дій, можливі варіанти відповіді та подібні ситуації в житті класу.

Механізм такого впливу пояснює А. Бандура, який показує, що людина засвоює поведінку через спостереження за моделями, оцінювання наслідків їхніх дій і подальше перенесення побаченого у власний досвід [1]. Літературний персонаж у цьому разі виступає символічною моделлю: підліток може простежити, як виникає конфлікт, що посилює напруження, які слова руйнують контакт, а які допомагають його відновити.

Сенс бібліотерапевтичного підхід полягає в тому, що підліток бачить кілька варіантів розвитку подій, зіставляє їх із власними реакціями й поступово виробляє особисте ставлення до ситуації. У межах культурно-діяльнісного розуміння соціалізації, яке подає В. Москаленко, такий перехід відповідає руху від зовнішнього соціального досвіду до внутрішніх орієнтирів поведінки [4].

Застосування бібліотерапії в подоланні соціально-психологічних труднощів підлітків доцільно спрямовувати на кілька напрямів:

- зниження емоційного напруження через обговорення переживань персонажів;
- підтримку самооцінки через аналіз ситуацій вибору, помилки й особистісного зростання героя;
- розвиток комунікативних умінь через групове обговорення прочитаного;
- зменшення конфліктності через осмислення мотивів поведінки, наслідків дій і можливих альтернатив реагування.

Висновки та напрями подальших досліджень. Використання бібліотерапії в подоланні соціально-психологічних труднощів підлітків дає змогу працювати опосередковано через художній текст, образ персонажа й групове обговорення, що знижує прямий тиск на підлітка та відкриває простір для саморозуміння, рефлексії й пошуку інших способів реагування.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку бібліотерапевтичних програм для різних груп підлітків, добір текстів відповідно до конкретних соціально-психологічних труднощів і поєднання читання з рефлексивними, комунікативними та творчими вправами.

Список використаних джерел:

1. Бандура А. Теорія соціального наuczіння / пер. з англ. Київ : Євразія, 2020. 320 с.
2. Грабар Н.Г. Бібліотерапія як метод бібліотечної роботи. *Вісник Харківської державної академії культури*. Харків : ХДАК, 2014. С. 14–17.
3. Козлік Р.М., Курило О.Й. Бібліотерапія: поняття, завдання, взаємозв'язок з іншими галузями. *Бібліопсихологія, бібліопедагогіка, бібліографістика, бібліотерапія в освіті: теорія і практика*: зб. тез доп. II Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 14–15 квіт. 2022 р. Мукачєво : МДУ, 2022. С. 25–27.
4. Москаленко В.В. Культурно-діяльнісна концепція соціалізації особистості: методичний аспект. *Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України*. 2019. Вип. 19. С. 153–161.

Денисенко Д.С.
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Сумського державного університету

ПЕДАГОГІЧНИЙ ЗМІСТ В РОБОТІ З СІМ'ЯМИ З ДІТЬМИ

Науковий керівник - докторка педагогічних наук, професорка, професорка
кафедри психології, політології та соціокультурних технологій
Сумського державного університету
О.В. Купенко

У сучасних умовах сім'я залишається первинним та провідним інститутом розвитку дитини, оскільки саме в ній формуються базові цінності, норми поведінки, емоційне благополуччя та перший життєвий досвід. В основі педагогічної роботи з сім'ями, що виховують дітей, лежить принцип дитиноцентризму, де головною цінністю є дитина, а виховання будується з урахуванням її особистих потреб, інтересів та можливостей [1]. Основна мета цієї діяльності полягає у розгляді ключових складових батьківських компетентностей, зокрема ролі батьків у вихованні дитини, формуванні ранньої прив'язаності, розвитку навичок ненасильницької комунікації, емоційної підтримки тощо.

Вагому роль у педагогічній роботі з сім'ями відіграє соціальний педагог, діяльність якого спрямована на підтримку сім'ї, удосконалення виховання та розвиток її ресурсів. Зміст роботи визначається типом сім'ї, її проблемами та рівнем професійної підготовки фахівця [2].

Педагогічний зміст роботи з сім'ями має комплексний характер і охоплює три основні компоненти: когнітивний – засвоєння батьками знань про розвиток дитини; ціннісно-мотиваційний – формування відповідального батьківства та усвідомлення ролі батьків; діяльнісно-практичний – розвиток умінь ефективної комунікації, ненасильницького виховання, вирішення конфліктів і тощо. [3]

Педагогічний зміст роботи реалізується через діагностику, корекцію та просвітницько-консультативну діяльність, тобто: вивчення виховного потенціалу сім'ї, оптимізація виховного процесу та підвищення педагогічної обізнаності батьків із наданням рекомендацій щодо розвитку дитини [4].

Особливе значення має врахування типів сімей залежно від стилю внутрішньосімейних взаємин: сім'ї з гіперопікою – обмежують самостійність дитини. У сім'ях із гіпоопікою – недостатній рівень підтримки. Крім того, авторитарний стиль виховання негативно впливає на розвиток, тоді як стиль співробітництва є найбільш сприятливим, адже базується на довірі.

Водночас, сучасна педагогічна практика використовує інтерактивні форми роботи з батьками, а саме: тренінги, дискусії, онлайн-консультації, "круглі столи", що сприяють активному залученню батьків та формуванню практичних виховних навичок.

В умовах соціальних викликів педагогічна робота з сім'ями доповнюється психологічною підтримкою, зокрема розвитком емоційної саморегуляції

батьків для забезпечення дитині відчуття безпеки. Українська благодійна організація – Voice of children підтверджує, що робота з батьками та розвиток навичок емоційної підтримки є критично важливими в умовах воєнного стресу [5].

У цьому контексті актуальною є практична реалізація зазначених підходів. Нами було проведено тренінг на тему «Педагогічний зміст в роботі з сім'ями з дітьми», метою якого було формування базових батьківських компетентностей у молоді. Варто зазначити, що у процесі проведення заходу застосовувався підхід «рівний – рівному», який передбачав залучення учасників до взаємодії та обміну власним досвідом. У межах заходу було розглянуто такі ключові аспекти: роль батьків у вихованні дитини, формування ранньої прив'язаності, особливості емоційної підтримки, принципи ненасильницької комунікації та способи вирішення конфліктів у сім'ї. Використовувалися інтерактивні методи, зокрема вправи-криголами, групові обговорення, практична вправа «Мій сімейний ресурс» та рефлексія за методом «Плюс–мінус–цікаво». За результатами тренінгу учасники підвищили рівень обізнаності щодо виховання дітей, усвідомили власні ресурси та визначили напрями особистісного розвитку. Проведення такого заходу є актуальним, тому що сприяє підготовці молоді до відповідального батьківства.

Таким чином, педагогічний зміст роботи з сім'ями, які виховують дітей, має комплексний і системний характер. Ефективність цієї діяльності визначається врахуванням індивідуальних особливостей сім'ї та стилю виховання. Важливу роль у цьому процесі відіграє соціальний педагог, який забезпечує супровід сім'ї та підвищує педагогічну обізнаність. Використання інтерактивних форм роботи та надання психологічної підтримки в умовах соціальних викликів сприяє гармонійному розвитку дитини. Проведений тренінг підтвердив практичну значущість цих положень, тому що дозволив поєднати теоретичні знання з інтерактивною взаємодією.

Список використаних джерел:

1. Лугова М. С. Філософія дитиноцентризму: від І. Канта до В. Кременя. *Studies in History and Philosophy of Science and Technology*. 2023. Т. 32. № 1. С. 9. URL: <https://surl.li/dxwdgi>
2. Миронова С. П. Робота фахівців з сім'ями, які виховують дітей з особливими освітніми потребами. *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки*. 2017. Вип. 9. С. 125–134 [Електронний ресурс]. URL: <https://lnk.ua/cFjuJdgRa>
3. Cherepiekhina O. Pedagogical competence of a teacher of psychology at a higher school: structure and formation criteria. *Continuing Professional Education: Theory and Practice*. 2019. С. 22–26. URL: <https://clipr.cc/8L2Ly>
4. Оновні напрями роботи соціального педагога з дітьми: виявлення та профілактика стресу, конфліктів. *Блог автоматизованої інформаційної системи «Я-ПСИХОЛОГ»*. URL: <https://lnk.ua/VzGkNOdHB>
5. Assistance for Children and Parents. *Voices of Children – Voices of Children Charitable Foundation* (online). URL: <https://lnk.ua/4W6EuEZpO>

Дерей В.А.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Романова І.А.

*докторка педагогічних наук, професорка,
завідувачка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ПРОФІЛАКТИКИ НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У сучасних умовах заклад загальної середньої освіти виступає не лише простором здобуття знань, а й важливим середовищем соціалізації підлітків, формування їхніх життєвих цінностей, моделей поведінки та здатності протистояти негативним впливам. Однією з найбільш актуальних проблем, що постає перед педагогічною спільнотою, залишається профілактика наркотичної залежності серед учнівської молоді. Підлітковий вік є періодом підвищеної емоційної чутливості, пошуку ідентичності та експериментування з соціальними ролями, що, у поєднанні з впливом однолітків, медіа та соціального середовища, може підвищувати ризики залучення до вживання психоактивних речовин. У цьому контексті особливої значущості набуває діяльність соціального педагога, який виступає ключовою фігурою системи профілактичної роботи в школі.

Аналіз наукової літератури свідчить, що дослідники розглядали різні аспекти проблеми профілактики наркотичної залежності підлітків у закладах загальної середньої освіти, зокрема К.М. Полякова досліджує соціально-педагогічні засади профілактики наркотичної залежності серед підлітків й обґрунтовує необхідність комплексної профілактичної роботи, яка передбачає взаємодію педагогів, психологів, батьків та соціальних служб. Особливу увагу приділено формуванню здорового способу життя учнів та розвитку в них стійкості до негативного впливу соціального середовища [2].

Група науковців-авторів методичного посібника «Профілактика вживання наркотиків серед учнівської та студентської молоді» розкривають сучасні підходи до первинної профілактики наркотичної залежності, висвітлюють психологічні та соціально-педагогічні чинники ризику, подають методи формування здорового способу життя та безпечної поведінки молоді. Посібник містить практичні рекомендації для соціальних педагогів, психологів, фахівців соціальної роботи, класних керівників і волонтерів щодо проведення тренінгів, інформаційно-просвітницьких заходів, інтерактивних занять і профілактичних програм у закладах освіти. Особливу увагу приділено технології «рівний — рівному», розвитку життєвих навичок та формуванню відповідального ставлення молоді до власного здоров'я [3].

У науковій літературі наголошується, що соціальна профілактика наркотичної залежності підлітків розглядається як комплекс взаємопов'язаних

заходів, спрямованих на запобігання залученню неповнолітніх до вживання наркотичних речовин. Вона передбачає своєчасне виявлення ризиків, формування в учнів навичок відповідальної поведінки, розвиток здатності протистояти негативним впливам та створення безпечного соціального середовища. Важливим є також формування підтримувального освітнього простору, який сприяє позитивному розвитку особистості підлітка та знижує ймовірність виникнення залежної поведінки.

Соціальна профілактика поділяється на три рівні: первинний, вторинний, третинний. Первинна профілактика спрямована на попередження виникнення проблеми й орієнтована на всіх дітей та підлітків незалежно від наявності ризиків. Вона включає формування здорового способу життя, розвиток життєвих навичок, підвищення обізнаності про шкоду наркотиків. Вторинна профілактика стосується груп ризику – дітей, які вже мають схильність до вживання психоактивних речовин або перебувають у несприятливих умовах. Вона передбачає раннє виявлення проблеми та формування антинаркотичної спрямованості особистості, зокрема через розвиток морально-психологічної стійкості та навичок відмови. Третинна профілактика орієнтована на дітей, які вже мають досвід вживання наркотиків, і передбачає реабілітацію, ресоціалізацію та запобігання рецидивам.

У межах реалізації соціально-педагогічної діяльності важливим є дотримання принципу забезпечення та захисту прав і свобод дитини, що передбачає створення безпечного освітнього середовища, в якому кожен учень має можливість для повноцінного розвитку, самореалізації та отримання необхідної підтримки. Особливого значення це набуває у контексті профілактики наркотичної залежності, де соціальний педагог виступає посередником між дитиною, сім'єю та соціальними інституціями, забезпечуючи координацію їхніх зусиль.

У наукових джерелах О. Безпалько визначає соціального педагога як фахівця, який здійснює соціально-педагогічну діяльність у взаємодії закладу освіти, сім'ї, позашкільних установ і громадськості. Його діяльність спрямована на створення сприятливих умов у соціальному середовищі для соціальної адаптації, гармонійного розвитку та забезпечення благополуччя дітей і молоді в мікросоціумі. Такий підхід підкреслює системність роботи соціального педагога та його ключову роль у формуванні безпечного та підтримувального середовища для неповнолітніх [1].

Соціальна реклама може реалізовуватися у різних формах. Серед різновидів методів соціальної реклами у профілактиці наркотичної залежності виділяють відеорекламу (соціальні ролики, короткометражні та документальні відео), аудіорекламу (радіоповідомлення, подкасти), зовнішню рекламу (плакати, білборди, постери), друковані матеріали (буклети, листівки, брошури), інтернет- та SMM-компанії (соціальні мережі, онлайн-платформи), а також інтерактивні форми (квести, флешмоби, соціальні челенджі, тренінги). Окремо застосовується іміджева соціальна реклама із залученням лідерів думок та відомих осіб. Сукупність цих засобів забезпечує комплексний інформаційний та емоційний вплив на підлітків і сприяє формуванню

негативного ставлення до наркотичної залежності та орієнтації на здоровий спосіб життя.

Аналізуючи закордонний та вітчизняний досвід, можна визначити, що в країнах Європи та США соціальна реклама у сфері профілактики наркотичної залежності реалізується через масштабні медіакомпанії (телебачення, соціальні мережі, цифрові платформи), спрямовані на формування негативного ставлення до наркотиків і підвищення обізнаності молоді. Дослідження показують, що ефективність таких компаній обумовлена застосуванням поведінкових моделей впливу та принципів *Health Communication*, що дозволяють комплексно змінювати знання, установки та поведінку підлітків [5]. В Україні соціальна реклама у сфері профілактики наркоманії реалізується через інформаційні кампанії в школах, ЗМІ та соціальних мережах. Найчастіше використовуються відеоролики, тренінги, лекції та профілактичні заняття, спрямовані на формування антинаркотичної поведінки [4].

Технологія роботи соціального педагога з профілактики наркотичної залежності учнів закладів загальної середньої освіти засобами соціальної реклами реалізується поетапно та передбачає системну організацію профілактичної діяльності: *діагностично-аналітичний етап* (соціальний педагог здійснює вивчення соціального середовища учнів, визначає рівень поінформованості підлітків щодо наркотичної залежності, виявляє групи ризику та чинники, що можуть сприяти виникненню залежної поведінки); *планувально-прогностичний етап* (прогнозування можливих ризиків та визначення ефективних шляхів їх попередження; розробка профілактичних заходів і добір ефективних форм соціальної реклами відповідно до вікових особливостей підлітків); *організаційно-практичний етап* (проведення тематичних акцій, тренінгів, відеолекторіїв, створення учнями власного профілактичного контенту та поширення антинаркотичних інформаційних матеріалів); *корекційно-підтримувальний етап* (соціальний педагог надає консультативну підтримку, сприяє розвитку життєвих навичок, формуванню стресостійкості, навичок відмови та відповідального прийняття рішень) та *оцінювально-результативний етап* (соціальний педагог узагальнює результати, визначає недоліки та коригує подальшу профілактичну діяльність).

Особливо ефективним є застосування принципу «рівний – рівному», за якого учні самостійно беруть участь у створенні соціальної реклами для своїх однолітків. Такий підхід сприяє підвищенню довіри до профілактичної інформації, розвитку критичного мислення та формуванню активної соціальної позиції молоді. Важливу роль також відіграє використання цифрових технологій і соціальних мереж, які забезпечують широке охоплення учнівської аудиторії та підвищують ефективність профілактичної роботи.

Важливою складовою профілактичної діяльності є взаємодія соціального педагога з батьками, педагогами, психологами та соціальними службами. Лише міжвідомча співпраця забезпечує створення безпечного освітнього середовища та ефективну підтримку підлітків.

Підсумовуючи можна сказати, що соціальна реклама є важливим інструментом профілактики наркотичної залежності серед підлітків, оскільки

забезпечує комплексний інформаційний, емоційний та виховний вплив. Вона сприяє формуванню усвідомленого ставлення до проблеми вживання психоактивних речовин, популяризації здорового способу життя та розвитку відповідальної поведінки. Використання різних її форм – відео-, аудіо-, друкованої, зовнішньої та інтерактивної реклами – дозволяє охопити широку аудиторію та підвищити ефективність профілактичної роботи. Таким чином, соціальна реклама виступає дієвим засобом впливу на свідомість молоді та важливим компонентом системи соціально-педагогічної профілактики у закладах загальної середньої освіти.

Список використаних джерел:

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]. К.: Центр учбової літератури, 2009. С.79.
2. Полякова К. М. Соціально-педагогічна профілактика наркотичної залежності підлітків у закладах загальної середньої освіти. *Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи*: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти 19 травня 2023 року. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2023. С.157-162.
3. Профілактика вживання наркотиків серед учнівської та студентської молоді: методичний посібник // Журавель Т.В., Самусь В.В., Сергеева К.В., Соловійова О.Д., Строева Н.М.; за ред. Т.В. Журавель. К.: ФО-П Буря О.Д., 2014. 96 с.
4. Романова І., Єсіна Н., Макар Л. Соціальна реклама як інструмент захисту прав дитини. *Science and Education*. 2026. № 1. С.174-181. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2026/1_2026/25.pdf
5. U.S. Department of Health & Human Services. Truth Initiative – Anti-Drug Campaigns [Електронний ресурс]. URL: <https://www.truthinitiative.org>

Дьяченко Н.Н.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Костіна В.В.

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

ТВОРЧЕ ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ С.РУСОВОЇ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ, ЩО ЗАЗНАЛИ ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ

В умовах тривалої збройної агресії з боку росії вкрай важливими є ідеї впровадження соціально-виховних впливів, що спрямовано на формування національної ідентичності, розвитку патріотизму та бажання захищати та

відроджувати культурну незалежність України. Тому творче використання педагогічної спадщини Софії Федорівни Русової (1856–1940 рр.) набуває особливої актуальності. Видатна українська педагогиня і громадська діячка розробила цілісну виховну систему, що ґрунтувалася на принципах народності, природовідповідності, гуманізму та активності. Для практики сучасної соціальної роботи ідеї Русової становлять цінний ресурс – особливо у контексті роботи з дітьми у складних життєвих обставинах, зокрема з дітьми вулиці.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що різні аспекти педагогічної спадщини С. Русової досліджували багато вчених. Так дослідники наголошують, що виховна система Русової є органічним синтезом ідей Ф. Фребеля, Я. Коменського, К. Ушинського і Дж. Дьюї, адаптованих до умов української педагогічної традиції [4]. Як зазначала С. Русова, якщо дитина, позбавлена зв'язку з рідною культурою, вона втрачає психологічне «коріння» і стає вразливою до асоціальних впливів [1,2]. Саме тому принципи народності та гуманізму у системі Русової є не лише педагогічними, а й профілактичними інструментами.

Засобами виховного впливу С. Русової є гра, народна казка, творча праця, спостереження і особистий приклад педагога, що зберігають наукову актуальність та доведену дієвість протягом багатьох століть [3]. Провідним методом педагогиня вважала гру як «природну роботу дитини», тоді як казка і розповідь є цінними засобами формування моральних цінностей без зайвого директивного повчання, а колективна творча діяльність дітей розвиває у них навички соціальної взаємодії та відповідальності. Усі визначені С. Русовою засоби соціально-виховного впливу цілком відповідають сучасним принципам травмо-інформованої практики та соціально-педагогічної роботи.

Отже, на основі проведеного дослідження дійшли висновку, що педагогічна спадщина С. Русової зберігає практичну цінність для сучасної соціально-педагогічної роботи, що дозволяє сформувати у дітей почуття культурної приналежності, створити умови для побудови занять навколо гри і творчості, виключаючи моралізаторство та зайві нотації. Особистість педагога у роботі з дітьми, що зазнали травматичного досвіду війни є головним інструментом виховного впливу, а відносини довіри – передумовою будь-якої позитивної динаміки. Ці положення відповідають актуальним вимогам до фахівців соціальної галузі в умовах воєнного часу.

Спираючись на ідеї С. Русової, нами для здійснення соціально-виховного профілактичного впливу для роботи з дітьми розроблено ігровий інтерактивний засіб “Карта правильних вчинків”, що передбачає ознайомлення дітей у формі ігрових ситуацій з можливими моделями поведінки та їх наслідками. Гра передбачає перевірку поведінки дітей у ситуаціях групового тиску, сильних емоцій та гніву, агресії, сімейних конфліктів, необхідності вибору між задоволенням особистих потреб та потреб оточуючих тощо. Гра може використовуватися фахівцями соціальної галузі в профілактичній роботі з дітьми молодшого шкільного та підліткового віку, а також класними керівниками під час виховних годин.

Список використаних джерел:

1. Русова С. Дошкільне виховання. Катеринослав: Укр. вид-во в Катеринославі: Друк. Медведовського, 1918. 162с.
2. Русова С. Нова школа. 2-ге вид. Київ: Укр. школа. Друк. т-ва «Час», 1917. 20 с.
3. Русова С. Ф. Теорія і практика дошкільного виховання. Прага: Видання «Сіяча», 1924. 126 с.
4. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посіб. 3-тє вид. Київ: Академвидав, 2009. 560 с.

Єгоркіна Д.М.

викладачка кафедри іноземних мов

Українського державного університету залізничного транспорту

ІНКЛЮЗІЯ У СУЧАСНІЙ ОСВІТІ

Інклюзія у сучасній освіті - це концепція, яка докорінно змінює роль школи, перетворюючи її з установи, що розділяє дітей за здібностями, на простір, який адаптується до потреб кожного. Якщо традиційна освіта вимагала від учня бути цілеспрямованим, щоб вписатися в систему, то інклюзивна модель стверджує: якщо дитина не може вчитися так, як ми вчимо, ми повинні вчити так, як вона може вчитися. Це стосується не лише дітей з інвалідністю, а й обдарованих учнів, дітей-іноземців, тих, хто пережив психологічні травми, або просто має інший темп засвоєння матеріалу.

В основі сучасної інклюзії лежить принцип універсального дизайну в навчанні. Це означає, що вчитель від самого початку планує урок так, щоб інформація була доступною у різних форматах: візуальному, аудіо та практичному. Такий підхід знімає ярлики «особливих потребах», адже гнучкість методів викладання допомагає абсолютно всім учням у класі краще засвоювати знання.

Важливим інструментом є індивідуальна програма розвитку, яка дозволяє оцінювати прогрес дитини не порівняно з іншими, а порівняно з її власними вчорашніми результатами, що зберігає мотивацію та психологічний комфорт.

Проте успіх інклюзії залежить не лише від методик, а й від командної роботи. Вчитель більше не залишається один; він працює разом із асистентом, корекційними спеціалістами та батьками, створюючи навколо дитини «коло підтримки». Головним результатом такої освіти є не лише академічні знання, а формування соціальної компетентності. Учні, які зростають в інклюзивному середовищі, природним чином вчатьсЯ толерантності, підтримці та розумінню того, що світ різноманітний.

Таким чином, інклюзія стає не просто освітньою реформою, а інструментом створення гуманнішого суспільства, де кожен має шанс на успішну самореалізацію.

Зрештою, інклюзивна школа стає моделлю майбутнього світу, де різноманітність сприймається не як перешкода, а як головна цінність і джерело спільного розвитку.

Слецька А.С.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Макар Л.М.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

ПРОГРАМА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

Формування соціальної відповідальності у підлітків є одним із ключових напрямів сучасної соціально-педагогічної діяльності в закладах професійно-технічної освіти. Воно сприяє розвитку свідомої, морально сформованої та соціально активної особистості, яка вміє відповідально ставитися до навчального процесу, професійної діяльності, міжособистісної взаємодії та участі в суспільному житті.

Соціальна відповідальність є важливим засобом запобігання девіантній поведінці серед підлітків, адже її сформованість забезпечує дотримання соціальних норм і зменшує ймовірність проявів асоціальної поведінки. Підлітки з розвиненим почуттям відповідальності більш усвідомлено оцінюють власні дії та здатні передбачати їхні наслідки як для себе, так і для інших. Це сприяє уникненню імпульсивних вчинків, які часто характерні для девіантної поведінки, а також формує навички самоконтролю та виваженого прийняття рішень [1, с. 52].

Підлітки, які недостатньо усвідомлюють важливість соціальних норм і не відчують особистої відповідальності перед суспільством, можуть бути схильними до нехтування правилами та порушення моральних принципів. У цьому контексті особливо важливим є створення умов, що сприяють розвитку соціальної відповідальності, зокрема через організацію просвітницької роботи, впровадження виховних програм і залучення молоді до активної громадської діяльності [2, с. 77–78].

Ефективність формування соціальної відповідальності значною мірою визначається рівнем взаємодії між закладом освіти та сім'єю. Співпраця з батьками сприяє формуванню єдиного виховного середовища, узгодженню виховних підходів і забезпеченню підтримки підлітка в процесі його особистісного становлення. У цьому процесі практичний психолог виконує роль посередника, який організовує конструктивний діалог і надає рекомендації щодо ефективної взаємодії з підлітком [1, с. 59].

У межах соціально-педагогічної діяльності фахівець забезпечує дотримання прав і свобод учнів, формує безпечне та сприятливе освітнє середовище, підтримує пропагування здорового способу життя та створює умови для розвитку соціально значущих компетентностей.

Формування соціальної відповідальності у підлітків у закладах професійно-технічної освіти доцільно розглядати як цілісний, системний і багатогранний процес, що охоплює різні напрями особистісного розвитку. Соціальна відповідальність не є відокремленою рисою, оскільки вона поєднує знання, ціннісні орієнтації, поведінкові прояви та здатність до ефективної взаємодії з іншими. Саме тому її розвиток потребує комплексного підходу, який забезпечує гармонійне поєднання інтелектуальної, емоційно-ціннісної та діяльнісної сфер особистості.

У структурі соціальної відповідальності можна виокремити чотири взаємопов'язані складові: когнітивну, ціннісно-мотиваційну, поведінкову та комунікативну. Таке структурування зумовлене необхідністю всебічного охоплення процесу становлення відповідальної особистості підлітка – від засвоєння соціальних норм до їх практичного застосування у взаємодії з оточенням.

Виділення саме цих компонентів є обґрунтованим, оскільки вони репрезентують основні сфери розвитку особистості: пізнавальну, ціннісну, діяльну та соціальну. Їх взаємозв'язок забезпечує цілісність процесу формування соціальної відповідальності, тоді як недостатній розвиток будь-якої зі складових може знижувати його ефективність у цілому.

У межах нашого дослідження розроблено комплексну програму соціально-педагогічної діяльності, спрямовану на формування соціальної відповідальності підлітків у закладах професійно-технічної освіти. Вона являє собою систему взаємопов'язаних дій, що реалізуються різними учасниками освітнього процесу: викладачами, соціальним педагогом, практичним психологом, адміністрацією закладу, батьками та представниками громадських організацій.

Формування соціальної відповідальності підлітків має ґрунтуватися на комплексному підході, що передбачає одночасний розвиток усіх зазначених компонентів. Саме з урахуванням їх змісту та взаємозв'язку була розроблена програма соціально-педагогічної діяльності, спрямована на поетапне та системне формування соціальної відповідальності у здобувачів закладів професійно-технічної освіти.

Отже, формування соціальної відповідальності підлітків у закладах професійно-технічної освіти є результатом інтегрованого підходу, який поєднує особистісні та соціальні аспекти розвитку учнів і створює умови для становлення активної громадянської позиції, відповідальної поведінки та участі в соціально значущій діяльності.

Метою програми є забезпечення цілісного та системного підходу до розвитку соціальної відповідальності підлітків, формування їхніх соціальних компетентностей, моральних цінностей, навичок самоконтролю, ефективної взаємодії та громадської активності.

Завдання програми: ознайомити здобувачів освіти з основами самоорганізації та відповідальної поведінки для ефективного виконання навчальних і соціальних завдань; сформувати уявлення про соціальні цінності, норми поведінки та важливість участі в соціально значущій діяльності;

розвивати потребу в соціальній взаємодії та самореалізації через активну участь у колективних і громадських ініціативах; сприяти засвоєнню соціального досвіду, основних соціальних ролей, норм і правил суспільної поведінки відповідно до вікових особливостей підлітків.

Програма передбачає три послідовні етапи: діагностико-мотиваційний, етап формування соціальних компетентностей та етап оцінювання і саморефлексії, кожен із яких спрямований на поетапний розвиток соціальної відповідальності.

Діагностико-мотиваційний етап спрямований на визначення початкового рівня сформованості соціальної відповідальності у підлітків, а також на створення психолого-педагогічних умов для розвитку позитивної мотивації до навчальної та соціально значущої діяльності. У його межах здійснюється всебічне вивчення індивідуальних особливостей здобувачів освіти, їхніх інтересів, потреб, ціннісних орієнтацій і рівня соціальної зрілості.

Етап формування соціальних компетентностей передбачає активне залучення підлітків до різних видів діяльності, які забезпечують набуття практичного досвіду соціально відповідальної поведінки. Для цього застосовуються інтерактивні та діяльнісні методи: тренінги, рольові та ділові ігри, групові дискусії, проектна робота, участь у волонтерських і громадських ініціативах.

Етап оцінювання та саморефлексії спрямований на осмислення підлітками набутого досвіду, аналіз результатів власної діяльності та визначення рівня сформованості соціальної відповідальності. На цьому етапі особливого значення набуває розвиток навичок саморефлексії, самооцінювання і самоконтролю, що дає змогу підліткам усвідомлювати наслідки власних дій і приймати більш зважені рішення в майбутньому.

Отже, запропонована комплексна програма соціально-педагогічної діяльності забезпечує системне та поетапне формування соціальної відповідальності у здобувачів освіти закладів професійно-технічної освіти. Вона інтегрує навчальний і виховний компоненти, сприяє розвитку соціальних, моральних і комунікативних компетентностей, формує готовність до відповідальної поведінки та активної участі в суспільному житті, що є важливою умовою успішної соціалізації особистості.

Список використаних джерел:

1. Маліхіна Т. Психолого-педагогічна робота з попередження аморальної поведінки підлітків. *Рідна школа*. 2019. № 9. С. 50–53.
2. Христук О. Л. Психологія девіантної поведінки: навчально-методичний посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 192 с.

Зеленяк Н.М.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

*Науковий керівник – докторка педагогічних наук, професорка, професорка
кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного
педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

Н.Д. Кабусь

Анотація. У статті розглянуто проблему формування громадянської компетентності учнівської молоді в умовах сучасного суспільства. Проаналізовано сутність поняття «громадянська компетентність», визначено її структурні компоненти та роль у розвитку демократичної держави. Окреслено основні соціально-педагогічні чинники впливу на процес її формування, а також запропоновано ефективні підходи до впровадження громадянської освіти в освітньому середовищі.

Ключові слова: *громадянська компетентність, учнівська молодь, соціалізація, громадянська освіта, соціально-педагогічні умови.*

Zeleniak N. Formation of Civic Competence of School Students as a Socio-Pedagogical Problem

Abstract. The article examines the problem of forming civic competence among students in the context of modern society. The essence of the concept of «civic competence» is analyzed, its structural components and its role in the development of a democratic state are identified. The main socio-pedagogical factors influencing its formation are outlined, and effective approaches to the implementation of civic education in the educational environment are proposed.

Keywords: *civic competence, school students, socialization, civic education, socio-pedagogical conditions.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації українського суспільства особливого значення набуває проблема формування активного, свідомого громадянина. Демократичні процеси, розвиток громадянського суспільства, а також виклики, пов'язані з глобалізацією, умовами воєнного стану та інформаційним впливом, потребують нових підходів до виховання молодого покоління. Освіта виступає ключовим інструментом формування громадянської компетентності, адже саме в освітньому середовищі закладаються основи цінностей, норм поведінки та соціальної відповідальності. Водночас ця проблема є не лише педагогічною, а й соціальною, оскільки пов'язана з широким колом суспільних процесів.

Аналіз досліджень. Проблема формування громадянської компетентності учнівської молоді є предметом міждисциплінарних досліджень у галузях

педагогіки, соціальної педагогіки, соціології, психології та політології. Вона активно розробляється як у вітчизняній, так і в закордонній науковій думці, що свідчить про її актуальність та багатоаспектність.

У вітчизняній педагогічній науці вагомий внесок у дослідження теоретико-методологічних засад громадянської освіти зробила О. Пометун [9], яка обґрунтувала компетентнісний підхід до громадянського виховання та визначила структуру громадянської компетентності як інтегративної якості особистості. Значну увагу проблемі виховання громадянина приділяла О. Сухомлинська [7], котра розглядала її як ключовий напрям модернізації освіти в умовах демократизації суспільства. Ідеї особистісно орієнтованого виховання та формування громадянських якостей розкриті в наукових студіях І. Бега [3] (наголошено на важливості розвитку морально-ціннісної сфери особистості) та В. Кременя [8] (обґрунтовано роль освіти у формуванні інноваційної та відповідальної особистості громадянина в умовах глобалізаційних змін).

Проблеми соціалізації учнівської молоді та формування її громадянської активності досліджуються у працях Т. Алексеєнко [1], Н. Волкової [4], М. Бабкіної [2], у яких схарактеризовано значущу роль соціального середовища та соціально-виховного простору закладу освіти. При цьому, за Т. Алексеєнко, компетентною є особистість, яка «володіє достатніми знаннями, вміннями і навичками, щоб не потрапляти у складні життєві ситуації і компетентно розв'язувати назрілі проблеми» [1, с. 39].

Окремий напрям становлять дослідження, присвячені формуванню громадянської компетентності в умовах шкільної освіти. Так, О. Савченко [12] акцентує увагу на важливості інтеграції громадянської освіти в зміст початкової школи, а Н. Бібік [6], Ремех Т. [11], Т. Смагіна [13] – на розвитку ключових компетентностей, серед яких громадянська посідає важливе місце.

Значний інтерес становлять також праці, що висвітлюють роль громадянської освіти у контексті європейської інтеграції України. У цьому аспекті дослідження В. Андрущенка [14] та С. Гончаренка [5] підкреслюють необхідність орієнтації на європейські цінності, зокрема демократію, права людини та верховенство права.

У закордонній науковій літературі проблема громадянської компетентності розглядається в контексті концепції «education for democratic citizenship». Зокрема, Дж. Дьюї обґрунтував ідею освіти як засобу формування активного громадянина через досвід участі в демократичних процесах. Подальший розвиток ці ідеї отримали у працях Дж. Бенкса [16], який досліджує громадянську освіту в умовах мультикультурного суспільства, та Р. Патнема [19], котрий аналізує роль соціального капіталу у формуванні громадянської активності.

Важливе значення мають і міжнародні нормативні документи. Так, у «Європейській рамці ключових компетентностей для навчання впродовж життя» [19] визначено громадянську компетентність як «здатність ефективно та відповідально брати участь у суспільному житті» [18].

Сучасні дослідження також акцентують увагу на нових викликах

формування громадянської компетентності, зокрема впливі цифрового середовища, соціальних мереж та інформаційних технологій. У цьому контексті актуалізується проблема розвитку медіаграмотності як «складника громадянської компетентності» [17].

Водночас аналіз наукових джерел свідчить, що, незважаючи на значну кількість досліджень, проблема формування громадянської компетентності учнівської молоді залишається недостатньо розробленою у практичному аспекті. Потребують подальшого вивчення соціально-педагогічні засади цього процесу, можливість його технологізації, механізми інтеграції громадянської освіти в освітній процес, а також особливості її реалізації в умовах сучасних соціальних викликів в Україні.

Мета статті – теоретично обґрунтувати сутність громадянської компетентності учнівської молоді, визначити її структуру та особливості формування, а також виявити ефективні соціально-педагогічні умови і чинники, що забезпечують розвиток громадянської компетентності в сучасному освітньому середовищі України.

Виклад основного матеріалу. На основі проведеного аналізу наукових джерел [2; 7; 9; 10; 11; 13; 15] під громадянською компетентністю розуміємо інтегровану якість особистості, що включає знання, уміння, навички, цінності та установки, необхідні для активної участі в житті суспільства.

Вважаємо, що до основних компонентів громадянської компетентності належать: когнітивний компонент (знання про права людини, державний устрій, принципи демократії); ціннісно-мотиваційний компонент (повага до прав інших, патріотизм, відповідальність); діяльнісний компонент (здатність брати участь у громадському житті, ухвалювати рішення); рефлексивний компонент (здатність до самокритики та оцінки власних дій).

Формування аналізованої компетентності є складним і тривалим процесом, що залежить від впливу сім'ї, закладу загальної середньої освіти, соціального середовища та медіа. І, відповідно, цей процес відбувається в умовах взаємодії різних соціальних інститутів. Серед основних факторів впливу можна виділити:

- сім'ю – первинне середовище соціалізації дитини, у якому формуються перші уявлення про норми поведінки, відповідальність і взаємоповагу;
- заклади загальної середньої освіти, які відіграють ключову роль у системному формуванні громадянських якостей. Саме тут забезпечується передача знань про суспільство; розвиток критичного мислення; формування навичок участі у колективній діяльності;
- соціальне середовище – молоді люди активно взаємодіють з однолітками, у соціальних мережах, беруть участь у діяльності різноманітних громадських організацій, що впливає на їхні ціннісні орієнтації;
- засоби масової інформації, що можуть як сприяти формуванню громадянської позиції, так і створювати ризики маніпуляції свідомістю.

Особливості формування громадянської компетентності сучасної учнівської молоді, на нашу думку, полягають у тому, що представники цієї вікової групи функціонують в умовах високого рівня інформаційної

відкритості, цифровізації суспільства та практично необмеженого доступу до різноманітних джерел знань. Це створює сприятливі передумови для швидкого отримання інформації, розширення світогляду та формування обізнаності щодо суспільно-політичних процесів. Водночас така інформаційна насиченість супроводжується низкою викликів, зокрема фрагментарністю сприйняття інформації, зниженням глибини її критичного осмислення, а також підвищеним ризиком впливу маніпулятивного контенту та дезінформації. За цих умов особливої значущості набуває розвиток критичного мислення, медіаграмотності та здатності до відповідального аналізу інформації як ключових складників громадянської компетентності.

Окрім того, сучасна учнівська молодь дедалі активніше залучається до цифрових форм громадянської участі (онлайн-обговорення, соціальні ініціативи, волонтерські проєкти), що трансформує традиційні підходи до громадянського виховання та потребує оновлення педагогічних (соціально-педагогічних) стратегій з урахуванням цифрового середовища.

На нашу думку, ефективне формування громадянської компетентності можливе лише за умови інтеграції освітнього та соціально-виховного процесів. Адже переконані, що громадянська освіта реалізується не лише через зміст навчальних предметів, а й через організацію шкільного життя загалом, де кожен елемент освітнього середовища виступає засобом формування громадянської компетентності учнівської молоді. А, отже, для досягнення позитивних результатів необхідно створити відповідні соціально-педагогічні умови.

По-перше, необхідно забезпечити інтеграцію громадянської освіти в освітній процес. Громадянська тематика має бути не лише включена до змісту різних навчальних предметів (а не обмежуватися окремим курсом), але й органічно інтегрована у всі напрями соціально-виховної роботи закладу освіти (зокрема, через проведення тематичних тижнів (наприклад, до Дня прав людини), дебатів, круглих столів, зустрічей з представниками громади, у межах яких учні не лише слухають, а й активно дискутують, висловлюють позиції, вчаться аргументувати).

По-друге, у процесі формування громадянської компетентності використовувати активні та інтерактивні методи соціально-виховного впливу. До них належать: дискусії; рольові ігри; проєктна діяльність; дебати; тренінги; флешмоби. Ці методи сприяють розвитку критичного мислення та формуванню здатності до чіткого висловлення й аргументованого обґрунтування власної позиції.

По-третє, створити в закладі загальної середньої освіти демократичне освітнє середовище. Учні повинні мати реальну можливість брати участь у прийнятті рішень, що стосуються шкільного життя (зокрема, виборах органів самоврядування, обговоренні шкільних правил, ухваленні рішень щодо організації заходів). Окрім того, атмосферу взаємоповаги, дотримання прав та обов'язків в освітньому середовищі варто підтримувати шляхом широкого запровадження практики обговорення конфліктів, медіації, спільного вироблення правил поведінки. Це створює передумови для формування в учнів навичок демократії, відповідальності та участі у прийнятті рішень.

По-четверте, налагоджувати та розширювати співпрацю з громадськими організаціями. Залучення учнів до практичної волонтерської діяльності (благодійні акції, допомога громаді, екологічні ініціативи) сприяє формуванню та розвитку соціальної відповідальності і громадянської активності.

На основі узагальнення практичного досвіду реалізації громадянської освіти констатовано, що в сучасній українській школі активно впроваджуються різні форми громадянської освіти, як-от: участь у шкільному самоврядуванні; реалізація соціальних проєктів; проведення тематичних заходів; волонтерська діяльність. Такі підходи дозволяють учням не лише отримувати знання, а й застосовувати їх на практиці. Водночас, незважаючи на позитивні тенденції, існує низка проблем, серед яких: недостатній рівень підготовки педагогічних працівників; формальний підхід до громадянського виховання; вплив соціально-економічних факторів; інформаційні загрози та пропаганда. Вирішення цих проблем потребує комплексного підходу на державному та освітньому рівнях.

Висновки та напрям подальших досліджень. Отже, формування громадянської компетентності учнівської молоді є важливою соціально-педагогічною проблемою, що має стратегічне значення для розвитку держави. Ефективність цього процесу залежить від: узгодженої взаємодії сім'ї, закладів загальної середньої освіти та суспільства; впровадження сучасних соціально-педагогічних технологій; створення умов для активної участі молоді в громадському житті. У сучасних реаліях особливої актуальності набуває розвиток критичного мислення, медіаграмотності та відповідальності, що є основою формування свідомого громадянина.

Список використаних джерел:

1. Алексеєнко Т. Ф. Соціалізація особистості: можливості й ризики: наук.-метод. посіб. Київ, 2007. 152 с.
2. Бабкіна М. І. Соціально-філософський аспект громадянського виховання особистості. *Педагогіка і психологія проф. освіти*. 2009. № 5. С.144-151.
3. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання. Київ: Либідь, 2003. 280 с.
4. Волкова Н. П. Педагогіка: навч. посіб. Вид. 2-ге, перероб., доп. Київ: Академвидав, 2007. 616 с.
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 373 с.
6. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи (бібліотека з освітньої політики): колективна монографія / Автор. колектив: Бібік Н. М., Ващенко Л. С., Локшина О. І. [та ін.]; під заг. ред. О. В. Овчарук; Мін-во освіти і науки України. Київ: К. І. С., 2004. 112 с.
7. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності / кол. авт.: О. В. Сухомлинська (керівник),

М. Й. Боришевський, К. І. Чорна [та ін.]. *Педагогічна газета*. 2000. Черв. (№ 6). С. 4-6.

8. Кремень В. Г. Філософія національної ідеї: Людина. Освіта. Соціум. Київ: Грамота, 2007. 575 с.

9. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2005. №23. С.18-20.

10. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти: Постанова КМУ від 30 вересня 2020 р. № 898.

11. Ремех Т. О. Сутність і структура громадянської компетентності учня нової української школи. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 34-41.

12. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти: підруч. Київ: Грамота, 2012. 504 с.

13. Смагіна Т. М. Формування громадянської компетентності учнів у процесі навчання правознавства: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання». Київ, 2007. 267 с.

14. Філософія освіти: навч. посіб. Вид. 2-ге / за наук. ред. В. П. Андрущенка [та ін.] Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. 348 с.

15. Формування громадянської компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів / укладач Степанова Н. М. Черкаси, 2014. 42 с.

16. Banks J. A. *An Introduction to Multicultural Education* (4th ed.). Boston: Pearson/Allyn and Bacon, 2008. 164 p.

17. Buckingham D. *Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture*. Cambridge: Polity Press, 2003. 219 p.

18. European Commission. *Key Competences for Lifelong Learning*. Brussels: EU Publications, 2018.

19. Putnam R. D. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster, 2000. Pp. 541.

Злидень О.П.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО БАТЬКІВСТВА ЗАКОННИХ ПРЕДСТАВНИКІВ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

*Науковий керівник – докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка
кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
І.А. Романова*

Актуальність теми зумовлена трансформацією інституту сім'ї в сучасних умовах системних криз, воєнним станом та соціально-економічною нестабільністю. Зростає кількість сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах (СЖО), що потребує переосмислення механізмів соціальної підтримки та розробки дієвих соціально-педагогічних стратегій допомоги. Підлітковий вік є критичним періодом, що потребує від законних представників не лише контролю, а й емоційної підтримки та правової грамотності. Всі ці фактори впливають на виховний потенціал батьків.

Батьки - це «фундамент» для дитини, але якщо цей фундамент хиткий від стресу, вигорання та тривоги, дитина не може почуватися в безпеці. Програма «Батьківство без стресу» стала відповіддю на цей запит. Тренінг спрямований на підтримку батьків та осіб, що їх замінюють, у подоланні щоденних стресів, пов'язаних із вихованням дітей. Він базується на сучасних психологічних підходах і практичних інструментах, що допомагають у вирішенні низки питань та налагодження емоційного клімату родини. Формування відповідального батьківства є ключовим завданням соціально-педагогічної діяльності.

Впровадження тренінгової програми «Батьківство без стресу» в закладі освіти спрямоване на надання комплексної підтримки батькам (особам, що їх замінюють) підлітків, що є критично важливим для забезпечення гармонійного розвитку особистості учнів.

Основною метою програми є зниження рівня психоемоційної напруги між батьками чи особами, що їх замінюють, та підлітками, підвищення педагогічної компетентності законних представників дітей, формування готовності для створення безпечного середовища для родини.

Завдання програми:

- ознайомлення законних представників з особливостями проявів вікових криз у підлітків, стратегіями виховання та взаємодії з дітьми;
- ознайомлення батьків з методами саморегуляції та стресостійкості;
- формування навичок ненасильницького спілкування;
- формування навичок успішного розв'язання конфліктів, конструктивної взаємодії з однолітками.

Матеріали програми «Батьківство без стресу» представлені у вигляді серії з 3 модулів. За рекомендаціями ГО «Всеукраїнський громадський центр «Волонтер» та представництва ЮНІСЕФ в Україні тренінгова програма повинна реалізовуватись в офлайн-форматі. Але в сучасних умовах не всі заклади освіти мають доступ до звичайного формату освітнього процесу. У Харківській області більшість закладів освіти працюють дистанційно. Було отримано дозвіл на впровадження програми в дистанційному форматі. І тут перший виклик: як це робити? Адже всі матеріали адаптовані під офлайн-формат. Робота з батьками потребувала швидкого опанування сервісів для спільної роботи. Знову виклик: середовище повинно бути доступним з будь-якого гаджета та найпростішим у роботі. Сробували декілька застосунків і обрали дошку Lino. Матеріали з посібника були адаптовані під онлайн-формат та експериментальну групу батьків: запити, конкретні ситуації. Наприклад: «Мій син мене не чує. Повторюю йому сто разів, та без толку»; «Не можу достукатись до доньки».

Програма базується на активних методах навчання: рольових іграх, арт-терапевтичних вправах та групових дискусіях. Особлива увага приділяється темі «батьківського вигорання». Група батьків працювала за модулем 1. Для батьків, та осіб, які їх замінюють, що виховують дітей різного віку (базовий) – 8 базових занять. Обов'язковими були ще два заняття з модуля 3. Для батьків та осіб, які їх замінюють, що виховують підлітків/-ок на вибір батьків. Батьки обрали заняття про гендерну рівність та заняття: сучасні ризики в житті підлітка/-ки: як почати розмову?

Для діагностування рівня знань та навичок батьків використовувались розроблені ГО «Всеукраїнський громадський центр «Волонтер» форми оцінки знань і навичок перед та після проходження програми «Батьківство без стресу». Також батьки заповнювали розроблену оцінювальну анкету після кожного заняття.

Висновки:

- батьки віком до 40 років вже впроваджують окремі елементи програми: домовленості, спільні заходи, підтримуюче спілкування;
- батьки віком 45+, виховують дітей за тим сценарієм, що виховували їх, чи стереотипно, але опанувавши програму зазначали, що практики діють;
- батьки відзначають зниження рівня тривожності та покращення мікроклімату в сім'ях;
- програма виступає дієвим інструментом профілактики девіантної поведінки серед підлітків через стабілізацію емоційного стану дорослих, які їх оточують.

Перспективи подальших досліджень. В умовах сьогодення (дистанційне навчання, стрес) необхідно продовжувати вивчення ефективності використання мікронавчання (створення коротких відеоінструкцій або карток у месенджерах щодо підтримки підлітка) та сценаріїв спільних заходів, що сприяють відновленню емоційного зв'язку через спільну діяльність.

Соціально-педагогічна діяльність у закладі загальної середньої освіти має бути спрямована на перетворення законних представників з пасивних слухачів

на активних суб'єктів виховання. Використання інтерактивних методів та матеріалів громадських організацій (зокрема ГО «Волонтер») дозволяє системно формувати відповідальне батьківство, що є запорукою успішної соціалізації підлітка.

Список використаних джерел:

1. Матеріали Громадської організації «Волонтер». Ресурсна скринька для батьків: як підтримати дитину в кризових ситуаціях. URL: <https://ngo-volunteer.org.ua/> (дата звернення: 05.05.2026).
2. Формування відповідального батьківства в сучасних умовах: методичні рекомендації для соціальних педагогів / за заг. ред. Т. Л. Лях. Київ, 2021. 84 с.

Золотарьов А.В.

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

Костіна В.В.

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки,
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ПРОФІЛАКТИКИ КОМП'ЮТЕРНОЇ АДИКЦІЇ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Складні умови, в яких перебувають підлітки в Україні в умовах війни, зумовили зростання показників їхньої девіантної поведінки, серед яких особливе занепокоєння викликають прояви комп'ютерної та інтернет залежності. Згідно з даними досліджень, проведених ВООЗ, кожен десятий підліток має ознаки залежності від соцмереж чи ігор в інтернеті. Крім того, понад третина (36%) підлітків постійно контактують із друзями через інтернет, ще 34% опитаних грають в цифрові ігри щодня. За результатами глобального опитування, що проводили у 2022 році майже 280 тисяч підлітків віком 11, 13 і 15 років з 44 країн та регіонів, визначили, що 1 з 5 підлітків (22%) щонайменше 4 години на день грає в ігри. При цьому хлопці більше схильні до залежності від цього виду розваг. Також, за підрахунками фахівців, 12% дітей середнього та старшого шкільного віку мають ознаки залежності від ігор [3]. Також у дослідженні виявлено, що інтернет та комп'ютерна залежність часто корелює з: нижчим психічним та соціальним добробутом; вищими показниками щодо ризику вживання психоактивних речовин; з меншою кількістю сну та пізнім засинанням; нижчим рівнем задоволеності життям, частішими скаргами на психологічні проблеми та меншою підтримкою однолітків. Тому важливим є здійснення комплексної соціально-педагогічної профілактичної діяльності, що є спрямованою на викорінення передумов появи проблеми інтернет залежності у підлітків та всебічну підтримку їхнього оточення у недопущенні розвитку у підлітків комп'ютерної адикції.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що різні аспекти проблеми комп'ютерної адикції та її профілактики досліджували: психологічні чинники впливу та запобігання комп'ютерної та інтернет-залежності підлітків (К. Аймедов, З. Борисенко, Т. Вакулич, В. Войскунський, А. Долникова та Н. Чудова, В. Ігнатенко, С. Кравчук та ін.); профілактика ризикованої поведінки дітей та підлітків (Т. Журавель, Т. Лях, О. Нікітіна та ін.); Профілактика комп'ютерної адикції підлітків (Д. Голуб, О. Коваленко, П. Пихова, І. Романова, С. Тітяєва та ін.). Узагальнення результатів досліджень дозволило виокремити наявний теоретичний матеріал з проблеми дослідження але недостатність практичних комплексних розробок, що дозволяють у повній мірі вирішити зазначену проблему, що дозволило підтвердити необхідність наукового пошуку у цьому напрямі.

Аналіз вищезазначених наукових робіт дав можливість виокремити важливі для нашого дослідження ідеї. Так, у дослідженні В. Ігнатенко Т. Вакулич підтверджено наявні високій та середній рівні залежності підлітків від комп'ютерних ігор, а також виявлено, що значна кількість підлітків 57,5% грають в ігри з елементами жорстокості та насилля та статистично підтверджений зв'язок між рівнем агресивності підлітків та типами комп'ютерних ігор, в які вони грають (рівень агресивності вищий, у підлітків, які грають в комп'ютерні ігри з елементами жорстокості та насилля»[2].

Також важливими для розробки комплексної програми соціально-педагогічної профілактики комп'ютерної та інтернет залежності підлітків є наукові розвідки Д. Голуб [1], П. Пихової [4], І. Романової та О. Коваленко [5], якими доведено необхідність організації комплексних соціально-педагогічних профілактичних впливів різних суб'єктів соціально-виховного впливу закладів освіти для створення безпечного середовища для навчання та виховання підлітків, як основи соціальної профілактики адикцій.

На основі узагальнення наукових досліджень з проблеми профілактики комп'ютерної та інтернет залежності підлітків нами виокремлено низку важливих ідей, що мають бути враховано під час розробки та впровадження комплексних соціально-педагогічних впливів задля забезпечення вирішення проблеми на рівні особистості, її найближчого середовища та впливового оточення, а також на рівні основної інституції соціалізуючого впливу та на рівні громади, де мешкає підліток: 1) на рівні особистості (профілактика впливу поганого настрою, профілактична робота з подолання впливу психологічних характеристик (неадекватна самооцінка, конфліктність, агресивність, негнучкість тощо); організація підтримки та допомоги у подоланні освітніх втрат тощо); на рівні сім'ї та найближчого оточення (профілактика сімейного неблагополуччя, просвіта батьків щодо ефективних форм взаємодії з підлітками та здійснення батьківського контролю над перебуванням підлітків у соціальних мережах та використанням агресивного контенту комп'ютерних ігор; навчання батьків спільним корисним формам організації дозвілля дітей, що передбачає не використання гаджетів; навчання батьків та найближчого оточення підлітків основам медіаграмотності та захисту в інтернет середовищі);

3) на рівні закладу освіти (проведення циклу профілактичних занять з підлітками на теми «Безпечне користування та захист в Інтернеті», «Комп'ютерні ігри: переваги та ризики»; організація роботи психолога з розвитку емоційного інтелекту та проведення психологічних вправ на розвиток сили волі та вміння коригувати власні бажання та поведінку.

Отже, соціально-педагогічна діяльність з профілактики у підлітків комп'ютерної адикції має бути комплексною, різнорівневою та передбачає взаємодію різних суб'єктів соціально-виховного впливу для досягнення успішного результату.

Список використаних джерел:

1. Голуб Д. Ю. Профілактика комп'ютерної адикції підлітків. *Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи* : матеріали студ. наук.-практ. конф., Харків, 17 трав. 2018 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; за ред. М. П. Васильєвої. Харків, 2018. С. 143–144. URI: <https://dspace.hnpu.edu.ua/items/c607ccb6-d4cb-4fbb-9012-38a0b3ea7355> (дата звернення: 20.04.2026).
2. Ігнатенко В.С. Вакулич Т. М. Зв'язок між типами комп'ютерних ігор та агресивною поведінкою підлітків. *Психологія*. (електронний журнал). URL:http://medpsychology.pp.ua/zv%CA%BAyazok_mizh_typany_komp%CA%BAyuternykh_igor_ta_ahresyvnoyu_povedinkoyu_pidlitkiv (дата звернення: 20.04.2026).
3. Кожен десятий підліток має ознаки залежності від соцмереж чи ігор в інтернеті: звіт ВООЗ. *Життя. Українська правда*. 25 вересня 2024. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/skilki-pidlitkiv-mayut-zalezhnist-vid-internetu-ta-onlayn-igor-zvit-vooz-303934/> (дата звернення: 20.04.2026).
4. Пихова П. Б. Актуальність розроблення технології соціально-педагогічної роботи з профілактики комп'ютерної адикції підлітків. *Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи* [Електронне видання] : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищ. освіти, Харків, 19 трав. 2023 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди [та ін. ; редкол.: Ю. Д. Бойчук, С. В. Бережна, М. П. Васильєва та ін.] Харків, 2023. С. 154–155. URI: <https://dspace.hnpu.edu.ua/items/213ad05e-34d6-4429-8887-053dca5f503a> (дата звернення: 20.04.2026).
5. Романова І., Коваленко О. До проблеми профілактики комп'ютерної адикції підлітків. *Соціальна робота: реалії та перспективи* : зб. наук. пр. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 110-річчю Полтав. нац. пед. ун-та ім. В. Г. Короленка, м. Полтава, 9–10 трав. 2024 р. Полтава, 2024. С. 61–64. URI: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/15591> (дата звернення: 20.04.2026).

Кайда В.В.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Кабусь Н.Д.

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З ПОПЕРЕДЖЕННЯ Й ПОДОЛАННЯ БУЛІНГУ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Явище булінгу є гострою соціальною проблемою, яка нівелює забезпечення оптимального мікроклімату для гармонійної соціалізації та самореалізації підлітка та спричиняє глибокі психологічні травми, що перешкоджають гармонійному становленню підлітка в соціумі. Сучасні соціокультурні трансформації в Україні зумовили суттєве звуження простору безпосередньої соціальної взаємодії підростаючого покоління. Сьогодні значна частина комунікації підлітків перемістилася у віртуальну площину соціальних мереж, що робить заклади загальної середньої освіти чи не єдиним середовищем для тривалого «живого» спілкування та формування колективних відносин. Як наслідок, деструктивні форми поведінки, які раніше розпорошувалися між різними соціальними інституціями (гуртками, секціями, вуличними компаніями), нині концентруються переважно в межах шкільного класу.

Одним із найбільш небезпечних проявів такої деструкції є булінг – системне цькування та залякування, що має важкі психосоціальні наслідки. У межах нашого дослідження булінг розглядається як специфічна форма конфліктної взаємодії в малій групі, де кривдник здійснює регулярне насильство над жертвою, яка нездатна на ефективний самозахист. Часто це стає деструктивним способом вибудовування внутрішньогрупової ієрархії, заснованої на принципі домінування. Оскільки підлітковий вік є критичним періодом формування соціальних еталонів, ігнорування булінгу несе ризик закріплення ролі «жертви» або «агресора» як стійкої моделі поведінки на майбутні вікові етапи. Статистичні дані підтверджують критичність ситуації: згідно з дослідженнями HBSC (2018), близько 38% підлітків стикалися із приниженнями, а за даними ВООЗ, Україна посідає одне з провідних місць у Європі за рівнем підліткової агресії.

Фундамент дослідження феномену булінгу було закладено скандинавськими вченими, зокрема Д. Ольвеусом, П. Хайнеманом, А. Пікасом та іншими, які зосередилися на психологічній природі та формах цього явища. Здійснений науковий пошук свідчить, що соціальні аспекти, структуру та поширення булінгу в сучасному контексті вивчали такі вітчизняні та зарубіжні дослідники, як Т. Алексеєнко, О. Кормило, Л. Лушпай, І. Сидорук, С. Стельмах та інші.

Уважаємо, що превенція та подолання булінгу в підлітковому середовищі є стратегічним завданням соціально-педагогічної роботи, спрямованим на нівелювання деструктивних чинників у розвитку особистості. Специфічною особливістю цього явища є його висока латентність, що створює бар'єри для своєчасної ідентифікації конфліктів та вимагає від суб'єктів освітнього процесу особливої професійної пильності. Пріоритетна роль у реалізації антибулінгових стратегій належить адміністрації закладів загальної середньої освіти, педагогічному колективу та фахівцям соціально-психологічної служби, чия скоординована діяльність забезпечує ефективність виявлення та нейтралізації прихованих форм агресії.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що ефективність соціально-педагогічної діяльності з попередження та подолання булінгу в закладах загальної середньої освіти безпосередньо залежить від системності та комплексності застосованих підходів. Своєчасне реагування на випадки цькування, що ґрунтується на чіткому дотриманні нормативно-правових норм та методичних рекомендацій, дозволяє не лише нівелювати існуючі конфлікти, а й запобігти їх виникненню в майбутньому. Побудова моделі активної координації між усіма суб'єктами освітнього процесу – від адміністрації школи до батьківської спільноти – є фундаментом для створення безпечного, інклюзивного та толерантного середовища. Це забезпечує надійний психосоціальний захист підлітків та сприяє їхній успішній соціалізації у сучасному демократичному суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти : навч.-метод. посіб. / В. Л. Андрієнкова, В. В. Байдик, Т. В. Войц'ях та ін. Київ : ФОП Нічога С. О., 2020. 196 с.
2. Барліт О. Соціально-педагогічна та психологічна проблема булінгу в освітньому середовищі. Запоріжжя : Олекс, 2016. 52 с.
3. Булінг та кібербулінг у підлітковому середовищі : статистичні дані щодо булінгу серед підлітків України. *UNICEF України*. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/bullying-cyberbylling-teens-Ukraine> (дата звернення: 05.04.2026).
4. Тілікіна Н. В. Про булінг (цькування) та як його подолати. Дітям, молоді та дорослим про важливе : метод. посіб. / за ред. І. В. Пеші. Київ : ДУ «Держ. ін-т сімейн. та молодіж. політики», 2020. 40 с.

Кальмук Д.Н.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

*Науковий керівник – докторка педагогічних наук, професорка, професорка
кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного
педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

В.В. Костіна

Розвиток соціальної активності старшокласників належить до освітніх завдань, які набувають особливого значення в умовах суспільних трансформацій. Російсько-українська війна, цифровізація комунікативного простору, зміна звичних форм соціальної взаємодії та невизначеність молодіжного середовища висувають невідкладну вимогу формувати свідомого громадянина, готового до конструктивної участі у суспільному житті. Старший шкільний вік виступає сензитивним періодом становлення соціальної активності, оскільки саме на цьому етапі хлопці та дівчата виявляють підвищену потребу в самовизначенні та готовність до самостійних дій. Водночас реальна освітня практика стикається з низкою суперечностей - між декларованим пріоритетом громадянського виховання та переважанням академічної спрямованості шкільної роботи, між потребою у системному соціально-педагогічному супроводі та фрагментарністю наявних виховних впливів.

Соціальна активність розглядається як інтегративна якість особистості, що відображає міру її залучення до перетворювальної діяльності в соціумі та виявляється через свідому участь у різноманітних формах громадського життя. Сутність такої активності полягає у здатності учня ініціювати, підтримувати та реалізовувати суспільно значущі дії, керуючись внутрішніми переконаннями. Ця якість має свою структуру та внутрішню динаміку, об'єднуючи мотиваційний, когнітивний, емоційний, поведінковий та рефлексивний компоненти, які перебувають у постійній взаємодії. Її формування потребує узгодженого впливу на всі структурні елементи, а не лише на зовнішні поведінкові прояви.

Особливістю соціально-педагогічної діяльності з розвитку соціальної активності старшокласників виступає її подвійна орієнтація - на особистість окремого учня та на соціальне середовище, у якому він перебуває. Діяльність соціального педагога спрямована не лише на прямий вплив, а й на перетворення обставин, що зумовлюють становлення юнацтва. Зміст цієї роботи розкривається через систему взаємопов'язаних компонентів: цільового, мотиваційно-ціннісного, змістового, діяльнісно-практичного, комунікативного, рефлексивно-оцінного та організаційно-методичного. Узгодженість усіх цих

компонентів забезпечує синергетичний ефект, коли результат перевершує просту суму впливів окремих складових.

В умовах воєнного стану соціально-педагогічна діяльність набуває нових рис. Старшокласники переживають складний емоційний досвід, пов'язаний із загрозою життю та руйнуванням звичного середовища. Водночас ці обставини сприяють пробудженню громадянської свідомості, що проявляється у підтримці армії та допомозі постраждалим. Волонтерська діяльність визнається одним із найефективніших шляхів розвитку соціальної активності, оскільки дозволяє здобути досвід безкорисливого служіння іншим, формує емпатію та навички командної роботи.

Ефективність соціально-педагогічного впливу неможлива без опертя на нормативно-правову базу та координацію зусиль усіх суб'єктів виховного процесу. Базові документи, зокрема: Закони України «Про освіту»[3] та «Про повну загальну середню освіту» [4], Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [1] та реформа Нової української школи [2] закріплюють статус учня як повноправного учасника освітнього процесу та формують правові підстави для розгортання учнівського самоврядування. Проте реальна результативність нормативних приписів залежить від готовності адміністрації, педагогів, соціального педагога, психолога та батьків до партнерської взаємодії.

З метою системного розв'язання окресленої проблеми розроблено авторську програму соціально-педагогічної діяльності. Її метою визначено створення педагогічно обґрунтованих умов для становлення соціально активної особистості старшокласника, здатної до самостійного ціннісного вибору. Програму побудовано на принципах суб'єктності, діалогічності, діяльнісної спрямованості та ціннісної насиченості. Структурно вона складається з трьох блоків: мотиваційно-ціннісного (осмислення власної ролі у спільноті та цінностей громадянської участі), діялісно-практичного (залучення до реальних соціальних проєктів та волонтерства) і рефлексивно-розвивального (аналіз набутого досвіду та проєктування подальшого зростання).

Зміст програми реалізується через тематичні напрями: осмислення української ідентичності; вивчення прав і свобод людини; взаємодія з місцевою спільнотою; екологічна відповідальність. Провідними формами роботи обрано тренінгові заняття, дискусійні клуби, проєктні майстерні та довготривалі соціальні проєкти. Упровадження такої програми створює передумови для перетворення шкільного середовища на простір дієвого громадянського виховання, де соціальна активність учнів стає нормою повсякденного життя.

Список використаних джерел:

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF>
2. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи / під заг. ред. Л. Гриневич. Київ : МОН України, 2016. 40 с.

3. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

4. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>

Кисла Д.Р.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ У ПРОЦЕСІ ЇХНЬОЇ АДАПТАЦІЇ ДО МИРНОГО ЖИТТЯ

*Науковий керівник – кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

Г.О. Котломанітова

Сучасні умови воєнного стану в Україні зумовлюють необхідність посилення соціальної підтримки учасників бойових дій, які повертаються до мирного життя після виконання військового обов'язку. Актуальність проблеми визначається значною кількістю військовослужбовців, які потребують комплексної допомоги у процесі соціальної адаптації, відновлення психоемоційного стану, налагодження соціальних зв'язків та професійної реалізації.

Проблема адаптації учасників бойових дій є міждисциплінарною та охоплює соціальні, психологічні, правові й педагогічні аспекти. Повернення до цивільного життя часто супроводжується труднощами у спілкуванні, зміною життєвих орієнтирів, емоційною напругою, проявами посттравматичного стресу, проблемами працевлаштування та соціальної інтеграції. У зв'язку з цим особливого значення набуває діяльність фахівців соціальної роботи, спрямована на створення ефективної системи соціальної підтримки ветеранів та військовослужбовців.

Технології соціальної підтримки учасників бойових дій передбачають комплекс заходів, форм і методів роботи, спрямованих на відновлення соціального функціонування особистості. До основних технологій належать соціальне консультування, соціальний супровід, кризове втручання, соціальна реабілітація, психологічна підтримка, арттерапія, групи взаємодопомоги, тренінгові програми та волонтерська діяльність.

Однією з найбільш ефективних технологій є соціальний супровід, який забезпечує індивідуальний підхід до кожного учасника бойових дій та врахування його потреб. Соціальний працівник допомагає у вирішенні соціально-побутових, правових, медичних і психологічних проблем, координує взаємодію з державними установами та громадськими організаціями. Важливим аспектом є сприяння відновленню сімейних відносин і підтримка соціальної

активності ветеранів.

Особливу роль у процесі адаптації відіграє психологічна підтримка. Значна частина військовослужбовців стикається з наслідками бойового стресу, підвищеною тривожністю, емоційним виснаженням та труднощами саморегуляції. Саме тому важливими є психосоціальні технології, спрямовані на стабілізацію емоційного стану, формування навичок самодопомоги та подолання кризових ситуацій.

Ефективність соціальної підтримки значною мірою залежить від міжвідомчої взаємодії державних структур, соціальних служб, медичних установ, громадських і волонтерських організацій. В умовах воєнного стану волонтерська діяльність стала важливим елементом підтримки ветеранів, оскільки забезпечує оперативне реагування на потреби військовослужбовців та їхніх родин.

Отже, технології соціальної підтримки учасників бойових дій є важливим інструментом їхньої успішної адаптації до мирного життя. Комплексний підхід до організації соціальної роботи сприяє покращенню психоемоційного стану ветеранів, відновленню соціальних зв'язків, підвищенню рівня соціальної активності та інтеграції у суспільство. Подальшого дослідження потребує вдосконалення інноваційних технологій соціальної підтримки та розширення практичних механізмів допомоги учасникам бойових дій в Україні.

Список використаних джерел:

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 134 с.
2. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII.
3. Капська А. Й. Соціальна робота : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2020. 352 с.
4. Тюптя Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота: теорія і практика : навч. посіб. Київ : Знання, 2018. 574 с.

Кізер Б.В.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

ВОЛОНТЕРСТВО ЯК ФОРМА СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ МОЛОДІ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

*Науковий керівник – кандидатка педагогічних наук, доцентка
кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації*

Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
Л.В. Кононенко

Анотація. У тезах досліджено волонтерство як соціальний механізм інтеграції молоді. Проаналізовано наукові підходи до його визначення та значення для формування громадянської активності. Розглянуто класифікацію

видів волонтерства та їхній вплив на розвиток соціальної відповідальності, компетентностей і згуртованості.

Ключові слова: волонтерство, види волонтерства, соціальна інтеграція, молодь, громадянська активність.

У сучасних умовах трансформаційних змін українського суспільства проблема соціальної інтеграції молоді набуває особливої актуальності. Соціальна інтеграція розглядається як процес включення особистості до системи суспільних відносин, у межах якого відбувається засвоєння соціальних норм, ролей та моделей взаємодії, необхідних для повноцінного функціонування в суспільстві [2; 3].

Одним із ключових механізмів такої інтеграції є волонтерська діяльність, яка виступає формою добровільної суспільно корисної активності, спрямованої на підтримку соціально значущих ініціатив та допомогу іншим. Відповідно до Закону України «Про волонтерську діяльність», волонтерство визначається як добровільна, соціально спрямована та неприбуткова діяльність, що здійснюється шляхом надання волонтерської допомоги [1].

У цьому аспекті волонтерство можна розглядати і як ефективний механізм соціальної інтеграції молоді, що забезпечує набуття досвіду соціальної взаємодії, відповідальності та громадянської участі.

За О. В. Безпалько, волонтерство є ефективним інструментом соціалізації молоді, оскільки стимулює розвиток соціальної відповідальності, комунікативних компетентностей і громадянської активності [2]. Дослідження свідчать, що участь молоді у волонтерських ініціативах сприяє формуванню активної громадянської позиції та підвищує рівень соціальної згуртованості, що в сучасних умовах є важливим фактором стабілізації та розвитку суспільства.

У наукових дослідженнях підкреслюється, що волонтерство є важливим елементом розвитку громадянського суспільства. Зокрема, А. Й. Капська зазначає, що «волонтерська діяльність сприяє формуванню активної громадянської позиції молоді, розвитку її соціальної відповідальності та готовності до участі у вирішенні суспільних проблем» [3, с. 214].

Особливого значення у контексті дослідження волонтерства набуває класифікація його видів. У науковій літературі існують різні підходи до систематизації волонтерської діяльності, що ґрунтуються на таких критеріях, як сфера діяльності, цільова група та форма організації волонтерської роботи.

Найпоширенішими є такі види волонтерства: соціальне, екологічне, освітнє, культурне, спортивне та онлайн-волонтерство.

Соціальне волонтерство спрямоване на допомогу вразливим групам населення, зокрема людям похилого віку, дітям, особам з інвалідністю. Екологічне волонтерство передбачає участь у діяльності, спрямованій на збереження довкілля та підвищення рівня екологічної свідомості населення. Освітнє волонтерство реалізується через проведення тренінгів, наставництво, організацію просвітницьких заходів та допомогу у навчанні. Культурне волонтерство пов'язане з організацією культурно-мистецьких подій, популяризацією культурної спадщини та розвитком творчих ініціатив. У

сучасному цифровому середовищі поширення набуває також онлайн-волонтерство, яке передбачає дистанційну участь у соціальних проєктах.

Різноманітність напрямів волонтерської діяльності створює широкі можливості для залучення молоді до суспільно корисної діяльності, сприяючи формуванню соціального досвіду, розвитку відповідальності та активному включенню молодих людей у систему суспільних відносин.

Участь молоді у волонтерських ініціативах сприяє формуванню соціальних компетентностей, розвитку лідерських якостей та підвищенню рівня громадянської активності. У цьому контексті важливу роль відіграють соціально-педагогічні підходи до роботи з молоддю. Як зазначає фахівчиня соціальної роботи Л. В. Кононенко, ефективність соціально-педагогічної діяльності значною мірою пов'язана з можливістю працювати з особистістю у системі її соціальних зв'язків та взаємодії, що сприяє процесам соціалізації та попередженню соціальних проблем[4].

Дослідники також підкреслюють, що волонтерська діяльність є важливим елементом розвитку громадянського суспільства та формою благодійної активності, яка сприяє соціальній консолідації та підтримці вразливих груп населення [6].

Подібної позиції дотримуються дослідники волонтерської діяльності, які зазначають, що залучення молоді до волонтерських програм сприяє формуванню соціального досвіду, розвитку громадянської активності та набуттю практичних навичок соціальної взаємодії [5].

Таким чином, соціальна інтеграція молоді передбачає засвоєння соціальних норм і цінностей, активну участь у спільних соціальних процесах та формування відповідальності й громадянської позиції. Волонтерська діяльність виступає ефективним механізмом цієї інтеграції, оскільки надає молоді можливість брати участь у соціально значущих проєктах, розвивати навички співпраці та соціальної взаємодії, а також відчувати власну причетність до суспільного життя. Завдяки цьому волонтерство сприяє соціалізації, активізації громадянської позиції та зміцненню соціальної активності молоді.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні мотиваційної структури участі молоді у волонтерській діяльності, аналізі впливу волонтерства на професійне становлення молодого покоління та оцінці ролі волонтерських ініціатив у розвитку локальних і національних громад.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011 № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>
2. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка. Київ: Академвидав, 2013. 312 с.
3. Капська А. Й. Соціальна педагогіка. Київ: Центр навчальної літератури, 2011. 488 с.
4. Кононенко Л. В. Можливості застосування методів соціальної діагностики в сучасній педагогічній практиці. *Імідж сучасного педагога*. 2021. № 3(198). С. 38–42.

5. Менеджмент волонтерських груп від А до Я: навч.-метод. посіб. / за ред. Т. Л. Лях. Київ: Версо-04, 2012. 288 с.

6. Панченко А. О. Волонтерська діяльність як одна із форм благодійної діяльності в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 84(2). С. 113–117.

Ковальова Н.М.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД СІМЕЙ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРУ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ)

*Науковий керівник – докторка педагогічних наук, професорка, професорка
кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації Полтавського
національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

В.І. Березан

Анотація. У статті розглянуто особливості соціального супроводу сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, в умовах сучасних суспільних викликів в Україні. Визначено, що воєнний стан, економічна нестабільність, вимушене переселення населення, безробіття та психологічні наслідки війни суттєво впливають на функціонування сім'ї та зумовлюють зростання потреби у соціальній підтримці. Проаналізовано наукові підходи до організації соціального супроводу сімей у системі соціальної роботи. Встановлено, що ефективний соціальний супровід передбачає комплексний підхід, міжвідомчу взаємодію та індивідуалізацію соціальних послуг відповідно до потреб отримувачів.

На прикладі діяльності Комунальної установи «Центр надання соціальних послуг «Калина» Горішньоплавнівської міської ради Кременчуцького району Полтавської області охарактеризовано основні напрями соціальної роботи із сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах. Висвітлено особливості надання психологічної підтримки, консультування, соціальної адаптації, супроводу внутрішньо переміщених осіб, ветеранів війни та членів їхніх сімей. Акцентовано увагу на важливості міждисциплінарного підходу та впровадженні сучасних цифрових технологій у систему соціальних послуг. Зроблено висновок про необхідність подальшого вдосконалення механізмів соціального супроводу сімей у територіальних громадах та розвитку професійної компетентності фахівців соціальної сфери.

Ключові слова: соціальний супровід, сім'я, складні життєві обставини, соціальні послуги, соціальна робота.

Kovalova N. Social Support for Families in Difficult Life Circumstances (Based on the Activities of the Social Services Center)

Abstract. The article examines the peculiarities of social support for families experiencing difficult life circumstances in the context of current social challenges in Ukraine. It has been determined that martial law, economic instability, forced displacement, unemployment, and the psychological consequences of war significantly affect family functioning and increase the need for social support. Scientific approaches to the organization of social support for families within the system of social work are analyzed. It is established that effective social support requires a comprehensive approach, interagency cooperation, and the individualization of social services according to the needs of recipients.

Based on the activities of the Municipal Institution “Kalyna Center for Social Services” of the Horishni Plavni City Council, Kremenchuk District, Poltava Region, the main directions of social work with families in difficult life circumstances are characterized. The article highlights the provision of psychological support, counseling, social adaptation, support for internally displaced persons, war veterans, and their family members. Particular attention is paid to the importance of an interdisciplinary approach and the implementation of modern digital technologies in the social services system. The study concludes that there is a need for further improvement of social support mechanisms for families within territorial communities and enhancement of professional competence among social work specialists.

Keywords: *social support, family, difficult life circumstances, social services, social work.*

Постановка проблеми. У сучасних соціально-економічних умовах в Україні спостерігається зростання кількості сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах (СЖО). Воєнний стан, економічна нестабільність, вимушене переселення населення, безробіття, психологічні наслідки війни та інші кризові явища суттєво впливають на функціонування сім'ї як базового соціального інституту. У таких умовах особливого значення набуває система соціального супроводу сімей, спрямована на подолання або мінімізацію СЖО, відновлення соціального функціонування родини та попередження соціального сирітства.

Важливу роль у реалізації соціальної підтримки населення відіграють центри надання соціальних послуг територіальних громад. Одним із таких закладів є Комунальна установа (КУ) «Центр надання соціальних послуг «Калина» Горішньоплавнівської міської ради Кременчуцького району Полтавської області, діяльність якої спрямована на забезпечення соціального захисту вразливих категорій населення та надання соціальних послуг сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах [3; 4].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика соціального супроводу сімей є предметом дослідження багатьох українських науковців у галузі соціальної роботи та соціальної педагогіки. Теоретичні основи

соціального супроводу розроблені в працях І. Зверєвої, А. Капської, О. Безпалько. У наукових працях розглядаються питання технологій соціальної роботи із сім'єю, особливостей соціального супроводу вразливих категорій населення, міжвідомчої взаємодії та організації соціальних послуг у територіальних громадах.

Питання роботи з сім'ями в СЖО в умовах децентралізації висвітлювали сучасні дослідники соціальної роботи (Т. Семигіна, Н. Романова). Сучасні дослідження акцентують увагу на необхідності комплексного підходу до підтримки сімей, який передбачає поєднання психологічної, соціально-педагогічної, правової та матеріальної допомоги. Значна увага також приділяється адаптації системи соціальних послуг до умов воєнного стану та цифровізації соціальної сфери.

Окремі аспекти організації соціальних послуг у територіальних громадах висвітлено в аналітичних матеріалах щодо діяльності КУ «Центр надання соціальних послуг «Калина» Горішньоплавнівської міської ради Кременчуцького району Полтавської області [4; 5].

Метою статті є аналіз особливостей соціального супроводу сімей, які перебувають у СЖО, на прикладі діяльності КУ «Центр надання соціальних послуг «Калина» Горішньоплавнівської міської ради Кременчуцького району Полтавської області, а також визначення основних напрямів удосконалення системи соціальної підтримки сімей у територіальній громаді.

Виклад основного матеріалу. Соціальний супровід сімей, які перебувають у СЖО, є одним із важливих напрямів соціальної роботи, що передбачає комплекс заходів, спрямованих на подолання кризових ситуацій та відновлення здатності сім'ї до самостійного функціонування.

До основних категорій сімей, які потребують соціального супроводу, належать:

- малозабезпечені сім'ї;
- багатодітні родини;
- сім'ї внутрішньо переміщених осіб;
- сім'ї, члени яких мають інвалідність;
- родини, що перебувають у складних психологічних або матеріальних умовах;
- сім'ї військовослужбовців та ветеранів війни.

Важливе місце у системі надання соціальних послуг Горішньоплавнівської територіальної громади займає КУ «Центр надання соціальних послуг «Калина», яка функціонує як комплексна установа соціального захисту населення та здійснює надання соціальної допомоги і підтримки різним категоріям громадян. Установа створена з метою розширення можливостей надання соціальних послуг особам, які перебувають у СЖО [1; 4].

Серед основних напрямів діяльності установи:

- соціальний супровід сімей;
- соціальна адаптація;
- консультування;

- надання психологічної підтримки;
- допомога у вирішенні соціально-побутових проблем;
- підтримка внутрішньо переміщених осіб;
- супровід ветеранів війни та членів їхніх сімей [3; 5].

Особливого значення соціальний супровід набув в умовах воєнного стану. Фахівці установи здійснюють оцінку потреб сімей, розробляють індивідуальні плани соціального супроводу, координують взаємодію із закладами охорони здоров'я, освіти, службами зайнятості та іншими суб'єктами соціальної роботи.

Важливим аспектом діяльності центру є міждисциплінарний підхід до вирішення проблем сім'ї. Соціальні працівники взаємодіють із психологами, медичними працівниками, юристами та представниками органів місцевого самоврядування для забезпечення комплексної підтримки отримувачів соціальних послуг.

Крім того, у діяльності установи активно впроваджуються сучасні підходи до організації соціальної роботи, зокрема цифровізація окремих процесів, удосконалення матеріально-технічної бази та розширення спектра соціальних послуг відповідно до потреб громади [2; 3].

Висновки та напрями подальших досліджень. Отже, соціальний супровід сімей, які перебувають у СЖО, є важливим механізмом забезпечення соціального захисту населення та підтримки функціонування сім'ї в умовах суспільних криз. Діяльність КУ «Центр надання соціальних послуг «Калина» свідчить про важливість комплексного підходу до надання соціальних послуг, орієнтації на потреби громади та міжвідомчої взаємодії.

У сучасних умовах особливої актуальності набувають питання розвитку цифрових сервісів у соціальній роботі, підвищення професійної компетентності фахівців соціальної сфери та вдосконалення механізмів міжсекторальної співпраці.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з:

- аналізом ефективності соціального супроводу сімей у територіальних громадах;
- дослідженням інноваційних технологій соціальної роботи;
- вивченням впливу воєнного стану на потреби сімей;
- удосконаленням системи соціальних послуг на місцевому рівні.

Список використаних джерел:

1. Внутрішня оцінка якості надання соціальних послуг у структурних підрозділах “Центру надання соціальних послуг «Калина»”. *Комунальна установа “Центр надання соціальних послуг «Калина»” Горішньоплавнівської міської ради Кременчуцький район Полтавської області*. 2025. URL: <https://tckalina.wordpress.com/>
2. Капітальний ремонт (перепланування та переобладнання приміщень, заміна дверних блоків) будівлі Комунальної установи «Центр надання соціальних послуг «Калина» Горішньоплавнівської міської ради

Кременчуцького району Полтавської області за адресою: Полтавська обл., Кременчуцький р-н, м. Горішні Плавні, пров. Молодіжний, буд. 6 : звіт про договір. *Clarity Project*. 2025. URL: <https://surli.cc/nknqfh>

3. Розширено спектр надання соціальних послуг із урахуванням потреб Горішньоплавнівської міської територіальної громади. *Горішньоплавнівська міська рада Полтавської області*. 2025. URL: <https://surl.lt/cxcoho>

4. Соціальні послуги. *Управління соціального захисту населення Горішньоплавнівської міської ради Кременчуцького району Полтавської області*. 2025. URL: http://hp-uszn.gov.ua/?page_id=3639

5. У Горішніх Плавнях у Комунальній установі «Центр надання соціальних послуг «Калина» працює фахівець із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб. *Горішньоплавнівська міська рада Полтавської області*. 2025. URL: <https://surl.li/imenpk>

Ковженко Д.Є.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

Макар Л.М.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

РОЛЬ ЗАСОБІВ КУЛЬТУРИ У СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У сучасних умовах розвитку суспільства особливої актуальності набуває проблема соціалізації підлітків, адже саме в підлітковому віці відбувається формування ціннісних орієнтацій, моральних якостей, соціальних норм поведінки та громадянської позиції особистості. Важливу роль у цьому процесі відіграють засоби культури, які сприяють духовному розвитку підлітків, формуванню національної свідомості, естетичних смаків, комунікативних навичок та соціального досвіду.

Заклади загальної середньої освіти виступають важливим середовищем для реалізації соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на успішну соціалізацію підлітків. Використання засобів культури у виховному та освітньому процесі створює сприятливі умови для розвитку особистості, її творчого потенціалу та соціальної активності.

У зв'язку з цим проблема визначення ролі засобів культури у соціалізації підлітків у закладах загальної середньої освіти є важливою та потребує подальшого наукового осмислення.

У сучасній гуманітарній науці існує значна кількість підходів до тлумачення поняття «культура». Формування кожного визначення ґрунтується на певній методології та використанні відповідного наукового інструментарію

для обґрунтування конкретної дефініції. Незважаючи на різноманітність наукових підходів, трактування поняття «культура» переважно здійснюється в межах трьох основних напрямів: соціологічного, психоаналітичного та естетичного (мистецтвознавчого).

У соціологічному підході культура розглядається як реальність, що формується під впливом цінностей і норм, створених певною соціальною групою. Зокрема, у 1940-х роках Роберт Мертон визначав культуру як «те, що формує низку нормативних цінностей, що регулюють поведінку, спільну для членів певного суспільства чи групи» [3, с. 83]. Т. Тайлор пропонує одне з перших наукових визначень дефініції «культура»: «знання, вірування, мистецтва, моральності, закони, звичаї, ... здібності та звички, опановані людиною як членом суспільства» [4, с. 11].

Вітчизняний культуролог Володимир Шейко підкреслює, що культура є не лише процесом створення матеріальних речей, творів і ідей як відокремлених від людини результатів діяльності, а й способом формування самої особистості у всій різноманітності її суспільних зв'язків і відносин. Він зазначає, що становлення людини охоплює опанування мови, засвоєння суспільних цінностей і традицій, а також оволодіння притаманними певній культурі способами діяльності та практичними навичками [2, с. 8].

Художня культура як складова загальної культури включає мистецькі цінності та явища, що безпосередньо пов'язані з їх створенням, збереженням і поширенням [1, с. 8]. Т. Андрущенко розглядає художню культуру як складну, багаторівневу суспільну систему, що «об'єднує різнопланові компоненти – всі види мистецтва та широке розмаїття сучасних артпрактик, які не завжди виправдовують статус мистецтва, мистецьку критику та рекламу, мистецькі установи, підготовку творчих кадрів і споживачів мистецьких творів – тобто забезпечує весь суспільно-функціональний рух мистецтва: митець-художній твір-реципієнт» [1, с. 8].

З огляду на зазначене, художня культура виступає важливим соціокультурним середовищем, у межах якого відбувається формування особистості. Її структурні компоненти створюють умови для залучення підлітків до культурно-мистецьких практик, що сприяє розвитку їхнього емоційно-ціннісного ставлення до світу, формуванню естетичних смаків та духовних орієнтирів.

У контексті соціалізації підлітків у закладах загальної середньої освіти художня культура виконує інтегративну функцію, забезпечуючи взаємодію між особистістю та соціальним середовищем через сприйняття, осмислення та творче відтворення мистецьких явищ. Залучення учнів до різних видів мистецької діяльності сприяє не лише розвитку творчих здібностей, а й формуванню соціальної активності, комунікативних навичок та здатності до самовираження.

Отже, аналіз наукових підходів до трактування поняття «культура» дає підстави стверджувати, що культура є багатогранним соціальним явищем, яке охоплює систему цінностей, норм, традицій, форм поведінки та духовних надбань суспільства. Особливого значення засоби культури набувають у

процесі соціалізації підлітків, оскільки саме у підлітковому віці відбувається активне становлення особистості, формування системи цінностей, розвиток комунікативних навичок та соціальної активності.

У закладах загальної середньої освіти засоби культури є важливим інструментом соціально-педагогічної діяльності. Їх використання сприяє формуванню духовно-моральних якостей підлітків, розвитку національної свідомості, естетичної культури та позитивної соціальної поведінки.

До основних засобів культури, що використовуються у процесі соціалізації підлітків у закладах загальної середньої освіти, належать література, музика, театральне мистецтво, образотворче мистецтво, народні традиції, культурно-масові заходи, музейна педагогіка, кіномистецтво та різні види творчої діяльності. Їх застосування сприяє формуванню моральних цінностей, розвитку емоційного інтелекту, комунікативних умінь і творчих здібностей підлітків.

Важливе місце у соціально-педагогічній діяльності займає художня література, яка допомагає підліткам осмислювати соціальні проблеми, формувати гуманістичні цінності та розвивати критичне мислення. Музичне мистецтво сприяє емоційному розвитку особистості, формуванню естетичних смаків і позитивного психологічного клімату у колективі.

Ефективним засобом соціалізації є також театральна діяльність, оскільки участь у театральних постановках, інсценізаціях і творчих виступах розвиває навички спілкування, співпраці, відповідальності та самовираження. Не менш важливими є народні традиції та культурно-масові заходи, які сприяють формуванню національної свідомості, поваги до культурної спадщини та почуття приналежності до суспільства.

Крім того, використання музейної педагогіки, перегляду та обговорення кінофільмів, організації виставок, конкурсів і творчих проєктів створює умови для активної соціальної взаємодії підлітків, розвитку їхньої соціальної активності та творчого потенціалу.

У межах соціалізації особистості культура виступає ключовим чинником формування світогляду, моральних установок та соціальної ідентичності індивіда.

Установлено, що засоби культури є важливим ресурсом соціально-педагогічної діяльності у закладах загальної середньої освіти, оскільки вони забезпечують цілеспрямований вплив на процес становлення особистості підлітка. Через залучення до різних форм культурної діяльності відбувається засвоєння соціальних норм і цінностей, розвиток емоційно-вольової сфери, формування комунікативної компетентності та активної життєвої позиції.

Обґрунтовано, що використання літератури, музичного, театального та образотворчого мистецтва, народних традицій, музейної педагогіки, кіно- та медіакультури сприяє гармонійному розвитку підлітків, розширенню їхнього соціального досвіду, формуванню національної свідомості та естетичної культури. Застосування зазначених засобів у соціально-педагогічній практиці створює умови для підвищення рівня соціальної адаптації та інтеграції підлітків у суспільство.

Отже, засоби культури виступають ефективним інструментом соціалізації підлітків, а їх системне використання в освітньому середовищі сприяє забезпеченню цілісного розвитку особистості та підвищенню результативності соціально-педагогічної роботи в закладах загальної середньої освіти.

Список використаних джерел:

1. Андрущенко Т. І. Інтегративний характер культурології: художня культура та мистецький ринок. *Культурологічні виміри актуальних проблем мистецтва* : колект. монографія / за заг. ред. проф. Т. І. Андрущенко. Київ, 2022. С. 5–23.
2. Шейко В. М. Культура. Цивілізація. Глобалізація (кінець XIX – початок XXI ст.) : монографія : у 2 т. Харків : Основа, 2001. Т. 1. 518 с.
3. Merton R. K. The Matthew Effect in Science, II Cumulative Advantage and the Symbolism of Intellectual Property. *Isis*. Vol. 79, No. 4. P. 606–623. URL: <http://garfield.library.upenn.edu/merton/matthewii.pdf>.
4. Tylor E. B. Primitive Culture: Researches Into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art, and Custom. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. Vol. 1. 468 p.

Коженкова Ю.Ю.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

Костіна В.В.

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки,
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ЛЮДЕЙ СТАРШОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ

В умовах війни особливої актуальності набуває питання розвитку резильєнтності особистості через необхідність опору стресам, пов'язаним із життям у кризових та непередбачуваних ситуаціях. Для жителів України надзвичайно інтенсивним за силою стресового впливу та негативними наслідками чинником стала повномасштабна збройна агресія РФ, що почалася в лютому 2022 р [5, с.4]. Як зазначають дослідники, люди старшого віку належать до однієї з найбільш уразливих категорій населення, тому в соціальній роботі вони розглядаються як особлива група, що потребує врахування специфічних індивідуальних потреб та надання першочергової допомоги. Науковці наголошують, що набувають важливості «соціальні програми й проекти, спрямовані на зміцнення життєстійкості та покращення якості життя людей похилого віку» [7, с.82].

Аналіз наукової літератури засвідчив, що перші дослідження резильєнтності виникли на основі спостережень за людьми, які змогли

подолати тяжкі життєві випробування, травматичні події та катастрофи [3]. Спочатку науковці розглядали це явище в межах медичної моделі, зосереджуючи увагу переважно на психічних розладах, наслідках стресу та факторах ризику. Основною метою досліджень було вивчення причин психологічних труднощів і негативних наслідків надмірного стресового впливу. Питання підвищення резильєнтності соціальних працівників під час війни вивчала А Дуля [4]. Дослідники визначають поняття «резильєнтність» як таку властивість людини, що поєднує в собі одночасно стійкість, гнучкість і витривалість і є найзатребуванішою навичкою людини сьогодні й в майбутньому [9, с.10]. Дослідники стверджують, що резильєнтність є моделлю протидії дистресу та відновлення у соціально несприятливих умовах. Учені наголошують на необхідності розробки поетапної моделі, реалізації резильєнтності як стратегії попередження щодо дії загрозливих викликів цивілізації, коли «життєві негаразди долаються стійкими особистостями, яким притаманні параметри резильєнтності: менталітет уцілілого, самоприйняття та співчуття до себе, ефективна емоційна регуляція, самоконтроль, схильність до раціонального зосередження на проблемі, віра і впевненість у власній спроможності впливати на події» [1, с.11].

Г. Лазос було визначено, що «резильєнтність — це біопсихосоціальне явище, яке охоплює особистісні, міжособистісні та суспільні переживання і є природним результатом різних процесів розвитку протягом певного часу» [6, с.34]. Дослідниця наголошує, що резильєнтність пов'язана зі здатністю психіки відновлюватися після несприятливих умов та, залежно від фокусу дослідження, вона може розглядатися як характеристика особистості або як динамічний процес, що відіграє важливу роль у формуванні посттравматичного зростання.

Згідно з результатами досліджень С. Дмитришин, резильєнтність — «є психологічним ресурсом особистості для подолання стресу та адаптації після травмуючих ситуацій до нових умов життя, що забезпечує повноцінне функціонування людини. Вона обумовлюється регулятивними (саморегуляція, життєстійкість, самоконтроль), когнітивними (оптимістичний стиль мислення, гнучкість), емоційними (здатність регулювати емоції) та соціально-поведінковими (соціальна підтримка, міжособистісні зв'язки) компонентами» [3, с.72].

На основі аналізу та узагальнення досліджень [1, 2, 3, 5, 6, 7, 8] нами уточнено поняття «потенціал резильєнтності людей старшого віку», який розглядаємо як сукупність внутрішніх ресурсів, особистісних якостей, життєвого досвіду, адаптаційних можливостей та соціальної підтримки, що забезпечують здатність людей старшого віку ефективно долати стресові ситуації, пристосовуватися до кризових умов та підтримувати психологічне благополуччя в процесі життєдіяльності.

Г. Лазос зазначає, що залежно від фокусу та предмету дослідження резильєнтність може розглядатися і як певна характеристика особистості, притаманна тій або іншій людині, і як динамічний процес, який відіграє важливу роль у здатності та формуванні посттравматичного стресового

зростання особистості [6, с.68]. Поділяємо думку дослідниці та використовуємо ці ідеї під час розробки соціально-педагогічних впливів, що спрямовано на підвищення потенціалу резильєнтності людей старшого віку.

Науковці доводять, що наразі в умовах війни в Україні однією з важливих проблем постала необхідність виокремлення особливостей розвитку резильєнтності осіб третього віку, що зумовлено, стрімким старінням населення України [9].

Узагальнення наукової літератури дозволяє зробити висновок, що розвиток потенціалу резильєнтності людей старшого віку потребує комплексного підходу, який має поєднувати соціальну підтримку, психологічну допомогу та створення умов для активного залучення осіб старшого віку до суспільного життя.

Список використаних джерел:

1. Біла О. Г., Богдан Т. В., Куліш О. В. та ін. Психологічна резильєнтність особистості в умовах війни: колективна монографія. Черкаси: Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. 2024. С.11. URL: <https://eprints.cdu.edu.ua/6347/3/Монографія%20колективна.pdf> (дата звернення: 05.05.2026).
2. Грішин, Е. О. Резилієнтність особистості: сутність феномену, психодіагностика та засоби розвитку. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*. Випуск 64. С.62-81. <https://doi.org/10.34142/23129387.2021.64.04>.
3. Дмитришин С. Резильєнтність особистості: сутність феномену та методи розвитку. *Вісник національного університету імені Івана Франка. Серія психологічні науки*. 2024. Вип. 20. С. 67-74. URL: https://psy-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/20_2024/12.pdf (дата звернення: 05.05.2026).
4. Дуля А. В. Розвиток резильєнтності соціальних працівників в умовах війни. *Актуальні питання розвитку особистості: сучасність, інновації, перспективи: Збірник наукових праць за матер. III Міжнародної науково-практичної конференції (Житомир, з квітня 2025)*. Житомир: Вид-во ЖЛТУ імені Івана Франка. С.248-251. https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/52089/2/A_Dulia_RRSPvUV.pdf (дата звернення: 05.05.2026).
5. Кокун О. М., Мельничук Т. І. Резилієнс-довідник: практичний посібник. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 25 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734632/1/Довідник.pdf> (дата звернення: 05.05.2026).
6. Лазос Г. П. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. *Актуальні проблеми психології*. Том 3. Консультативна психологія і психотерапія. Вип. 14. С. 34. <https://reposit.nupp.edu.ua/files/original/82/15756/3a62d6d81c5d37bac646d82779cd5d231f1134dc.pdf> (дата звернення: 05.05.2026).
7. Лях Т., Кузнецов М. Похилий вік як фактор вразливості у період воєнного часу. *Ввічливість Humanitas*. 2024. № 2, С. 80–85, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.12>.

8. Мушкевич М. І. Психологічні особливості резильєнтності на різних етапах функціонування особистості. *Психологічні студії*. 2025. № 4, С. 57–63. URL:

https://journals.vnu.volyn.ua/index.php/psychology/article/view/3335?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 05.05.2026).

9. Чистовська Ю. Ю. та ін. Психологічна резильєнтність особистості в умовах війни: колективна монографія / за заг. ред. Ю.Ю. Чистовської, О.В. Куліш. Черкаси: ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2024. 168 с.

Козак С.І.

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СІМЕЙ ВПО ЯК ОБ'ЄКТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

*Науковий керівник - кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка
кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації Полтавського
національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*

Г.О. Котломанітова

Феноменологія сім'ї як міждисциплінарного об'єкта наукового пізнання традиційно посідає чільне місце у фундаментальних та прикладних розвідувальних парадигмах. Ґрунтовний аналіз соціальної детермінації сімейних відносин представлено в науковому доробку таких дослідників, як О. Безпалько, І. Зверєва, А. Капська та Т. Кравченко, чії праці заклали підґрунтя для вивчення деструктивних чинників функціонування родини. Психологічний вектор підтримки та теоретико-методологічні засади надання допомоги сучасній сім'ї отримали висвітлення в роботах А. Колеснікова, А. Ткачук та Ю. Чистякової.

У сучасних умовах трансформації українського суспільства, спричинених повномасштабною військовою агресією, проблема соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО) набуває статусу пріоритетного напрямку державної політики та соціально-педагогічної практики. Сім'я як базовий інститут соціалізації виступає основним об'єктом соціальної роботи, оскільки саме вона акумулює в собі наслідки кризових подій та є середовищем для відновлення особистісних ресурсів людини.

Ескалація воєнних дій після 24 лютого 2022 року, що супроводжувалася введенням воєнного стану згідно з Указом Президента України № 64/2022 [2], спровокувала безпрецедентну гуманітарну кризу. Це зумовило необхідність перегляду соціально-педагогічних стратегій підтримки населення, оскільки масштаби вимушеної міграції змінили соціальну архітектуру громад, вимагаючи точного застосування термінології для забезпечення прав і свобод постраждалих громадян.

Соціально-педагогічна характеристика сім'ї ВПО визначається її специфічним статусом, що поєднує в собі ознаки нормативної та стресогенної життєвої ситуації. Можна виділити ключові параметри, що характеризують дану категорію сімей. Перш за все, це втрата соціального капіталу та деградація звичного середовища. Сім'ї ВПО стикаються з розривом усталених соціальних зв'язків (родинних, професійних, дружніх). Це призводить до стану соціальної дезорієнтації, коли звичні механізми взаємодії з оточенням перестають функціонувати. Для соціального педагога це означає необхідність фасилітації процесу інтеграції сім'ї в нову територіальну громаду.

Кожен із вимушених переселенців пережив психоемоційну травматизацію та внутрішньосімейну напругу. Насильство, загроза життю та втрата майна формують у членів сім'ї стан хронічного стресу або посттравматичного стресового розладу (ПТСР). перелічені ситуації часто призводять до порушення комунікації між батьками та дітьми, зміни соціальних ролей (наприклад, коли дитина змушена брати на себе дорослі функції через емоційну виснаженість батьків), зниження виховного потенціалу в сім'ї.

Втрата постійного місця роботи та житла ставить сім'ю в ситуацію тотальної залежності від соціальних виплат і волонтерської допомоги. Такий стан соціального утримання (часто вимушеного) негативно впливає на самооцінку дорослих членів сім'ї та формує у дітей викривлені моделі соціальної поведінки. особливої уваги потребує характеристика дітей у сім'ях ВПО. Процес адаптації до нового закладу освіти часто ускладнюється через відмінності в освітніх програмах, упереджене ставлення з боку однолітків (булінг або стигматизація), відчуття тимчасовості свого перебування на новому місці.

В. Лютий та А. Дуля акцентують увагу на суттєвій гетерогенності ВПО за структурно-функціональними ознаками. Дослідники зазначають, що сім'ї внутрішньо переміщених осіб різняться за складом, рівнем доходів та обсягом доступного капіталу, проте більшість із них стикається з неможливістю повноцінно забезпечити життєдіяльність та розвиток у нових соціальних умовах [1, с. 56-57]. Соціально-педагогічний портрет таких сімей характеризується наявністю комплексних матеріально-побутових та психологічних дефіцитів, подолання яких здійснюється через вибір активних (працевлаштування, самозабезпечення) або пасивних (економія, запозичення. очікування допомоги) стратегій адаптації.

Проаналізувавши психолого-педагогічну літературу, нами виявлено ієрархічну структуру потреб: першочергова увага сімей зосереджена на компенсації матеріальних втрат, тоді як запит на психологічну підтримку та розвиткові послуги актуалізуються здебільшого після стабілізації побутових умов. Це зумовлює необхідність впровадження диференційованого підходу в соціальній роботі, де на першому етапі домінує гуманітарна та фінансова підтримка, а на наступних – комплексні соціальні послуги зі зміцнення життєстійкості, соціальної адаптації та інтеграції. Ефективний соціальний супровід має базуватися на оцінці унікального потенціалу кожної родини, стимулюванні їхньої суб'єктності через професійну перепідготовку,

психологічну реабілітацію та розвиток самоадвокації, що зрештою сприяє самоорганізації спільнот ВПО та їхній повноцінній інтеграції у приймаючу громаду.

Список використаних джерел:

1. Лютий В., Дуля А. Сім'ї ВПО з дітьми: потреби та стратегії опанування складними обставинами. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. Вип. 1. С. 49–58.
2. Указ Президента України №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 09.04.2026 р.).

Колодій І.В.

*здобувачка першого(бакалаврського) рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету імені В.Гнатюка*

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

*Науковий керівник -- докторка педагогічних наук, професорка, професорка
кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Тернопільського національного
педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*

В.А. Поліщук

Цифрові технології включають в себе сукупність електронних засобів та інтерактивних платформ, що забезпечують збір, обробку, зберігання і передачу інформації у цифровому форматі з метою розв'язання освітніх, комунікативних та соціальних завдань [5]. У науковій літературі існують різні підходи до класифікації цифрових технологій в освіті. За функціональним призначенням виокремлюють: асистивні технології, навчальні платформи, мультимедійні засоби та логопедичні й корекційні застосунки. За ступенем адаптивності розрізняють стандартні платформи та адаптивні системи, що підлаштовують складність і темп навчання під індивідуальні можливості учня [2].

Стрімка цифровізація суспільства зумовлює необхідність переосмислення підходів до інклюзивного навчання. В умовах освітніх реформ особливої актуальності набуває питання рівного доступу до якісної освіти для всіх дітей України. Згідно з даними Міністерства освіти і науки України у 2025 році понад 50 тисяч учнів здобували освіту в системі інклюзивного та спеціального навчання [6]. У процесі роботи з дітьми з ООП все частіше використовуються цифрові технології, які сприяють підвищенню якості освіти [2].

В умовах цифровізації освіти спостерігається розширення кількості віртуальних освітніх програм, цифрових інструментів та електронних ресурсів. Для дітей з ООП такі технології містять допоміжні засоби, що компенсують різноманітні функціональні обмеження. Зокрема, для дітей з порушеннями зору

розроблено програми екранного зчитування тексту та брайлівські дисплеї [4]. Багато навчальних платформ містять функцію голосового супроводу, що суттєво полегшує сприйняття навчального матеріалу. Для дітей із затримкою психічного розвитку та розладами аутистичного спектра (РАС) особливо ефективними є мультимедійні та інтерактивні технології, оскільки вони забезпечують наочність і структурованість подачі інформації. Широкого поширення також набули логопедичні застосунки, спрямовані на розвиток мовлення та комунікативних навичок. Усе це сприяє індивідуалізації освітнього процесу й робить цифрові технології ефективним компенсаторним засобом.

Упровадження цифрових технологій у роботу з дітьми з ООП має враховувати низку важливих чинників. Насамперед, вибір платформ і програм має орієнтуватися на індивідуальний рівень розвитку дитини та її психофізичні особливості. Важливою умовою є також залучення батьків до освітнього процесу: оскільки саме в родині дитина проводить більшість часу; проведення інформаційно-практичних тренінгів для батьків сприятиме більш ефективному використанню цифрових засобів удома. Необхідною передумовою є і відповідне матеріально-технічне оснащення закладів освіти. Разом із цим ефективне використання цифрових технологій потребує створення відповідних педагогічних умов. Поділяємо наукову позицію Ю. Чучаліної стосовно того, що кожен фахівець має володіти базовими навичками роботи з цифровими платформами та інтернет-ресурсами, а також мати спеціалізовані знання щодо асистивних технологій відповідно до нозологій вихованців [3].

Використання цифрових технологій у роботі з дітьми з ООП має доволі позитивний вплив. По-перше, кожен з програм можна індивідуально адаптувати під темп та можливості кожної дитини. По-друге, при використанні різних платформ у дітей підвищується мотивація до навчання, адже більшість з них мають ігровий формат [2]. По-третє, здобувачі розвивають свої комунікативні навички, оскільки прагнуть поділитися своїми результатами із однолітками. Ще одним з позитивних чинників є те, що онлайн застосунки – це безпечне середовище для помилок, що суттєво зменшує тривожність у дітей. Водночас надмірне захоплення гаджетами може спричинити підвищену збудливість, порушення уваги та сну, а також формування цифрової залежності, що потребує обов'язкового контролю екранного часу [3].

Висновок. Аналіз опрацьованої нами літератури свідчить про те, що цифрові технології є ефективним інструментом підвищення якості освіти. Платформи та програми сприяють удосконаленню освітнього процесу дітей з ООП. Водночас успішне впровадження цифровізації потребує належного матеріального забезпечення. Також важливо враховувати норми використання екранного часу для дітей різного віку з метою зменшення негативного впливу гаджетів. За умови дотримання вимог доступності, безпеки, адаптивності та відповідності віковим і психофізичним особливостям дітей, цифрові технології можуть стати потужним ресурсом у роботі з дітьми з ООП.

Список використаних джерел:

1. Чучаліна Ю. М. Сучасні інноваційні освітні технології в інклюзивній освіті в початковій школі. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2025. № 19. С. 29-35.
2. Носенко Ю. Г., Заїка В. М., Коваленко В. В. та ін. Сучасні засоби ІКТ підтримки інклюзивного навчання : навч. посіб. / за заг. ред. Ю. Г. Носенко. Полтава: ПУЕТ, 2018. 261 с.
3. Цифрові технології в інклюзивній освіті: реалії, проблеми та перспективи. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Серія: Педагогічні науки. 2020. Вип. 3. С. 39-45.
4. Цифрові технології в процесі навчання осіб з порушеннями зору : метод. матеріали до проєкту «Цифровий освітній простір: українсько-польський досвід». Слов'янськ, ДДПУ, 2021. 68 с.
5. Биков В. Ю. Цифрова трансформація освіти і педагогічної науки: теорія і практика. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. Т. 84. № 4. С. 1-15.
6. Міністерство освіти і науки України. Інклюзивне навчання в закладах освіти України: статистичні дані за 2025 рік. Київ, 2025. URL: <https://mon.gov.ua> (дата звернення: 29.04.2026).

Корнієнко А.І.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту педагогіки і психології
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка*

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДОШКІЛЬНИКІВ ДЛЯ УСПІШНОЇ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ

*Науковий керівник - кандидатка психологічних наук, доцентка, доцентка
кафедри психології Навчально-наукового інституту педагогіки і психології
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка*

С.В. Пухно

Трансформаційні зміни, які відбуваються в системі освіти, передбачають зміни в освітньому процесі з метою підвищення її якості, що передбачає і розвиток емоційного інтелекту дошкільників, оскільки розвиток його компонентів позначається на процесах соціалізації особистості. Під емоційним інтелектом дослідники розуміють здатність усвідомлювати власні емоції, їх регуляцію, розвинену емпатію і рефлексію, що постають основою ефективної взаємодії. До складових емоційного інтелекту відноситься усвідомленість особистісних емоцій, здатності їх ідентифікувати, називати, виділяти зв'язки між усвідомленням емоційних станів і переживань і мисленням, подальшими діями, контролем і, таким чином, управлінням емоціями. Розвинений мотиваційний компонент забезпечує можливість входження в такі емоційні стани, які є необхідними для успіху.

Визначення, усвідомлення як власних емоцій, так і інших, сприяє ефективності міжособистісних відносин, що є в основі успішної соціально-психологічної адаптації людини в системі міжособистісних відносин. Серед чинників розвитку емоційного інтелекту дитини дослідниками виділено рівень емоційного інтелекту її батьків, індивідуально-психологічні особливості дитини, зокрема, – домінуючий тип і властивості темпераменту; рівень розвитку самосвідомості; особливості і характер емоційних відносин з батьками і членами родини [3].

Згідно сучасних досліджень, ґрунтовно представлених в праці К. Ю. Борисенко [2; 3], визначено критерії сформованості емоційного інтелекту дошкільників, що виражаються в наступному: рівень розвитку самоусвідомлення власних емоцій, самоконтролю, як здатності регуляції емоційних станів, розвинену емпатії, на якій ґрунтується соціальне розуміння інших, управління відносинами, що неможливо без врахування емоційних станів людей [3].

На розвиток емоційного інтелекту дошкільників суттєво впливає музичне, образотворче і театральне мистецтво, що відіграє роль стимуляції емоційних переживань дитини, переживання і усвідомленого відношення до певного емоційного досвіду, впливає на здатність до співпереживання [1, с. 331]. З метою розвитку емоційного інтелекту дошкільників, в освітній процес впроваджуються такі технології, як метод емоційного рефлексування, що надає можливість навчити дітей усвідомлюваному екологічному вираженню і висловлюванню почуттів. Такий метод передбачає ведення дитиною щоденників емоцій у формі малюнків з позначенням настрою певним кольором або смайликом. Дуже ефективними є ігрові техніки, серед яких – рольові ігри. «Емоційне дзеркало» – гра, що передбачає взаємодію дітей з іншими на основі розуміння емоцій учасників такої гри: вихователь демонструє вираження різних емоцій, діти їх визначають, називають і мають відтворити. Ефективними для розвитку емоційного інтелекту можуть бути різні ігри, в яких відображені різні життєві ситуації, або ті, в яких діти повинні визначити емоцію, яку інші демонструють мімікою, жестами. Ефективним є аналіз історій, казок, запропонованих вихователем, з обговоренням особистостей героїв, їх емоцій і варіантами їх завершення, запропонованими дітьми і пропозиція створити малюнок, на якому було б вираження емоцій цих героїв [1, с. 330]. Розвинений емоційний інтелект дошкільників є однією зі складових гармонійного розвитку особистості. В умовах воєнного стану діти часто перебувають у стані емоційного напруження, що робить застосування комплексного підходу до розвитку емоційного інтелекту незамінним. Відповідно, актуальними на сьогодні продовжують бути дослідження, в яких емоційний інтелект вивчається в контексті вивчення феномену резильєнтності, що полягає в адаптаційних можливостях життя людини в умовах стресу.

Список використаних джерел

1. Алексєєва Н. Д. Розвиток емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку засобами мистецтва. *Вісник науки та освіти*. 2023. №1 (7). С. 323 – 333.

2. Борисенко К. Ю. Особливості розвитку емоційного інтелекту дітей старшого дошкільного віку. *Науковий вісник Ужгородського університету: збірник наукових праць; серія: Педагогіка. Соціальна робота* / гол. ред. І. Кузьма. Ужгород : Говерла, 2021. Вип. 1 (48). С. 48–52.

3. Борисенко К. Ю. Психолого-педагогічні підходи до розвитку емоційного інтелекту в дошкільників в умовах сучасної української освіти. *Педагогічна академія: наукові записки*. Дошкільна освіта. 2022.

Костик Т.В.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради*

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ БАЗОВОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОСЛУГИ СУПРОВОДУ ПІД ЧАС ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

*Науковий керівник - докторка педагогічних наук, професорка, професорка
кафедри соціальної роботи КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради*

О.І. Рассказова

У сучасних умовах розвитку українського суспільства особливого значення набуває забезпечення рівного доступу до освіти для всіх дітей, зокрема для дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Розвиток інклюзивної освіти є важливим напрямом державної політики, спрямованим на формування безбар'єрного освітнього середовища, забезпечення соціальної справедливості та реалізацію прав людини [13; 14; 19; 20].

Одним із ключових механізмів підтримки дітей з ООП є надання базової соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти. Така послуга спрямована на створення умов для повноцінної участі дитини в освітньому процесі, сприяє її соціальній адаптації, розвитку комунікативних навичок та подоланню соціальних і освітніх бар'єрів [21; 24].

Проблематика розвитку інклюзивної освіти та соціального супроводу дітей з ООП висвітлюється у працях українських науковців та у міжнародних нормативних документах. У наукових колах розглядаються питання створення інклюзивного освітнього середовища, організації міжвідомчої взаємодії, а

також роль соціального працівника у забезпеченні підтримки дітей з ООП та їхніх сімей [1; 2; 6; 7; 8; 11; 14; 15; 21].

У наукових працях також аналізуються нормативно-правові засади організації інклюзивного навчання та реалізації соціальних послуг у сфері освіти [4; 5; 9; 12; 16]. Разом з тим практичні аспекти організації та технології надання базової соціальної послуги супроводу у закладах загальної середньої освіти потребують подальшого наукового аналізу та узагальнення практичного досвіду.

Метою дослідження є обґрунтування особливостей надання базової соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання дітям з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти та визначення основних напрямів удосконалення цієї діяльності.

Інклюзивне навчання передбачає створення умов, за яких діти з ООП можуть навчатися разом з іншими ученицями і учнями у загальному освітньому середовищі. Ефективність такого навчання значною мірою залежить від організації комплексної підтримки дитини, важливою складовою якої є соціальний супровід [11; 12; 16; 18; 21].

Базова соціальна послуга супроводу під час інклюзивного навчання спрямована на забезпечення індивідуальної підтримки дитини, сприяння її соціальній адаптації, розвитку комунікативних навичок, формування самостійності та активної участі в освітньому процесі [26].

Надання цієї послуги здійснюється за участю міждисциплінарної команди, до складу якої можуть входити соціальні працівники, соціальні робітники, педагогічні працівники, адміністрація закладу освіти, фахівці інклюзивно-ресурсних центрів, а також батьки, опікуни, законні представники дитини. У процесі роботи визначаються індивідуальні потреби дитини, розробляється індивідуальний план надання соціальної послуги, координується діяльність усіх учасників і учениць освітнього процесу та здійснюється систематичний моніторинг результатів супроводу [22; 24; 26].

Практичний досвід свідчить, що ефективність супроводу залежить від налагодженої взаємодії між закладами освіти та соціальними установами, рівня професійної підготовки фахівців і фахівчинь, а також врахування індивідуальних особливостей розвитку кожної дитини [1; 7; 8; 18].

Наукова новизна дослідження полягає у висвітленні особливостей організації базової соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти та визначенні факторів, що впливають на ефективність її надання.

У межах дослідження було проведено емпіричне вивчення особливостей надання базової соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти. Для збору емпіричних даних застосовано комплекс методів дослідження, зокрема анкетування учасників освітнього процесу, систематичне спостереження за соціальною і освітньою діяльністю дітей з особливими освітніми потребами, бесіди з працівниками та батьками, а також аналіз карток оцінювання індивідуальних потреб отримувачів соціальної послуги. Використання зазначених методів дало змогу виявити особливості

організації соціального супроводу, визначити потреби дітей з особливими освітніми потребами та окреслити основні труднощі у процесі надання цієї соціальної послуги.

Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості використання отриманих висновків для вдосконалення практики соціального супроводу дітей з особливими освітніми потребами, підвищення ефективності міжвідомчої взаємодії та покращення якості підтримки дітей і їхніх сімей у процесі інклюзивного навчання.

Надання базової соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання є важливою складовою забезпечення права дітей з ООП на якісну освіту та повноцінну участь у суспільному житті. Ефективна організація такої послуги сприяє соціальній адаптації дітей, формуванню інклюзивного освітнього середовища та підвищенню якості освітніх і соціальних послуг [3; 8; 18; 19; 21]. Подальше вдосконалення механізмів її надання потребує розвитку міжвідомчої співпраці, підвищення професійної компетентності фахівців і фахівчинь та впровадження сучасних технологій соціального супроводу.

Список використаних джерел:

1. Васюк Л. С., Размолодчикова І. В. Соціальна інклюзія у сфері освіти. *Сучасна освіта в реаліях та перспективах: соціально-педагогічний аспект*: зб. наук. і наук.-метод. пр. Кривий Ріг : КДПУ, 2024. Вип. 6. С. 24–27.
2. Горішна Н. М. Вплив децентралізації на розвиток інклюзивної освіти в ОТГ. *Збірник наукових праць ХІСТ*. Хмельницький : ХІСТ, 2019. № 18. С. 30–34.
3. Дацаківська О. Ю., Стельмах С. С., Максименко К. М. Спільно до нових послуг. Керівництво із впровадження соціальних послуг для сімей з дітьми в громадах. Ч. 2: *Ведення випадку та міжвідомча взаємодія* : посібник. Київ, 2021. 72 с.
4. Закон України «Про загальну середню освіту» від 16 січ. 2020 р. №463-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 16. Ст. 106.
5. Закон України «Про освіту» від 5 верес. 2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38. Ст. 380.
6. Закон України «Про соціальні послуги» від 17 січ. 2019 р. № 2671-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 32. Ст. 232.
7. Іваненко Н. В., Козак Л. В. Сутність поняття «супровід» у контексті інклюзивної освіти. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 1(6). С. 173–183. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-1\(6\)-173-183](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-1(6)-173-183).
8. Інклюзивне освітнє середовище: проблеми, перспективи та кращі практики: тези доповідей XXIII Міжнародної науково-практичної конференції. Київ : Університет «Україна», 2023. Ч. 1. 208 с.
9. Кабінет Міністрів України. Деякі питання надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами у 2025 році : постанова від 13 серп. 2025 р. № 970. *Офіційний вісник України*. 2025. № 65. Ст. 2145.

10. Кабінет Міністрів України. Деякі питання організації надання соціальних послуг: постанова від 1 черв. 2020 р. № 832. *Офіційний вісник України*. 2020. № 51.
11. Колупаєва А. А., Софій Н. З., Найда Ю. М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти. Київ, 2017. 128 с.
12. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі. Харків : Ранок, 2019. 304 с.
13. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
14. Конвенція ООН про права дитини: міжнародний документ від 20 листоп. 1989 р.
15. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю: ратифікована Законом України від 16 груд. 2009 р. № 1767-VI. *Офіційний вісник України*. 2010. № 3. Ст. 94.
16. Леценко О. Г. Соціально-педагогічний супровід дитини з інвалідністю в інклюзивному закладі освіти. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. 2020. № 1 (34). С. 7–12.
17. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні: електронний ресурс. URL: <https://www.kmu.gov.ua>
18. На шляху до інклюзії: соціальна робота з дітьми з інвалідністю та їхніми сім'ями : посібник. Житомир : ТОВ «505», 2024. 380 с.
19. Нова українська школа. Уряд перерозподілив субвенцію на підтримку дітей з особливими освітніми потребами: електронний ресурс. URL: <https://nus.org.ua/news/uryad-pererозpodilyv-subvencziyu-na-pidtrymku-ditej-z-osoblyvymy-osvitnimy-potrebamy>
20. План заходів на 2023–2024 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні: електронний ресурс. URL: <https://www.kmu.gov.ua>
21. Рассказова О. І. Теорія і практика розвитку соціальності школярів в умовах інклюзивної освіти: дис. д-ра пед. наук. Київ, 2014. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0514U000250>
22. Кабінет Міністрів України. Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр : постанова від 12 лип. 2017 р. № 545.
23. Кабінет Міністрів України. Про затвердження Класифікатора соціальних послуг : постанова від 1 черв. 2020 р. № 587.
24. Кабінет Міністрів України. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання : постанова від 15 верес. 2021 р. № 957.
25. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. Київ: Агентство «Україна», 2019. 300 с.
26. Міністерство соціальної політики України. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання: наказ від 10 серп. 2021 р. № 718.

Краснова В.О.
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Криворізького державного педагогічного університету
Шимко І.М.

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціології та соціальної роботи
Криворізького державного педагогічного університету

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ, ЯКІ ОПИНИЛИСЬ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Анотація. У статті розкрито актуальність проблеми соціально-педагогічної підтримки сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, з урахуванням сучасних соціально-економічних викликів та умов воєнного стану. Проаналізовано теоретичні підходи та наукові дослідження щодо сутності й змісту соціально-педагогічної підтримки, а також визначено основні технології роботи з такими сім'ями. Особливу увагу приділено ефективності застосування соціального супроводу, консультування, кризового втручання, медіації та тренінгових програм. Обґрунтовано, що результативність підтримки залежить від комплексного підходу, індивідуалізації допомоги та активного залучення сім'ї до процесу подолання кризових ситуацій.

Ключові слова: *соціально-педагогічна підтримка, складні життєві обставини, соціально-педагогічні технології, сім'ї СЖО, соціально-педагогічна підтримка сімей.*

Krasnova V., Shymko I. EFFECTIVENESS OF THE USE OF TECHNOLOGIES OF SOCIO-PEDAGOGICAL SUPPORT FOR FAMILIES IN DIFFICULT LIFE CIRCUMSTANCES

Abstract. The article reveals the relevance of the problem of socio-pedagogical support for families who find themselves in difficult life circumstances, taking into account modern socio-economic challenges and conditions of martial law. Theoretical approaches and scientific research on the essence and content of socio-pedagogical support have been analyzed, as well as the main technologies of working with such families have been identified. Particular attention is paid to the effectiveness of the use of social support, counseling, crisis intervention, mediation and training programs. It is substantiated that the effectiveness of support depends on an integrated approach, individualization of assistance and active involvement of the family in the process of overcoming crisis situations.

Keywords: *socio-pedagogical support, difficult life circumstances, socio-pedagogical technologies, families of SJS, socio-pedagogical support of families.*

Актуальність проблеми. Проблема соціально-педагогічної підтримки сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах (СЖО), є надзвичайно

актуальною в сучасних соціально-економічних умовах. Зростання рівня бідності, безробіття, міграційних процесів, а також наслідки війни в Україні значно збільшили кількість сімей, які потребують комплексної допомоги. Це супроводжується психологічними, матеріальними та соціальними труднощами, що негативно впливають на функціонування сім'ї та розвиток дітей.

Крім того, сучасні виклики (інвалідність, хронічні захворювання, ВІЛ/СНІД, соціальна ізоляція) загострюють потребу в ефективних технологіях підтримки, орієнтованих на відновлення соціального функціонування сім'ї та її інтеграцію в суспільство.

Актуальність досліджуваної проблеми зумовлена стійкою тенденцією до зростання кількості сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, поглибленням і ускладненням спектра соціальних проблем (економічного, психологічного та демографічного характеру), об'єктивною необхідністю впровадження інноваційних технологій соціально-педагогічної підтримки, а також підвищенням вимог до ефективності соціальної роботи й удосконаленням міжвідомчої взаємодії суб'єктів соціальної сфери.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та аналіз ефективності використання технологій соціально-педагогічної підтримки сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, а також визначення шляхів їх удосконалення в сучасних умовах під час війни.

Визначена мета дослідження, а також актуальність окресленої проблематики зумовлюють необхідність ґрунтовного аналізу наукових джерел, що висвітлюють різні аспекти соціально-педагогічної підтримки сімей у складних життєвих обставинах.

Аналіз досліджень. Проблема соціально-педагогічної підтримки сімей є предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних учених у галузях соціальної педагогіки, соціальної роботи, психології та соціології.

Зокрема, у працях А. Капської, І. Пеші, Т. Семігіної розкрито теоретичні засади соціального супроводу сімей, визначено моделі підтримки та принципи роботи з вразливими категоріями населення. Ж. Петрович досліджує питання захисту прав дитини в умовах складних життєвих обставин. Т. Лях і Т. Чечко аналізують сутність соціально-педагогічної підтримки як інтегративного процесу допомоги особистості. Технологічні аспекти соціальної роботи, зокрема індивідуалізований підхід до сімей, обґрунтовано у працях Т. Куниці, І. Пеші, І. Савельчук, І. Сопівник та В. Галайдюка.

Психолого-педагогічні аспекти проблеми відображено у дослідженнях Т. Тернавської, яка розглядає сімейно-центровану модель підтримки з акцентом на активізації внутрішніх ресурсів родини. К. Петровська та Н. Голуб зосереджують увагу на психологічному стані сімей і значенні груп взаємодопомоги. А. Степанова обґрунтовує зміст, форми та методи соціально-педагогічної підтримки, наголошуючи на необхідності комплексного підходу. П. Батрак акцентує увагу на особливостях роботи з сім'ями, які виховують дітей з інвалідністю, з урахуванням емоційного стану їх членів.

Водночас вагомий внесок у дослідження означеної проблематики зробили й зарубіжні науковці, зокрема Дж. Боулбі, який розробив теорію прив'язаності

як основу розуміння сімейних взаємин, У. Бронфенбреннер, автор екологічної теорії розвитку особистості, що підкреслює вплив соціального середовища на функціонування сім'ї.

Аналіз наукових праць свідчить про багатовимірність і міждисциплінарний характер проблеми соціально-педагогічної підтримки сімей, що потребує подальшого теоретичного осмислення та вдосконалення практичних технологій її реалізації.

Виклад основного матеріалу. В умовах воєнного стану особистість змушена приймати рішення в непередбачуваних і стресогенних ситуаціях, що характеризуються високим рівнем невизначеності та психологічного навантаження. Опиняючись у таких обставинах, людина постає перед необхідністю подолання труднощів і швидкого реагування на виклики.

У сучасних соціальних науках поняття «складні життєві обставини» визначає ситуації, за яких особа втрачає здатність самотійно долати труднощі та потребує сторонньої допомоги; воно є ключовим у соціальній роботі, психології, педагогіці та соціальній політиці.

У законодавстві України, Стаття 1. Закону України «Про соціальні послуги» зазначається, що «складні життєві обставини - обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самотійно» [6].

Складні життєві обставини вирізняються тим, що їхній вплив на особистість не обмежується короткочасним періодом, а може мати тривалий і глибокий характер, позначаючись на соціальному, психологічному та фізичному розвитку людини. До найбільш поширених чинників їх виникнення належать сирітство, насильство в сім'ї, матеріальна нестабільність, міграційні процеси, а також інші ситуації, що порушують звичний спосіб життя та ускладнюють гармонійний розвиток особистості.

З огляду на зазначені характеристики складних життєвих обставин та їх багатовимірний вплив на особистість і сім'ю, особливої актуальності набуває питання надання цілеспрямованої та системної допомоги. У цьому контексті ключового значення набуває соціально-педагогічна підтримка як ефективний механізм подолання кризових ситуацій і відновлення повноцінного функціонування сім'ї.

Соціально-педагогічна підтримка розглядається як цілісна, комплексна діяльність, спрямована на подолання або мінімізацію негативного впливу складних життєвих обставин на особистість і сім'ю. Вона передбачає інтеграцію соціальних, педагогічних і психологічних впливів з метою активізації внутрішніх ресурсів сім'ї та її адаптації до нових умов життєдіяльності.

Зміст соціально-педагогічної підтримки полягає, передусім, у сприянні подоланню кризових ситуацій шляхом надання своєчасної допомоги, консультування та супроводу. Важливим напрямом є відновлення соціальних функцій сім'ї, зокрема виховної, емоційно-підтримувальної та соціалізуючої, що забезпечує стабілізацію внутрішньосімейних відносин.

Окрім цього, соціально-педагогічна підтримка орієнтована на створення

сприятливих умов для повноцінної соціалізації дітей, їх гармонійного розвитку та інтеграції в соціальне середовище. Це передбачає не лише роботу з дитиною, а й підвищення виховного потенціалу батьків, формування їх соціальної компетентності та відповідальності.

Таким чином, соціально-педагогічна підтримка виступає як багаторівневий процес, спрямований на відновлення життєздатності сім'ї та забезпечення її ефективного функціонування в умовах сучасних соціальних викликів.

Соціально-педагогічна діяльність у сфері підтримки сім'ї здійснюється в умовах поступового переходу від узагальнених підходів до соціально-педагогічної допомоги до впровадження конкретизованих технологій роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах. Така трансформація зумовлена потребою підвищення ефективності соціально-педагогічного впливу, орієнтацією на досягнення практичних результатів, забезпечення адресності допомоги та її наукової обґрунтованості.

В умовах воєнного стану підвищується значення освітніх і соціальних практик для підтримки українських дітей та молоді з сімей які опинились у складних життєвих обставинах, в такому контексті істотну роль відіграє позашкільна освіта та соціальна робота, які реалізують актуальні освітні та навчальні програми, соціальні і творчі проєкти, таборування, форуми, змагання, конкурси тощо; залучають українських дітей та молодь до соціальних практик, зокрема волонтерства; вирішують завдання щодо соціальної реабілітації та психосоціальної підтримки, у тому числі дітей, які постраждали від війни, із сімей внутрішньо переміщених осіб та дітей, які мають освітні труднощі [9,с. 9].

Такими практичними результатами можна вважати технології соціально-педагогічної підтримки до яких належать: соціальний супровід сім'ї; кейс-менеджмент; консультування та психолого-педагогічна допомога; тренінгові програми для батьків; групи взаємодопомоги; міжвідомча взаємодія служб.

Дослідниками в області технологій є Дж. Саллі, Ж.Ж. Руссо, Й.-Г. К.Роджерс, Р. Штейнер, серед сучасних науковців П. Батрак, І.Дичківська, І. Пеша, І. Сопівник та ін.

Дичківська І. зазначає: «Технологічний процес завжди передбачає чітку послідовність операцій з використанням необхідних засобів (матеріалів, інструментів) за певних умов» [3, с.41].

Соціально-педагогічні технології підтримки сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, виступають важливим інструментом реалізації державної соціальної політики, спрямованим на збереження сімейних цінностей і розвиток особистісного потенціалу як батьків, так і дітей. Їх результативність визначається комплексністю підходу, ефективною міжвідомчою взаємодією та індивідуалізацією допомоги відповідно до потреб кожної сім'ї, що опинилася у кризовій ситуації.

Ефективність залежить від: індивідуального підходу до сім'ї; комплексності допомоги; професійної компетентності фахівців; використання інноваційних (у тому числі цифрових) технологій; активного залучення самої

сім'ї до процесу змін.

Визначимо основні соціально-педагогічні технології роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах(СЖО).

Першою є **технологія соціального супроводу**, що виступає базовою у практиці допомоги та передбачає поетапну підтримку сім'ї до стабілізації її життєвої ситуації. Вона охоплює діагностичний, планувальний, діяльнісний і контрольно-оцінювальний етапи. Її особливістю є партнерська взаємодія з сім'єю та орієнтація на розвиток її здатності до самодопомоги.

Другою **технологія соціального консультування**, вона спрямована на підвищення обізнаності членів сім'ї, формування навичок подолання труднощів і відповідальності за власне благополуччя. Реалізується через індивідуальні, групові та сімейні консультації. Її ефективність забезпечується довірою, конфіденційністю та дотриманням професійної етики.

Третьою виступає **технологія кризового втручання**, що застосовується у випадках гострих криз (насильство, втрата роботи, хвороба тощо) і спрямована на оперативну стабілізацію емоційного стану та запобігання деструктивним наслідкам. Вона характеризується швидкістю реагування та міждисциплінарною взаємодією фахівців.

Четверта - **технологія медіації (посередництва)**, яка спрямована на врегулювання сімейних конфліктів шляхом досягнення взаємоприйнятних рішень. Її перевагою є зниження конфліктності, відновлення довіри та покращення психологічного клімату в сім'ї.

П'ята - **технологія тренінгової роботи**, яка використовується для розвитку батьківської компетентності, комунікативних навичок і емоційної регуляції. Вона реалізується через інтерактивні форми роботи та сприяє формуванню конструктивної поведінки.

Використання соціально-педагогічних технологій у роботі з сім'ями СЖО має комплексний, гуманістично орієнтований характер і спрямоване на активізацію ресурсів сім'ї, відновлення її стійкості та соціального функціонування, а також запобігання повторному виникненню кризових ситуацій.

Висновок. У результаті проведеного теоретичного аналізу встановлено, що проблема соціально-педагогічної підтримки сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, має системний, багатовимірний і міждисциплінарний характер, що зумовлює необхідність її комплексного дослідження та вирішення в умовах сучасних соціальних трансформацій і воєнного стану.

Доведено, що складні життєві обставини суттєво порушують функціональну цілісність сім'ї, знижують її адаптаційний потенціал і негативно впливають на процес соціалізації дітей, що обґрунтовує потребу в цілеспрямованому, науково організованому соціально-педагогічному впливі.

Обґрунтовано, що соціально-педагогічна підтримка виступає як інтегративна технологія професійної діяльності, яка поєднує соціальні, педагогічні та психологічні механізми впливу та спрямована на відновлення життєздатності сім'ї, активізацію її внутрішніх ресурсів і формування здатності

до самостійного подолання кризових ситуацій.

Встановлено, що ефективність застосування соціально-педагогічних технологій (соціального супроводу, консультування, кризового втручання, медіації та тренінгових програм) детермінується такими ключовими чинниками: реалізацією індивідуалізованого підходу з урахуванням специфіки потреб кожної сім'ї; забезпеченням комплексності та міжвідомчої взаємодії суб'єктів соціальної роботи; професійною компетентністю фахівців; активною участю самої сім'ї як суб'єкта змін; впровадженням інноваційних і цифрових технологій підтримки.

Доведено, що найбільш результативною є модель підтримки, яка базується на поєднанні різних технологій у межах єдиного кейс-менеджменту, що забезпечує послідовність, безперервність і адресність допомоги.

Виявлено, що в умовах воєнного стану зростає значущість кризового втручання та психологічної підтримки, що потребує адаптації існуючих технологій до підвищеного рівня стресогенності середовища та розширення практик дистанційної допомоги.

Перспективи подальших досліджень полягають у: розробленні критеріїв та індикаторів оцінювання ефективності соціально-педагогічної підтримки; емпіричній перевірці результативності окремих технологій; впровадженні цифрових платформ соціальної допомоги; удосконаленні міжвідомчої координації в системі соціального захисту населення.

Таким чином, соціально-педагогічна підтримка сімей у складних життєвих обставинах виступає ключовим інструментом забезпечення соціальної стабільності, профілактики дезадаптації та збереження інституту сім'ї в умовах сучасних викликів.

Список використаних джерел:

1. Гейко Є., Радул І. Сенс життя в період кризових станів особистості. Випуск 1. Серія: Психологія. Наукові записки. С. 22-29 URL: <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2023-1-3>
2. Дейнеко В., Шимко І. Соціально-педагогічні умови соціалізації дітей, які опинились у складних життєвих обставинах. *Сучасна освіта в реаліях та перспективах: соціально-педагогічний аспект*: збірник наукових і науково-методичних праць [електронний збірник] / редкол. І. Шимко, Т. Василюк, І. Лисоконь, І. Размолодчикова; упор. І. Лисоконь. Вип. 6. Кривий Ріг: КДПУ, 2024. 152 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/14Z-Jni7EJHeeyZOMDlic>
3. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. Практикум: навч. посіб. К.: Видавничий Дім «Слово», 2013. С.41
4. Журавель Т. В., Лях Т. Л. Використання інтерактивних методів у програмах з формування здорового способу життя. *Основи громадського здоров'я : теорія і практика* : навч.-метод. посіб. / Т. П. Авельцева, Т.П. Басюк, О. В. Безпалько та ін. ; за заг. ред. О. В. Безпалько. Ужгород: ВАТ «Патент», 2008.
5. Купчишина В. Соціальна підтримка та психологічна допомога в умовах війни як запорука збереження ментального здоров'я особистості.

Згуртованість суспільства в умовах воєнного стану: актуальність, виклики та шляхи їх подолання : збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, м. Кривий Ріг, 16-17 травня 2024 року. Кривий Ріг : КДПУ ; Полтава : ЛНУ імені Тараса Шевченка. 2024. 396 с. URL : <https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/101>

6. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII: станом на 31 груд. 2023 р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

7. Покоління перемоги: технології соціально-педагогічного супроводу : методичний посібник / Куниця Т.Ю., Савельчук І.Б., Гончар Л.В., Рогальська-Яблонська І.П., Бибик Д.Д., Гудим І.М., Амеліна В.М.; за заг. ред. Т.Ю. Куниці. Івано-Франківськ: НАІР, 2025. 142 с.

8. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч.; Ч. І. *Сучасні орієнтири та ключові технології* / З. П. Кияниця, Ж. В. Петрочко. К. : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/21626/7/Social_work_P1_II.pdf

9. Сисоєва, С. О., Литовченко, О. В., Куниця, Т. Ю. Соціально-педагогічний супровід учнів в умовах воєнного стану в Україні. Подолання особистісної крихкості і обмежень. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 7(2). 2025. С. 1–11. URL:<https://doi.org/10.37472/v.naes.2025.7203>

Криворучко О.М.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

Єсіна Н.О.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

ПРОФІЛАКТИКА СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті проаналізовані різні підходи до визначення поняття «суїцидальна поведінка», дано авторське визначення поняття «суїцидальна поведінка» як наявності і прояву у них суїцидальних думок, намірів, висловлювань, погроз, а також спроб завдання шкоди власному життю; було висвітлено класифікацію причин суїцидальних вчинків за групами, яка склалася у науковій теорії та практиці; схарактеризовані фактори, які впливають на скоєння суїциду підлітками: особисті, сімейні, матеріальні, психологічні, біологічні; розкрито соціальну профілактику як напрям соціально-педагогічної діяльності, який передбачає систему заходів, спрямованих на запобігання проявам суїцидальної активності в підлітковому середовищі; встановлено, що метою соціальної профілактики суїцидальної поведінки підлітків є створення умов для формування соціально прийнятної поведінки особистості та

забезпечення стабільної взаємодії між індивідом і суспільством; визначені завдання такої діяльності: забезпечення ефективної соціальної адаптації підлітків, зміцнення згуртованості дитячих колективів, створення й підтримка сприятливого психологічного клімату в групах.

Ключові слова: підлітки, суїцид, суїцидальна спроба, суїцидальна поведінка, суїциденти, соціально-педагогічна профілактика, заклади загальної середньої освіти.

Kryvoruchko O., Yesina N. PREVENTION OF SUICIDAL BEHAVIOR IN ADOLESCENTS IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. The article analyzes different approaches to defining the concept of "suicidal behavior", gives the author's definition of the concept of "suicidal behavior" as the presence and manifestation of suicidal thoughts, intentions, statements, threats, as well as attempts to harm one's own life; highlights the classification of the causes of suicidal acts by groups, which has developed in scientific theory and practice; characterizes the factors that influence the commission of suicide by adolescents: personal, family, material, psychological, biological; reveals social prevention as a direction of socio-pedagogical activity, which provides for a system of measures aimed at preventing manifestations of suicidal activity in the adolescent environment; establishes that the purpose of social prevention of suicidal behavior in adolescents is to create conditions for the formation of socially acceptable behavior of the individual and ensuring stable interaction between the individual and society; The tasks of such activities are defined: ensuring effective social adaptation of adolescents, strengthening the cohesion of children's groups, creating and maintaining a favorable psychological climate in groups.

Key words: adolescents, suicide, suicidal attempt, suicidal behavior, suicide victims, socio-pedagogical prevention, secondary education institutions.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку України ускладнення соціально-економічної та політичної ситуації, спричинене, зокрема, вторгненням РФ, зниження ролі морально-духовних цінностей, а також послаблення виховного впливу провідних соціальних інституцій - сім'ї, закладів освіти, дитячих і молодіжних організацій - і суспільства в цілому негативно впливають на процес соціалізації молодого покоління. Враховуючи психологічні особливості юнацького віку, це призводить до поширення різних форм девіантної поведінки, зокрема до формування у підлітків схильності до суїцидальних проявів.

До групи підвищеного ризику щодо формування схильності до суїцидальної поведінки передусім належать підлітки. Це зумовлено тим, що підлітковий вік є одним із найскладніших етапів розвитку особистості, який супроводжується значними внутрішніми змінами: трансформацією раніше сформованих психологічних структур, гормональними перебудовами, емоційною нестабільністю тощо. У цей період посилюється прагнення до

самостійності та незалежності, бажання приймати власні рішення і визначати свою поведінку, однак часто бракує усвідомлення можливих наслідків своїх дій. Сукупність цих чинників і зумовлює специфіку формування суїцидальних тенденцій у осіб підліткового віку.

Водночас у багатьох випадках суїцидальні спроби серед підлітків є своєрідним «сигналом про допомогу», і їм можна було б запобігти за умов своєчасного впровадження ефективних профілактичних заходів. Саме тому профілактика суїцидальної поведінки серед осіб підліткового віку є одним із пріоритетних соціальних завдань як на рівні держави, так і для окремих соціальних інституцій, зокрема закладів загальної середньої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел свідчить, що проблема природи, сутності, причин і умов формування суїцидальної поведінки особистості сьогодні перебуває в центрі уваги багатьох дослідників, зокрема В. Войтка [1], І. Вітенко [7], І. Спіріна [7], Р. Федоренко [8] тощо. Психосоціальні особливості підліткового віку вивчали Л. Димитрова [4] та Г. Кіхтан [4]. Питання профілактики суїцидальних тенденцій у підлітків розглядали у своїх працях А. Габрієлян [2], О. Гук [3], І. Гринник [3], Т. Журавель [5], В. Рибалко [6].

Метою статті є дослідження сутності та особливостей соціально-педагогічної профілактики суїцидальної поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. З метою з'ясування змісту та специфіки соціально-педагогічної профілактики суїцидальної поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти доцільно передусім проаналізувати сутність основних понять, зокрема «суїцидальна поведінка» та «соціально-педагогічна профілактика».

На думку відомого психіатра і патопсихолога І. Спіріна, поняття «суїцидальна поведінка» «охоплює всі форми прояву суїцидальної активності й особливо характерне для підліткового віку, оскільки в цей період такі прояви відзначаються значною різноманітністю» [7, с. 37].

Р. Федоренко розглядає «суїцид» як «крайню форму аутоагресивної поведінки» [8, с. 18], а «суїцидальну поведінку» визначає як «сукупність думок про самогубство, бажань і намірів позбавити себе життя, суїцидальних мотивів, відповідних емоційних станів (таких як туга, безнадія, тривога, почуття провини), а також конкретних дій, спрямованих на самопошкодження чи самогубство» [8, с. 18].

Отже, В. Войтко трактує суїцидальну поведінку підлітків як «комплекс дій, вчинків, думок і мотивів, спрямованих на свідоме позбавлення себе життя» [1, с. 44].

Л. Димитрова та Г. Кіхтан основною причиною суїцидальних дій у підлітковому віці вважають соціально-психологічну дезадаптацію, яка проявляється, зокрема, у порушенні контактів і взаємин із близькими людьми та членами родини. На думку науковців, суїцидальна поведінка може виникати як спроба особистості змінити складні життєві обставини: позбутися нестерпних емоційних станів і психотравмуючих факторів, викликати співчуття

оточення, отримати допомогу та підтримку, а також привернути увагу до власних труднощів [4, с. 74]. Крім того, подібна поведінка іноді може бути пов'язана з переживанням почуття помсти щодо осіб, яких підліток сприймає як винуватців своїх проблем [4, с. 74].

Появу суїцидальної поведінки в підлітковому віці можуть спричиняти різноманітні чинники. Зокрема, В. Рибалко зазначає, що до соціально-психологічних факторів ризику виникнення суїцидальних тенденцій у підлітків належать: серйозні сімейні конфлікти, відчуження з боку однолітків, втрата близької або значущої людини, розрив романтичних стосунків, міжособистісні конфлікти чи руйнування важливих соціальних зв'язків, проблеми з дисципліною або законом, тиск з боку однолітків, тривале перебування в ролі жертви, розчарування через навчальні успіхи або невдачі, надмірні вимоги з боку закладу освіти, труднощі з працевлаштуванням і складне економічне становище, фінансові проблеми, небажана вагітність, її переривання та можливі наслідки, інфікування ВІЛ або іншими захворюваннями, що передаються статевим шляхом, серйозні соматичні хвороби, а також надзвичайні ситуації та катастрофи [6, с. 5].

Таким чином, «суїцидальна поведінка підлітків» визначається нами як наявність і прояв у них суїцидальних думок, намірів, висловлювань, погроз, а також спроб завдання шкоди власному життю. Схильність до такої поведінки у підлітковому віці формується, з одного боку, під впливом індивідуальних переживань, сімейних проблем і конфліктів у взаєминах з оточенням, а з іншого - є результатом порушення соціально-психологічної адаптації.

Розв'язання цієї проблеми потребує створення та впровадження дієвої системи профілактичних заходів.

На основі аналізу наукових джерел Т. Журавель [5], В. Рибалко [6] встановлено, що профілактика є системою або комплексом заходів, спрямованих на запобігання виникненню та розвитку різноманітних відхилень у процесі розвитку, навчання та виховання особистості.

У свою чергу, Т. Журавель визначає соціальну профілактику як напрям соціально-педагогічної діяльності, що охоплює сукупність соціальних, економічних, політичних, правових, медичних і психолого-педагогічних заходів, метою яких є запобігання, обмеження та локалізація негативних явищ у соціальному середовищі [5, с. 2].

Узагальнення результатів аналізу наукових праць А. Габрієлян [2], О.Гук [3], І. Гринник [3], Т. Журавель [5] дало змогу визначити соціальну профілактику суїцидальної поведінки підлітків як систему заходів, спрямованих на запобігання проявам суїцидальної активності в підлітковому середовищі.

Водночас встановлено, що базовим компонентом соціальної профілактики суїцидальної поведінки є суїцидальна превенція, яку розуміють як запобігання суїциду через своєчасне виявлення ризику реалізації суїцидальних дій на ранніх етапах формування суїцидогенезу [4, с. 75].

Згідно з позицією А. Габрієлян, метою такої діяльності є створення умов для формування соціально прийнятної поведінки особистості та забезпечення стабільної взаємодії між індивідом і суспільством [2, с. 3].

Підтримуючи думку дослідниці, слід зазначити, що специфіка соціально-профілактичної роботи з підлітками, схильними до суїцидальної поведінки, полягає у реалізації заходів, спрямованих на їхню соціальну адаптацію та зниження рівня суїцидальних тенденцій [2, с. 3].

Водночас важливим аспектом організації профілактичної діяльності та вибору відповідних методів її здійснення є дотримання індивідуального підходу, який враховує професійні компетентності спеціаліста, його особистісні якості, а також особливості конкретної ситуації клієнта.

До основних завдань соціальної профілактики суїцидальної поведінки підлітків належать забезпечення їхньої ефективної соціальної адаптації, зміцнення згуртованості дитячих колективів, а також створення й підтримка сприятливого психологічного клімату в групах.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, соціально-педагогічна профілактика суїцидальної поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти, має бути системною та комплексною, а також передбачати індивідуальний підхід до кожного учня.

Подальші наукові дослідження доцільно спрямувати на створення навчально-методичного забезпечення, яке буде орієнтоване на соціально-педагогічну профілактику суїцидальної поведінки серед підлітків у закладах загальної середньої освіти.

Список використаних джерел:

1. Войтко В. Характерні особливості суїциду та суїцидальної поведінки: навч.-метод. посіб. Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2016. 44 с.
2. Габрієлян А. Е. Профілактика суїцидальної поведінки підлітків. *Шкільному психологу. Усе для роботи*: наук.-метод. журнал. 2019. №2 (122). С. 2-7.
3. Гук О., Гринник І. Профілактика суїцидальної поведінки підлітків як актуальна соціально-педагогічна проблема. *Молодь і ринок*. 2021. N2 (188). С. 81-85.
4. Димитрова Л. М., Кіхтан Г. О. Причини та соціальні фактори суїцидальної поведінки підлітків. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2012. Вип. 2(14). С. 74-77.
5. Журавель Т. В. Соціальна профілактика як напрям соціально-педагогічної діяльності. *Соціальна педагогіка: навч. посіб.* / За заг. ред. О. В. Безпалько; авт.-кол. О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, Т. Г. Веретенко та ін. К.: Академвидав, 2013. 312 с.
6. Рибалка В.В. Психологічна профілактика суїцидальних тенденцій проблемної особистості. Київ: Шкільний світ, 2009. 128 с.
7. Спіріна І. Д., Вітенко І. С. *Медицина психологія*. Дніпропетровськ: Дніпропетр. держ. мед. акад., 2008. 190 с.

8. Федоренко Р. П. Психологія суїциду: навч. посіб. Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2021. 108 с.

Криничанська О.П.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

СОЦІАЛЬНА ІНТЕГРАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ СІМЕЙ З ДІТЬМИ В ГРОМАДИ, ЩО ПРИЙМАЮТЬ

*Науковий керівник – кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського
національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

І.О. Шеплякова

Проблема соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб (надалі – ВПО) продовжує залишатися одним із найгостріших і найскладніших викликів для сучасної України, що має не лише гуманітарний, а й стратегічний вимір. Внаслідок повномасштабної збройної агресії мільйони людей були змушені залишити власні домівки, втратити звичне соціальне середовище та шукати безпеки в інших регіонах країни. У цій ситуації особливої уваги потребують сім'ї з дітьми. Адже для успішності їхньої адаптації важливим є не тільки вирішити базові побутові проблеми, але й забезпечити безперервність освітнього процесу, доступ до якісних медичних послуг, психологічну підтримку та створити сприятливі умови для гармонійного розвитку дитини в новому середовищі. У такому контексті інтеграція постає не просто як механічне пристосування до нових умов життя, а як складний і тривалий двосторонній процес взаємодії між переселенцями та приймаючою громадою, результатом якого має стати повноцінна участь людини в соціальному, економічному та культурному житті спільноти.

Ефективність цього процесу значною мірою визначається якістю, системністю та доступністю соціального забезпечення, яке гарантується державою і реалізується на рівні органів місцевого самоврядування. Йдеться не лише про формальне виконання соціальних гарантій, а про створення реальних умов для відновлення життєвої стабільності переселенців. Сутність цього процесу полягає «у створенні таких механізмів, які б дозволили внутрішньо переміщеним особам відновити свій життєвий потенціал та отримати доступ до необхідних ресурсів» [1]. Важливо, щоб соціальний захист мав комплексний характер і не обмежувався виключно грошовими виплатами, а передбачав широкий спектр послуг, спрямованих на стабілізацію матеріального становища родини, її соціальну адаптацію та самореалізацію. Для сімей з дітьми це означає першочерговий і безперешкодний доступ до медичного обслуговування, соціального супроводу, освітніх можливостей та спеціалізованих програм підтримки, орієнтованих на потреби дитини.

Водночас успішна адаптація неможлива без активної участі та відкритості приймаючих громад. Наявність правового статусу ВПО сама по собі не гарантує повноцінного включення людини в соціальне життя нової громади. Процес інтеграції внутрішньо переміщених осіб у нове середовище «потребує розробки стратегій, що враховують специфіку кожного регіону та потреби різних категорій переселенців» [2]. У цьому контексті громада повинна виступати не пасивним спостерігачем, а активним суб'єктом інтеграційного процесу, який формує позитивний та сприятливий соціально-психологічний клімат, забезпечує налагодження комунікації між місцевими жителями та переселенцями, запобігає можливим конфліктам, пов'язаним із розподілом ресурсів, і стимулює участь ВПО в громадському житті. Саме взаємна довіра, відкритість і готовність до співпраці є основою успішної інтеграції.

Окремим і надзвичайно важливим аспектом залишаються інфраструктурні та логістичні виклики, які суттєво впливають на темпи й якість інтеграції. Значна кількість переселенців створює додаткове навантаження на системи освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та житловий фонд. У таких умовах особливо актуальним стає комплексний підхід до вирішення проблем, що передбачає не лише розширення існуючої мережі соціальних об'єктів, а й «модернізацію інфраструктури, що в результаті приносить користь усім членам громади» [4]. Для сімей з дітьми критично важливою є наявність достатньої кількості місць у закладах дошкільної та загальної середньої освіти, адже це не лише забезпечує безперервність освіти, а й дає можливість батькам працевлаштуватися, підвищує економічну самостійність родини та сприяє швидшій соціалізації дітей через включення в нові колективи. Таким чином, інфраструктурна спроможність громади виступає базисом для подальшої ефективної соціальної взаємодії.

Не менш важливим є врахування внутрішніх ресурсів самих сімей, які пережили вимушене переміщення. Втрата житла, звичних соціальних зв'язків, відчуття безпеки та стабільності є серйозним психологічним випробуванням, що впливає як на дорослих, так і на дітей. Сім'ї з дітьми часто «стикаються з гострою потребою у психологічній реабілітації та формуванні нових стратегій подолання складних життєвих обставин» [3]. У цьому контексті особливого значення набуває психологічна стійкість батьків, їхня здатність адаптуватися до нових умов і підтримувати емоційний баланс у родині, адже саме від цього значною мірою залежить успішність адаптації дитини. Відповідно, інтеграційні програми мають включати не лише матеріальну допомогу, а й заходи, спрямовані на зміцнення сімейного потенціалу, розвиток навичок самопомоги, психологічну підтримку та створення безпечних просторів для спільного дозвілля і взаємодії між переселенцями та місцевими жителями. Лише за умови задоволення базових потреб у безпеці, підтримці та відчутті приналежності можна досягти стійких результатів інтеграції.

Отже, соціальна інтеграція внутрішньо переміщених сімей з дітьми є складним, різноаспектним і тривалим процесом, який потребує узгоджених і скоординованих дій держави, місцевих громад та самих переселенців. Ключовими складовими цього процесу виступають ефективне соціальне

забезпечення, готовність громад до відкритої та конструктивної взаємодії, своєчасне вирішення інфраструктурних проблем і системна підтримка психологічного благополуччя родин. Урахування специфічних потреб сімей з дітьми, зокрема в освітній, медичній та соціальній сферах, дозволяє не лише забезпечити їхнє базове виживання, а й створити передумови для розвитку людського капіталу та зміцнення соціальної згуртованості в громадах. У перспективі ефективна інтеграція сприятиме трансформації внутрішньо переміщених осіб із пасивних отримувачів допомоги на активних учасників суспільного життя, що є важливим чинником сталого розвитку України в поствоєнний період. Подальша діяльність у цьому напрямі має ґрунтуватися на принципах інклюзивності, партнерства, довіри та індивідуального підходу до кожної родини, яка опинилася в складних життєвих обставинах.

Список використаних джерел:

1. Ганджа С. Сутність процесу соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Ввічливість. Humanitas*. 2025. № 5. С. 118-124. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.17> (дата звернення: 13.04.2026).
2. Лехолетова М. М., Дуля А. В., Спіріна В. Є. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Психологія. 2025. № 1. DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-1-5> (дата звернення: 13.04.2026).
3. Лютий В., Дуля А. Сім'ї внутрішньо переміщених осіб з дітьми: потреби та стратегії опанування складними обставинами. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 1. С. 49-58. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.7> (дата звернення: 13.04.2026).
4. Шмега М. П., Думанська О. С. Комплексний підхід та інфраструктурні виклики в інтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. 2024. № 2. С. 30-34 DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-2-5> (дата звернення: 13.04.2026).

Кулик К.В.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Романова І.А.

*докторка педагогічних наук, професорка,
завідувачка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ РОДИН З ДІТЬМИ (ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ) НА БАЗІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Сучасні соціальні трансформації в Україні, зумовлені воєнними подіями, спричинили значне зростання кількості внутрішньо переміщених осіб, серед яких вагому частку становлять родини з дітьми. У зв'язку з цим особливої

актуальності набуває проблема їхньої соціальної адаптації в нових умовах проживання. Вимушене переселення супроводжується втратою житла, звичного соціального середовища, роботи, а також психологічними труднощами, що значно ускладнює процес інтеграції у приймаючу громаду.

Соціальна адаптація родин з дітьми внутрішньо переміщених осіб розглядається як комплексний процес пристосування до нових соціально-економічних умов, що включає відновлення соціальних зв'язків, забезпечення базових потреб та формування стабільного функціонування родини. Особливу увагу в цьому процесі слід приділяти дітям, які є найбільш вразливою категорією та потребують психологічної підтримки, стабільного освітнього середовища та безпечного соціального простору.

Важливу роль у забезпеченні ефективної соціальної адаптації родин з дітьми ВПО відіграють громадські організації. Вони виступають гнучким та мобільним суб'єктом соціальної роботи, здатним оперативно реагувати на актуальні потреби переселенців. На відміну від державних установ, громадські організації часто застосовують індивідуальний підхід, що дозволяє більш ефективно враховувати особливості кожної родини.

Діяльність громадських організацій у сфері соціальної адаптації охоплює кілька ключових напрямів. По-перше, це соціальна підтримка, яка включає допомогу у вирішенні побутових питань, оформленні соціальних виплат, забезпеченні гуманітарною допомогою. По-друге, психологічна підтримка, спрямована на подолання стресу, тривожності та інших негативних емоційних станів, що виникають унаслідок вимушеного переселення. По-третє, правова допомога, яка передбачає інформування щодо прав і можливостей внутрішньо переміщених осіб. По-четверте, освітні та інтеграційні заходи, спрямовані на адаптацію дітей до нових навчальних закладів та соціального середовища.

Ефективність соціальної адаптації значною мірою залежить від використання різноманітних форм і методів соціальної роботи. Серед них особливе місце займають індивідуальне консультування, соціальний супровід, групові тренінги, арт-терапевтичні заняття, а також інформаційно-просвітницькі заходи. Такі методи сприяють не лише вирішенню поточних проблем родин, але й формуванню їхньої соціальної активності та здатності до самостійного подолання труднощів.

Важливою умовою успішної соціальної адаптації є міжсекторальна взаємодія громадських організацій з органами державної влади, місцевого самоврядування, закладами освіти та соціальними службами. Така співпраця дозволяє забезпечити комплексний підхід до вирішення проблем родин з дітьми ВПО, підвищити якість надання соціальних послуг та розширити доступ до необхідних ресурсів.

Водночас діяльність громадських організацій у цій сфері супроводжується певними труднощами. До них належать нестабільність фінансування, залежність від грантових програм, обмеженість матеріально-технічної бази, а також недостатній рівень координації між різними суб'єктами соціальної роботи. Це потребує удосконалення механізмів взаємодії та підтримки громадського сектору на державному рівні.

Отже, соціальна адаптація родин з дітьми внутрішньо переміщених осіб є складним і багатовимірним процесом, що потребує системного підходу та залучення різних інституцій. Громадські організації відіграють ключову роль у цьому процесі, забезпечуючи комплексну підтримку та сприяючи інтеграції родин у нове соціальне середовище. Підвищення ефективності їхньої діяльності є важливою умовою соціальної стабільності та розвитку українського суспільства в сучасних умовах.

Куц Д.О.

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Сумського державного університету*

ПСИХОЕМОЦІЙНА СТАБІЛІЗАЦІЯ УКРАЇНЦІВ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ЗА КОРДОНОМ

*Науковий керівник - кандидатка ветеринарних наук, доцентка,
старша викладачка кафедри психології, політології та соціокультурних
технологій Сумського державного університету*

С.М. Півень

Повномасштабна війна в Україні спричинила масштабні міграційні процеси та формування нових соціально-психологічних викликів для громадян України. Значна кількість українців була змушена залишити територію країни та адаптуватися до нових умов життя за кордоном. Вимушена міграція супроводжується не лише зміною соціального середовища, а й значним психоемоційним навантаженням, що впливає на процес інтеграції особистості у приймаюче суспільство [3].

Соціально-психологічна адаптація українських мігрантів є складним процесом, який охоплює пристосування до нових культурних, мовних, економічних та соціальних умов. Дослідники зазначають, що успішність адаптації значною мірою залежить від рівня психологічної стабільності людини, здатності до саморегуляції та наявності соціальної підтримки [2].

Одними з найбільш поширених психологічних наслідків вимушеної міграції є тривожність, емоційне виснаження, депресивні стани, порушення сну та симптоми посттравматичного стресового розладу. Досвід війни, евакуації, розлуки з близькими та невизначеності майбутнього формує у багатьох мігрантів стан хронічного стресу. За оцінками Всесвітньої організації охорони здоров'я, особи, які пережили війну та вимушене переселення, належать до груп підвищеного ризику розвитку психоемоційних порушень [3].

Труднощі інтеграції українців за кордоном часто пов'язані з мовним бар'єром, культурними відмінностями, соціальною ізоляцією та фінансовою нестабільністю. Особливо складною є ситуація для осіб, які були змушені екстрено залишити місце проживання та не мали психологічної готовності до зміни країни проживання. У таких умовах адаптація супроводжується втратою

відчуття стабільності та контролю над власним життям [4].

Важливу роль у психоемоційній стабілізації українців відіграє соціальна підтримка. Контакти з іншими українцями, діяльність волонтерських організацій, підтримка місцевих громад та соціальних служб сприяють зниженню рівня тривожності та формуванню відчуття приналежності до спільноти [2].

Не менш важливим чинником стабілізації є поступове включення людини у нове соціальне середовище через навчання, працевлаштування та соціальну активність. Саме участь у суспільному житті приймаючої країни сприяє відновленню внутрішнього відчуття контролю над власним життям та формуванню нових адаптаційних стратегій.

На нашу думку, у процесі адаптації важливого значення набуває розвиток життєстійкості та навичок саморегуляції. Здатність людини контролювати власний емоційний стан, поступово відновлювати соціальні зв'язки та підтримувати психологічну рівновагу є одним із ключових факторів успішної інтеграції у нове середовище. Дослідники наголошують, що психологічна стійкість безпосередньо пов'язана зі здатністю особистості адаптуватися до кризових життєвих обставин [1].

Таким чином, психоемоційна стабілізація є важливим компонентом соціальної адаптації українців за кордоном. Вимушена міграція створює значне психологічне навантаження, що потребує комплексної підтримки з боку соціальних інституцій та суспільства. Успішність інтеграції значною мірою залежить від рівня соціальної підтримки, розвитку життєстійкості та можливості поступового відновлення психологічної рівноваги.

Список використаних джерел:

1. American Psychological Association. Resilience for trauma survivors. URL: <https://www.apa.org>
2. Kovalchuk O., Hrytsenko T. Socio-psychological adaptation of Ukrainian migrants abroad. *Social Psychology Journal*. 2023. № 50(53). С. 112–118.
3. World Health Organization. Mental health and forced displacement. URL: <https://www.who.int>
4. Єфімова А. Г. Соціально-психологічна адаптація українських мігрантів в умовах війни. *Психологія і суспільство*. 2023. № 3. С. 45–51.

Лещенко Є.В.
здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської міської ради

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕН СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ УЧНІВСТВА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В КРАЇНІ

Науковий керівник – кандидатка педагогічних наук, доцентка, завідувачка кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської міської ради

К.С. Волкова

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз потенціалу волонтерського руху як стратегічного інструменту в системі соціально-педагогічної підтримки учнівської молоді в умовах воєнного стану. Особливу увагу зосереджено на мотиваційно-діяльнісному складнику, що виступає ключовим механізмом подолання наслідків воєнної травматизації та запобігання соціальній дезадаптації школярів.

Авторка обґрунтовує концептуальну зміну парадигми підтримки: через свідому участь у волонтерських ініціативах учень трансформує позицію «об'єкта допомоги» в активну роль «суб'єкта соціальної дії». Доведено, що залучення до допомоги іншим стає формою «терапії дією», яка сприяє ефективній ресоціалізації, зміцненню «соціального імунітету» та переходу від стратегії пасивного виживання до активної життєтворчості.

У роботі виокремлено напрями волонтерської активності (творчий, інформаційний, ресурсний) та продемонстровано їхній вплив на відновлення почуття власної значущості учня. Запропоновані підходи слугують фундаментом для формування ціннісної стійкості учнівства та його успішної інтеграції в суспільні процеси повоєнної відбудови України.

Ключові слова: соціально-педагогічна підтримка, волонтерська діяльність, мотиваційно-діяльнісний складник, учнівство, подолання травматизації, воєнний стан.

Leshchenko Ye. Motivational and activity component of socio-pedagogical support for students as a factor in overcoming traumatization through volunteering

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the volunteer movement's potential as a strategic tool within the system of socio-pedagogical support for student youth under martial law. Particular focus is placed on the motivational and functional component, which serves as a key mechanism for overcoming the consequences of wartime traumatization and preventing the social maladaptation of students.

The author substantiates a conceptual shift in the support paradigm: through conscious participation in volunteer initiatives, the student transforms from a passive "object of assistance" into an active "subject of social action." It is demonstrated that engagement in helping others becomes a form of "action therapy," which facilitates effective resocialization, strengthens "social immunity," and enables a transition from a strategy of passive survival to one of active life-creation.

The paper identifies specific directions of volunteer activity (creative, informational, and resource-based) and demonstrates their impact on restoring a student's sense of self-worth. The proposed approaches serve as a foundation for developing the values-based resilience of students and ensuring their successful integration into the societal processes of Ukraine's post-war reconstruction.

Key words: *socio-pedagogical support, volunteering, motivational and activity component, students, overcoming traumatization, martial law.*

Повномасштабна військова агресія проти України спричинила безпрецедентну руйнацію освітнього середовища та призвела до глибокої травми учнівської молоді. Сьогодні соціально-педагогічна підтримка виходить за межі стандартної психоемоційної підтримки, оскільки учнівство стикається не лише з освітніми втратами, а й із життєво важливими викликами: втратою безпеки, домівки та звичних соціальних зв'язків.

Ключова проблема дослідження полягає у невідповідності між глибиною воєнної травми учнів та наявним інструментарієм їхнього відновлення. Традиційні методи часто не встигають за масштабами викликів, створюючи дефіцит дієвих засобів для повноцінного повернення дітей до активного соціального життя. Статичні форми підтримки часто залишають дитину в позиції «об'єкта допомоги», що може посилювати відчуття безпорадності. Натомість виникає гостра потреба в обґрунтуванні таких складників підтримки, які б стимулювали внутрішню активність учня. Саме мотиваційно-діяльнісний аспект, реалізований через волонтерську діяльність, дозволяє трансформувати пережитий негативний досвід у конструктивну суспільну дію, забезпечуючи перехід від стратегії виживання до стратегії активного розвитку та самореалізації в умовах війни.

Масштаби порушеної проблеми підтверджуються офіційними статистичними даними, які відображають глибину гуманітарної катастрофи в освітній сфері. Згідно з моніторингом Офісу Генерального прокурора [3], масштаби травми підростаючого покоління внаслідок повномасштабного вторгнення РФ набули катастрофічних обсягів. Офіційні статистичні дані свідчать, що станом на сьогодні зафіксовано загибель 676 дітей, а ще 2293 дитини дістали поранення різного ступеня тяжкості. Окремим критичним аспектом воєнної дійсності є примусове переміщення та депортація 19 546 неповнолітніх на територію країни-агресора.

Водночас, окрім прямої загрози життю та свободі, війна спричинила масову дестабілізацію життєвого простору мільйонів українських сімей. За оцінками ЮНІСЕФ [6], станом на початок 2026 року майже 2,6 мільйона дітей залишаються у статусі переміщених осіб. Зокрема, 791 тисяча учнів змушені

будувати своє життя як внутрішньо переміщені особи (ВПО) в межах України, тоді як майже 1,8 мільйона перебувають у статусі біженців за кордоном. Такий масштабний розрив звичних соціальних зв'язків та тривале перебування у відірваному від дому середовищі вимагають від системи освіти пошуку дієвих механізмів адаптації та ресоціалізації учнівської молоді.

Складність та багатогранність проблеми соціально-педагогічної підтримки дітей у воєнний час зумовлюють необхідність комплексного підходу до її вивчення. З огляду на це важливо звернутися до напрацювань дослідників, які з різних позицій розглядають проблему соціально-педагогічної підтримки в умовах війни. Вагомий внесок у розробку концептуальних засад та методичного інструментарію соціально-педагогічної підтримки особистості в кризових умовах зробили такі автори, як І. Бех, О. Безпалько, В. Панка, Н. Максимова, Т. Титаренко, І. Зверева та ін.

Окрему групу досліджень становлять роботи, спрямовані на вивчення специфіки та глибини травматизації дітей в умовах воєнного стану. Питання психологічної реабілітації, подолання тривожності та особливостей соціальної адаптації дітей, що пережили воєнні події, ґрунтовно досліджували такі науковці, як І. Глазкова, О. Бухало, Л. Романовська, О. Вовченко, Л. Карамушка, Я. Короход.

Нарешті, особливої актуальності набувають сучасні дослідження, у яких аналізується потенціал волонтерської діяльності в період воєнного стану як ефективного засобу ресоціалізації та активізації суспільної позиції молоді, зокрема в аналітичних оглядах Л. Пильгун, О. Резнік, В. Савінов, В. Климчук.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та розкриття потенціалу волонтерської діяльності як інструменту соціально-педагогічної підтримки учнівської молоді, що сприяє трансформації мотиваційно-діяльнісної сфери особистості та її успішній ресоціалізації в умовах воєнного стану.

В основі сучасної соціально-педагогічної підтримки лежить переосмислення ролі учня: від пасивного одержувача допомоги до активного учасника власного відновлення. Інтеграція мотиваційно-діяльнісного складника дозволяє перейти від зосередження уваги на травмі до виконання значущих дій. Згідно з концепціями О. Кокуна, внутрішня активність та цілеспрямовані дії є ключовими факторами стійкості, що запобігають переростанню гострого стресу в хронічні форми дезадаптації [2, с. 84].

Розвиваючи цю ідею, І. Бех [1, с. 4] наголошує на важливості виховання «особистість вчинку», де активність набуває вагомого значення. Для учня, який живе в умовах воєнного стану, залучення до волонтерської діяльності стає саме тим простором, де здійснюється дія, що сприяє розвитку духовної та ціннісної сфери. У цьому процесі допомога стає свідомим вибором особистості, що формує стійке почуття власної значущості та дає змогу подолати відчуття безпорадності.

Розглядаючи потенціал соціально-педагогічної підтримки, варто наголосити, що волонтерство виступає дієвим механізмом відновлення дитини. Воно забезпечує перемикання уваги учня з власних травматичних переживань на розв'язання зовнішніх, соціально значущих завдань. Це сприяє подоланню

соціальної ізоляції, що є особливо критичним для внутрішньо переміщених осіб, оскільки спільна праця пришвидшує процес інтеграції в нову громаду та відновлює порушені комунікативні зв'язки. Таким чином, волонтерство стає платформою для формування нової життєвої стратегії – від виживання до активного творення, що дозволяє учнівській молоді відчувати себе частиною єдиного національного спротиву. Цей підхід узгоджується з науковими працями В. Савінова, який розглядає волонтерство як особливу форму «соціально-психологічної терапії дією». Науковець зауважує: через залучення до суспільно корисної діяльності особистість отримує можливість переосмислити негативні події минулого, перетворюючи їх на фундамент для нових ціннісних орієнтирів [5, с. 142].

О. Резнік акцентує увагу на тому, що під час війни волонтерство стає потужним інструментом згуртування молоді [4, с. 9]. Спільна діяльність не лише сприяє ресоціалізації, а й формує своєрідний «соціальний імунітет» учня. Завдяки цьому дитина перестає почуватися безпорадною жертвою обставин, натомість усвідомлюючи себе активним громадянином, здатним впливати на ситуацію.

Практична реалізація зазначеного підходу передбачає залучення учнівської молоді до різноманітних волонтерських ініціатив, які безпосередньо впливають на мотиваційно-діяльнісний компонент особистості. У межах соціально-педагогічної підтримки цей процес охоплює проекти прямої допомоги, як-от благодійні ярмарки чи збір ресурсів, що активізують мотивацію досягнення та дають змогу учню побачити швидкий і конкретний результат своєї праці. Паралельно з цим творчо-ресурсне волонтерство, що включає виготовлення оберегів, окопних свічок або малюнків, сприяє арт-терапевтичному відновленню та задовольняє важливу потребу в самовираженні через діяльність. Важливу роль відіграє також інформаційне та просвітницьке волонтерство, яке допомагає формувати критичне мислення та стійку суб'єктну позицію в сучасному цифровому просторі.

Зв'язок цих заходів із мотиваційно-діялісною сферою реалізується через механізм успішної самопрезентації: коли учень залучається до діяльності не як «постраждала особа», а як «помічник», відбувається докорінна зміна внутрішньої установки. Фокус уваги зміщується з дефіциту власних ресурсів на усвідомлення наявності сили, якою можна поділитися з іншими, що створює позитивне підкріплення активності. У такий спосіб кожен завершений волонтерський кейс поступово зміцнює віру учня у власну спроможність реально впливати на навколишню дійсність, трансформуючи пасивне переживання обставин у конструктивну соціальну дію.

Результати проведеного теоретичного аналізу свідчать, що в умовах воєнного стану традиційна модель соціально-педагогічної підтримки, яка розглядає учня як пасивного об'єкта впливу, вичерпує свій ресурс. Натомість актуалізується необхідність розкриття потенціалу волонтерства як дієвого інструменту активізації особистості та її успішної ресоціалізації. Замість того, щоб концентруватися виключно на пережитому стресі, сучасний підхід пропонує розвивати внутрішню активність учня. Це означає перехід від ролі

пасивного постраждалого до ролі активної особистості, яка здатна діяти та приймати рішення. Це дозволяє учню стати агентом власного відновлення, використовуючи волонтерство як унікальний інструмент активної терапії.

Участь у соціально значущих ініціативах дозволяє дитині змінити фокус із власних переживань на розвиток внутрішніх ресурсів. У ролі помічника учень переосмислює свій важкий досвід і перетворює його на нову життєву силу, що допомагає йому адаптуватися до умов війни. Таким чином, почуття безсилля трансформується у громадянську свідомість та форму «соціальної відповідальності». Ефективність такої підтримки залежить від того, наскільки активно учні залучені до різних видів діяльності – від творчості до інформаційних проєктів. Саме робота над конкретними завданнями допомагає учнівству повірити у власні сили та здатність реально впливати на ситуацію.

Це створює міцну основу для переходу від пасивної адаптації до активної побудови власного життя, що є вкрай важливим для успішної соціальної реінтеграції молоді, особливо переміщених осіб. Оскільки представлена соціально-педагогічна підтримка все ще перебуває на етапі практичної реалізації, необхідні подальші наукові дослідження для розробки діагностичних інструментів оцінки довгострокових змін у системі цінностей учнів у закладах загальної середньої освіти.

Список використаних джерел:

1. Бех І. Д. Психологічні основи виховання особистості вчинку. *Виховання і культура*. 2022. № 1-2. С. 4–11.
2. Кокур О. М. Психологічна стійкість особистості в умовах тривалої війни. *Вісник Національного університету оборони України*. 2023. Вип. 2 (72). С. 84–92.
3. Офіс Генерального прокурора : офіційний вебсайт. URL: <https://gp.gov.ua/> (дата звернення: 01.05.2026).
4. Резнік О. С. Громадянське суспільство України в умовах повномасштабної війни: чинники згуртованості та волонтерська активність. *Український соціум*. 2023. № 2 (85). С. 9–26.
5. Савінов В. В. Волонтерство як засіб соціально-психологічної терапії дією в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми психології*. 2024. Т. 11. Вип. 25. С. 142–155.
6. Humanitarian Action for Children 2026 : official website / UNICEF. URL: <https://www.unicef.org/appeals/ukraine> (дата звернення: 01.05.2026).

Літвінова А.О.
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Сумського державного університету

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ НАСЕЛЕННЯ

*Науковий керівник – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри
психології, політології та соціокультурних технологій*
Сумського державного університету
С.М. Король

З початком повномасштабних дій на території України відбулись досить значні зміни у соціальній сфері. Особливо актуальним стало питання щодо надання соціальної допомоги вразливим категоріям населення, які зазнали впливу війни, включаючи внутрішньо переміщених осіб, дітей, осіб з інвалідністю, військовослужбовців, людей похилого віку, ветеранів, сімей загиблих. У воєнних умовах традиційні форми соціальної допомоги та підтримки можуть бути недостатньо ефективними або недоступними. Саме в таких випадках в центрі уваги і постає волонтерська діяльність, яка демонструє високу ефективність, доступність та гнучкість у реагуванні на потреби населення в екстрених умовах. Волонтерські організації та ініціативи надають невідкладну допомогу та підтримку, доповнюючи державні механізми соціального захисту населення [1].

Як зазначають Корнят В. С. та Боринець Х. М. у своїх дослідженнях, волонтерська діяльність з початку введення воєнного стану зазнала суттєвих змін, зокрема у напрямі розширення сфер діяльності та підвищення рівня організованості [2]. Якщо раніше волонтерство мало здебільшого локальний характер, то вже зараз воно функціонує як масштабна мережа взаємодії між державними структурами, громадськими організаціями та самими громадянами.

Характерною рисою волонтерської діяльності у військовий час є її багатофункціональність. Волонтери залучені до різноманітної діяльності, включаючи збір та розподіл гуманітарної допомоги, надання психологічної підтримки, організацію евакуації цивільного населення, допомогу у відбудові інфраструктури та сприяння соціальній адаптації внутрішньо переміщених осіб. Волонтерський фактор став невід'ємною частиною системи надання соціальних послуг, забезпечуючи їх доступність та гнучкість [1].

Досить важливо приділити особливу увагу адміністративним та правовим аспектам, що притаманні волонтерській діяльності. Як зазначають Попова С. М. та Тельний М. А., запровадження військового стану спричинило потребу в удосконаленні нормативно-правової бази, що регулює волонтерську діяльність. Йшлося про спрощення процедур отримання та розподілу гуманітарної допомоги, а також забезпечення ефективного контролю за її використанням [3]. Проте, незважаючи на певні труднощі, держава поступово адаптує

законодавство до нових умов, тим самим сприяючи підвищенню ефективності волонтерського руху.

Також важливим є питання розвитку волонтерства у сільських громадах, які часто стикаються з обмеженим доступом до соціальних послуг. У своїх дослідженнях Гунько С. О. та Лях Т. Л. зазначили, що волонтерство відіграє ключову роль у підвищенні доступності соціальних послуг у регіонах з недостатніми ресурсами, тим самим забезпечуючи підтримку найбільш вразливих верств населення [4]. Реалізація різних ініціатив, спрямованих на забезпечення основних потреб населення, можлива завдяки діяльності волонтерів у сільських громадах, що особливо актуально у військовий час.

Проте в той же час волонтерська діяльність стикається з певними бар'єрами та викликами. Це може бути емоційне вигорання волонтерів, недостатня кількість ресурсів, ризики безпеки та відсутність координації між суб'єктами волонтерського руху. Тому в таких ситуаціях вкрай важливо запровадити системну підтримку волонтерів, з особливим акцентом на психологічну допомогу, організаційний супровід та навчання.

Ще одним важливим елементом є трансформація мотивації волонтерів. У період воєнного стану спостерігається зростання громадської свідомості та відповідальності, що власне сприяє активній участі населення у волонтерській діяльності. Волонтерство надає можливість не просто допомагати іншим, а й пізнавати себе та брати участь у суспільно важливих процесах.

Серед перспектив волонтерської діяльності варто виокремити її подальшу інституціоналізацію та інтеграцію у систему соціальних послуг в Україні. Важливим є створення ефективних механізмів взаємодії між державою, громадським сектором та волонтерами, а також впровадження сучасних цифрових інструментів для координації діяльності.

Волонтерська діяльність в умовах воєнного стану відіграє ключову роль у забезпеченні соціальної підтримки населення та стабільності суспільства. Таким чином вона не лише компенсує обмежені можливості державних інституцій, а й формує новий механізм взаємодії між громадянами та державою. Систематична підтримка, професіоналізація та інтеграція волонтерського руху у сферу соціальної роботи є умовами його подальшого розвитку. Також, доцільним є розширення програми навчання волонтерів та впровадження механізмів запобігання емоційному вигоранню серед волонтерів, що сприятиме підвищенню ефективності їхньої діяльності. Волонтерство залишається важливим ресурсом і для післявоєнного відновлення та розвитку українського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Гриньків А. П., Петрунчак Д. В. Волонтерська складова у наданні соціальних послуг в умовах воєнного стану. 2023.
2. Корнят В. С., Боринець Х. М. Волонтерська діяльність в умовах воєнного стану у порівняльній перспективі. *Гуманітарний форум*. 2024. № 2.1. С. 24–29.
3. Попова С. М., Тельний М. А. Особливості здійснення волонтерської діяльності в умовах воєнного стану: адміністративно-правові аспекти. 2023.

4. Гунько С. О., Лях Т. Л. Волонтерство як ресурс наближення соціальних послуг у сільських громадах України в умовах воєнного стану. *Традиції та новачії в розвитку волонтерства в Україні й за кордоном*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. 2025. С. 39–42.

Малишко О.С.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ СУПЕРВІЗІЇ В СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ З ПРОФІЛАКТИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРАХ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

*Науковий керівник – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка
кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного
педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

І.О. Шеплякова

В умовах повномасштабної війни в Україні навантаження на фахівців соціальної сфери суттєво зросло, а постійний стрес і психологічний тиск стали невід’ємними складниками їхньої професійної діяльності. У зв’язку з цим проблема професійного вигорання та його ефективної профілактики набуває особливої актуальності.

Соціальні працівники територіальних центрів надання соціальних послуг (далі – ТЦСО) щоденно взаємодіють із людьми, які перебувають у складних життєвих обставинах: особами з інвалідністю, внутрішньо переміщеними особами, людьми, котрі пережили втрату. Така діяльність вимагає високого рівня емпатії та значної емоційної залученості, що підвищує ризик розвитку синдрому професійного вигорання.

Недостатність можливостей для своєчасного усвідомлення й опрацювання власних переживань сприяє формуванню емоційного виснаження, деперсоналізації та зниженню професійної ефективності фахівців. Це актуалізує потребу у визначенні та впровадженні дієвих засобів профілактики професійного вигорання, які можуть бути системно інтегровані в соціально-педагогічну діяльність на базі територіальних центрів надання соціальних послуг. Метою такої діяльності є не лише зниження рівня емоційного виснаження, а й розвиток внутрішніх ресурсів фахівця, формування навичок саморегуляції, рефлексії та підтримання професійної стійкості.

Одним із найбільш ефективних інструментів профілактики професійного вигорання є супервізія, яка поєднує навчальний, підтримувальний і організаційний компоненти. Вона створює умови для аналізу професійних труднощів, емоційного розвантаження та підвищення рівня професійної компетентності.

Ефективність супервізії визначається реалізацією її ключових функцій:

- навчально-розвивальної, що передбачає осмислення професійного досвіду, аналіз складних випадків та пошук оптимальних стратегій роботи;
- підтримувальної, спрямованої на зниження емоційного напруження та відновлення психологічних ресурсів фахівця;
- організаційно-регулятивної, яка забезпечує дотримання професійних стандартів, етичних норм, посадових інструкцій і запобігання конфліктам.

Реалізація соціально-педагогічної діяльності з використанням супервізії передбачає застосування різних форм та методів роботи. Зокрема, групова супервізія сприяє обміну досвідом і формуванню професійної спільноти, тоді як індивідуальна дає змогу глибше опрацювати особистісні аспекти професійної діяльності. Важливими є також методи аналізу випадків, рефлексивні практики та обговорення професійних ситуацій.

Водночас ефективність впровадження супервізії значною мірою залежить від організаційних умов: її інтеграції в систему діяльності установи, підтримки з боку керівництва, регулярності проведення та сприйняття як невід'ємної складової професійної діяльності, а не додаткового навантаження.

Отже, соціально-педагогічна діяльність з профілактики професійного вигорання соціальних працівників засобами супервізії є важливим напрямом удосконалення системи соціальних послуг. Її впровадження сприятиме збереженню професійного ресурсу фахівців, підвищенню якості їхньої діяльності та забезпеченню більш ефективної допомоги клієнтам. Такий підхід може бути ефективно інтегрований у практику роботи територіальних центрів надання соціальних послуг як складник системи професійної підтримки персоналу.

Менчік О.М.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

Єсіна Н.О.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

ПРОГРАМА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УЧНІВСЬКОМУ КОЛЕКТИВІ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті проаналізовані різні підходи до визначення поняття «діти з інвалідністю»; дано власне визначення поняття «дитина з інвалідністю» як особи, яка характеризується повною або частковою втратою здатності себе обслуговувати, самостійно переміщуватися, має вади у мовленні, спілкуванні та поведінці, що заважає їй виконувати ти чи інші функції у порівнянні зі

здоровою людиною внаслідок перенесеного захворювання, отриманої травми або вроджених відхилень; висвітлено соціально-психологічні особливості дітей з інвалідністю, що впливають на процес соціалізації даної категорії; визначено проблеми, з якими вони стікаються у процесі соціалізації; дано авторське визначення поняття «соціалізація молодших школярів з інвалідністю в учнівському колективі закладу загальної середньої освіти» як багатоаспектного процесу, що містить у собі соціально-педагогічні впливи, які безпосередньо або опосередковано впливають на інтереси, думки, погляди учнів та виражаються в їх поведінці; на основі аналізу наукової літератури визначено соціально-педагогічну діяльність з соціалізації молодших школярів з інвалідністю в учнівському колективі закладу загальної середньої освіти; схарактеризовано особливості соціально-педагогічної діяльності з соціалізації молодших школярів з інвалідністю в учнівському колективі закладу загальної середньої освіти: індивідуальний підхід до кожної дитини, системність, взаємодія усіх суб'єктів соціально-педагогічного впливу; розроблено програму соціально-педагогічної діяльності молодших школярів з інвалідністю в учнівському колективі закладу загальної середньої освіти, яка містила три взаємопов'язаних блоки: підготовчо-організаційний, змістовний та завершальний.

Ключові слова: *дитина з інвалідністю, інклюзивна освіта, молодші школярі, учнівський колектив, заклад загальної середньої освіти, соціалізація, соціалізація дітей з інвалідністю, соціально-педагогічна діяльність з соціалізації молодших школярів з інвалідністю, програма соціально-педагогічної діяльності молодших школярів з інвалідністю.*

Menchik O., Yesina N. PROGRAM OF SOCIAL-PEDAGOGICAL ACTIVITIES ON THE SOCIALIZATION OF YOUNG SCHOOLPIECES WITH DISABILITIES IN THE STUDENT GROUP OF A GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTION

Abstract. The article analyzes various approaches to defining the concept of "children with disabilities"; gives the actual definition of the concept of "child with disabilities" as a person who is characterized by a complete or partial loss of the ability to serve themselves, move independently, has speech, communication and behavior defects that prevent them from performing certain functions compared to a healthy person as a result of a disease, injury or congenital abnormalities; highlights the socio-psychological characteristics of children with disabilities that affect the socialization process of this category; identifies the problems they encounter in the process of socialization; gives the author's definition of the concept of "socialization of younger schoolchildren with disabilities in the student body of a general secondary education institution" as a multi-faceted process that includes socio-pedagogical influences that directly or indirectly affect the interests, thoughts, views of students and are expressed in their behavior; based on the analysis of scientific literature, the socio-pedagogical activity for the socialization of younger schoolchildren with disabilities in the student body of a general secondary education institution was determined; the features of the socio-pedagogical activity for the socialization of

younger schoolchildren with disabilities in the student body of a general secondary education institution were characterized: an individual approach to each child, systematicity, interaction of all subjects of socio-pedagogical influence; a program for the socio-pedagogical activity of younger schoolchildren with disabilities in the student body of a general secondary education institution was developed, which included three interrelated blocks: preparatory and organizational, substantive and final.

Key words: *child with disabilities, inclusive education, younger schoolchildren, student body, general secondary education institution, socialization, socialization of children with disabilities, socio-pedagogical activities for the socialization of younger schoolchildren with disabilities, program of socio-pedagogical activities of younger schoolchildren with disabilities.*

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної агресії РФ проти України спостерігається суттєве зростання кількості людей, які зазнали як фізичних, так і психічних травм. Постійні обстріли, вимушене переселення, втрата домівок і близьких, а також тривале перебування в стані стресу негативно впливають на здоров'я населення. Багато громадян отримують поранення різного ступеня тяжкості, що призводить до інвалідності та потреби в довготривалій реабілітації. Згідно з результатами Міністерства освіти і науки України, серед осіб, які йдуть у перший клас, «понад 60% відносяться до категорії дітей з порушеннями розвитку. Це в свою чергу, вимагає від системи освіти нашої країни вирішити питання соціалізації кожної особистості» [8].

У зв'язку з цим розв'язання означеної проблеми потребує не лише реформування системи загальної середньої освіти, зокрема її початкової ланки, а й цілеспрямованого створення ефективних механізмів підтримки дітей. Особливої уваги потребує той факт, що в умовах війни багато майбутніх молодших школярів, зокрема дітей з інвалідністю, не відвідували заклади дошкільної освіти або спеціалізовані установи, що негативно позначається на рівні їхньої підготовки до навчання. У зв'язку з цим постає нагальна потреба у розробленні комплексної програми соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на соціалізацію таких дітей до шкільного середовища, розвиток їхніх базових навчальних і соціальних навичок, а також забезпечення психологічної підтримки та успішної інтеграції в учнівський колектив закладу загальної середньої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури встановив, що поняття та психолого-педагогічні особливості дітей-інвалідів вивчали Л. Бедна [1], А. Капська [4], Л. Кизименко [1], О. Штокало [11]; інклюзивну освіту як одну з умов успішної соціальної адаптації дітей з інтелектуальними та фізичними порушеннями розкрили О. Виноградова [3], А. Колупасєва [5], О. Таранченко [5]; питання соціалізації молодших школярів з інвалідністю у шкільному колективі висвітлили Н. Бобрич [2], Л. Тарабасова [9], окремі аспекти проблеми підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи з підтримки, допомоги та супроводження молодших школярів у процесі їх соціальної адаптації розглянули (О. Виноградова [3],

Л. Шик [10]).

Метою статті є розробка програми соціально-педагогічної діяльності з соціалізації молодших школярів з інвалідністю в учнівському колективі закладу загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Згідно із ст. 1 Законом України «Про освіту» дитина інвалід – це «дитина зі стійким розладом функцій організму, спричиненим захворюванням, травмою або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що зумовлюють обмеження її нормальної життєдіяльності та необхідність додаткової соціальної допомоги і захисту» [6].

У словнику-довіднику соціального працівника за редакцією Л. Бедної та Л. Кизименка поняття «інвалід» трактується як особа, яка має фізичні або психічні порушення, що обмежують її життєдіяльність і ускладнюють або унеможливають самостійне забезпечення (повністю чи частково) потреб особистого та соціального життя. Такі обмеження зумовлені вродженими або набутими вадами фізичного чи розумового розвитку [1, с. 28].

На основі аналізу наукових праць А. Капської [4], О. Штокало [11], нами визначена дитина з інвалідністю як особа, яка характеризується повною або частковою втратою здатності себе обслуговувати, самостійно переміщуватися, має вади у мовленні, спілкуванні та поведінці, що заважає їй виконувати ти чи інші функції у порівнянні зі здоровою людиною внаслідок перенесеного захворювання, отриманої травми або вроджених відхилень.

Процес соціалізації відіграє визначальну роль у розвитку, вихованні та подальшій життєдіяльності дитини-інваліда. Для цієї категорії дітей особливо важливим є успішне включення в соціальне середовище та здатність адаптуватися до його умов. Саме тому доцільно ґрунтовно проаналізувати сутність соціалізації, її принципи та специфічні особливості перебігу в таких умовах.

На основі теоретичного аналізу положень наукових праць А. Рижанової [7], Л.Тарабасової [9] *соціалізацію молодших школярів з інвалідністю в учнівському колективі закладу загальної середньої освіти* розуміємо як багатоаспектний процес, що містить у собі соціально-педагогічні впливи, які безпосередньо або опосередковано впливають на інтереси, думки, погляди учнів та виражаються в їх поведінці. Отже, сутність процесу соціалізації молодших школярів з інвалідністю визначаємо як систему заходів, яка застосовується з метою соціалізованості молодших школярів до умов шкільного колективу.

Соціально-педагогічна діяльність з молодшими школярами з інвалідністю у закладах загальної середньої освіти проводиться з метою допомоги їм зрозуміти що вони унікальна особистість зі своїми особливостями, нахилами, здібностями, талантами, які потрібно розвивати та вдосконалювати протягом життя.

Аналіз наукових праць Н. Бобрич [2], О. Виноградова [3], Л. Шик [10] дав підстави визначити *соціально-педагогічну діяльність з соціалізації молодших школярів з інвалідністю в учнівському колективі закладу загальної середньої освіти* як систематичну, цілеспрямовану, спеціально організовану роботу

соціальних фахівців, яка спрямована на своєчасне попередження, діагностування та подолання негативних факторів, що впливають на появу проблем у спілкуванні, поведінці, адаптації до умов соціального середовища дітей шляхом проведення різноманітних соціально-виховних заходів з метою їх позитивної адаптації та всебічного розвитку.

Серед *особливостей соціально-педагогічної діяльності з соціалізації молодших школярів з інвалідністю в учнівському колективі закладу загальної середньої освіти* виділяємо:

- індивідуальний підхід до кожної дитини, орієнтуючись на її інтереси, нахили, здібності та бажання;
- системність проведення різноманітних заходів задля своєчасного діагностування та виправлення особистісних й поведінкових відхилень або можливої десоціалізації такої дитини;
- взаємодія соціальних фахівців, педагогічних працівників та батьків, що виховують дитину з інвалідністю задля єдності соціальних впливів на неї.

З метою підвищення ефективності соціально-педагогічної підтримки дітей з інвалідністю було розроблено програму діяльності соціального педагога, спрямовану на їхню успішну адаптацію, соціалізацію та інтеграцію в учнівське середовище закладу загальної середньої освіти.

Програма соціально-педагогічної діяльності з соціалізації молодших школярів з інвалідністю в учнівському колективі закладу загальної середньої освіти, складається з трьох взаємопов'язаних блоків: 1) підготовчо-організаційного; 2) змістовного; 3) завершального.

Під час реалізації першого підготовчо-організаційного блоку відбувалось виявлення рівня соціалізації дітей з інвалідністю в умовах шкільного середовища. Проводилась комплексна діагностика їхніх освітніх, психологічних і соціальних потреб, за результатами якої розроблялися відповідні соціально-педагогічні заходи, спрямовані на підтримку та успішну інтеграцію учнів. Важливою складовою є робота з педагогічним колективом, яка передбачала підвищення рівня їхньої обізнаності щодо особливостей розвитку дітей з інвалідністю, формування інклюзивної компетентності та готовності до роботи в умовах різноманіття. Водночас організовувалась педагогічна просвіта батьків, а також інформування всіх учасників освітнього процесу про принципи створення безпечного, толерантного й інклюзивного середовища, ефективні способи взаємодії та підтримки таких дітей.

Під час другого, змістовного блоку реалізовувався комплекс соціально-педагогічних заходів, спрямованих на соціалізацію дітей з інвалідністю в умовах шкільного середовища. Соціально-педагогічна робота на цьому етапі здійснювалася за інформаційним, освітньо-педагогічним, превентивним і корекційним напрямками з усіма учасниками освітнього процесу. З учнями проводилися заняття із застосуванням арт-терапевтичних та інтерактивних методик (соціально-педагогічний захід «Інвалідність – це не приговор!», арт-терапевтичне заняття «Рука допомоги»; інтерактивне заняття «Емоційна палітра»), спрямовані на розвиток комунікативних навичок, емоційної сфери та формування позитивної взаємодії в колективі. Робота з батьками включала

проведення круглих столів, консультацій та групових й індивідуальних бесід щодо особливостей виховання і підтримки дітей з інвалідністю. Із педагогічним колективом організовувалися інформаційні зустрічі, проблемні лекції, методичні семінари, спрямовані на підвищення професійної компетентності в умовах інклюзивного навчання.

У ході третього завершального блоку здійснювався моніторинг змін у рівні соціалізації дітей з інвалідністю в умовах шкільного середовища, а також у поведінці їхніх батьків і педагогічного колективу. Досліджувалося особистісне ставлення учасників освітнього процесу до інклюзії, взаємодії та підтримки дітей з інвалідністю, а також рівень усвідомлення й засвоєння загальнолюдських цінностей, таких як толерантність, взаємоповага та відповідальність.

За результатами проведеної діагностики та аналізу спостережень здійснювалася корекція соціально-педагогічної програми, а також уточнювали плани соціального виховання з метою підвищення ефективності роботи та створення більш сприятливих умов для інтеграції дітей у шкільний колектив.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, розроблена та обґрунтована програма соціально-педагогічної діяльності, спрямована на соціалізацію молодших школярів з інвалідністю в учнівському колективі із використанням арт-терапевтичних засобів у закладах загальної середньої освіти, орієнтована на підвищення рівня їхньої соціальної адаптованості та інтегрованості. Реалізація цієї програми передбачає поетапне впровадження трьох взаємопов'язаних блоків: підготовчо-організаційного, змістовного та завершального.

Список використаних джерел:

1. Бедна Л.М., Кизименко Л.Д. Словник-довідник соціального працівника. Львів: ДЦ МОУ, 2000.
2. Бобрич Н. Особливості шкільної соціалізації учнів початкових класів: теорія і практика навчання та виховання. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Вип.1. Сер.17, 2021. С.4-8.
3. Виноградова О. В. Система сучасної соціальної роботи з дітьми з інвалідністю: традиції та інновації. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова*. 2020. Вип. 76. С.29-33.
4. Капська А.Й., Пеша І.В. Соціальний супровід різних категорій сімей і дітей. Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С.241– 257.
5. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Інклюзивна освіта: від основ до практики: монографія. Київ: ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.
6. «Про освіту» Закон України № 2145- VIII від 06.04.2022. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 38-39. ст. 380 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 04.10.2025).
7. Рижанова, А. О. Актуалізація соціального виховання як умова прискорення розвитку України. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*, 2018. №1(315). С. 123- 132.

8. Статистичні дані Міністерства освіти і науки України за 2024-2025 pp. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani>
9. Тарабасова Л.Г. Соціалізація дітей з особливими потребами: теоретико-методологічне дослідження. 2015. Вип. 9. С. 132-139. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ooop_2015_9_21
10. Шик Л.А. Пісочна терапія в роботі з дошкільниками. 2019. Харків: Основа. 127 с.
11. Штокало О. А. Дитяча інвалідність: соціалізаційний контекст. Одеса, 2018. 109 с.

Милокостова Г.С.
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СТВОРЕННІ ПРОСТОРІВ ДРУЖНІХ ДО ДИТИНИ

*Науковий керівник – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка
кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-
педагогічна академія» Харківської обласної ради*

О.В. Бєлоліпцева

У сучасних умовах воєнного стану в Україні питання соціальної підтримки сім'ї набуває особливої актуальності, що пов'язано зі зростанням кількості сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Вимушене переміщення, втрата житла, зниження рівня доходів та психоемоційне виснаження суттєво впливають на здатність сім'ї виконувати свої основні функції. У таких умовах зростає потреба у комплексній соціальній підтримці, яка включає не лише матеріальну допомогу, а й психосоціальне відновлення та соціальну адаптацію.

Як зазначає Тетяна Семигіна, сучасна соціальна робота орієнтується на інтегрований підхід до вирішення проблем клієнтів, що передбачає поєднання різних видів соціальних послуг та активну взаємодію між суб'єктами соціальної підтримки [1]. У цьому контексті сім'я розглядається як відкрита соціальна система, що функціонує у взаємодії з різними рівнями соціального середовища. За дослідженнями Ольги Столярик та Тетяни Семигіної, важливим є ресурсний підхід, який спрямований на розвиток внутрішніх можливостей сім'ї, формування її життєстійкості та здатності до подолання кризових ситуацій [2].

Практичне втілення зазначених підходів відбувається через діяльність громадських організацій, які виступають важливими суб'єктами соціальної підтримки. Особливого значення набуває створення просторів, дружніх до дитини, що є ефективним інструментом роботи з сім'ями у громадах. Як підкреслює Світлана Чернета, сучасна соціальна робота повинна базуватися на

міждисциплінарності та комплексності, що дозволяє забезпечити системний вплив на вирішення проблем клієнтів [3].

Простори, дружні до дитини, забезпечують безпечне середовище для розвитку дітей, сприяють їх соціалізації, формуванню комунікативних навичок та емоційному відновленню. Водночас вони виконують важливу функцію підтримки батьків, створюючи можливості для отримання консультацій, участі у групових заходах та підвищення батьківських компетенцій. Таким чином, такі простори виступають платформою для комплексної підтримки сім'ї.

В умовах війни значення таких просторів суттєво зростає. Як зазначає Вікторія Скриник, військові дії призводять до зростання рівня тривожності, стресу та соціальної ізоляції сімей, що негативно впливає на розвиток дітей [4]. Саме тому створення безпечних та підтримуючих середовищ є важливим чинником стабілізації психоемоційного стану дітей та дорослих.

Одним із ключових інструментів соціальної роботи у цьому напрямі є кейс-менеджмент. Він передбачає індивідуальний супровід сім'ї, оцінку її потреб, розробку плану підтримки та координацію надання послуг. За дослідженнями Ольги Столярик та Тетяни Семигіної, кейс-менеджмент дозволяє забезпечити адресність допомоги та підвищити ефективність використання ресурсів [2].

Не менш важливою є міжсекторальна взаємодія. Співпраця громадських організацій з державними установами, освітніми та медичними закладами, а також міжнародними партнерами сприяє підвищенню якості соціальних послуг. Як зазначає Світлана Чернета, інтеграція ресурсів різних інституцій дозволяє уникнути дублювання заходів та забезпечити комплексність підтримки [3].

Водночас діяльність громадських організацій супроводжується рядом викликів, серед яких обмеженість фінансових ресурсів, зростання потреб населення та необхідність підвищення кваліфікації фахівців. За висновками Вікторії Скриник, в умовах війни особливо актуальним є питання адаптації соціальних послуг до нових умов та забезпечення їх доступності [4].

Отже, діяльність громадських організацій у створенні просторів, дружніх до дитини, є важливим напрямом соціальної підтримки сімей. Вона сприяє підвищенню життєстійкості сімей, забезпеченню безпечного середовища для дітей та розвитку громад в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Семигіна Т. В. Соціальна робота у глобальному контексті: навч. посіб. Київ, 2020. 272 с.
2. Столярик О., Семигіна Т. Соціальна робота із сім'ями: сучасні підходи: монографія. Київ, 2022. 198 с.
3. Чернета С. Ю. Соціальна робота з сім'ями: теорії, моделі, практики. Луцьк, 2021. 256 с.
4. Скриник В. В. Особливості соціальної підтримки сім'ї в умовах війни. Тернопіль, 2024. 95 с.

Миненок А.С.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

ЗАСАДИ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ В ЦЕНТРАХ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ

*Науковий керівник - докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка
кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації Полтавського
національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

Н.О. Сайко

У сучасних умовах розвитку соціальної сфери профілактична робота в центрах соціальних служб набуває особливої актуальності, оскільки спрямована на запобігання виникненню складних життєвих обставин у різних категорій населення. Її основною метою є раннє виявлення соціальних ризиків, попередження девіантної поведінки та мінімізація негативних соціальних явищ. Аналіз наукових досліджень свідчить, що профілактична робота в центрах соціальних служб розглядається як важливий напрям соціальної роботи, спрямований на попередження виникнення складних життєвих обставин, соціальних ризиків та девіантної поведінки. У наукових працях підкреслюється, що профілактика має багаторівневий характер і включає первинний, вторинний і третинний рівні втручання. Зокрема, у дослідженні Т. Алексєнко наголошується, що профілактична робота в територіальних громадах має освітньо-виховний характер і базується на партнерстві соціальних працівників, сім'ї та освітніх інституцій. Авторка підкреслює важливість комплексного підходу та орієнтації на потреби вразливих груп населення, що підвищує ефективність соціальних послуг [1].

У роботі Л. Романовської зазначено, що профілактична діяльність соціальних служб включає просвітницькі заходи, формування здорового способу життя, раннє виявлення проблемних сімей та організацію реабілітаційних програм. Авторка підкреслює, що важливим є розвиток науково-методичної бази та використання різноманітних форм і методів профілактики [4].

У дослідженнях, присвячених профілактиці складних життєвих обставин, соціальна профілактика розглядається як один із провідних інструментів соціальної роботи, спрямований на своєчасне виявлення та попередження соціальних ризиків. Її основною метою є зниження рівня вразливості населення, недопущення поглиблення проблемної ситуації та запобігання соціальній дезадаптації особи. Науковці підкреслюють, що профілактична діяльність має не лише реагувати на вже існуючі проблеми, а насамперед працювати на випередження, формуючи у населення соціально відповідальну поведінку, життєві навички та здатність до самостійного подолання труднощів. Тому ефективна профілактична робота передбачає підтримку батьківського потенціалу, попередження сімейних конфліктів, насильства, залежностей, а

також підвищення рівня соціальної відповідальності батьків [3;5].

У зв'язку з цим важливого значення набуває організація профілактичної діяльності в центрах соціальних служб, яка ґрунтується на принципах комплексності, системності, індивідуального підходу, конфіденційності та партнерства. Важливим є також міжвідомча взаємодія соціальних служб, освітніх закладів, медичних установ, органів місцевого самоврядування та громадських організацій.

Основні напрями профілактичної роботи мають різний рівень і зміст впливу. Первинна профілактика спрямована на запобігання виникненню соціальних проблем через інформаційно-просвітницьку роботу та формування соціально відповідальної поведінки. Вторинна профілактика передбачає роботу з групами ризику, раннє виявлення проблем і своєчасне втручання для їх недопущення. Третинна профілактика орієнтована на мінімізацію наслідків уже існуючих проблем, соціальну реабілітацію та недопущення їх повторного загострення [2].

Важливим напрямом профілактичної роботи є діяльність із сім'ями, насамперед тими, які перебувають у складних життєвих обставинах. Соціальні працівники забезпечують соціальний супровід, надають консультативну допомогу, здійснюють патронаж, а також проводять інформаційно-просвітницькі заходи, спрямовані на формування відповідального батьківства та пропагування здорового способу життя. Для ефективного реагування на ці проблеми застосовуються індивідуальні консультації, тренінгові заняття, групи взаємопідтримки та просвітницькі програми. Водночас підвищенню результативності профілактичної роботи сприяє впровадження сучасних соціальних технологій, зокрема кейс-менеджменту, системи соціального супроводу та мобільних соціальних послуг.

Отже, профілактична робота в центрах соціальних служб є важливим елементом соціальної політики держави, спрямованим на попередження соціальних проблем, зниження рівня вразливості населення та формування безпечного соціального середовища.

Список використаних джерел:

1. Алексєєнко Т. Ф. Профілактична робота у соціальній сфері: теоретико-практичні аспекти. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2020. № 2. С. 18–25. URL: <https://journals.uran.ua/swe/article/view/156213>
2. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка. Київ : Логос, 2018. 312 с.
3. Бриндіков Ю. Підходи до організації профілактичної роботи в соціальних службах. *Вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2022. № 1. С. 90–97. URL: <https://visnyk-ped.uzhnu.edu.ua/article/view/247521>
4. Романовська Л. І. Соціальна профілактика як напрям діяльності соціальних служб. *Наукові записки Хмельницького національного університету*. 2019. № 3. С. 110–116. URL: <https://elar.khmnpu.edu.ua/items/e0f46cd3-24db-40c3-b454-4108dd7579c7>

5. Стельмах С. Дослідження соціальної профілактики складних життєвих обставин. *Соціальна робота в Україні*. 2021. № 4. С. 55–62. URL: <https://journals.uran.ua/swe/article/view/256701>

Мирошниченко Т.Ю.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

Шеплякова І. О.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті проаналізовано наукові підходи до трактування поняття «культура здоров'я студентів». Виокремлено та схарактеризовано її компоненти (когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісний, рефлексивний). Обґрунтовано актуальність формування культури здоров'я студентської молоді в закладах вищої освіти. Схарактеризовано соціально-педагогічні засади формування культури здоров'я студентів у закладах вищої освіти.

Ключові слова: *здоров'я, культура здоров'я, формування культури здоров'я, студенти, соціально-педагогічна діяльність, заклад вищої освіти.*

Myroshnychenko T., Shepliakova I. Socio-pedagogical Principles of Forming a Health Culture of Students in Higher Educational Institutions

Abstract. The article analyzes scientific approaches to interpreting the concept of «student health culture». Its components (cognitive, motivational-value, activity, and reflexive) are identified and characterized. The relevance of developing students' health culture in higher education institutions is substantiated. The socio-pedagogical principles of forming a health culture of students in higher education institutions are characterized.

Key words: *health, health culture, formation of a health culture, students, socio-pedagogical activity, higher education institution.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах проблема збереження та зміцнення здоров'я молоді набуває особливої актуальності й гостроти. Студентська молодь є стратегічним ресурсом держави, від якого значною мірою залежать її соціально-економічний розвиток, інтелектуальний потенціал і культурний прогрес. Водночас результати численних досліджень свідчать про погіршення фізичного, психічного та соціального здоров'я молодого покоління. Така ситуація викликає обґрунтоване занепокоєння суспільства щодо майбутнього інтелектуальної еліти нації, адже стан здоров'я є одним із

ключових чинників становлення особистості молодшої людини, визначаючи її духовний і фізичний розвиток, а також здатність і готовність до повноцінної соціальної взаємодії. Це зумовлює необхідність цілеспрямованого формування культури здоров'я як важливої складової особистісного розвитку та професійної підготовки майбутніх фахівців.

При цьому заклади вищої освіти (надалі – ЗВО) мають відігравати (і відіграють) ключову роль у формуванні культури здоров'я студентів, оскільки саме в цей період відбувається становлення особистості та закріплення життєвих цінностей. Отже, освітнє середовище ЗВО, у якому створюються сприятливі умови для системного впливу на особистість студента, є дієвим простором, серед іншого, для реалізації цілеспрямованої соціально-виховної роботи щодо формування культури здоров'я.

Аналіз досліджень. На основі проведеного аналізу наукових праць [1; 4-7; 9; 12; 14-18] констатовано, що актуальність проблеми формування культури здоров'я студентської молоді зумовлена сукупністю соціальних, економічних і педагогічних чинників, серед яких – загальне погіршення стану здоров'я здобувачів вищої освіти. Сучасні дослідження свідчать про зниження рівня фізичного та психічного здоров'я студентів, що зумовлено малорухливим способом життя, високим рівнем стресу, нерациональним харчуванням і наявністю шкідливих звичок. При цьому науковці підкреслюють, що проблема формування культури здоров'я безпосередньо пов'язана з необхідністю подолання низького рівня здоров'я студентів. Водночас актуальність вирішення означеної проблеми зумовлюють і сучасні соціальні виклики, зокрема інформаційне перевантаження, зростання психоемоційного напруження, вплив глобальних криз (війни, економічної нестабільності), урбанізація, що негативно впливають на молодь і посилюють потребу у формуванні навичок самозбереження та адаптації. Актуалізованою є ця проблема і через вимоги до професійної підготовки майбутніх фахівців, оскільки здоров'я є важливою передумовою їхньої професійної ефективності. Адже формування культури здоров'я сприяє підвищенню працездатності, розвитку стресостійкості та відповідального ставлення до власного життя. У цьому контексті слушною є думка, що «здоров'я студентів виступає одним із пріоритетів освітньої політики та важливою умовою формування професійної компетентності» [6].

Підтримуємо позицію І. Авдеєнко, Ю. Бойчука, Л. Демінської, К. Максимової, М. Лянного та інших учених про те, що «однією з причин погіршення всіх компонентів здоров'я студентів є відсутність сформованої культури здоров'я як провідного чинника його збереження і зміцнення протягом життя» [9]. Дослідники (І. Авдеєнко [1; 4], Ю. Бойчук [4], К. Максимова [9], О. Микитюк [10] та ін.) зазначають, що студентство як особлива соціальна група функціонує в умовах інтенсивної навчальної діяльності, значних розумових і психоемоційних навантажень, зростання обсягів інформації, порушення режиму дня і харчування, що підвищує ризики захворювань. Отже, формування культури здоров'я студентства було і залишається пріоритетним напрямом діяльності закладів вищої освіти.

У зв'язку з цим вирішення комплексу проблем, пов'язаних із формуванням культури здоров'я студентів у системі вищої освіти, розглядається як важливе завдання її вдосконалення. На його значущості наголошено в Законах України «Про охорону здоров'я», «Про вищу освіту», «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», Стратегічному плані діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року, Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України та інших нормативних документах. Реалізація цього завдання потребує впровадження нових підходів до освітньої діяльності у ЗВО та координації зусиль усіх суб'єктів соціального виховання, зокрема соціальних працівників державних і недержавних установ, залучених до спільних проєктів.

З'ясовано, що філософський аспект культури здоров'я як особистісної якості розкрито у працях І. Зязюна, В. Кременя, С. Кримського, М. Поповича, Т. Фаласеніді та ін., тоді як окремі аспекти її формування у студентської молоді досліджували Л. Безугла, Т. Бойченко, Ю. Бойчук, Л. Вовк, М. Гончаренко, В. Горащук, С. Іванчикова, О. Файчук та ін. У наукових розвідках Н. Башавець, Д. Вороніна, А. Домашенка, Ю. Драгнева, С. Кириленка, Н. Кукси, М. Лянного, О. Міхеєнка, Л. Сущенко та інших вчених обґрунтовано педагогічні умови оптимізації цього процесу. Водночас дискусійними залишаються питання щодо соціально-педагогічних засад формування культури здоров'я студентської молоді в ЗВО.

Мета статті: визначити та схарактеризувати соціально-педагогічні засади формування культури здоров'я студентської молоді в закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Аналіз праць І. Авдеєнко [1; 4], Т. Андрющенко [2], Ю. Бойчука [4], Т. Фаласеніді [17] дозволяє трактувати здоров'я людини як інтегральну характеристику, що відображає фізичний, психічний, соціальний і духовний аспекти життєдіяльності та стан рівноваги між адаптаційними можливостями організму й умовами середовища.

Узагальнення аксіологічного, технологічно-діяльнісного, особистісно-діяльнісного та інформаційно-семіотичного підходів до розуміння культури дає підстави визначити культуру особистості як сукупність базових здібностей, цінностей і якостей, що забезпечують її соціалізацію.

На цій основі встановлено, що культура здоров'я як складник загальної культури особистості виражається в системі цінностей, потреб, знань, умінь і навичок, спрямованих на формування, збереження й зміцнення здоров'я у фізичному, психічному, духовному та соціальному вимірах. Вона реалізується через усвідомлену систему дій, що визначає якість індивідуального й суспільного здоров'я, рівень дотримання здорового способу життя та передбачає відповідальне ставлення людини до власного здоров'я і здоров'я оточуючих. Слід також підкреслити, що культура здоров'я є динамічним утворенням, що потребує постійного розвитку та оновлення відповідно до умов життя і діяльності особистості.

На основі узагальнення результатів аналізу джерельної бази щодо сутності поняття «культура здоров'я студентів» [1; 3; 4-18] встановлено, що в науковій спільноті воно переважно трактується як інтегративне особистісне

утворення, яке охоплює систему знань, цінностей, мотивацій, умінь і поведінкових установок, спрямованих на збереження та зміцнення здоров'я. Водночас підкреслюється, що аналізований феномен охоплює фізичний, психічний, соціальний і духовний аспекти життєдіяльності людини.

З урахуванням загальних підходів до розуміння феномену культури, специфіки професійної підготовки майбутніх фахівців у системі вищої освіти та соціально-психологічних характеристик студентства як особливої соціальної групи, *культуру здоров'я студентів* визначено як цілісне інтегративне особистісне утворення, що виявляється в системі сформованих соціально й професійно значущих цінностей, знань, умінь і навичок, спрямованих на формування, збереження та зміцнення здоров'я, і характеризується високим рівнем культури поведінки щодо власного здоров'я та здоров'я оточення.

Культура здоров'я студентів розглядається в єдності *чотирьох компонентів*: *мотиваційно-ціннісного* (усвідомлення значущості здоров'я, особистої відповідальності за власне здоров'я та здоров'я оточуючих; ціннісна спрямованість на збереження і покращення здоров'я); *когнітивного* (система теоретичних знань з питань формування, збереження та зміцнення здоров'я у всіх його аспектах), *діяльнісного* (оволодіння оздоровчими технологіями формування, збереження й зміцнення власного здоров'я; здатність до ведення та формування навичок здорового способу життя) та *рефлексивного* (здатність до самооцінки стану здоров'я).

При цьому, на нашу думку, культура здоров'я студентів виконує такі функції, як:

- ціннісно-орієнтаційна, що полягає у формуванні системи цінностей, установок і переконань студентів щодо збереження та зміцнення здоров'я. Вона забезпечує усвідомлення здоров'я як важливої життєвої цінності, сприяє розвитку відповідального ставлення до власного фізичного й психічного стану, а також орієнтує особистість на ведення здорового способу життя;

- регулятивна, котра забезпечує впорядкування поведінки студентів відповідно до норм і принципів здорового способу життя. Вона проявляється у здатності особистості контролювати власні дії, дотримуватися режиму праці та відпочинку, коригувати поведінку з урахуванням вимог збереження здоров'я;

- прогностична, яка пов'язана зі здатністю передбачати наслідки власної поведінки для здоров'я. Вона передбачає формування вміння оцінювати ризики, прогнозувати вплив різних чинників на організм і обирати оптимальні стратегії поведінки для збереження та зміцнення здоров'я в майбутньому;

- перетворювальна, що полягає в активному впливі студентів на власний спосіб життя та навколишнє середовище з метою їх оздоровлення. Вона передбачає здатність до саморозвитку, самовдосконалення, впровадження здоров'язбережувальних технологій у повсякденне життя, а також поширення ідей здорового способу життя в соціальному середовищі.

На основі аналізу наукових праць [1; 3; 4-18] визначено, що світоглядні детермінанти культури здоров'я формуються в процесі активного пізнання студентом змісту цього феномену в закладі вищої освіти. При цьому *формування культури здоров'я студентів* (як окремий напрям роботи суб'єктів

освітнього процесу) розуміємо як спеціально організований, цілісний, цілеспрямований процес: накопичення майбутнім фахівцем знань про фізичний, психічний, духовний та соціальний аспекти здоров'я людини; їх осмислення, усвідомлення та суб'єктивації як особистісних важливих та необхідних; оволодіння практичними вміннями збереження, зміцнення здоров'я й вироблення звички керуватися ними у власній поведінці.

Підтримуємо позицію Н. Кукси, О. Міхєєнка, М. Ляного про те, що «процес формування культури здоров'я студентів не обмежується лише теоретичною інформацією, але передбачає творчо-практичну діяльність, спрямовану на активне, свідоме і цілеспрямоване використання знань, розвиток умінь їх застосовувати» [12].

Водночас вважаємо, що ефективність цього процесу значною мірою залежить від соціально-виховних можливостей середовища життєдіяльності особистості, а також його впливу на її соціальне становлення загалом та формування культури здоров'я зокрема. Що, своєю чергою, потребує визначення та характеристики соціально-педагогічних засад процесу формування культури здоров'я студентської молоді в ЗВО. Адже, на нашу думку, соціально-педагогічні засади (як сукупність принципів, умов, підходів і факторів, що визначають, як саме відбувається виховання, навчання та розвиток людини з урахуванням її соціального середовища) становлять теоретичну основу формування особистості та забезпечують ефективність цього процесу.

Використання соціально-педагогічного підходу до проблеми формування культури здоров'я студентської молоді дає можливість проаналізувати вплив соціального середовища (сім'ї, друзів, студентської спільноти, закладу вищої освіти, суспільство) на ставлення особистості до здоров'я; визначити форми та методи соціально-виховного впливу, що сприяють формуванню здорового способу життя, а також окреслити умови, за яких здоров'я для індивіда набуває статусу особистісної цінності.

При цьому доведеним є те, що заклади вищої освіти виступають впливовими суб'єктами соціального виховання, яке реалізується через відповідну соціально-педагогічну діяльність. Важливим напрямом такої діяльності у ЗВО є формування культури здоров'я студентів шляхом розвитку життєвих компетентностей, профілактики шкідливих звичок, формування мотивації до здорового способу життя та забезпечення соціально-психологічної підтримки студентів. Зазначена діяльність ґрунтується на принципах: гуманізації та особистісної орієнтації, системності й комплексності, активної участі студентів, інтеграції з освітнім процесом. До її ефективних форм і методів належать тренінги з розвитку життєвих навичок, інтерактивні заняття, проєктна діяльність, волонтерські ініціативи. Дослідження свідчать, що важливою умовою формування культури здоров'я є «залучення студентів до активної діяльності» [6].

Слід також наголосити, що ефективність процесу формування культури здоров'я студентів значною мірою залежить від створення в закладі вищої освіти здоров'язбережувального освітнього середовища, у межах якого забезпечується міждисциплінарний підхід до проблеми здоров'я, формується

сприятливий психологічний мікроклімат та оптимально організовується освітній процес із інтеграцією здоров'язбережувальних технологій. У цьому контексті важливу роль відіграють заняття з фізичного виховання, спортивні секції, оздоровчі програми та фітнес-технології. Досвід показує, що використання сучасних підходів «підвищує ефективність формування здорових звичок у студентів» [9]. Водночас формування культури здоров'я потребує системної виховної роботи, що охоплює лекції та тренінги, інформаційні кампанії, а також соціально-психологічну підтримку студентів.

На підставі проведеного аналізу джерельної бази до суб'єктів формування культури здоров'я студентської молоді у ЗВО, потенціал яких щодо ефективного вирішення означеної проблеми використовується недостатньо, нами віднесено фахівців з соціальної роботи, соціальних працівників соціальних служб державної, комунальної та приватної форм власності.

Визначено умови використання потенціалу цих суб'єктів у забезпеченні процесу формування культури здоров'я студентів: цілеспрямоване залучення соціальних служб до співпраці із закладом вищої освіти щодо формування культури здоров'я студентів (зокрема, у межах відповідних профілактичних програм); координація та спрямування спільної діяльності науково-педагогічних працівників та фахівців соціальних служб на формування культури здоров'я студентів; розробка та реалізація навчально-методичного забезпечення формування культури здоров'я студентів упродовж навчання у ЗВО з урахуванням наступності й послідовності процесу.

На основі аналізу наукових праць схарактеризовано завдання діяльності фахівців соціальної галузі щодо формування культури здоров'я студентів: організація просвітницької роботи з питань здорового способу життя; формування та утвердження цінності здоров'я; формування/підвищення мотивації до дотримання безпечної щодо здоров'я та життя поведінки; формування відповідального ставлення, активної позиції студентів щодо зміцнення і збереження власного здоров'я; розвиток навичок піклування про власне здоров'я та здоров'я оточуючих, ведення здорового способу життя, у тому числі збереження репродуктивного здоров'я; залучення студентів до різних видів оздоровчої діяльності; розробка тематичних буклетів, методичних рекомендацій щодо шляхів збереження здоров'я, профілактики соціально небезпечних захворювань та розповсюдження їх серед студентів. Вважаємо, що поєднання практичної спрямованості діяльності фахівців соціальної галузі та виховного характеру системи освіти (зокрема у межах реалізації відповідного напрямку соціально-педагогічної діяльності в ЗВО) може системно вплинути на вирішення аналізованої проблеми.

Висновки та напрям подальших досліджень. Таким чином, формування культури здоров'я студентів у закладах вищої освіти є надзвичайно актуальною проблемою. Це зумовлено погіршенням стану здоров'я молоді, зростанням соціальних викликів та підвищенням вимог до професійної підготовки майбутніх фахівців. Заклади вищої освіти мають значний потенціал для реалізації соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на формування культури здоров'я студентів. Ефективність цього процесу залежить від

створення здоров'язбережувального освітнього середовища, впровадження інноваційних технологій, активної участі студентів. А також – цілеспрямованого залучення соціальних служб до співпраці із закладом вищої освіти щодо формування культури здоров'я студентів (зокрема, у межах відповідних профілактичних програм). Отже, формування культури здоров'я студентів є важливою умовою їх гармонійного розвитку, професійної реалізації та підвищення якості життя в цілому.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у поглибленому аналізі теоретичних аспектів соціально-педагогічної діяльності з формування культури здоров'я студентської молоді в закладах вищої освіти.

Список використаних джерел:

1. Авдєєнко І. М. Розвиток культури здоров'я студентів в освітньому середовищі вищого навчального закладу: автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2016. 20 с.
2. Андрющенко Т. К. Теоретичні аспекти проблеми формування здоров'язбережувальної компетентності. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2012. № 1(19). Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2012. С. 11-20.
3. Башавець Н. А. Педагогічні умови, що сприяють реалізації технології формування культури здоров'язбереження як світоглядної орієнтації майбутніх фахівців. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань: «Софія», 2009. Ч. 1. С. 12-23.
4. Бойчук Ю. Д., Авдєєнко І. М., Турчинов А. В. Педагогічні умови розвитку культури здоров'я студентів в освітньому середовищі вищого навчального закладу. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технологія*. 2015. № 9(53). Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2015. С 141-149.
5. Демінська Л. О. Значення формування культури здоров'я студентської молоді. *Педагогіка здоров'я: зб. наук. пр. Всеукр. наук.-практ. конф. / за заг. ред. проф. О. М. Микитюка*. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2011. С. 70-73.
6. Єременко Н., Ковальова Н., Бобренко С. Сучасні підходи до формування культури здоров'я студентів в процесі фізичного виховання. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації: зб. наук. пр. Вип. 7(26)*. Вінниця: ТОВ «Планер», 2019. С. 57-63. URL: <https://doi.org/10.31652/2071-5285-2019-7-26-57-63> (дата звернення: 06.04.2026).
7. Заюков І., Пугач В., Кобилянський О. Формування культури здоров'я майбутніх менеджерів у закладах вищої освіти. *Педагогіка безпеки*. 2019. № 1. С. 16-24. URL: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/30475> (дата звернення: 06.04.2026).
8. Козуб С. М., Чаленко Н. М. Формування культури здоров'я студентів вищих медичних навчальних закладів. *Актуальні питання соціальної медицини, організації та економіки охорони здоров'я в Україні: матеріали наук.-практ. конф. (до 125-річчя з дня народження М. Г. Гуревича)*, Харків, 16 берез. 2016 р.

Харків: ХНМУ, 2016. С. 61-64. URL: <https://repo.knmu.edu.ua/handle/123456789/12848> (дата звернення: 06.04.2026).

9. Максимова К. В. Формування культури здоров'я студентів з використанням фітнес-технологій: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Харків, 2021. 241 с.

10. Микитюк О., Шиян О. Формування культури здоров'я студентів в умовах модернізації навчально-виховного процесу. *Фізична активність, здоров'я і спорт*. 2011. № 2(4). С. 73-80. URL: <http://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/6770> (дата звернення: 06.04.2026).

11. Міхеєнко О. І. Особиста відповідальність за стан свого здоров'я як стратегічний принцип оздоровчої практики. Загальна теорія здоров'я та здоров'язбереження: колективна монографія / за заг. ред. проф. Ю. Д. Бойчука. Харків: В-во Рожко С. Г., 2017. С. 238-244.

12. Міхеєнко О. І., Кукса Н. В., Лянной М. О. Формування культури здоров'я студентської молоді в умовах вищого навчального закладу. *Наука і освіта*. 2017. №12. С. 42-52. URL: scienceandeducation.pdpu.edu.ua (дата звернення: 06.04.2026).

13. Овчаренко Н., Мережко Ю., Овчаренко-Пешкова О., Андрейчик Б., Чеботаренко О. Формування культури здоров'я студентів за допомогою інноваційних технологій художньо-творчої музичної освіти. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. January-March 2025. Volume 17, Issue 1. Pp. 518-546. URL: <https://doi.org/10.18662/rrem/17.1/964> (дата звернення: 06.04.2026).

14. Пріма Р. М., Циплюк А. М. Плекання цінності культури здоров'я, здорового способу життя, здоров'язбереження: досвід, шляхи, етапи. Загальна теорія здоров'я та здоров'язбереження: колективна монографія / за заг. ред. проф. Ю. Д. Бойчука. Харків: В-во Рожко С. Г., 2017. С. 282-288.

15. Скачедуб Н. М. Формування культури здоров'язбереження у студентів вищих педагогічних навчальних закладів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. № 1 (65). 2017. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2017. С. 174-183.

16. Ставроянні С. Формування культури здоров'я у студентів економічних спеціальностей. *Структурні, просторові, технічні та організаційно-економічні чинники інноваційного розвитку будівельної галузі України в сучасних умовах: матеріали наук.-практ. конф. (30-31 трав. 2023 р, м. Київ)*. Київ: КНУБА, 2023. С. 88-91. URL: <https://repository.knuba.edu.ua/handle/123456789/11308> (дата звернення: 06.04.2026).

17. Фаласеніді Т. М. Культура здоров'я як складова загальнолюдської культури. Загальна теорія здоров'я та здоров'язбереження: колективна монографія / за заг. ред. проф. Ю. Д. Бойчука. Харків: В-во Рожко С. Г., 2017. С. 277-282.

18. Шостак І. О. Сутність та структура формування культури здоров'я студентів медичних коледжів. *Вісник Черкаського університету*. Серія: Педагогічні науки. 2016. № 3 (2016): URL: <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/1689> (дата звернення: 06.04.2026).

Мілевська О.А.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

Макар Л.М.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА У ФОРМУВАННІ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Проблема формування здорового способу життя дітей молодшого шкільного віку є однією з важливих складових сучасної соціально-педагогічної діяльності. Саме в молодшому шкільному віці закладаються основи ставлення дитини до власного здоров'я, формуються поведінкові звички, цінності та навички, що впливають на подальший фізичний, психічний і соціальний розвиток особистості. У зв'язку з цим особливого значення набуває діяльність соціального педагога, спрямована на формування в учнів мотивації до здорового способу життя, профілактику шкідливих звичок, організацію просвітницької роботи та створення сприятливого соціально-виховного середовища.

Важлива роль соціального педагога полягає також у налагодженні взаємодії між учнями, батьками, педагогами та іншими фахівцями з метою збереження й зміцнення здоров'я дітей. Ефективність такої діяльності значною мірою залежить від використання сучасних форм і методів соціально-педагогічної роботи, спрямованих на формування здоров'язбережувальної компетентності молодших школярів.

У минулому здоров'я переважно трактували лише як відсутність захворювань або медичних відхилень. Проте сучасні наукові підходи розглядають здоров'я значно ширше – як складне та багатогранне явище, що охоплює цілий комплекс взаємопов'язаних складових. Сьогодні проблему здоров'я аналізують з різних позицій: соціальної, медичної, біологічної та економічної. Здоров'я розглядається не лише як індивідуальна характеристика людини, а й як важлива суспільна цінність, що потребує постійної підтримки, розвитку та відповідних ресурсів. Крім того, здоров'я має динамічний характер і перебуває у постійній взаємодії з навколишнім середовищем.

У преамбулі Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я поняття «здоров'я» визначається не лише як відсутність захворювань чи фізичних вад, а як стан повного фізичного, психічного та соціального благополуччя людини. Науковці М. Носко та С. Грищенко розглядають здоров'я як: «динамічний стан найбільшого фізичного й психоемоційного (душевного) добробуту, в основі якого лежить гармонійне співвідношення взаємопов'язаних функцій і структур, яке забезпечується високим енергетичним рівнем організму при найменшій ціні адаптації його до умов життєдіяльності» [2].

Осмислення поняття «здоров'я» неможливе без ґрунтовного аналізу сутності терміна «здоровий спосіб життя», адже ці поняття тісно взаємопов'язані. Стан здоров'я людини, соціальної групи чи суспільства значною мірою залежить від обраного способу життя, який формується під впливом умов праці та побуту, рівня й якості життя, а також природно-географічних, екологічних, соціально-історичних чинників і системи ціннісних орієнтацій особистості.

Здоров'я людини виявляється у різних сферах її життєдіяльності, насамперед у способі життя, що передбачає здатність адаптуватися до навколишнього середовища, забезпечувати гармонійне функціонування організму та повноцінно реалізовувати соціальні функції.

Розгляд поняття «здоровий спосіб життя» як інтегративної категорії потребує звернення до наукових підходів і теоретичних трактувань цього терміна.

В. Григораш трактує здоровий спосіб життя як: «спосіб життєдіяльності людини, який вона усвідомлено обирає і відповідально відтворює в повсякденному бутті з метою збереження та зміцнення здоров'я, як продукт духовних і фізичних зусиль людини, цілісна система життєвих проявів особистості, що сприяє гармонізації її індивідуальності в умовах соціального середовища» [1]. Л. Омельченко, визначає, що: «здоровий спосіб життя заснований на принципах моральності, раціонально організований і активний, трудовий, який загартовує і водночас захищає від несприятливих впливів навколишнього середовища, що дозволяє до глибокої старості зберігати моральне, психічне і фізичне здоров'я» [3].

Отже, аналіз наукових підходів дає підстави стверджувати, що здоровий спосіб життя є важливою складовою гармонійного розвитку особистості та передбачає свідоме ставлення людини до збереження і зміцнення власного здоров'я. Він охоплює систему поведінкових установок, цінностей, звичок і видів діяльності, спрямованих на забезпечення фізичного, психічного та соціального благополуччя.

Особливого значення формування здорового способу життя набуває у молодшому шкільному віці, оскільки саме в цей період закладаються основи ціннісного ставлення дитини до власного здоров'я, виробляються навички безпечної поведінки та корисні звички. У зв'язку з цим важлива роль належить соціальному педагогу, діяльність якого спрямована на організацію профілактичної, просвітницької та соціально-виховної роботи з учнями, батьками й педагогами.

У процесі формування здорового способу життя молодших школярів соціальний педагог використовує різноманітні форми та методи роботи, спрямовані на підвищення рівня обізнаності дітей щодо збереження здоров'я, формування корисних звичок і профілактику негативних явищ. Ефективність соціально-педагогічної діяльності забезпечується комплексним поєднанням індивідуальних, групових і масових форм роботи.

До основних форм роботи належать: виховні години, тематичні бесіди, тренінги, інтерактивні заняття, рольові ігри, конкурси, вікторини, спортивно-

оздоровчі заходи, акції, флешмоби, перегляд та обговорення відеоматеріалів, а також просвітницька робота з батьками й педагогами.

Серед методів роботи соціального педагога важливе місце займають методи переконання, прикладу, заохочення, бесіди, дискусії, ігрові методи, вправи, моделювання життєвих ситуацій та методи формування позитивної мотивації до здорового способу життя. Особливо ефективними у роботі з молодшими школярами є інтерактивні методи, які сприяють активному залученню дітей до діяльності, розвитку їхніх комунікативних навичок і формуванню відповідального ставлення до власного здоров'я.

Важливою складовою діяльності соціального педагога у формуванні здорового способу життя молодших школярів є взаємодія із сім'єю та педагогічним колективом закладу освіти. Саме узгоджена співпраця школи й батьків сприяє створенню сприятливого виховного середовища, у якому дитина засвоює основи здоров'язбережувальної поведінки та формує позитивне ставлення до власного здоров'я.

Соціальний педагог здійснює просвітницьку та консультативну роботу з батьками щодо питань збереження фізичного й психічного здоров'я дітей, профілактики шкідливих звичок, організації режиму дня, харчування та активного дозвілля молодших школярів. З цією метою проводяться батьківські збори, консультації, бесіди, тренінги, інформаційні години та спільні виховні заходи.

Водночас важливе значення має співпраця соціального педагога з учителями, практичним психологом, адміністрацією закладу освіти та медичними працівниками. Така взаємодія забезпечує комплексний підхід до формування здорового способу життя дітей, сприяє своєчасному виявленню проблем і організації ефективної профілактичної та соціально-виховної роботи.

Отже, формування здорового способу життя молодших школярів є важливим напрямом соціально-педагогічної діяльності закладу загальної середньої освіти. Саме у молодшому шкільному віці закладаються основи ціннісного ставлення до власного здоров'я, формуються корисні звички та навички безпечної поведінки. У зв'язку з цим особлива роль належить соціальному педагогу, який здійснює профілактичну, просвітницьку та соціально-виховну роботу з учнями, батьками й педагогічним колективом.

Ефективність діяльності соціального педагога забезпечується використанням різноманітних форм і методів роботи, спрямованих на підвищення рівня обізнаності дітей щодо здорового способу життя, розвиток відповідального ставлення до власного здоров'я та створення сприятливого соціально-виховного середовища. Важливе значення має також взаємодія сім'ї та школи, яка сприяє комплексному підходу до збереження й зміцнення здоров'я молодших школярів.

Список використаних джерел:

1. Григораш В. Школа здоров'я. Харків: Основа, 2010.
2. Носко М. О., Грищенко С. В., Носко Ю. М. Формування здорового способу життя. Київ: МП Леся. 2013. 160 с.
3. Омельченко Л. Здоров'ятворча педагогіка. Харків: Основа, 2008.

Мірошниченко І.О.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С.Сковороди*

Кабусь Н.Д.

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С.Сковороди*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З ПРОФІЛАКТИКИ ВІЛ/СНІДУ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Проблема профілактики ВІЛ/СНІДу серед підлітків залишається однією з найбільш актуальних у системі соціальної роботи та освіти, що зумовлено поєднанням медико-біологічних, соціально-психологічних і поведінкових чинників. Незважаючи на наявність значного обсягу інформації про ВІЛ, рівень її засвоєння підлітками часто є фрагментарним і поверховим, що спричиняє поширення міфів, формування хибних уявлень та недооцінку ризиків інфікування. Додатковими факторами ризику виступають вплив однолітків, соціальних мереж, низький рівень розвитку критичного мислення та схильність до експериментальної поведінки.

У цьому контексті особливої значущості набуває соціально-педагогічна діяльність у закладах освіти як системний і цілеспрямований процес, спрямований не лише на інформування, а й на формування ціннісних орієнтацій, життєвих компетентностей та моделей безпечної поведінки підлітків. Її зміст визначається необхідністю інтеграції освітнього, виховного, профілактичного та соціального компонентів із урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнівської молоді.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та практичне впровадження змісту соціально-педагогічної діяльності з профілактики ВІЛ/СНІДу серед підлітків у закладах загальної середньої освіти, що забезпечує формування стійкої мотивації до здорового способу життя та відповідальної поведінки.

Реалізація соціально-педагогічної діяльності ґрунтується на поетапній моделі, яка включає діагностичний, формувально-діяльнісний та контрольно-рефлексивний етапи. На діагностичному етапі здійснюється комплексне вивчення рівня поінформованості підлітків щодо проблеми ВІЛ/СНІДу, їхніх уявлень про шляхи передачі інфекції, рівня толерантності до людей, які живуть з ВІЛ, а також виявлення поведінкових ризиків. Аналіз результатів дозволяє визначити прогалини в знаннях, наявність стереотипів та ступінь готовності підлітків до сприйняття профілактичної інформації, що є основою для подальшого проектування змісту роботи.

Формувально-діяльнісний етап передбачає впровадження комплексу взаємопов'язаних форм і методів роботи, орієнтованих на активну участь підлітків у процесі навчання. Особливе значення мають інтерактивні технології, які сприяють не лише засвоєнню знань, а й розвитку практичних навичок. У

процесі реалізації використовуються тренінги з формування життєвих навичок, інтерактивні заняття з елементами дискусії, кейс-аналізу та рольових ігор, тематичні інформаційні кампанії, соціальні акції, а також проектна діяльність.

Суттєвою складовою сучасної профілактичної роботи є використання цифрових технологій, зокрема онлайн-опитувань, інтерактивних платформ, освітніх відеоматеріалів та соціальних мереж. Це дозволяє підвищити рівень залученості підлітків, зробити процес навчання більш доступним і наближеним до їхнього інформаційного середовища. Важливим напрямом є також розвиток медіаграмотності, що сприяє формуванню здатності критично оцінювати інформацію та протидіяти дезінформації щодо ВІЛ.

Окрему роль відіграє залучення підлітків до активної соціальної діяльності, зокрема участі у створенні соціальної реклами, організації просвітницьких заходів, проведенні інформаційних кампаній. Такий підхід сприяє формуванню відповідальності, ініціативності та усвідомленого ставлення до власного здоров'я.

Контрольно-рефлексивний етап спрямований на оцінювання ефективності реалізованої діяльності. Для цього застосовуються методи повторного анкетування, аналізу змін у рівні знань, ставлень та поведінкових установок, а також групової рефлексії. Це дозволяє виявити позитивну динаміку або проблемні аспекти, що потребують додаткової уваги.

У процесі дослідження встановлено, що ефективність соціально-педагогічної діяльності визначається рівнем сформованості безпечної поведінки підлітків, який характеризується такими показниками: наявність системних знань про ВІЛ/СНІД; усвідомлення значущості здоров'я як життєвої цінності; сформованість навичок прийняття відповідальних рішень; здатність уникати ризикованих ситуацій та протидіяти негативному соціальному впливу; толерантне ставлення до людей, які живуть з ВІЛ.

Результати впровадження розробленого змісту соціально-педагогічної діяльності засвідчують підвищення рівня обізнаності підлітків, зниження рівня стигматизації та формування більш відповідального ставлення до власного здоров'я. Це підтверджує доцільність використання комплексного підходу, що поєднує інформаційні, поведінкові та соціально орієнтовані стратегії профілактики.

Отримані результати демонструють, що профілактика ВІЛ/СНІДу в освітньому середовищі набуває більшої ефективності за умови переходу від інформування до формування життєвих навичок і ціннісних орієнтацій підлітків. Це підкреслює необхідність подальшого розвитку соціально-педагогічних практик із активним використанням інтерактивних та цифрових інструментів, що відповідають потребам сучасної молоді.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ОСОБАМИ З ВАДАМИ ЗОРУ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

*Науковий керівник - докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка
кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації Полтавського
національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

Н.О. Сайко

У сучасному суспільстві проблема соціальної інтеграції осіб з вадами зору набуває особливої актуальності у зв'язку з трансформацією соціальних інститутів, цифровізацією та зміною підходів до інклюзії. Особи з порушеннями зору стикаються з численними бар'єрами – фізичними, інформаційними, комунікативними та соціально-психологічними, що обмежує їхню повноцінну участь у суспільному житті.

Аналіз наукових досліджень свідчить про комплексний характер проблеми. Так, у статті О. Ковальчук та О. Андрухової підкреслюється, що соціальна адаптація дітей з порушеннями зору значною мірою залежить від сімейного середовища, яке виступає ключовим чинником соціалізації [1]. Автори наголошують, що саме сім'я формує базові соціальні навички та сприяє подоланню дезадаптації.

У дослідженні Є. Клопоти розглянуто модель психологічного супроводу осіб із вадами зору, яка включає психодіагностику, профілактику, просвітницьку діяльність та корекційну роботу [2]. Це підтверджує необхідність інтеграції психологічного компонента в систему соціальної роботи.

Важливим напрямом є використання інформаційно-комунікаційних технологій. Дослідження С. Нетосова доводить, що спеціалізовані технології (синтезатори мовлення, брайлівські дисплеї, адаптивні програми) значно підвищують рівень соціалізації та автономності осіб із глибокими порушеннями зору [3].

Зарубіжні дослідження також підтверджують значущість соціальної підтримки. Зокрема, огляд I. Manitsa та M. Doïkou показує, що соціальна підтримка в освітніх установах позитивно впливає на навчання та емоційний розвиток осіб із порушеннями зору, а також сприяє формуванню соціальних зв'язків [4].

Отже, узагальнення наукових джерел дозволяє зробити висновок, що соціальна робота з особами з вадами зору має базуватися на: комплексному (міждисциплінарному) підході; поєднанні соціальної, психологічної та педагогічної підтримки; активному використанні інноваційних технологій; залученні сім'ї та соціального оточення до процесу адаптації.

Важливим компонентом ефективної соціальної роботи з особами з вадами

зору є застосування відповідних методів, які забезпечують їхню соціальну адаптацію, інтеграцію та підвищення якості життя. Вибір методів залежить від індивідуальних потреб клієнта, ступеня порушення зору, віку та соціального середовища. До основних методів соціальної, соціально-педагогічної роботи можемо віднести:

- ✓ індивідуальну роботу (case work), що передбачає надання адресної допомоги особі з урахуванням її потреб та життєвої ситуації. Соціальний працівник здійснює оцінку потреб, розробляє індивідуальний план супроводу, надає консультації, сприяє вирішенню соціальних проблем і розвитку навичок самостійності;
- ✓ групову роботу, яка спрямована на формування комунікативних навичок, підтримку емоційного стану та обмін досвідом між учасниками. Групи взаємодопомоги дозволяють особам з вадами зору подолати ізоляцію, підвищити впевненість у собі та розвинути соціальні компетентності;
- ✓ соціальний супровід (кейс-менеджмент) передбачає комплексну підтримку клієнта протягом певного періоду. Соціальний працівник координує взаємодію між різними службами (медичними, освітніми, реабілітаційними), забезпечує доступ до ресурсів та контролює ефективність допомоги;
- ✓ інформаційно-консультативні методи, що передбачають надання інформації про права, соціальні послуги, можливості навчання та працевлаштування. Важливим є використання доступних форматів інформації (аудіо, шрифт Брайля, цифрові технології);
- ✓ методи соціальної адвокації – спрямовані на захист прав осіб з вадами зору, подолання дискримінації та формування інклюзивної політики. Соціальний працівник може виступати представником інтересів клієнта у взаємодії з державними установами.

Також соціально-педагогічні методи включають навчання навичок орієнтування у просторі, користування допоміжними технічними засобами, розвитку навичок самообслуговування. Особливе значення має соціально-побутове орієнтування як основа незалежного життя.

Отже, поєднання різних методів соціальної роботи забезпечує комплексний підхід до вирішення проблем осіб з вадами зору та сприяє їх повноцінній участі в суспільному житті. Ефективність соціальної роботи значною мірою залежить від індивідуалізації підходів та активного залучення клієнта до процесу прийняття рішень.

Список використаних джерел:

1. Андрухова О., Ковальчук О. Соціалізація дітей з порушеннями зору в умовах сім'ї. *Освітній простір України*. 2020. № 18. С. 45–52.
2. Клопота Є. Психологічний супровід осіб з вадами зору: теоретико-практичні аспекти. *Актуальні проблеми психології*. 2016. № 12. С. 112–118.
3. Нетосов С. Інформаційно-комунікаційні технології у навчанні осіб з порушеннями зору. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2015. Т. 47, № 3. С. 85–95.

4. Manitsa I., Doikou M. Social support for students with visual impairments in educational settings. *British Journal of Visual Impairment*. 2020. Vol.38(3). P. 256–269.

Міщенко Л.А.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Романова І.А.

*докторка педагогічних наук, професорка,
завідувачка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

ІГРОВИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ У ПРОФІЛАКТИЦІ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Діяльність соціального педагога у профілактиці домашнього насильства має дві взаємопов'язані площини: врахування психологічної вразливості підлітків та дотримання правових та педагогічних рамок, що забезпечують ефективність та легітимність його роботи. Робота соціального педагога ґрунтується на концепції виховання у духу ненасильства, формування соціальних компетентностей, розвиток комунікативних навичок та емоційної грамотності. Освітні програми, тренінги та інтерактивні методики стають інструментами, які дозволяють соціальному працівникові не лише інформувати, а й активно формувати у підлітків та їхніх батьків культуру ненасильницької взаємодії.

Аналіз наукових джерел довів, що саме первинна профілактика є найефективнішим вектором боротьби з насильством. Її важливість полягає у роботі «на випередження» – формуванні в суспільстві, і насамперед у молоді, нульової толерантності до будь-яких проявів агресії ще до моменту виникнення конфліктних ситуацій. Проблемними питаннями первинної профілактики залишаються недостатня системність дій, обмежене використання інтерактивних та технологічних методів, низький рівень залученості батьків і відсутність координації між різними соціальними та освітніми структурами. Найбільш дієвими є інтерактивні форми роботи, які залучають підлітків до активної дії. Проте успіх профілактики неможливий без системної взаємодії між структурами: соціальними службами, закладами освіти, ювенальною поліцією та медичними установами. Лише комплексний підхід дозволяє вчасно ідентифікувати ризики та створити безпечну довкілля навколо дитини.

Розгляд технологічного забезпечення показав, що традиційні технології (лекції, буклети, бесіди) часто мають формальний характер і не викликають позитивного сприйняття у сучасних підлітків. Їхнім головним недоліком є пасивна роль учасника. Сучасний технологічний аспект профілактики включає використання цифрових інструментів – онлайн-анкети, чат-боти, QR-коди з інформаційними ресурсами – що робить роботу з підлітками більш доступною

та інтерактивною. Існуючі технології первинної профілактики мають як переваги – об'єктивність, системність і превентивний характер – так і недоліки, зокрема низьку адаптивність до вікових особливостей та обмежену інтерактивність.

Розроблена технологія роботи соціального педагога з первинної профілактики домашнього насильства поєднує діагностичні, інформаційно-просвітницькі та навчально-практичні методи, що дозволяє формувати обізнаність підлітків і батьків, розвивати соціально-емоційні компетенції та навички безпечної поведінки. Ключовим елементом технології є настільна гра «NORM-STRIOМ / Гра твого вибору», яка моделює життєві ситуації підлітків, розрізняє безпечні та ризиковані рішення, формує критичне мислення, емпатію та здатність оцінювати наслідки власних дій.

Апробація гри серед учнів 5-х та 9-х класів підтвердила її ефективність: підлітки активно залучалися до процесу, демонстрували розвиток емоційної грамотності, формували правила безпечної поведінки, підвищували рівень довіри до дорослих та готовність звертатися по допомогу. Водночас гра забезпечила безпечний простір для обговорення складних соціальних тем та інтегрувала навчання, профілактику і психологічну підтримку в одному інструменті. Варто зауважити, що гра «NORM-STRIOМ / Гра твого вибору» має високу гнучкість та масштабованість, що робить її придатною для широкого застосування в різних умовах. Її можна проводити як офлайн у класі чи групових тренінгах, що забезпечує безпосередню взаємодію підлітків, живе обговорення кейсів та можливість фасилітації практичним психологом. Водночас гру можна адаптувати для онлайн-середовища, використовуючи цифрові платформи, інтерактивні дошки, QR-коди та веб-анкетування, що дозволить охопити підлітків із різних регіонів, підтримувати безпечну дистанційну роботу та інтегрувати гру у сучасні навчальні та профілактичні програми. Така гнучкість робить гру ефективним ресурсом не лише для локальних профілактичних заходів, а й для масштабних освітніх та соціальних проєктів, спрямованих на формування безпечної та відповідальної поведінки підлітків.

Отже, розроблена технологія та її ключовий інструмент є сучасним, комплексним та ефективним засобом первинної профілактики домашнього насильства серед підлітків, здатним інтегруватися у виховну роботу закладів освіти, психосоціальні програми та превентивні проєкти, сприяючи формуванню соціально відповідальної, життєстійкої та свідомої молоді.

Надточій К.Ю.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

Шеплякова І. О.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розглянуто проблему формування соціальної відповідальності учнівської молоді в закладах загальної середньої освіти. Обґрунтовано актуальність дослідження в умовах сучасних соціально-політичних трансформацій та реформування освітньої системи України. Здійснено аналіз наукових підходів до трактування поняття «соціальна відповідальність», визначено її структуру. Виокремлено та схарактеризовано етапи, форми та методи формування соціальної відповідальності учнівської молоді в освітньому процесі, окреслено основні проблеми і перспективи розвитку цього процесу. Визначено соціально-педагогічні умови ефективного формування соціальної відповідальності учнів, зокрема створення соціально активного освітнього середовища, використання соціально-емоційного навчання, впровадження педагогіки партнерства та залучення учнів до громадської діяльності. Зроблено висновок про необхідність системного підходу до формування соціальної відповідальності учнівської молоді як основи їхньої активної громадянської позиції та успішної соціалізації.

Ключові слова: *соціальна відповідальність, учнівська молодь, заклад загальної середньої освіти, виховання, соціалізація, громадянська активність.*

Nadtochii K., Shepliakova I. Formation of Social Responsibility of School Students in General Secondary Education Institutions

Abstract. The article considers the problem of forming social responsibility of school students in general secondary education institutions. The relevance of the study in the conditions of modern socio-political transformations and reform of the educational system of Ukraine is substantiated. An analysis of scientific approaches to the interpretation of the concept of «social responsibility» is carried out, its structure are determined. The stages, forms and methods of forming social responsibility of school students in the educational process are identified and characterized, the main problems and prospects for the development of this process are outlined. The socio-pedagogical conditions for the effective formation of social responsibility of school students are determined, in particular, the creation of a socially active educational environment, the use of socio-emotional learning, the introduction of partnership pedagogy and the involvement of school students in public activities. The conclusion is made about the need for a systematic approach to

the formation of social responsibility of school students as the basis for their active civic position and successful socialization.

Key words: *social responsibility, school students, general secondary education institution, education, socialization, civic activity.*

Постановка проблеми. Сучасні суспільні трансформації та соціально-політичні виклики, інтеграція України у європейський освітній простір та зростання ролі громадянського суспільства зумовлюють підвищені вимоги до рівня соціальної зрілості та відповідальності молодого покоління (зокрема, щодо відповідального ставлення до суспільства, держави та довкілля).

Заклади загальної середньої освіти (надалі – ЗЗСО) виступають інститутами соціалізації, в соціально-виховному середовищі яких відбувається формування ціннісних орієнтацій, соціальних установок і моделей поведінки учнівської молоді. Водночас практика освітньої діяльності свідчить про наявність суперечностей між потребою суспільства у соціально відповідальних громадянах і недостатньою ефективністю існуючих педагогічних та соціально-виховних механізмів формування цієї якості. Це зумовлює необхідність теоретичного осмислення та пошуку ефективних підходів до формування соціальної відповідальності учнів у сучасних умовах.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває визначення сутності соціальної відповідальності, обґрунтування соціально-педагогічних умов її формування та узагальнення ефективних форм і методів реалізації цього процесу в закладах загальної середньої освіти. А, отже, проблема формування соціальної відповідальності учнівської молоді в закладах загальної середньої освіти є надзвичайно актуальною як у теоретичному, так і практичному аспектах.

Аналіз досліджень. Проблематика соціальної відповідальності та її формування в освітньому середовищі перебуває в центрі уваги багатьох українських і закордонних учених. Зокрема, питання розвитку соціальних мотивів і відповідальності учнівської молоді розкрито у працях В. Гетти та С. Єрмака, котрі визначають соціальну відповідальність як «потребу, здатність особистості обирати таку лінію поведінки та дій, яка б відповідала запитам суспільства, його ближнім та віддаленим цілям» [4, с. 110]. Автори наголошують, що соціальна відповідальність, по-перше, є результатом тривалого процесу соціалізації особистості, а, по-друге, формується поступово, проходячи етапи становлення світогляду, самосвідомості та соціальної активності особистості.

О. Ступак [13] аналізує соціальну активність молоді як важливий компонент соціальної відповідальності, підкреслюючи значення соціально-педагогічної діяльності у цьому процесі. І. Волик та В. Цина [1] досліджують структуру громадянської відповідальності учнів, визначаючи її як інтегративну якість, що включає моральні, соціальні та поведінкові компоненти. Зокрема, на думку вчених, «структурними компонентами громадянської відповідальності особистості є ... почуття громадського обов'язку, яке охоплює такі якості як патріотизм, інтерес до суспільно-політичного життя, готовність нести

відповідальність за власні вчинки, потреба у спілкуванні, колективізм» [1, с. 12].

Проблеми формування соціально-емоційних компетентностей, які є основою соціально відповідальної поведінки, розглядаються у працях Л. Гасанової [2; 3] та О. Кравченко [2]. Особливу увагу акцентовано на ролі освітнього середовища (зокрема побудованого на засадах педагогіки партнерства) у розвитку соціальної відповідальності учнів. Окремі аспекти формування відповідальної поведінки молоді в процесі соціалізації висвітлено в наукових студіях Ю. Шевцової [14], яка підкреслює значення освітнього середовища та сімейного виховання. Закордонні дослідники, зокрема L. Alfita et al [18], C. Flanagan et al [19], D. F. Halpern [21] та інші, також акцентують увагу на визначальній ролі соціальних впливів у процесі становлення готовності молодої людини брати на себе відповідальність за подальший розвиток подій у різних сферах життєдіяльності.

Водночас, попри значну кількість досліджень, питання комплексного формування соціальної відповідальності учнів у закладах загальної середньої освіти потребує подальшого системного аналізу.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні сутності соціальної відповідальності учнівської молоді та визначенні ефективних соціально-педагогічних умов, форм і методів її формування в закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. На основі узагальнення результатів проведеного аналізу наукових джерел [1; 4; 5; 12-15], під *соціальною відповідальністю учнівської молоді* розуміємо інтегративну особистісну характеристику, що виявляється у свідомому ставленні до власних вчинків, готовності діяти відповідно до соціально схвалюваних норм і цінностей, здатності до самоконтролю, а також усвідомленні, об'єктивному оцінюванні результатів власної діяльності та їхніх соціальних наслідків.

Аналізований феномен охоплює сукупність взаємопов'язаних компонентів: когнітивного (знання та усвідомлення соціальних норм, правил і наслідків власної діяльності); ціннісно-мотиваційного (усвідомлення значущості соціально відповідальної поведінки, сформованість соціально значущих орієнтацій і внутрішньої готовності діяти відповідально); поведінкового (здатність реалізовувати соціально схвалювані моделі поведінки в різних життєвих ситуаціях) та рефлексивного (здатність до самоконтролю, самоаналізу й об'єктивного оцінювання результатів власної діяльності та їхніх соціальних наслідків).

Підтримуємо наукову позицію В. Гетти та С. Єрмака, обґрунтовану в науковій статті «Формування соціальних мотивів і соціальної відповідальності в учнівської і студентської молоді» [4], відповідно до якої «умовно можна виділити три етапи їх становлення: виникнення ідеалів, формування світогляду і пошук самоствердження» [4, с. 110].

Ураховуючи зазначене, вважаємо, що процес формування соціальної відповідальності учнівської молоді у ЗЗСО має поетапний характер і передбачає: *перший етап* – формування ідеалів і цінностей (на цьому етапі

визначальну роль відіграють соціально значущі зразки поведінки, моральні орієнтири, соціальні моделі та авторитети); *другий етап* – формування світогляду (відбувається усвідомлення учнями власної ролі в суспільстві, формування соціальних установок та переконань); *третій етап* – соціальна самореалізація (характеризується активним залученням до соціально значущої діяльності, набуттям досвіду відповідальної поведінки).

При цьому аналіз сучасної освітньої практики засвідчує наявність низки суттєвих проблем, що ускладнюють ефективне формування соціальної відповідальності учнівської молоді в ЗЗСО. *По-перше*, спостерігається недостатній рівень практичної спрямованості соціально-виховної роботи. У багатьох закладах освіти домінує теоретичне засвоєння соціальних норм і цінностей без їх належного закріплення у практичній діяльності. Учні часто не мають можливості реалізувати набуті знання у реальних соціальних ситуаціях, що знижує рівень сформованості відповідальної поведінки. *По-друге*, актуальною проблемою залишається формалізм у виховній (соціально-виховній) роботі. Відповідні заходи нерідко мають декларативний характер, проводяться заради звітності та не передбачають глибокого залучення учнів. Такий підхід не сприяє формуванню внутрішньої мотивації до соціально відповідальної діяльності та не забезпечує стійких результатів. *По-третьє*, значний вплив має цифрове середовище та соціальні мережі, які виступають як потужний фактор соціалізації сучасної молоді. З одного боку, вони відкривають широкі можливості для комунікації та самовираження, а з іншого – можуть формувати поверхневі цінності, залежність від схвалення, знижувати рівень критичного мислення та відповідальності за власні дії в онлайн-просторі. *По-четверте*, важливою перешкодою є обмеженість ресурсів для реалізації соціальних ініціатив. Це стосується як матеріально-технічного забезпечення, так і часу, кадрового потенціалу та організаційної підтримки. У багатьох випадках учні та педагоги не мають достатніх можливостей для впровадження соціально значущих проєктів.

Водночас, окреслені проблеми визначають перспективні напрями вдосконалення освітнього процесу загалом та його соціально-виховної компоненти зокрема.

Однією з ключових перспектив, на нашу думку, є інтеграція соціально-емоційного навчання, що передбачає розвиток емоційного інтелекту, емпатії, навичок саморегуляції та відповідальної взаємодії. Такий підхід сприяє глибшому усвідомленню учнями наслідків власної поведінки та формуванню стійких соціальних цінностей.

Важливим напрямом є розвиток громадянської освіти, орієнтованої на формування активної громадянської позиції, правової культури та готовності до участі в суспільному житті, що забезпечує поєднання теоретичних знань із практиками соціальної участі.

Перспективним є також упровадження інноваційних педагогічних і соціально-педагогічних технологій, зокрема проєктного навчання, навчання через суспільно корисну діяльність (service learning або суспільно орієнтоване навчання), гейміфікації та цифрових освітніх інструментів, які підвищують

мотивацію учнів і створюють умови для їх активного залучення до соціально значущої діяльності.

Особливого значення набуває посилення співпраці закладів загальної середньої освіти, сім'ї та громади, що забезпечує цілісність соціально-виховного впливу, узгодження цінностей і формування єдиного соціально-виховного простору.

Важливими є також вітчизняні практики, зокрема освітній проєкт Малої академії наук України – Школа «Агенти змін» [16], який орієнтований на розвиток громадянської активності через реалізацію учнівських соціальних ініціатив. Ефективним є і проєкт «УСІ В ДІІ!» [17], спрямований на розвиток громадянської партиципації та учнівського самоврядування.

Реалізація зазначених перспектив знаходить відображення у впровадженні низки освітніх програм і ініціатив, ефективність яких підтверджена сучасною практикою. Зокрема, міжнародна програма Social Emotional Learning (SEL) [20], розроблена CASEL, спрямована на розвиток емоційного інтелекту, емпатії та навичок відповідального прийняття рішень. У межах цієї програми учні навчаються усвідомлювати наслідки власних дій, працювати в команді та відповідально ставитися до інших.

В українському освітньому просторі важливу роль відіграє концепція Нова українська школа, що передбачає формування ключових компетентностей, зокрема соціальної та громадянської, шляхом упровадження інтерактивних методів навчання, проєктної діяльності та педагогіки партнерства.

Практичну реалізацію соціально відповідальної поведінки забезпечує участь учнів у Всеукраїнській дитячо-юнацькій військово-патріотичній грі «Сокіл» («Джура») [6], яка сприяє розвитку громадянської свідомості, командної взаємодії, відповідальності за спільний результат та активної життєвої позиції.

Значний потенціал має міжнародна програма eTwinning [7], що забезпечує участь учнів у міжкультурних освітніх проєктах і сприяє формуванню відповідальності, комунікативних навичок і глобального мислення.

У напрямі розвитку громадянської освіти доцільно відзначити проєкт «DOCCU – Розвиток громадянських компетентностей в Україні» [10], що реалізується за підтримки міжнародних партнерів та спрямований на формування демократичних цінностей і соціальної відповідальності через інтеграцію відповідного змісту в освітній процес.

Поширення набувають і локальні ініціативи, зокрема проєкти громадського бюджету в закладах освіти (наприклад, створення освітніх просторів, як-от «Creative Hubs (Творчий центр) – клас під відкритим небом» [11]). Такі проєкти формують у школярів навички спільного планування, відповідальність за результат і дбайливе ставлення до освітнього середовища.

Окремої уваги заслуговує діяльність EdCamp Ukraine [8], яка системно сприяє впровадженню демократичних цінностей, ідей педагогіки партнерства та інноваційних підходів в освітній процес. Зокрема, у межах цієї освітньої

спільноти реалізуються професійні заходи, спрямовані на підвищення педагогічної майстерності вчителів, розвиток культури співпраці, взаємоповаги та відповідальності. Участь педагогів у таких ініціативах опосередковано впливає на формування соціально відповідальної поведінки учнівської молоді через трансформацію освітнього середовища, впровадження сучасних педагогічних практик і створення атмосфери довіри та партнерської взаємодії.

Сучасним прикладом інноваційного освітнього середовища є також діяльність Svitlo School [9] – онлайн-школи для українських учнів, яка поєднує академічну підготовку з цілеспрямованим розвитком соціальних і громадянських компетентностей. Освітні програми цієї школи орієнтовані не лише на засвоєння знань, а й на формування критичного мислення, навичок комунікації, відповідального прийняття рішень і активної громадянської позиції. Такий підхід забезпечує підготовку учнів до ефективної самореалізації в умовах сучасного суспільства та сприяє вихованню майбутніх лідерів, здатних до соціально відповідальної діяльності.

Отже, аналіз сучасних закордонних і вітчизняних освітніх практик дає підстави стверджувати, що ефективне формування соціальної відповідальності учнівської молоді забезпечується за умови органічного поєднання теоретичної підготовки з практичною соціально значущою діяльністю, активного залучення учнів до процесів прийняття рішень, а також налагодження взаємодії між закладом освіти, сім'єю та громадою. Водночас доцільно наголосити, що саме практикоорієнтований підхід виступає ключовим чинником трансформації соціальної відповідальності з декларативної категорії у стійку інтегративну якість особистості, котра проявляється в реальній поведінці та діяльності учнів.

Узагальнення результатів дослідження дало змогу визначити такі соціально-педагогічні умови формування соціальної відповідальності учнів у закладах загальної середньої освіти: створення соціально активного освітнього середовища; упровадження соціально-емоційного навчання; реалізація педагогіки партнерства; залучення учнів до громадської діяльності.

При цьому доцільним у процесі формування соціальної відповідальності учнівської молоді в закладах загальної середньої освіти, на нашу думку, є використання таких форм та методів роботи, як проєктна діяльність, волонтерські ініціативи, учнівське самоврядування, інтерактивні методи навчання (дискусії, дебати, рольові ігри), а також соціальні практики та тренінги, що сприяють розвитку критичного мислення та відповідального прийняття рішень.

Висновки та напрям подальших досліджень. Отже, соціально відповідальна учнівська молодь є основою сталого розвитку суспільства, що зумовлює необхідність подальших досліджень у цій сфері. Формування соціальної відповідальності учнівської молоді є складним і багатокомпонентним процесом, що потребує системного підходу. Ефективність цього процесу залежить від: організації освітнього середовища; використання сучасних педагогічних та соціально-педагогічних технологій; активної участі учнів у соціально значущій діяльності; взаємодії всіх суб'єктів освітнього процесу.

Перспективним напрямом подальших досліджень вбачається поглиблене вивчення ефективних форм і методів соціально-педагогічної діяльності з формування соціальної відповідальності учнівської молоді в закладах загальної середньої освіти.

Список використаних джерел:

1. Волик І., Цина В. Структура та особливості формування громадянської відповідальності учнів основної школи. *Педагогічні науки*. 2018. № 72. С. 1-14. URL: <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2018.72.176083> (дата звернення: 02.05.2026).
2. Гасанова Л. Педагогіка партнерства як організаційно-педагогічна умова формування соціально-емоційних навичок учнівської молоді. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2026. № 1(16). С. 277-286. URL: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(16\).2026.355733](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(16).2026.355733) (дата звернення: 02.05.2026).
3. Гасанова Л. І., Кравченко О. О. Формування соціально-емоційних навичок учнівської молоді. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2023. Вип. 2 (53). С. 40-43. URL: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2023.53.40-43> (дата звернення: 02.05.2026).
4. Єрмак С. М., Гетта В. Г. Формування соціальних мотивів і соціальної відповідальності в учнівської і студентської молоді. *Науковий вісник Сіверщини*. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки. 2022. № 1 (8). С. 106-118. URL: <https://dspace.pau.edu.ua/handle/123456789/703> (дата звернення: 02.05.2026).
5. Пилипчак О., Раєвська Я. Формування навичок соціальної відповідальності у підлітків з девіантними проявами. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом*. Психологія. 2025. Вип. 1 (66). С. 91-97. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/psychology/article/view/4718/5023> (дата звернення: 02.05.2026).
6. Положення про Всеукраїнську дитячо-юнацьку військово-патріотичну гру «Сокіл» («Джура»): затверджено Постановою КМУ від 17 жовтня 2018 р. № 845 «Деякі питання дитячо-юнацького військово-патріотичного виховання».
7. Про eTwinning. *eTwinning*: вебсайт. URL: <https://etwinning.org.ua/> (дата звернення: 03.05.2026).
8. Про ГО «ЕдКемп Україна». *EdCamp Ukraine*: вебсайт. URL: <https://www.edcamp.ua/pro-ho-edkemp-ukraina/> (дата звернення: 02.05.2026).
9. Про школу Світло. *Svitlo School*: вебсайт. URL: <https://www.svitloschool.com/uk> (дата звернення: 03.05.2026).
10. Проєкт DOCCU. *DOCCU*: вебсайт. URL: <https://www.doccu.in.ua/pro-proiekt> (дата звернення: 03.05.2026).
11. Проєкт громадського бюджету Creative Hubs (творчий центр) – клас під відкритим небом. *Середня загальноосвітня школа № 99 міста Львова*: вебсайт. URL: https://lvivschool99.com.ua/proiekt/?utm_source (дата звернення: 03.05.2026).

12. Сопівник І. В. Колектив як суб'єкт формування соціальної відповідальності сільської молоді. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2013. № 35. С. 61-66. URL: <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/3181/2604> (дата звернення: 03.05.2026).
13. Ступак О. Ю. Формування соціальної активності молоді як психолого-педагогічна проблема. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. 2020. № 188. С. 144-148. 2020. URL: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2020-1-188-144-148> (дата звернення: 02.05.2026).
14. Шевцова Ю. Формування відповідальної поведінки молоді в процесі соціалізації. *Демографія та соціальна економіка*. 2024. Т. 2. № 56. С. 81-97. URL: <https://doi.org/10.15407/dse2024.02.0812024> (дата звернення: 02.05.2026).
15. Шеплякова І. О. Концепція соціальної відповідальності бізнесу. *Проблеми та перспективи розвитку підприємництва: матеріали XV Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 листоп. 2021 р.)*. Харків: ХНАДУ, 2021. С. 154-155.
16. Школа «Агенти змін». М.А.Н. Мала академія наук України: вебсайт. URL: <https://man.gov.ua/online-projects/shkola-agenti-zmin> (дата звернення: 02.05.2026).
17. Школа громадянської участі дорослих та молоді «УСІ В ДІІ!» URL: <https://www.facebook.com/groups/350414448763890/> (дата звернення: 02.05.2026).
18. Alfita L., Kadiyono A. L., Nguyen P. T., Firdaus W., Wekke I. S. Educating the External Conditions in the Educational and Cultural Environment. *International Journal of Higher Education*. 2019. Vol 8. № 8. P. 34-38. URL: <https://doi.org/10.5430/ijhe.v8n8p34> (date of access: 27.03.2026).
19. Flanagan C., Galloway E., Pykett A. Urban youth and the environmental commons: rejuvenating civic engagement through civic science. *Journal of Youth Studies*. November, 2021. Vol 25. № 6. P.p. 692-708. URL: <https://doi.org/10.1080/13676261.2021.1994132> (date of access: 30.03.2026).
20. Fundamentals of SEL. CASEL: website. URL: <https://casel.org/fundamentals-of-sel/> (date of access: 03.05.2026).
21. Halpern D. F. Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking (4th Edition). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers, 2002. 471 p. <https://doi.org/10.4324/9781410606433> (date of access: 30.03.2026).

Невесела А.В.
*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Сумського державного університету*

ХОРЕОТЕРАПІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ: АНАЛІЗ ЗАХІДНИХ ПРАКТИК

*Науковий керівник - кандидатка педагогічних наук, доцентка, старша
викладачка кафедри психології, політології та соціокультурних технологій
Сумського державного університету*
Т.Л. Повалій

Хореотерапія трактується нами як інтегративний арт-терапевтичний метод, що ґрунтується на використанні танцю, руху та ритму з лікувально-профілактичною метою і спрямований на цілісний вплив на різні сфери особистості та її здатність до невербального емоційного самовираження. У сучасних умовах цей метод зарекомендував себе як ефективний інструмент соціальної підтримки, оскільки дозволяє долати бар'єри соціальної ізоляції та сприяє відновленню комунікативного потенціалу особистості. Аналіз західних практик, зокрема досвіду США та країн ЄС, свідчить про успішну імплементацію хореотерапії в роботу з вразливими категоріями населення: від ветеранів із посттравматичним стресовим розладом до осіб із ментальними порушеннями.

Американський досвід має особливе значення для розвитку цього методу. По-перше, саме в США було створено першу системно оформлену модель танцювально-рухової терапії, яка стала науково-методологічною базою для сучасної хореотерапії та виокремила її як самостійну галузь психосоціальної допомоги з визначеними професійними критеріями та етичними нормами. По-друге, тут сформувалася розгалужена мережа міждисциплінарних досліджень, які поєднують психодинамічні, когнітивні та нейронаукові підходи до пояснення механізмів впливу руху на психіку. По-третє, практика демонструє широку інтеграцію методу в різні соціальні інституції – від навчальних закладів до реабілітаційних центрів і військових госпіталів, що свідчить про його універсальність і адаптивність. Саме тому американська модель може розглядатися як методологічна основа для подальшого впровадження та адаптації хореотерапії в інших культурних і соціальних умовах [1, с. 78].

Прикладом громадської ініціативи є Chance2 Dance у штаті Флорида, яка організовує адаптовані танцювальні заняття для людей з інвалідністю. Її програми поєднують елементи холистичної фізичної терапії та мистецької діяльності, розширюючи доступ до інклюзивних форм фізичної активності та соціальної участі.

Саме американська школа заклала стандарти використання танцю як інструменту професійного соціального супроводу, що дозволило хореотерапевтичним практикам отримати статус офіційно визнаних методів реабілітації. Водночас логічним продовженням та масштабуванням цього

досвіду стала європейська модель професійної організації галузі, де акцент змістився на інтеграцію методу в державні соціальні та освітні системи. Центральну роль у цьому процесі відіграє European Association Dance Movement Therapy (EADMT) – координаційна структура, що представляє національні професійні асоціації танцювально-рухової терапії та хореотерапевтичних практик у країнах Європи. Завдяки зусиллям EADMT, хореотерапія в європейському просторі трансформується у стандартизовану соціальну послугу, доступну для різних категорій населення в межах національних програм соціальної підтримки.

Варто розглянути накопичений європейський досвід інтегрування танцювально-рухових та соціальних практик у процеси соціальної підтримки, реабілітації та реінтеграції різних категорій населення. У сучасних ініціативах простежується тенденція до поєднання терапевтичного потенціалу руху з інклюзивними та спільнотними форматами роботи, що дозволяє забезпечити доступність таких практик у різних соціальних умовах.

Так, у Великій Британії у 2021 році було реалізовано проєкт «Para Dance UK», який передбачав проведення танцювальних сесій для ветеранів та їхніх сімей у віртуальному форматі, зокрема через онлайн-заняття та перегляд відеоматеріалів під час карантинних обмежень. Метою ініціативи було забезпечення можливості фізичної активності в умовах соціальної ізоляції, а також підтримка психоемоційного стану учасників і зміцнення сімейних зв'язків [4].

У північній Італії з 2013 року функціонує ініціатива «Dance Well – Movement Research in Parkinson's Disease», спрямована на організацію регулярних відкритих занять із сучасного танцю для людей із руховими порушеннями, зокрема нейродегенеративного характеру, а також для ветеранів як однієї з уразливих груп. Проєкт поступово набув міжнародного розвитку та з 2022 року реалізується в межах загальноєвропейської програми за підтримки Creative Europe [3].

У Німеччині реалізується проєкт «That Disorder – Dance Therapy», у межах якого хореотерапія застосовується для покращення фізичного, емоційного, соціального та когнітивного стану осіб із руховими та неврологічними порушеннями. Особливістю ініціативи є її інтеграція у співпрацю з клінічними установами, що забезпечує поєднання медичного супроводу та творчо-рухової терапії [2]. Такий підхід підкреслює тенденцію до міждисциплінарності європейських практик та їх включення в систему комплексної реабілітації.

Таким чином, наведені кейси підтверджують, що сучасні західні хореотерапевтичні практики трансформувалися у потужний інструмент соціальної політики, що забезпечує підтримку найбільш вразливих категорій населення через творчу самореалізацію та рухову активність.

Список використаних джерел:

1. Бідюк Д. Освітній потенціал хореографії в контексті танцювально-рухової терапії: досвід США. *Comparative Professional Pedagogy*. 2025. Т. 15, № 1. С. 75–84. DOI: [https://doi.org/10.31891/2308-4081/2025-15\(1\)-9](https://doi.org/10.31891/2308-4081/2025-15(1)-9)

2. Dance therapy / That Disorder. URL: <https://thatdisorder.org/dancetherapy/> (дата звернення: 28.04.2026).

3. Dance Well / Le Gymnase (CDCN). URL: <https://www.gymnase-cdcn.com/dance-well/> (дата звернення: 28.04.2026).

4. Para Dance UK – get Armed Forces dancing / Armed Forces Covenant Fund Trust. 2021. URL: <https://shortlink.uk/1tRF7> (дата звернення: 28.04.2026).

Нікіфоров Б.О.

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ЗАСОБАМИ СПОРТУ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

*Науковий керівник – докторка педагогічних наук, професорка,
завідувачка кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації
Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка
Н.О. Сайко*

Анотація. У статті досліджено проблему соціальної адаптації осіб з інвалідністю в умовах сучасного освітнього простору. Розкрито сутність поняття соціальної адаптації як багатовимірного процесу, що охоплює психологічний, соціальний і поведінковий компоненти. Обґрунтовано роль спорту як ефективного соціально-педагогічного засобу інтеграції та інклюзії осіб з інвалідністю. Проаналізовано вплив фізичної активності на розвиток комунікативних навичок, самооцінки та соціальної активності. Окреслено значення адаптивного спорту як інструменту подолання бар'єрів соціалізації. Визначено роль соціального працівника та психолога у супроводі процесу адаптації. Зроблено висновок про доцільність інтеграції спортивної діяльності в систему соціально-реабілітаційної роботи в закладах освіти.

Ключові слова: соціальна адаптація, інвалідність, спорт, інклюзія, освітній простір, адаптивний спорт.

Nikiforov B. Social adaptation of persons with disabilities by means of sport in the educational environment

Abstract. The article examines the problem of social adaptation of persons with disabilities in the modern educational environment. The essence of social adaptation as a multidimensional process is revealed. The role of sport as an effective socio-pedagogical tool for inclusion is substantiated. The impact of physical activity on communication skills, self-esteem, and social engagement is analyzed. The importance of adaptive sports in overcoming social barriers is highlighted. The role of social workers and psychologists is determined. The integration of sports into rehabilitation systems is justified.

***Key words:** social adaptation, disability, sport, inclusion, adaptive sport, educational environment.*

Постановка проблеми. Сучасне суспільство орієнтується на гуманістичні цінності, що передбачають забезпечення рівних можливостей для всіх його членів, зокрема осіб з інвалідністю. У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема їх соціальної адаптації в умовах освітнього простору, який є одним із ключових інститутів соціалізації особистості.

Розвиток інклюзивної освіти в Україні спрямований на створення безбар'єрного середовища, однак на практиці процес інтеграції осіб з інвалідністю супроводжується низкою труднощів: недостатнім рівнем соціальної взаємодії, психологічною замкненістю, бар'єрами у спілкуванні та обмеженими можливостями для самореалізації.

У зв'язку з цим виникає потреба у впровадженні ефективних соціально-педагогічних технологій, що сприяють адаптації. Одним із таких засобів є спортивна діяльність, яка поєднує фізичний, психологічний і соціальний розвиток особистості.

Аналіз досліджень. Проблема соціальної адаптації осіб з інвалідністю є предметом міждисциплінарного вивчення. У психологічному аспекті адаптація розглядається як процес пристосування особистості до змінних умов середовища, що включає формування адекватних моделей поведінки та емоційної стійкості.

У соціальній роботі адаптація трактується як процес інтеграції індивіда у соціальні структури через засвоєння норм, цінностей і ролей. Педагогічні підходи акцентують увагу на створенні сприятливих умов для розвитку особистості в освітньому середовищі.

Наукові дослідження доводять, що фізична активність позитивно впливає на психоемоційний стан, сприяє зниженню рівня тривожності, розвитку соціальних навичок і підвищенню самооцінки. Водночас питання цілеспрямованого використання спорту як інструменту соціальної адаптації саме в освітньому середовищі потребує подальшого наукового осмислення.

Мета статті. Метою статті є теоретичне обґрунтування та аналіз ролі спорту як засобу соціальної адаптації осіб з інвалідністю в умовах освітнього простору.

Виклад основного матеріалу. Соціальна адаптація є складним процесом, що включає: засвоєння соціальних норм і цінностей; формування комунікативних навичок; розвиток здатності до соціальної взаємодії; інтеграцію у різні соціальні групи.

Для осіб з інвалідністю цей процес ускладнюється наявністю об'єктивних і суб'єктивних бар'єрів, серед яких: фізичні обмеження; соціальні стереотипи; недостатній рівень підтримки; психологічні труднощі (невпевненість, тривожність).

Освітній простір виступає важливим фактором соціалізації, оскільки саме в ньому формуються базові соціальні компетентності. Інклюзивне середовище

передбачає: доступність освітніх ресурсів; толерантне ставлення; підтримку з боку педагогів і однолітків; створення умов для самореалізації.

Разом із тим, недостатній рівень соціальної інтеграції може призводити до ізоляції осіб з інвалідністю, що негативно впливає на їх розвиток.

Спорт виступає ефективним інструментом соціальної адаптації завдяки своїй комплексній природі. Він поєднує: фізичну активність; емоційне залучення; соціальну взаємодію.

Участь у спортивній діяльності сприяє: розвитку комунікації; формуванню командної взаємодії; підвищенню самооцінки; формуванню відповідальності; подоланню ізоляції.

Спортивне середовище створює умови для природної інтеграції особистості в колектив через спільну діяльність.

Адаптивний спорт є спеціалізованою формою фізичної активності, що враховує особливості осіб з інвалідністю. Його основними принципами є: індивідуалізація; доступність; безпечність; соціальна спрямованість.

Адаптивні спортивні програми дозволяють залучити осіб з різними функціональними можливостями до активної участі у житті колективу, що сприяє формуванню почуття приналежності.

Спорт має значний психотерапевтичний ефект. Він сприяє: зниженню рівня стресу; розвитку емоційної стійкості; формуванню позитивного образу «Я»; підвищенню мотивації до діяльності.

Особливо це актуально в умовах соціальної напруженості та воєнного стану, коли рівень тривожності в суспільстві значно зростає.

Ефективність соціальної адаптації значною мірою залежить від професійного супроводу. Соціальні працівники та психологи: організовують спортивні програми; здійснюють індивідуальний підхід; забезпечують психологічну підтримку; формують мотивацію до участі.

Їх діяльність спрямована на створення умов для гармонійного розвитку особистості.

Для підвищення ефективності адаптації доцільно: інтегрувати спорт у освітні програми; створювати інклюзивні спортивні секції; залучати осіб з інвалідністю до спільних заходів; використовувати індивідуальні траєкторії розвитку.

Важливим є також формування позитивного соціального середовища, що сприяє прийняттю та підтримці.

Висновки та напрями подальших досліджень. Отже, спорт є ефективним засобом соціальної адаптації осіб з інвалідністю в освітньому просторі. Його використання сприяє розвитку соціальних навичок, підвищенню самооцінки та інтеграції у суспільство.

Перспективними напрямками подальших досліджень є: розробка інноваційних програм адаптивного спорту; вивчення довгострокового впливу спорту на соціалізацію; удосконалення методик соціально-психологічного супроводу.

Список використаних джерел:

1. Бех І. Д. Особистість у просторі розвитку. К.: Академвидав, 2012.

2. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта. К.: Педагогічна думка, 2019.
3. Шевцов А. Г. Соціальна реабілітація осіб з інвалідністю. К.: Освіта, 2017.
4. Максименко С. Д. Психологія особистості. К.: Центр навчальної літератури, 2016.

Новак І.М.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Костіна В.В.

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ТЕХНОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ЗАСОБІВ ТЕАТРАЛІЗАЦІЇ

Сучасний етап розвитку освіти в Україні характеризується переосмисленням підходів до виховання підростаючого покоління, зокрема у контексті формування соціально зрілої, відповідальної та активної особистості. Особливої уваги потребує підлітковий вік як період інтенсивного становлення світогляду, системи цінностей і моделей соціальної поведінки. У цей час значну роль відіграє соціально-виховне середовище, яке не лише забезпечує засвоєння ефективних моделей поведінки, а й виступає простором набуття соціального досвіду та підтримки у часи війни.

Важливе місце у цьому процесі відіграє діяльність соціального педагога, спрямована на підтримку підлітків у складних життєвих ситуаціях, розвиток їхніх соціальних компетентностей та формування навичок конструктивної взаємодії з оточенням. Науковці наголошують, що соціальний педагог має виступати не лише організатором виховного процесу, а й його активним учасником і координатором, здатним творчо підходити до реалізації соціально-педагогічних завдань[3, с.136]. Його діяльність передбачає створення умов, які максимально сприяють задоволенню життєвих потреб підлітків та розкриттю їхніх можливостей. Такий підхід дозволяє забезпечити не лише адаптацію особистості до соціального середовища, а й її активну участь у суспільному житті.

Суттєві можливості соціального педагога реалізуються через використання сучасних технологій соціально-виховної роботи. Упровадження технологічного підходу забезпечує системність і цілеспрямованість діяльності, дозволяючи оптимально поєднувати методи, форми, засоби та прийоми впливу на підлітків. Особливі можливості для роботи соціального педагога закладу загальної середньої освіти чи соціальної інституції сфери соціальної допомоги

відкривають інтерактивні методи, які сприяють активному залученню учнів до освітнього процесу та формуванню їхнього власного соціального досвіду. Значний потенціал у діяльності соціального педагога мають засоби театралізації, які розширюють можливості моделювання соціальних ситуацій і формування практичних умінь та просоціальної поведінки у різних життєвих обставинах. Завдяки цьому підлітки отримують змогу не лише засвоювати соціальні норми, а й проживати їх у безпечному освітньому середовищі, що підвищує ефективність виховного впливу. Водночас, можливості використання засобів театралізації безпосередньо пов'язані з рівнем професійної підготовки соціального педагога та його здатністю організувати цілісний педагогічний процес з їх використанням. Це передбачає вміння планувати діяльність, визначати її етапи, добирати відповідні методики, створювати сприятливе середовище та враховувати індивідуальні й вікові особливості підлітків. Такий підхід значно розширює можливості впливу на формування соціально значущих якостей особистості.

Важливим етапом у технології соціально-педагогічної роботи є діагностичний, під час якого соціальним педагогом здійснюється вимірювання рівня соціальної вихованості підлітків на основі відібраної системи критеріїв і показників. На основі аналізу наукових досліджень [1] та власної педагогічної практики нами відібрано систему критеріїв і показників для визначення рівня соціальної вихованості підлітків, а також необхідні для цього методики, які дозволяють забезпечити комплексність подальшої роботи та простежити зміни у процесі соціально-виховного впливу, що подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Інструментарій для вимірювання рівня соціальної вихованості підлітків

Критерії	Показники	Методики
Соціальна відповідальність	–емпатія; –здатність контролювати власну поведінку; –здатність до підтримки інших; –здатність робити моральний вибір.	Методика «Вибір» для виявлення рівня соціальної відповідальності підлітків [1, с179-180]
Культура поведінки	–уважність у взаємодії та спілкуванні; –доброзичливість та ненасильницький спосіб спілкування; –повага до інших.	«Відкрита анкета» для дослідження культури поведінки підлітків [1, с.180]
Самооцінка та рефлексія	–вміння аналізувати свої вчинки; –самоповага, впевненість у власних силах; –прагнення до самовдосконалення.	Есе-роздум «Яким би я хотів бути?» Шкала самооцінки за М. Розенбергом[4]

Соціально-творча активність	–інтерес до участі у театральній діяльності; –відкритість до творчості; –прагнення до самовираження через мистецтво; –готовність до роботи в колективі	Авторська анкета «Я і моя активність»
-----------------------------	---	---------------------------------------

На основі аналізу та узагальнення наукової літератури з проблеми дослідження було виокремлено чотири основні критерії соціальної вихованості підлітків: соціальна відповідальність, культура поведінки, самооцінка та рефлексія, соціально-творча активність, - кожен із яких вимірювався через систему показників, що відображають відповідні особистісні та поведінкові характеристики учнів.

Під час формувального етапу експериментального дослідження було апробовано комплекс засобів театралізації, спрямований на соціально-педагогічну підтримку підлітків в умовах війни та знаходження шляхів для подолання їхніх емоційних, поведінкових і комунікативних труднощів. Зокрема, театр ляльок використовується для зниження тривожності та розвитку емоційної саморегуляції через виготовлення персонажів, інсценування та групову творчу взаємодію (Соціально-виховний захід з елементами театралізації «Сцена під долоньками»). Форум-театр використовували як засіб, спрямований на формування навичок конструктивного вирішення конфліктів і відповідальної поведінки через моделювання проблемних ситуацій. З цією метою було розроблено спеціальну станцію Театральну під час проходження підлітками квест-гри «Подорож до країни Ризиквіль» [2, с. 236]. Драматерапія застосовували для подолання підлітками психоемоційної напруги та розвитку рефлексії через запровадження рольових практик й навчання підлітків художньому вираженню емоцій та почуттів, зокрема під час творчих заходів до дня народження Т. Г. Шевченка. Ще одним дієвим засобом є інтерактивний театр, що сприяє розвитку у підлітків комунікативної компетентності, емпатії та толерантності за допомогою моделювання та програвання соціально значущих ситуацій (Соціально-виховний захід «Театральна лабораторія гідності»). Особливою формою, що набула поширення в Україні за часи війни є Плейбек-театр, який забезпечує створення умов для опрацювання особистого досвіду та формування довіри в групі через відтворення життєвих історій учасників за допомогою гри професійних акторів.

На основі проведеного експериментального дослідження на базі закладу загальної середньої освіти та благодійних організацій громадського сектору констатовано, що: 1) запропонований діагностичний інструментарій дозволяє комплексно оцінювати рівень соціальної вихованості підлітків і відстежувати динаміку їхнього розвитку, а також забезпечує об'єктивність оцінювання та дає змогу коригувати соціально-педагогічну роботу відповідно до виявлених потреб підлітків; 2) використання комплексу засобів театралізації (театру ляльок, форум-театру, драматерапії, інтерактивного та плейбек-театру) у роботі соціального педагога створює умови для емоційного розвантаження, розвитку

комунікативних навичок, формування відповідальної поведінки та активізації творчого потенціалу підлітків. Особливої значущості використання засобів театралізації набуває в умовах війни, оскільки сприяє подоланню психологічних труднощів та формуванню відчуття безпеки в підтримуючому соціально-виховному середовищі закладу загальної середньої освіти або інклюзивному підтримуючому просторі соціальної інституції громадського сектору. Результати дослідження підтвердили ефективність використання засобів театралізації у соціально-педагогічній роботі та їхній позитивний вплив на процес соціального виховання підлітків

Список використаних джерел:

1. Кондрашова, Л.В., Лаврентьєва, О.О., Зеленкова, Н.І. Методика організації виховної роботи в сучасній школі: навчальний посібник. Кривий Ріг: КДПУ, 2008 187 с.
2. Костіна В. В., Могилка О. П., Новак І. М. Цифровізація у сфері соціальної допомоги: проблеми і досвід. Цифрова трансформація освіти і науки: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. Збірник наукових праць (електронне видання). (04 берез. 2026 р.) / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2026. С. 231-238.
3. Поліщук В. А. Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти: дис. доктора пед. наук. Тернопіль, 2006. С.136.
4. Шкала самооцінки Розенберга (Rosenberg Self-Esteem Scale). URL: <https://lurialab.com/ua/tests/shkala-samootsinky-rozenberga-rses/> (дата звернення: 20.04.2026).

Овчаренко В.О.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

Єсіна Н.О.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ З НЕПОВНИХ СІМЕЙ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

В умовах формування правової демократичної держави, становлення громадянського суспільства на перший план висуваються проблеми соціальної активності людини, її свідомої участі в громадських справах і організації власного життя. Українській державі потрібні освічені, високоморальні, соціально активні люди, які готові діяти в її інтересах; можуть самостійно ухвалювати відповідальні рішення в ситуації вибору, прогножуючи їх можливі

наслідки; відрізняються мобільністю, динамізмом, конструктивністю, ініціативою; володіють розвиненим почуттям відповідальності за долю країни. Велику роль у житті суспільства і держави відіграє підростаюче покоління, так як воно являє собою ту соціальну групу, яка несе в собі величезні потенційні можливості майбутнього.

Соціально-економічні та суспільно-політичні процеси, які нині відбуваються в Україні, уможлиблюють залучення особистості до активної перетворювальної соціальної діяльності, що сприяє розвитку самостійного мислення, відповідальності за власні вчинки, готовності до участі у вирішенні злободенних питань українського суспільства. Соціальна активність є основною якістю людини, яка забезпечує її самовираження й самореалізацію в соціальних групах та суспільстві загалом. За умови сформованості цієї якості особистість впливає на суспільні відносини, успішно реалізує свою життєву позицію в різних видах соціальної діяльності.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив встановити, що проблемою соціальної активності, особливостями формування і розвитку соціальної активності в різні вікові періоди займалися (С. Грабовська [2], Н. Осипова [4], С. Чолій [2], В. Ямкової [7]), формування соціальної активності підлітків з неповних сімей розкрито в студіях М. Головка [1], Ж. Петрочко [5], К. Маннапова [3].

На сьогоднішній день у науковій літературі існує велика кількість підходів до визначення поняття та сутності соціальної активності. У більшості своїй науковці дають визначення соціальної активності як соціальної якості особистості. Так, В. Радула розглядає соціальну активність як «форму людської діяльності, свідомо орієнтовану на розв'язання завдань, що постають перед суспільством, класом, соціальною групою у певний історичний період». При цьому її суб'єктом може бути як особистість, так і колектив, соціальна група, клас, прошарок, суспільство в цілому [6, с. 158].

Н. Осипова розглядає соціальну активність особистості як системну соціальну якість, в якій виявляється та реалізується рівень її соціальності, тобто глибина та повнота зв'язків особистості із соціумом, рівень перетворення особистості на суб'єкта суспільних відносин [4, с. 33].

З точки зору В. Ямкової, реалізація соціально активної життєвої позиції людини залежить від ступеня сформованості взаємин, інтересів, установок та навичок соціальної діяльності [7, с. 358].

С. Грабовська [2], С. Чолій [2] визначають соціальну активність як найбільш загальну характеристику особистості, яка втілюється у її соціальній поведінці (може здійснюватися як усвідомлено, так і імпульсивно) та соціальній діяльності (що здійснюється цілеспрямовано, виходячи зі свідомо поставленої мети, на основі чітко побудованого плану) [2, с. 173].

На основі аналізу наукових праць С. Грабовської [2], Н. Осипової [4], В. Радули [6], С. Чолій [2] ми розглядаємо соціальну активність як інтегративну якість, що охоплює соціальні знання і досвід, а також потребу в самореалізації та досягненні суспільно значимих цілей, характеризуючись орієнтацією на різні види суспільно корисної діяльності, готовності брати на себе відповідальність

за власні дії і прийняті рішення, виявляючись у різних формах соціальної діяльності.

Як зазначає Ж. Петрович [5], процес формування соціальної активності підлітків передбачає такі етапи: 1) створення соціально-виховного середовища; 2) формування суб'єкт-суб'єктних відносин на основі діалогу «рівноправних» партнерів; 3) надання можливості учням проявляти себе в різних соціальних ролях; 4) залучення учнів до різних видів суспільно корисної діяльності. Скоординована діяльність закладів загальної середньої освіти та інших соціальних інститутів дасть змогу створити соціально-педагогічне виховне середовище, в якому учень якнайповніше буде включений в суспільні відносини.

Отже, соціальна активність особистості як інтегративна якість найбільш ефективно формується у підлітковому віці, і кращим засобом для її формування є соціально значуща діяльність, до якої підлітки залучаються в процесі виховання, що забезпечує засвоєння й відтворення ними соціального досвіду, гармонійне входження в суспільне життя.

На соціальну активність підлітка з неповної родини значним чином впливає їх вміння пристосуватися до нової ситуації: чим більше занепокоєння відчують батько і мати, тим імовірніше, що душевну рівновагу у дитини також буде порушено [3, с. 104].

Деякі науковці стверджують, що у дітей з неповних сімей часто виникає ціла низка труднощів. На думку М. Головки, існує ряд проблем, які торкаються дітей з неповних сімей: економічні проблеми, емоційні проблеми, проблеми з поведінкою, погіршення відносин з батьками (обома), вживання наркотиків та проблеми з законом, підвищена імовірність фізичного та сексуального насильства. Як вважає автор, діти, які виховувались одним біологічним батьком мають менше шансів на щасливе доросле життя [1].

Формування соціальної активності підлітків із неповних сімей розглядається нами як багаторівневий процес, який передбачає формування у осіб підліткового віку усвідомленої системи знань про соціальну реальність і самих себе, соціально значущих цінностей і особистісно важливих мотивів участі в соціально спрямованій діяльності та конструктивної взаємодії з однолітками й дорослими, а також розвиток соціальних умінь і навичок через збагачення їх досвіду у ефективному розв'язанні важливих завдань.

Отже, дослідження соціальних проблем неповної сім'ї дозволило виділити особливості формування соціальної активності підлітків з неповних сімей, а саме: орієнтація на гуманістичне спрямування у вихованні, реалізація інноваційних програм соціального захисту вихованців, ефективне використання духовного потенціалу загальнонаціональної культури і звичаїв, творча самореалізація підлітка.

Список використаних джерел:

1. Головка М. соціально-педагогічні умови виховання дитини у неповній сім'ї. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vird/2010_9/10.pdf.

2. Грабовська С., Чолій С. Соціальна активність в процесі соціалізації особистості. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка АПН України. 2017. Т. XII, ч. 1. С. 171-181.
3. Маннапова К.Р. Неповна сім'я як чинник, що впливає на формування життєздатності підлітків. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2019, №959. С. 102-105.
4. Осипова Н.П. Соціологія: підручник. Київ: Юрінком-Інтер, 2022. 336 с.
5. Петрович Ж. В. Різноманітність участі у житті суспільства й прийнятті рішень як прояв суб'єктності дитини. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2022. Вип. 16, кн. 3. 384 с.
6. Соціолого-педагогічний словник / за ред. В. В. Радула. Київ: «ЕксОб», 2004. 304 с.
7. Ямкова В. С. Визначення сутності та змісту соціальної активності в науковій думці. *Наукові записки МДПУ імені Б. Хмельницького*. Серія «Педагогіка». 2024. № 11(125). С. 357–365.

Олійник І.О.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ПОСЛУГИ ДЛЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

*Науковий керівник - докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка
кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації Полтавського
національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

Н.О. Сайко

У сучасних умовах воєнних викликів в Україні проблема забезпечення соціально-педагогічних послуг для внутрішньо переміщених осіб (ВПО) набуває особливої актуальності. Територіальні громади виступають ключовою ланкою у процесі адаптації та інтеграції ВПО, забезпечуючи доступ до освітніх, соціальних та психологічних ресурсів.

Аналіз наукових досліджень свідчить про комплексний характер проблем ВПО. Так, у працях І. Трубавіної акцентується увага на тому, що соціально-педагогічна робота з сім'ями ВПО має бути спрямована на відновлення виховного потенціалу сім'ї, підтримку батьківства та створення сприятливого середовища для розвитку дитини [1]. Авторка наголошує на важливості сімейно-орієнтованого підходу.

У роботах Т. Семігіної зазначається, що децентралізація в Україні сприяла розширенню можливостей територіальних громад у наданні соціальних послуг, однак водночас загострила проблему ресурсного забезпечення та кадрового потенціалу [2].

Аналітичні матеріали Міністерство соціальної політики України засвідчують, що кількість ВПО в Україні залишається значною, а їхні потреби постійно змінюються, що вимагає гнучкості та адаптивності соціально-педагогічних послуг [5].

Важливим є також внесок міжнародних організацій. Зокрема, дослідження United Nations High Commissioner for Refugees підкреслюють необхідність інтегрованого підходу до підтримки ВПО, який включає доступ до освіти, психосоціальну допомогу та розвиток життєстійкості [6].

У працях вітчизняних дослідників (Л. Карамушка, В. Панок) акцентується увага на психологічних наслідках вимушеного переміщення, зокрема стресі, тривожності, посттравматичних реакціях, що потребує впровадження психолого-педагогічних програм підтримки у громадах[3;4]

Таким чином, узагальнення наукових джерел дозволяє визначити ключові підходи до організації соціально-педагогічних послуг для ВПО: комплексність і міждисциплінарність; орієнтація на потреби сім'ї; розвиток послуг на рівні територіальної громади; поєднання соціальної підтримки з психолого-педагогічною допомогою; активна участь державних і міжнародних інституцій.

Важливою складовою організації соціально-педагогічної підтримки є врахування специфічних особливостей соціальних послуг для ВПО, які зумовлені їхнім правовим статусом, життєвими обставинами та наслідками вимушеного переміщення. По-перше, соціальні послуги для ВПО мають кризовий та адаптаційний характер, оскільки спрямовані на подолання наслідків травматичних подій, втрати житла, роботи та соціального оточення. У зв'язку з цим важливе місце займає екстрена допомога, психосоціальна підтримка та супровід у перші етапи інтеграції в громаду. По-друге, характерною особливістю є індивідуалізація підходів. Кожна сім'я ВПО має унікальні потреби, ресурси та рівень адаптації, тому соціальні послуги повинні надаватися з урахуванням віку, стану здоров'я, складу сім'ї, попереднього досвіду та рівня вразливості. По-третє, соціальні послуги для ВПО мають комплексний і міждисциплінарний характер. Вони поєднують соціальну, педагогічну, психологічну, правову та, за потреби, медичну допомогу. Ефективність забезпечується через взаємодію фахівців різних сфер: соціальних працівників, педагогів, психологів, юристів, медиків. Четвертою особливістю є орієнтація на сім'ю як цілісну систему. Підтримка надається не лише окремим особам, а й сім'ї в цілому, що сприяє відновленню її функцій, стабілізації внутрішніх відносин та створенню сприятливого середовища для розвитку дітей. П'ятим аспектом є тимчасовість і динамічність потреб ВПО. Потреби цієї категорії населення змінюються залежно від етапу адаптації: від базових (житло, харчування, безпека) до соціальної інтеграції, працевлаштування та самореалізації. Це вимагає гнучкості системи соціальних послуг. Шостою особливістю є необхідність забезпечення доступності послуг. Це включає спрощення процедур отримання допомоги, розвиток мобільних соціальних служб, використання цифрових сервісів, а також подолання інформаційних бар'єрів.

Отже, соціальні послуги для внутрішньо переміщених осіб характеризуються кризовістю, комплексністю, індивідуалізованістю та орієнтацією на довгострокову інтеграцію. Їх ефективність залежить від здатності системи соціальної роботи адаптуватися до змінних потреб ВПО та забезпечувати цілісну підтримку в умовах територіальної громади.

Список використаних джерел:

1. Трубавіна І. Д. *Соціально-педагогічна робота з сім'єю*. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2016. 220 с.
2. Семигіна Т. В. Соціальні послуги в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку. *Соціальна політика і соціальна робота*. 2019. № 2. С.45-52.
3. Карамушка Л. М. Психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб в умовах соціальних змін. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2017. № 3. С. 56–63.
4. Панок В. Г. Психологічна допомога населенню в умовах кризових ситуацій. Київ : Ніка-Центр, 2015. 172 с.
5. Міністерство соціальної політики України. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб : офіційний сайт. URL: <https://www.msp.gov.ua>
6. United Nations High Commissioner for Refugees. Ukraine situation: reports and operational data. URL: <https://www.unhcr.org>

Омеліна Є.А.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради*

**САМОЗАРАДНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ
СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ
НЕСТАБІЛЬНОСТІ**

*Науковий керівник - докторка педагогічних наук, професорка, професорка
кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-
педагогічна академія» Харківської обласної ради*

О.І. Рассказова

Сучасні соціальні трансформації, що супроводжуються нестабільністю, зростанням кількості кризових ситуацій та ускладненням соціальних процесів, висувають нові вимоги до професійної підготовки фахівців соціальної роботи. У таких умовах особливого значення набуває здатність майбутнього соціального працівника діяти самостійно, відповідально й ефективно в ситуаціях невизначеності. Йдеться про формування самозарадності як інтегральної якості особистості, що забезпечує готовність до прийняття рішень, подолання труднощів і мобілізації внутрішніх ресурсів.

Проблема самозарадності набуває актуальності також у контексті зміни ролі соціального працівника, який дедалі частіше виступає не лише як виконавець професійних функцій, а як суб'єкт, здатний до автономного професійного мислення, гнучкого реагування та підтримки клієнтів у складних життєвих обставинах. Водночас у практиці підготовки майбутніх фахівців ця якість не завжди формується цілеспрямовано, що зумовлює необхідність її наукового осмислення та педагогічного забезпечення.

Проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних працівників ґрунтовно висвітлюються у працях вітчизняних дослідників, зокрема В. Поліщук, І. Зверєвої, А. Капської, які акцентують увагу на формуванні професійної компетентності та готовності до практичної діяльності у соціальній сфері. Питання розвитку суб'єктності майбутнього фахівця, його здатності до самостійного прийняття рішень, відповідальності та активної професійної позиції розкрито у дослідженнях В. Андрущенка, О. Дубасенюк, С. Сисоевої та інші вчені.

Вагомий внесок у розуміння внутрішніх ресурсів особистості зробили зарубіжні дослідники. Так, у теорії самооефективності підкреслюється значення віри особистості у власну здатність впливати на результати діяльності, що безпосередньо пов'язано із проявами самозарадності (А. Bandura [1]). У свою чергу, концепція резильєнтності розглядає здатність людини адаптуватися до складних життєвих обставин і зберігати ефективність діяльності навіть за умов стресу (А. Masten [2]; М. Ungar [3]).

Водночас поняття самозарадності майбутніх соціальних працівників потребує більш чіткого теоретичного осмислення та конкретизації в контексті професійної підготовки і подальшої роботи в умовах війних, дистанційного навчання, браку ресурсів та світової невизначеності, що зумовлює актуальність дослідження порушеної тематики.

Мета дослідження - розкрити зміст самозарадності як складової готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності та обґрунтувати її значення в умовах соціальної нестабільності.

Самозарадність у контексті професійної підготовки майбутніх соціальних працівників доцільно розглядати як інтегративну характеристику особистості, що поєднує здатність до самостійного прийняття рішень, відповідальності за власні дії, ініціативності, а також уміння ефективно діяти в умовах невизначеності.

Структурно самозарадність охоплює когнітивний, емоційно-вольовий та поведінковий компоненти. Когнітивний компонент пов'язаний із здатністю аналізувати ситуацію, оцінювати ризики та прогнозувати наслідки прийнятих рішень. Емоційно-вольовий компонент забезпечує внутрішню стійкість, здатність до самоконтролю, подолання тривожності та збереження працездатності в стресових умовах. Поведінковий компонент проявляється у практичній готовності діяти, брати на себе відповідальність і реалізовувати обрані стратегії.

В умовах соціальної нестабільності самозарадність набуває особливого значення, оскільки професійна діяльність соціального працівника часто

пов'язана з необхідністю швидкого реагування на змінні обставини, роботи з різними категоріями клієнтів і прийняття рішень у ситуаціях обмеженої інформації.

У Стандарті вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» (2019) [4] самозарадність імпліцитно репрезентована через такі складники, як здатність до самостійного прийняття рішень, відповідальність за професійні дії, навички саморегуляції, критичне мислення, ініціативність, а також готовність діяти в умовах невизначеності та складних соціальних ситуацій.

Формування самозарадності в процесі професійної підготовки потребує створення відповідних педагогічних умов. Серед них доцільно виокремити використання практикоорієнтованих завдань, моделювання професійних ситуацій, залучення студентів до проектної діяльності, розвиток рефлексивних умінь та формування досвіду самостійного прийняття рішень.

Важливу роль відіграє також організація освітнього середовища, яке стимулює активність, ініціативність і відповідальність здобувачів освіти. У такому середовищі студент виступає не пасивним споживачем знань, а активним учасником освітнього процесу, здатним до самостійного пошуку рішень і оцінювання власної діяльності.

Не менш значущим є розвиток здатності до саморефлексії, яка дозволяє майбутньому фахівцеві усвідомлювати власні можливості, оцінювати ефективність своїх дій і коригувати поведінку відповідно до професійних вимог. Саме поєднання рефлексивності та практичного досвіду створює підґрунтя для формування самозарадності як стійкої особистісної якості.

Отже, самозарадність є важливою складовою готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в умовах соціальної нестабільності. Вона забезпечує здатність до ефективної діяльності в ситуаціях невизначеності, сприяє прийняттю обґрунтованих рішень і підвищує рівень професійної відповідальності. Формування самозарадності має здійснюватися цілеспрямовано в процесі професійної підготовки через створення відповідних педагогічних умов, орієнтованих на розвиток активності, самостійності та рефлексивності майбутніх фахівців.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою діагностичного інструментарію для оцінювання рівня сформованості самозарадності, а також із вивченням ефективності різних педагогічних технологій її розвитку у процесі підготовки соціальних працівників.

Список використаних джерел:

1. Bandura A. Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*. 1977. Vol. 84(2). P. 191–215. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.84.2.191>
2. Masten A. S. Resilience in development: Progress and transformation. *Developmental Psychopathology*. 2021. Vol. 33(2). P. 1–14. <https://doi.org/10.1017/S0954579420001626>
3. Ungar M. Systemic resilience: Principles and processes for a science of change in contexts of adversity. *Ecology and Society*. 2018. Vol. 23(4).

4. Міністерство освіти і науки України. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота». Київ, 2019. URL: <https://mon.gov.ua>

Омелюх А.В.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Відокремлений структурний підрозділ «Роменський фаховий коледж
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана»*

КІБЕРБУЛІНГ ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ ТА РЕАГУВАННЯ

*Науковий керівник - заступник директора з навчальної роботи Відокремлений
структурний підрозділ «Роменський фаховий коледж
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана»*

Л.М. Ручко

Кібербулінг є складним, багатовимірним соціально-психологічним феноменом, який охоплює як індивідуальний, так і колективний рівень взаємодії у цифровому середовищі. Це явище виходить за межі звичайного міжособистісного конфлікту, адже воно тісно пов'язане з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, соціальною структурою сучасного суспільства та морально-етичними змінами у цифровій культурі.

Кібербулінг – це форма психологічного насильства, що проявляється через приниження, переслідування, поширення неправдивої або особистої інформації, залякування, соціальне виключення в інтернет – просторі. Його особливістю є анонімність, безперервність дії, швидкість поширення контенту та необмежена кількість свідків, що значно підсилює психологічний тиск на жертву. На відміну від традиційного булінгу, кібербулінг виходить за межі простору і часу, що робить його наслідки більш тривалими та глибшими [1].

Соціальні та психологічні чинники, які сприяють виникненню кібербулінгу, охоплюють низький рівень медіакультури, дефіцит емоційного виховання, бажання домінувати, а також соціальний тиск і вплив масової культури. Важливим є те, що агресори часто діють із почуття безкарності та емоційного відчуження, тоді як жертви зазвичай мають низьку самооцінку, підвищену тривожність і схильність до ізоляції [2].

Кібербулінг негативно впливає не лише на особистість, а й на колектив і суспільство загалом. Для індивіда це – погіршення психічного стану, виникнення депресії, страхів, соціальної замкненості, у крайніх випадках – суїцидальні тенденції. У колективах він руйнує довіру, створює атмосферу напруженості, ізоляції, а на рівні суспільства – формує культуру агресії, знижує моральні норми та підриває соціальну солідарність [3].

Ефективна протидія кібербулінгу можлива лише за умови комплексного підходу. Вона має поєднувати технологічні інструменти (фільтри контенту,

алгоритми виявлення агресії, політику конфіденційності), освітні заходи (формування медіаграмотності, тренінги з етичного спілкування онлайн), а також соціально – психологічну підтримку (індивідуальні консультації, групові заняття, участь шкільних психологів і соціальних працівників).

Українська система протидії кібербулінгу перебуває на стадії розвитку, спираючись на законодавство, діяльність психолого-педагогічних служб та цифрові інструменти, проте багато механізмів потребують удосконалення. Іноземний досвід свідчить, що найефективнішими є комплексні підходи, які поєднують правове регулювання, освітню роботу, розвиток соціально-емоційних компетентностей, участь технологічних компаній та психологічну підтримку постраждалих. Інтегрований підхід, як у програмах Дена Ольвеуса та фінській «KiVa», дозволяє значно зменшувати прояви кібербулінгу та формувати безпечне цифрове середовище, сприяючи відповідальному онлайн-спілкуванню [3].

Соціальна підтримка жертв кібербулінгу є багаторівневою і передбачає поєднання професійної допомоги педагогів, психологів та соціальних працівників, використання технологічних інструментів, формування навичок цифрової безпеки та участь однолітків. Такий комплексний підхід дозволяє своєчасно реагувати на агресію, відновлювати психологічний стан потерпілих та створювати безпечне онлайн-середовище, що знижує ризик повторних випадків кібербулінгу та сприяє формуванню культури підтримки й відповідального цифрового спілкування [4, с. 52–53, 62–64].

Формування культури безпечної онлайн-взаємодії є ключовим засобом профілактики кібербулінгу, захисту прав і добробуту дітей та розвитку цифрової компетентності. Цей процес передбачає системну та комплексну роботу педагогів, батьків, громадськості та органів правопорядку, поєднуючи освітні, психологічні, правові та технологічні заходи. Безпечна онлайн-культура сприяє мінімізації ризиків, розвитку критичного мислення, навичок відповідальної поведінки та формуванню позитивних соціальних норм, що забезпечує ефективний захист молоді та створення сприятливого цифрового середовища [4, с. 29–30, 65–66].

Список використаних джерел:

1. Бедан В. Б. Проблема кібербулінгу у молодіжному середовищі: теоретичний аналіз. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. Вип. 1. С. 42-47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dnchpu_2022_1_8
2. Грубі Т. В., Купчишина В. Ч. Кібербулінг як сучасна практика в системі соціальної комунікації. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія : Психологія. 2024. Т. 35(74), № 3. С. 41-46. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/sntnvusp_2024_35\(74\)_3_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/sntnvusp_2024_35(74)_3_8)
3. Грубі Т. В., Купчишина В. Ч. Кібербулінг як сучасна практика в системі соціальної комунікації. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія : Психологія. 2024. Т. 35(74), № 3. С. 41-46. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/sntnvusp_2024_35\(74\)_3_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/sntnvusp_2024_35(74)_3_8)

4. Профілактика деструктивної поведінки підлітків : навч.-метод. посіб. / Т. Журавель, І. Іванюк, М. Лехолетова, В. Лютий, Т. Лях, Н. Пашко, В. Соловйова, О. Сорокіна, Т. Спіріна, В. Суліцький, Ю. Удовенко, О. Чепенко, О. Чуїко, О. Швед, В. Янковець ; за ред. Т. Журавель, Ю. Удовенко. Київ : Вид-во ФО-П Буря О. Д. 2022. 144 с. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/21421/file/destructive_behavior.pdf

Осика Ю.Ю.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»*

Панфілов Ю.І.

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри ППУСС імені акад.І.А.Зязюна
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»*

ПСИХОСОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІМЕЙ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

У сучасних умовах суспільних трансформацій, спричинених повномасштабною війною, особливої актуальності набуває проблема соціального забезпечення сімей учасників бойових дій, яка виходить за межі суто матеріальної підтримки та потребує комплексного психосоціального підходу. Війна як екстремальний соціальний фактор впливає не лише на безпосередніх учасників бойових дій, а й на їхні родини, змінюючи структуру сімейних відносин, соціальні ролі, емоційний стан та життєві стратегії членів сім'ї. У цьому контексті психосоціальний аспект соціального забезпечення постає як ключовий елемент формування стійкості сімей та їх здатності до адаптації в умовах тривалого стресу [1, с. 12].

Психосоціальні наслідки участі у бойових діях проявляються у вигляді емоційної напруги, тривожних розладів, депресивних станів, а також порушення комунікації в сім'ї. Дослідження свідчать, що сім'ї військовослужбовців часто стикаються з так званими ненормативними сімейними кризами, які виникають раптово та не відповідають типовим етапам життєвого циклу сім'ї, що значно ускладнює процес адаптації. Очікування повернення військового, постійна загроза втрати, зміна ролей між подружжям, зростання відповідальності одного з партнерів – усе це створює додаткове психоемоційне навантаження.

Особливо вразливою категорією є діти з сімей учасників бойових дій. Вони переживають емоційні труднощі, пов'язані з відсутністю одного з батьків, змінами у поведінці дорослих, зростанням рівня тривожності та порушенням відчуття безпеки. Наукові дослідження підтверджують, що тривалий стрес у сім'ї може призводити до порушень емоційного розвитку дітей, проблем соціалізації та труднощів у навчанні. У зв'язку з цим психосоціальна підтримка має бути орієнтована не лише на військовослужбовця, а на всю сімейну систему

загалом.

Соціальне забезпечення сімей учасників бойових дій в Україні традиційно зосереджується на матеріальних виплатах, пільгах та компенсаціях, визначених законодавством. Водночас практика свідчить, що фінансова допомога, хоча й є необхідною, не здатна повністю компенсувати психосоціальні втрати, яких зазнають родини. За даними міжнародних і вітчизняних експертів, значна частина ветеранів та членів їхніх сімей потребує не стільки клінічної психологічної допомоги, скільки базової психосоціальної підтримки, спрямованої на відновлення соціальних зв'язків, підвищення рівня довіри та зміцнення сімейної взаємодії.

Психосоціальна підтримка у системі соціального забезпечення включає комплекс заходів, спрямованих на зменшення соціальної ізоляції, подолання стигматизації, формування навичок емоційної саморегуляції та відновлення соціальної активності сімей. Важливу роль у цьому процесі відіграють соціальні служби, центри соціальної підтримки, громадські та волонтерські організації, які працюють безпосередньо на рівні громад. Саме локальний рівень дозволяє враховувати індивідуальні потреби сімей та забезпечувати доступність послуг.

Ефективність психосоціального забезпечення значною мірою залежить від міжсекторальної взаємодії між соціальними, медичними та освітніми інституціями. Інтеграція психологічних компонентів у систему соціальних послуг дозволяє своєчасно виявляти ризики дезадаптації та запобігати загостренню психологічних проблем. Наукові дослідження підкреслюють, що сімейно-орієнтований підхід сприяє зниженню рівня конфліктності, підвищенню емоційної стабільності та формуванню довготривалих адаптаційних ресурсів [10, с. 21].

Окремої уваги заслуговує питання соціальної інтеграції сімей учасників бойових дій у післявоєнний період. Повернення військовослужбовця до мирного життя часто супроводжується труднощами ресоціалізації, які відображаються на всіх членах сім'ї. Відсутність належної психосоціальної підтримки може призводити до поглиблення сімейних криз, соціального відчуження та зниження якості життя. Саме тому психосоціальний компонент має розглядатися як невід'ємна складова державної соціальної політики, а не як додатковий або факультативний елемент.

Таким чином, психосоціальний аспект соціального забезпечення сімей учасників бойових дій є ключовим чинником забезпечення їхньої соціальної стійкості та благополуччя в умовах суспільних змін. Комплексний підхід, орієнтований на потреби всієї сім'ї, розвиток мережі психосоціальних послуг та посилення ролі громад, сприятиме не лише подоланню наслідків війни, а й формуванню основ для сталого соціального розвитку в післявоєнний період.

Список використаних джерел:

1. Кравченко О.В. Соціальний захист учасників бойових дій та їхніх сімей в Україні : монографія. Київ : НІСД, 2022. 256 с.
2. Сирота Н.М., Ялтонський В.М. Психосоціальна підтримка в умовах кризових ситуацій : навч. посіб. Київ : Логос, 2018. 128 с.

Отич М.С.
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Сумського державного університету

ПОДОЛАННЯ ЦИФРОВОГО РОЗРИВУ ЯК НАПРЯМ СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

Науковий керівник - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
психології, політології та соціокультурних технологій
Сумського державного університету
О.О. Туляков

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується стрімкою цифровізацією більшості сфер життя. Комунікація, отримання соціальних послуг, доступ до інформації, медичні консультації, банківські операції та навіть підтримання сімейних зв'язків дедалі більше переходять у цифровий формат. У таких умовах особливої актуальності набуває проблема цифрового розриву між поколіннями, що найбільш гостро проявляється серед людей похилого віку.

Особи похилого віку є однією з найбільш вразливих соціальних груп через вікові фізіологічні, психологічні та соціальні зміни. Втрата частини соціальних контактів, погіршення здоров'я, самотність, вимушене переселення родичів внаслідок воєнного стану та обмежені можливості адаптації до цифрового середовища посилюють ризик соціального виключення цієї категорії населення. Відсутність навичок користування сучасними цифровими технологіями часто призводить до ускладнення комунікації із сім'єю, соціальними службами та громадою загалом.

У контексті сучасної соціальної роботи проблема цифрової ізоляції літніх людей потребує впровадження нових підходів до соціальної профілактики та соціальної адаптації. Одним із перспективних напрямів є формування цифрової грамотності як засобу підтримки соціальної включеності людей похилого віку.

У межах кваліфікаційного дослідження було розроблено та реалізовано тренінговий курс з цифрової грамотності для осіб похилого віку на базі БО «Хесед Хаїм». Основною метою курсу стало формування базових навичок користування смартфоном та цифровими сервісами для підтримання соціальних зв'язків і зменшення ризику соціальної ізоляції.

Під час реалізації тренінгового курсу особлива увага приділялася віковим особливостям учасників. Навчальний матеріал подавався у доступній формі з використанням повторення, практичних вправ, візуальних прикладів та індивідуального супроводу. Учасники опановували базові функції смартфона, користування месенджерами, відеозв'язком та іншими засобами цифрової комунікації.

Результати реалізації тренінгового курсу продемонстрували позитивну динаміку у рівні соціальної активності учасників. Особи похилого віку відзначали покращення психоемоційного стану, підвищення впевненості у

користуванні цифровими технологіями та відновлення регулярної комунікації з родичами. Це дозволяє розглядати цифрову грамотність не лише як освітній компонент, а і як ефективний інструмент соціальної профілактики та підтримки активного старіння.

Таким чином, подолання цифрового розриву є важливим напрямом сучасної соціальної роботи з людьми похилого віку. Реалізація тренінгових програм цифрової грамотності сприяє соціальній інтеграції, зменшенню рівня самотності та підтримці активної участі літніх людей у житті громади.

Важливим аспектом соціальної роботи з людьми похилого віку є створення умов для формування відчуття соціальної значущості та залученості до суспільного життя. Участь у тренінгових заняттях не лише сприяє набуттю нових навичок, але й формує середовище міжособистісної взаємодії, де учасники мають можливість спілкуватися, обмінюватися досвідом та підтримувати один одного. Саме групова форма роботи дозволяє зменшити рівень соціальної напруги та посилити відчуття приналежності до громади.

Цифрова грамотність у сучасних умовах стає необхідною складовою доступу до соціальних послуг та інформаційних ресурсів. Використання електронних сервісів, онлайн-запису до медичних установ, отримання інформації через офіційні цифрові платформи та підтримання дистанційної комунікації значно розширюють можливості людей похилого віку до самостійного функціонування. Це особливо актуально в умовах воєнного стану, коли частина соціальних послуг та комунікацій здійснюється дистанційно.

Перспективним напрямом подальшого розвитку соціальної роботи у сфері цифрової інклюзії є впровадження постійно діючих програм цифрової підтримки людей похилого віку на рівні територіальних громад, громадських і благодійних організацій.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 07.05.2026).
2. Мешан І. В. Самотність як соціально-психологічна проблема особистості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2021. № 2. С. 56–61.
3. Jang S. H., Je N. J. The relationship between digital literacy, loneliness, quality of life, and health-promoting behaviors among the elderly in the age of COVID-19. *International Journal of Advanced and Applied Sciences*. 2022. Vol. 9, № 4. P. 71–79. DOI: 10.21833/ijaas.2022.04.009.
4. Hwang M., Park J. Digital Health Literacy and Associated Factors Among Older Adults Living Alone. *Research in Community and Public Health Nursing*. 2024. Vol. 35. P. 1–12. DOI: 10.12799/rcphn.2024.00766.
5. Soares S., Hoffmeister L. V., Fernandes M. D. F., Henriques A., Costa A. The use of digital technologies in the promotion of health literacy and empowerment of informal caregivers: scoping review. *JMIR Aging*. 2024. Vol. 7. DOI: 10.2196/54913.

Павленко М.В.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка*

ІНТЕГРАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У СФЕРУ ПІДТРИМКИ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*Науковий керівник - кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка
кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка*

О.В. Гончаренко

Наразі в Україні фіксується збільшення кількості людей з проблемами ментального здоров'я. Але, діагностика, лікування, догляд і підтримка таких людей традиційно здійснюється у медичній сфері, виконання яких покладається передовсім на сімейних лікарів і психіатрів [1]. Здійснюючи аналіз міжнародного досвіду інтегрування соціальної роботи у сферу охорони здоров'я, Т. Семигіна зауважує, що «саме соціальні працівники як фахівці у сфері громадського здоров'я покликані вирішувати соціальні труднощі людей із проблемами здоров'я». Тому, коли , в умовах воєнного стану в українців «спостерігаються негативні тенденції в показниках здоров'я, які формуються під впливом комплексу багатьох чинників і нових загроз різнопланового характеру, роль соціальної роботи у зв'язку зі збереження здоров'я є, як ніколи, важливою» [4].

Автори (Д. Данко, Л. Клос, Н. Назар, Т. Семигіна, О. Столярик та ін.) зауважують, що соціальна робота давно стала частиною медико-соціального інтегрованого догляду, впровадженого в закладах охорони здоров'я багатьох країн світу. Висвітлюючи особливості медико-соціальної роботи, Д. Данко зауважує на необхідності діяльності соціального працівника в медичній сфері, що «підтверджується низкою проведених клініко-психологічних досліджень людей, які страждають різними захворюваннями». Адже «будь-яка хвороба змінює життєву позицію людини, перешкоджає її повноцінному, гармонійному функціонуванню в суспільстві, тягне за собою велику різноманітність проблем, у тому числі й соціального характеру. У зв'язку з цим, хвора людина та її сім'я потребують спеціально організованої допомоги та підтримки, які повинні здійснюватися багатьма фахівцями, зокрема соціальним працівником» [2, с. 39].

Традиційне бачення соціальної роботи у сфері охорони здоров'я, започатковане американським лікарем Річардом Кларком Кеботом (створив перші соціальні служби у медичних установах та обґрунтував особливості взаємодії лікарів із соціальними працівниками), спирається на «інтегрований підхід як стратегію, спрямовану на об'єднання медичних та соціальних послуг для забезпечення комплексного та координованого підходу до обслуговування клієнтів». За словами Т. Семигіної та О. Столярик, «цей підхід вважається холістичним і передбачає об'єднання медичних послуг (лікування, діагностика,

реабілітація) із соціальною підтримкою (соціальний догляд, психологічна підтримка, допомога у щоденних потребах)». Такий підхід на сьогодні став стандартом у багатьох країнах світу, а соціальні працівники стали «невіддільною частиною медичних команд, допомагаючи пацієнтам справлятися з різноманітними викликами та покращуючи їхній загальний добробут» [5].

Широкий спектр можливостей соціальної роботи у сфері охорони здоров'я дозволяє нам припустити про її можливості у контексті підтримки ментального здоров'я населення в умовах воєнного стану. Вказуючи на існуючу практику з підтримки ментального здоров'я особистості та суспільства в цілому, С. Дубич акцентує увагу на великій кількості ментальних розладів і психічних захворювань, які «є різними і за характером прояву населення здебільшого відбувається внаслідок дії об'єктивних чинників (несприятливі зовнішні впливи, соціально-економічні й політичні умови та ін.), що дає підстави автору стверджувати про інтегральність досліджуваного поняття, яке «одночасно об'єднує собою декілька суміжних понять та соціальних явищ» [3, с. 90].

Протягом останніх десятиліть увага ВООЗ прикута до питань зростання рівня ментальних розладів, що розцінюється як глобальна проблема і тягар для соціально-економічної сфери будь-якої держави. В Україні у 2017 р. була затверджена нова «Концепцію розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року», в якій було покладено початок зміни суто медичного підходу в розв'язанні даної проблеми на інтегрований підхід шляхом активного залучення фахівців соціальної роботи. Сутність нового підходу до вирішення проблем з психічним здоров'ям населення, яке розглядається в нашій країні як синонім ментального здоров'я, а по суті є його складовою, полягає в необхідності вийти за межі суто медичної моделі (передбачає індивідуальну діагностику і лікування) і перейти до «виявлення та реагування на соціальні нерівності і структурні проблеми, включно з використанням різноманітних методів догляду та підтримки людей з проблемами психічного здоров'я» [1, с. 23].

Отже, світовий досвід демонструє ефективність інтегрованого підходу у сферу підтримки ментального здоров'я населення України. Очевидно, що реформування системи надання допомоги людям з проблемами ментального здоров'я не є простим завданням і очікувати на швидкі результати годі, проте спільні зусилля фахівців (перш за все, соціальних працівників) і громад та суспільства поступово дозволять цій категорії клієнтів соціальної роботи забути про стигматизацію, повною мірою використовувати власний потенціал самореалізації та самоактуалізації.

Список використаних джерел:

1. Бойко О. М., Кабаченко Н. В. Соціальна робота у сфері психічного здоров'я в Україні: сучасні виклики. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2020. Вип.2(47). С.23-27.

2. Данко Д. Соціальна робота в медичній сфері. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2011. Вип. 23. С. 39–41.

3. Дубич С. Поняття ментального здоров'я особистості у працях українських та зарубіжних вчених. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2024. №3-4(33). С. 86–96.

4. Назар Н. Розвиток соціальної роботи у сфері здоров'я в Канаді та Україні: порівняльний аналіз. Дис. ... доктора філософії, спец. 231 «Соціальна робота». Львів: НУ «Львівська політехніка», 2022. 380 с.

5. Семигіна Т., Столярик О. Соціальна робота у сфері охорони здоров'я України: виклики та перспективи. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. №3. С.147-153.

Павлова Д.А.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

ПРОФІЛАКТИКА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

*Науковий керівник – докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка
кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*
І.А. Романова

Сучасний етап розвитку освіти в Україні, ускладнений викликами воєнного стану, висуває підвищені вимоги до психоемоційної стійкості фахівців соціально-педагогічної сфери. Соціальні педагоги закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) перебувають у зоні особливого ризику через поєднання високої емоційної залученості, роботи з травмованими категоріями учнів і значного обсягу адміністративно-звітної документації [5; 6]. Це актуалізує потребу в розробці ефективної системи профілактики професійного вигорання, що ґрунтується на комплексному підході.

Аналіз наукових джерел засвідчує, що професійне вигорання найчастіше описується через трикомпонентну модель К. Масlach і С. Джексона (емоційне виснаження, деперсоналізація, редукція особистих досягнень) [7]. У соціальних педагогів розвиток синдрому посилюється під впливом рольової невизначеності, ненормованого робочого часу, надмірної паперової звітності та браку професійної підтримки [2; 4; 6]. Водночас нормативно-правова база України (Положення про психологічну службу, норми КЗпП щодо 36-годинного робочого тижня та 56-денної відпустки) створює передумови для організації превентивних заходів, однак їхня практична реалізація часто ускладнена дефіцитом кадрів і відсутністю системного моніторингу [4; 5].

Теоретичний аналіз і вивчення практичного досвіду дозволили обґрунтувати трирівневу модель профілактики професійного вигорання соціальних педагогів.

Перший рівень – організаційний - передбачає створення безпечного і підтримувального середовища в закладі освіти. До ключових заходів належать: упровадження елементів «зцілюючих просторів» для емоційного розвантаження фахівців [2]; інституціоналізація інтерв'їзійних груп, які забезпечують колегіальну рефлексію складних випадків у форматі «рівний – рівному» з дотриманням принципів конфіденційності [2]; суворе дотримання вимог трудового законодавства шляхом локального моніторингу реального робочого навантаження [4]; а також створення єдиної цифрової платформи документообігу для зменшення бюрократичного тиску, аналогічно до рішень, що впроваджуються в соціальній сфері [6]. Перспективним є також заснування на базі закладів вищої освіти постійно діючих хабів підтримки та професійного розвитку соціальних педагогів [3].

Другий рівень - соціально-психологічний - спрямований на формування психовалеологічної компетентності фахівця. У цьому контексті ефективними є арт-терапевтичні методики (ізотерапія, мандалотерапія), бібліотерапія з використанням української культурної спадщини, які сприяють екологічному вивільненню стресу та розвитку резильєнтності [3].

Третій рівень – індивідуальний - полягає в оволодінні техніками експрес-регуляції, доступними безпосередньо протягом робочого дня. Доцільними є практики усвідомленості (Mindfulness), техніка заземлення «5-4-3-2-1», дихальні вправи та прогресивна м'язова релаксація за Е. Джекобсоном [1].

Отже, профілактика професійного вигорання соціальних педагогів у ЗЗСО має бути системним, багатокомпонентним процесом, який поєднує організаційну підтримку, формування особистісної компетентності та індивідуальні навички самодопомоги. Запропонована модель дозволяє перейти від епізодичного реагування до сталої превентивної культури здоров'язбереження в освітньому середовищі.

Список використаних джерел:

1. Буділін Є. П. Профілактика професійного вигорання педагогічного колективу в закладі загальної середньої освіти: управлінський аспект : кваліф. робота магістра. Київ, 2025. С. 53–54.
2. Іванюк І. В. Супервізія та інтервізія у роботі педагога. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2018. Т.1. С.36-40.
3. Кабусь Н. Д., Боярська-Хоменко А. В. Досвід формування психовалеологічної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери. *Педагогічні науки*. 2021. Вип. 3. С. 20–28.
4. Кодекс законів про працю України : станом на 12 жовт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

5. Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України: наказ МОН України № 509 від 22.05.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0885-18>.

6. They are waiting for us: The impact of the full-scale war on the working conditions of social workers. *Cedos*. 2024. URL: https://cedos.org.ua/en/researches/voni-chekayut-na-nas-vpliv-povnomasshtabno%D1%97-vijni-na-umovi-praczi-soczialnih-praczivni_cz/.

7. Maslach C., Jackson S. E. The measurement of experienced burnout. *Journal of Organizational Behavior*. 1981. Vol. 2, No. 2. P. 99–113.

Пасічник О.О.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З ПРОФІЛАКТИКИ ТОРГІВЛІ ДІТЬМИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

*Науковий керівник – докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету ім.Г.С.Сковороди*

Н.Д. Кабусь

Проблема торгівлі людьми, особливо торгівлі дітьми, у сучасному суспільстві є однією з найбільш актуальних соціальних проблем, що потребує комплексного підходу до її вирішення. В умовах соціально-економічної нестабільності, наслідків воєнного стану, активізації міграційних процесів та розвитку цифрового середовища рівень ризиків для дітей значно зростає. Діти та підлітки через недостатній життєвий досвід, довірливість та низький рівень обізнаності часто стають об'єктами маніпуляцій, психологічного впливу та різних форм експлуатації. Саме тому проблема профілактики торгівлі дітьми набуває особливого значення в діяльності закладів освіти, які виступають важливим середовищем соціалізації та формування безпечної поведінки особистості.

Аналіз наукових джерел дозволив стверджувати, що торгівля дітьми є багатокомпонентним соціальним явищем, яке поєднує кримінально-правові, психологічні, соціальні та педагогічні аспекти. Основними чинниками поширення цього явища є економічна нестабільність, соціальна нерівність, сімейне неблагополуччя, міграційні процеси, недостатній рівень правової та інформаційної культури населення. Особливої уваги набуває проблема використання інтернету та соціальних мереж як засобу втягнення дітей у небезпечні ситуації.

Уважаємо, що ефективна профілактика торгівлі дітьми має здійснюватися не лише шляхом інформування учнів про безпеки, а й через формування у них життєвих компетентностей, критичного мислення, відповідальності та

навичок безпечної поведінки. Соціально-педагогічна діяльність у цьому контексті розглядається як цілеспрямований процес формування у дітей здатності розпізнавати ризики та протидіяти їм у реальному житті.

Аналіз нормативно-правової бази України у сфері протидії торгівлі людьми засвідчує, що законодавство України ґрунтується на національних та міжнародних документах, які визначають правові засади захисту прав дитини та механізми протидії торгівлі людьми. Основними нормативними актами є Закон України «Про протидію торгівлі людьми», Закон України «Про охорону дитинства», Кримінальний кодекс України, а також міжнародні документи – Конвенція ООН про права дитини та Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми. Аналіз нормативно-правової бази засвідчив, що в Україні сформовано достатньо цілісну систему законодавчого забезпечення у сфері профілактики та захисту дітей від експлуатації.

У межах нашого дослідження розроблено програму соціально-педагогічної діяльності з профілактики торгівлі дітьми в закладах освіти. Концептуальною основою програми є ідея формування особистої гідності, відповідального ставлення до власного життя та розвитку навичок безпечної поведінки. Програма включає систему тематичних занять, тренінгів, рольових ігор, дискусій, вправ та аналізу життєвих ситуацій. Її зміст спрямований на формування у підлітків уміння розпізнавати ризики, протидіяти психологічному тиску, аналізувати інформацію та звертатися по допомогу у разі небезпеки.

Експериментальну перевірку ефективності розробленої програми здійснено на базі Харківського ліцею № 43 Харківської міської ради серед учнів 9-х класів. На констатувальному етапі дослідження було проведено анкетування, результати якого засвідчили, що значна частина учнів має недостатній рівень знань щодо проблеми торгівлі людьми. Більшість підлітків не могли чітко визначити форми торгівлі людьми, не знали алгоритму дій у небезпечних ситуаціях та не були достатньо обізнані щодо служб допомоги. Також було виявлено, що учні недостатньо усвідомлюють ризики, пов'язані з інтернет-комунікацією та пропозиціями «вигідної роботи».

У процесі впровадження програми використовувалися інтерактивні методи навчання, які сприяли активному залученню учнів до обговорення проблеми та формуванню практичних навичок безпечної поведінки. Особлива увага приділялася розвитку самоповаги, формуванню особистих кордонів та здатності відстоювати власну позицію. Учні вчилися аналізувати ризикові ситуації, приймати відповідальні рішення, перевіряти інформацію та звертатися по допомогу у випадку небезпеки.

Результати формувального етапу дослідження підтвердили ефективність запропонованої програми. Після її реалізації спостерігалось підвищення рівня обізнаності учнів щодо проблеми торгівлі людьми, покращення навичок безпечної поведінки та формування більш відповідального ставлення до власної безпеки. Учні почали краще орієнтуватися у способах захисту від ризиків, демонстрували здатність критично оцінювати сумнівні пропозиції та знали, куди звертатися по допомогу.

Отже, результати дослідження засвідчують, що соціально-педагогічна діяльність у закладах освіти є важливим засобом профілактики торгівлі дітьми. Ефективність профілактичної роботи значною мірою залежить від її системності, використання інтерактивних методів навчання та залучення різних суб'єктів освітнього процесу. Розроблена програма може бути використана у практичній діяльності соціальних педагогів, практичних психологів та педагогічних працівників з метою формування у дітей навичок безпечної поведінки та підвищення рівня їх соціальної захищеності.

Список використаних джерел:

1. Андрушко А. В. Протидія торгівлі людьми в сучасних умовах розвитку суспільства. Київ : Наукова думка, 2021. 156 с.
2. Андрусишин Р. І. Соціальна профілактика торгівлі людьми серед дітей та молоді. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2020. 184 с.
3. Базелюк Я. Соціально-педагогічні аспекти профілактики торгівлі дітьми. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2021. № 3. С. 44–49.
4. Белоліпцева О. Особливості протидії торгівлі людьми в умовах воєнного стану. *Вісник соціальної роботи*. 2023. № 2. С. 300–306.
5. Дідик Н. Підготовка фахівців соціальної сфери до профілактики торгівлі людьми. *Педагогічні науки*. 2020. № 4. С. 98–103.
6. Золотаренко В. Інтерактивні технології у профілактиці торгівлі людьми серед підлітків. *Освіта та розвиток особистості*. 2021. № 2. С. 60–65.
7. Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року.
8. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16 травня 2005 року.
9. Ковальчук Н. Соціальний захист дітей, які постраждали від торгівлі людьми. *Соціальна робота в Україні*. 2022. № 1. С. 27–31.
10. Кравченко Т. Система соціальних послуг у сфері профілактики торгівлі людьми. Київ : Центр навчальної літератури, 2021. 214 с.
11. Закон України «Про протидію торгівлі людьми» від 20.09.2011 № 3739-VI.
12. Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III.
13. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III.
14. Семигіна Т. Соціальна робота у сфері захисту прав дітей. Київ : Академвидав, 2020. 240 с.

Півньова Т.М.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківської гуманітарно-педагогічної академії
Харківської обласної ради*

СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД ВЕТЕРАНІВ І ВЕТЕРАНОК У МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДАХ

*Науковий керівник - докторка педагогічних наук, професорка, професорка
кафедри соціальної роботи КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради*

О.І. Рассказова

У нинішніх умовах критично важливо для ветеранів та ветеранок питання адаптації їх до мирного життя, запобігання соціальній напрузі та інтеграції в громади, особливо враховуючи масштабну війну та велику кількість демобілізованих осіб. Система супроводу допомагає ветеранам і ветеранкам та їхнім родинам орієнтуватися у складних питаннях медичної, психологічної, юридичної допомоги та працевлаштування, надаючи індивідуальну, комплексну підтримку, що відповідає специфіці їхнього військового досвіду.

Ветерани і ветеранки після демобілізації через демобілізацію, поранення та інші чинники будуть скеровані до медичних закладів для проходження скринінгу, реабілітації, довготривалого медичного догляду і всі вони потребують соціального супроводу вже в медичних закладах.

Звісно, перебування ветеранів і ветеранок в зонах бойових дій, полоні відобразилась на їхньому фізичному та морально психологічному стані. Після повернення до мирного життя ветеранів і ветеранок вже в медичному закладі потребують соціального супроводу: це оформлення різного виду пільг, реєстрацій, поновлення втрачених документів, різного виду додаткових послуг (протезування, переобладнання автомобілів для осіб з інклюзивністю і т.п.).

Саме тому є досить вагомою необхідність виявлення соціальних потреб людей, які захищали незалежність країни, задоволення таких потреб на етапі перших днів потрапляння ветеранів і ветеранок до мирного осередку. Успішність адаптації до життя в громадах, безпосередньо залежить від усвідомлення власних потреб ветеранами та ветеранками та тісний контакт з соціальним працівником з супроводу ветеранської спільноти, які в свою чергу мають досконало володіти інструментами супроводу відповідно до індивідуальних потреб кожного і кожної.

Мета дослідження: окреслити проблему роботи соціального супроводу ветеранів і ветеранок, які перебувають в медичних закладах.

Аналіз нормативно-правової бази проблеми соціального супроводу стверджує, що дана тема порівняно нова, яка продиктована потребами саме під час війни, потребує вивчення та глибокого дослідження. Робота соціальних працівників на законодавчому рівні регулюється основними нормативними

актами: Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» від 03.12.2020 №1053-IX, Закон України «Про соціальні послуги» від 16.11.2021 №1875-IX, Постанова КМУ «Питання організації реабілітації у сфері охорони здоров'я» від 3 листопада 2021 року №1268.

У наукових публікаціях і навчальних посібниках вже є певні напрацювання, де викладено шляхи та способи вирішення даної проблеми соціального супроводу ветеранів. На державному рівні тільки в 2024 році Наказом Міністерства соціальної політики від 11.04.2024 № 1175-Н «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей та внесення зміни до Класифікатора соціальних послуг» визначено зміст, обсяг, умови та порядок надання соціальної послуги соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей, показники її якості для надавачів цієї послуги. Отже, дана тема є недостатньо вивченою та дослідженою, що і спонукало мене до вибору цієї теми.

Останнім часом на досліджувану проблему звертають увагу фахівці різних галузей науки. Визначено зміст, обсяг, умови та порядок надання соціальної послуги соціальної адаптації ветеранів війни та їхніх сімей, показники її якості для надавачів цієї послуги. Всесвітня організація охорони здоров'я фінансує окремі проекти соціального супроводу /роботи ветеранів.

На державному рівні ветеранська політика визначається понад 20 законами України, 13 указами Президента України та понад 30 іншими підзаконними актами. Серед нормативно-правових актів варто відзначити: Закони України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо підтримки ветеранів війни, членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України»; постанови Кабінету Міністрів України: «Про схвалення Стратегії формування системи повернення з військової служби до цивільного життя на період до 2033 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках» і «Про Єдиний державний реєстр ветеранів війни», тощо.

Загальновідомо, що ветерани і ветеранки при реінтеграції їх особисто та їхніх родин у громади потребують допомоги в подоланні психологічних і соціальних бар'єрів, адаптації та активній участі у громадському житті.

Під час перебування в лікарнях, вони турбуються питаннями подальшого працевлаштування та професійного розвитку. Саме соціальні працівники надають консультації, які допомагають ветеранам знайти гідну роботу або розпочати власну справу, тощо, сприяють відновленню морального духу, а також згуртовують ветеранську спільноту, підвищують обізнаність суспільства, формують повагу до ветеранів і ветеранок, а також відстоюють їхні права на державному та місцевому рівнях.

Специфіка соціального супроводу ветеранів і ветеранок в медичних закладах зумовлена ще й безліччю фізичних питань свого клієнта чи клієнтки, він стикається з багатьма кризовими ситуаціями морально-психологічного стану ветерана і ветеранки роботи полягає в тому, що соціальний працівник

має доповідати про соціальні потреби свого підопічного на зборах мультидисциплінарної команди. І вже медичні фахівці мають коригувати індивідуальний реабілітаційний план чи план психосоціального відновлення.

У нашому дослідженні соціальний супровід ветеранів і ветеранок в медичних закладах становить комплекс заходів, які спрямовані на подолання бар'єрів зумовлених пост-воєнних чинників. Перебуваючи в медичному закладі ветеран і ветеранка має вже інше соціальне оточення ніж на позиціях. Тому перша реінтеграція, яку має вибудувати соціальний працівник, буде відбуватись в стінах лікарень, реабілітаційних центрів і т.п.

Висновки. У ході дослідження виявлено соціальну значимість високого рівня соціального супроводу ветеранів та ветеранок на ранній стадії. Саме в медичних закладах після поранень чи інших ускладнень потрапляють ветерани і ветеранки, їм потрібен соціальний супровід починаючи від удосконалення роботи з платформою ВетеранPRO до створення дорожніх карт відповідно індивідуальним потребам, передачі на послідовний супровід до громади. Реінтеграція відбувається на перших своїх кроках саме в медичних закладах. Працюючи з фахівцями соціального супроводу – членами МДК, мною виявлено недостатній рівень знань, умінь, навичок соціальних працівників щодо роботи в медичній сфері. Моя думка: терміново організувати навчання, наприклад курси тематичного удосконалення, для соціальних працівників супроводу ветеранів та ветеранок.

Список використаних джерел:

1. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я: Закон України від 03.12.2020 №1053-IX з доповненнями. *Офіційний вісник України*. 15 січня 2021 року. (№ 3). С.11.
2. Питання організації реабілітації у сфері охорони здоров'я: Постанова КМУ від 3 листопада 2021 року №1268. *Офіційний вісник України*. 14 грудня 2021 року. (№ 95). С. 20.
3. Про соціальні послуги: Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. *Офіційний вісник України*. 24 грудня 2021 року. (№ 98) С. 24.
4. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22 жовтня 1993 року № 3551-ХІІ. *Голос України*. 2 грудня 1993 року. (№ 230). С 1–3.
5. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 року № 2011-ХІІ. *Голос України*. 12 лютого 1992 року. (№ 26). С. 1–2).
6. Про невідкладні заходи щодо підтримки ветеранів війни, членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України: Указ Президента України від 13 жовтня 2021 року № 532/2021 .*Урядовий кур'єр*. 19 жовтня 2021 року. (№ 201). С.4.
7. Про схвалення Стратегії формування системи повернення з військової служби до цивільного життя на період до 2033 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках: Розпорядження

Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2024 року № 856-р. *Єдиний державний вебпортал електронних послуг (Дія/Урядовий портал)*. 13 вересня 2024 року.

8. Про Єдиний державний реєстр ветеранів війни: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2019 року № 708. *Урядовий кур'єр*. 16 серпня 2019 року. (№ 156). С. 3–4.

9. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей та внесення зміни до Класифікатора соціальних послуг: Наказ Міністерства соціальної політики від 11.04.2024 № 1175-Н. *Офіційний вебпортал парламенту (zakon.rada.gov.ua)*. 14 червня 2024 року.

10. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології: Як допомогти особистості в період переходу від війни до миру: соціально-психологічний супровід. Практичний посібник за науковою редакцією Т. М. Титаренко, М. С. Дворник. Кропивницький: Імекс-ЛТД. 2021. 192 с.

11. Белавін С.П., Мітіна С.В., Орловська О.А.. Соціальна робота з різними категоріями клієнтів: навчальний посібник». Київ: Центр учбової літератури (ЦУЛ). 2021. 288 с.

Піддубна О.Б.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка*

Поліщук В.А.

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри спеціальної та інклюзивної освіти,
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка*

НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Проблема інклюзивного навчання студентів з інвалідністю набуває дедалі більшої актуальності в контексті сучасних викликів системі освіти. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (2023), у світі налічується понад 1 млрд осіб з інвалідністю – близько 16% населення. В Україні ця цифра сягає 2,7 млн осіб (Міністерство соціальної політики, 2023), і щорічно зростає, зокрема внаслідок повномасштабного вторгнення росії з 24 лютого 2022 року. Це створює для системи освіти термінову потребу впровадження інклюзивних підходів на всіх рівнях навчання.

Метою дослідження є аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду організації інклюзивного навчання студентів з інвалідністю в закладах вищої освіти, виявлення прогресивних ідей та визначення шляхів їх впровадження в

освітньому просторі України. У процесі дослідження застосовувалися методи аналізу, синтезу, систематизації наукових джерел, порівняльного аналізу систем інклюзивної освіти в Україні та США, нормативно-правовий аналіз, а також теоретичне узагальнення для формулювання висновків.

Узагальнений аналіз опрацьованої літератури свідчить про те, що інклюзивність освітнього середовища трактується як здатність навчального закладу забезпечити участь, присутність та академічний успіх кожного студента незалежно від особливостей психофізичного розвитку, стану здоров'я чи соціального статусу (Booth & Ainscow, 2011; Кучина, 2016). Ключовими вимірами інклюзивного середовища, відповідно до «Індексу інклюзії», визначено три взаємопов'язані напрями: інклюзивна культура, інклюзивна політика та інклюзивна практика.

Сполучені Штати Америки мають найбільш розвинену систему правового захисту та підтримки студентів з інвалідністю у сфері вищої освіти. Законодавчу основу становлять: Americans with Disabilities Act (ADA, 1990) – федеральний закон, що забороняє дискримінацію за ознакою інвалідності та гарантує рівні можливості у всіх сферах суспільного життя; Individuals with Disabilities Education Act (IDEA) – основний закон, що гарантує безкоштовну та належну загальнодоступну освіту (FAPE) і запроваджує ключовий інструмент – Індивідуальну програму освіти (IEP – Individualized Education Program); Section 504 of the Rehabilitation Act (1973) – положення федерального законодавства, що забороняє дискримінацію в програмах, які отримують федеральне фінансування.

Характерною особливістю американської моделі є функціонування в університетах спеціалізованих Disability Services Offices (DSO) – служб підтримки студентів з інвалідністю, які допомагають студентам долати бар'єри в освітньому середовищі, отримувати необхідні адаптації навчання та реалізовувати свої права. Домінуючим підходом є концепція Universal Design for Learning (UDL) – Універсального дизайну для навчання, що передбачає гнучкість у методах викладання, матеріалах і оцінюванні вже на етапі проектування освітнього процесу. Поширеними формами розумного пристосування (reasonable accommodations) є: додатковий час на іспитах, доступ до лекцій у записі, альтернативні формати навчальних матеріалів (аудіо, великий шрифт), сурдопереклад, адаптація завдань або способу оцінювання. Важливим є принцип найменш обмежувального середовища (Least Restrictive Environment, LRE), який передбачає навчання студентів з особливими освітніми потребами разом з однолітками з необхідною підтримкою.

Правовою основою інклюзивної освіти в Україні є: Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (ратифікована у 2009 р.), Закон України «Про освіту» (2017), ст. 19 якого регулює особливості навчання осіб з особливими освітніми потребами, Постанова КМ України «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр» (2017), а також Постанова КМ України від 22.08.2025 № 1026 про внесення змін до нормативних актів у сфері освіти. Незважаючи на закладене нормативно-правове підґрунтя, реалізація інклюзивного навчання в Україні гальмується низкою системних бар'єрів.

Аналіз практики інклюзивного навчання в Україні дозволяє виокремити такі ключові групи бар'єрів: фізичні (неприспособлені будівлі та аудиторії, відсутність пандусів, ліфтів, спеціального обладнання та засобів альтернативної комунікації); психологічні (низька мотивація до навчання, занижена самооцінка, страх нерозуміння та неприйняття з боку однолітків); соціальні (стигматизація, недостатній рівень толерантності в суспільстві та соціальна ізоляція); освітні (недостатня підготовка викладачів, відсутність навчальних матеріалів у доступних форматах, брак навичок диференційованого підходу до студентів з різними особливими потребами). На відміну від США, де ADA чітко визначає відсутність архітектурної доступності як дискримінацію, в Україні дотримання стандартів доступності залишається непослідовним.

Здійснений порівняльний аналіз досвіду США та України дозволяє визначити ключові організаційно-педагогічні умови успішного інклюзивного навчання студентів з інвалідністю: системна організація психолого-педагогічного супроводу на засадах міждисциплінарності, командної взаємодії та індивідуалізації освітньої траєкторії (ІЕР / індивідуальна програма розвитку); кадрова готовність педагогів до роботи з різними категоріями студентів з інвалідністю – сформованість інклюзивної компетентності, володіння методиками диференційованого та адаптивного навчання; формування безбар'єрного простору, що охоплює архітектурну доступність, універсальний дизайн, адаптацію освітніх матеріалів та використання допоміжних і цифрових технологій; партнерська співпраця закладу освіти з роботодавцями для забезпечення плавного переходу від навчання до зайнятості.

Таким чином, порівняльний аналіз досвіду інклюзивного навчання студентів з інвалідністю в США та Україні засвідчує, що американська система демонструє більш структуровану правозахисну модель інклюзії з розвиненою інституційною інфраструктурою. Прогресивний американський досвід (UDL, Disability Services Offices, IEP, ресурсні кімнати, co-teaching) є перспективним для запозичення в Україні з урахуванням національного контексту. Ефективність інклюзивного навчання залежить від системної організації психолого-педагогічного супроводу, кадрової готовності педагогів, безбар'єрного середовища та взаємодії закладів вищої освіти з інклюзивно-ресурсними центрами, закладами охорони здоров'я, соціальними службами та громадськими організаціями. Перспектив подальших досліджень вбачаємо у розробці інноваційних технологій інклюзивної освіти студентів з інвалідністю у закладах вищої освіти та підвищення готовності викладачів вітчизняних закладів освіти до роботи з означеною категорією студентів.

Список використаних джерел:

1. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : Самміт-Книга, 2009. 272 с.
2. Кучина К. О. Особливості навчання дорослих людей з інвалідністю. Науковий вісник МДПУ ім. Б. Хмельницького. Серія: Педагогіка. 2016. № 1 (16). С. 240–246.

3. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта в Україні: стан і перспективи розвитку : монографія. Київ : ТОВ Агентство Україна, 2019. 300 с.
4. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 17.02.2026).
5. Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї : Закон України від 16.12.2009 № 1767-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1767-17> (дата звернення: 25.02.2026).
6. Таранченко О. М. Освітні технології в умовах інклюзивного навчання : навч.-метод. посіб. Київ : Педагогічна думка, 2018. 208 с.
7. Americans with Disabilities Act of 1990 (ADA). Pub. L. 101-336, 42 U.S.C. § 12101. URL: <https://www.ada.gov/law-and-regs/ada> (дата звернення: 28.02.2026).
8. Booth T., Ainscow M. Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. 3rd ed. Bristol : CSIE, 2011. 128 p.
9. U.S. Department of Education. 34 C.F.R. § 300.114 Least Restrictive Environment (LRE). URL: <https://sites.ed.gov/idea/regs/b/a/300.114> (дата звернення: 28.02.2026).
10. U.S. Department of Education. Individuals with Disabilities Education Act (IDEA). URL: <https://www.ed.gov/laws-and-policy/individuals-disabilities/idea> (дата звернення: 28.02.2026).
11. Winzer M. From Integration to Inclusion: A History of Special Education in the 20th Century. Washington : Gallaudet University Press, 2009. 244 p.

Потіхенська О.В.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Костіна В.В.

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ДЛЯ РОЗВИТКУ ПОТЕНЦІАЛУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ МОЛОДІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У статті проаналізовано досвід та окреслено основні напрями соціально-педагогічної роботи з формування навичок соціального підприємництва для розвитку потенціалу резильєнтності молоді в умовах війни. Запропоновано форми та методи соціально-педагогічної роботи фахівців соціальної галузі та наведено досвід їх реалізації в сучасних умовах.

Ключові слова: *соціально-педагогічна роботи, соціальне підприємництво, молодь, громада, потенціал резильєнтності, війна*

Potikhenska O., Kostina V. Practical aspects of socio-pedagogical work on the formation of social entrepreneurship skills for the development of the resilience potential of youth of the territorial community in war conditions

Abstract. The article analyzes the experience and outlines the main directions of socio-pedagogical work on the formation of social entrepreneurship skills for the development of the resilience potential of youth in war conditions. Forms and methods of socio-pedagogical work of social sector specialists are proposed and the experience of their implementation in modern conditions is presented.

Keywords: *socio-pedagogical work, social entrepreneurship, youth, community, resilience potential, war.*

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану в Україні проблема підтримки та розвитку молоді набуває особливої актуальності. Соціально-педагогічна робота з формування навичок соціального підприємництва постає як один із дієвих інструментів розвитку потенціалу резильєнтності - здатності молодих людей адаптуватися до кризових умов, зберігати внутрішні ресурси та ефективно діяти в умовах невизначеності. Створення можливостей для розвитку соціального підприємництва дозволяє молодим людям не тільки реалізувати свої ідеї, але й підтримати свою громаду в кризові часи. Тому однією з ключових складових соціально-педагогічної роботи є залучення молоді до співпраці та взаємодії із менторами і наставниками, що дозволяє покращити соціальні зв'язки та відчути свою важливість у громаді.

Аналіз практики соціально-підприємницької діяльності засвідчив, що фахівці соціальної роботи та підприємницька спільнота за допомогою соціально-педагогічних технологій та досвіду підприємницької діяльності можуть ділитися своїми порадами, допомагаючи молоді у подоланні труднощів, пов'язаних з війною та кризою. Також така співпраця певним чином буде позитивно розвивати навички підприємницької діяльності у молоді. Соціальне підприємництво створює можливості для формування у молоді практичних навичок, зокрема ініціативності, командної роботи, лідерства, креативного мислення та соціальної відповідальності. Залучення молодих людей до соціально-підприємницької діяльності сприяє не лише їхній професійній самореалізації, а й підвищенню рівня згуртованості громади та її стійкості до кризових викликів, тому у сучасних умовах війни в Україні вкрай важливим є знаходження можливостей для формування навичок соціального підприємництва у молодих людей.

Керуючись основними напрямками державної політики у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, що закріплено в Законі України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2001 р.) [3] варто зазначити, що під час надання соціальних послуг слід застосовувати нові форми, методи та технології для проведення соціальної роботи з молоддю, що в сучасних умовах сприятиме відновленню втрачених соціальних функцій та мінімізації впливу негативних наслідків складних обставин, тому соціально-педагогічна робота, спрямована на формування у молоді навичок соціального підприємництва є необхідним інструментом розвитку резильєнтності молоді в умовах війни в

Україні, що забезпечуватиме зміцнення згуртованості громад та подоланню наслідків війни. У цьому контексті важливу роль відіграє соціально-педагогічна робота, спрямована на підтримку, навчання та супровід молоді у процесі формування навичок соціального підприємництва.

Аналіз досліджень. Аналіз досліджень методичних матеріалів у роботі фахівців соціальної галузі засвідчив, що оцінювання рівня психічного здоров'я та психосоціальної підтримки молоді є одним з найважливіших напрямів соціально-педагогічної діяльності на рівні громади в умовах кризи, зокрема війни. Практичні і теоретичні аспекти соціально-педагогічної діяльності у цьому напрямі розглядали такі сучасні науковці, як О. Кокун [2] В. Поліщук і Г. Слозанська [4], О. Черьомухіна та Н. Федоренко [5] та ін. Аналіз досліджень показав, що в умовах соціально-психологічного стресу, який часто супроводжує такі складні періоди, правильно організоване оцінювання допомагає виявити як ресурси для підтримки молоді, так і її потреби та проблеми. Варто зазначити, що соціально-педагогічна робота покликана формувати в молоді навички резильєнтності, адже саме ця компетентність забезпечує здатність зберігати психологічну рівновагу у складних ситуаціях, ефективно відновлюватися після труднощів та підтримувати мотивацію навіть за несприятливих обставин.

Мета статті: на основі аналізу наукових досліджень та практики соціальної діяльності з молоддю окреслення напрямів, розробка методичного забезпечення соціально-педагогічної роботи з формування навичок соціального підприємництва для розвитку потенціалу резильєнтності молоді територіальної громади в умовах війни та визначення практичної ефективності його використання.

Виклад основного матеріалу. Спираючись на дослідження А. Капської, що предметом уваги соціальної педагогіки є не лише власне людина, а людина у середовищі, у взаємодії з різними соціальними інститутами: сім'єю, дошкільним закладом, школою, підлітковим чи молодіжним об'єднанням, закладами культури і спорту та ін. Дослідниця зазначає, що «структурний і якісний аналіз цінностей соціально-педагогічної роботи як професійної діяльності виявляє їх комплексний характер, гуманістичну природу і сутність», а «компетентність у спілкуванні є одним із головних, базових компонентів і критеріїв результативної роботи»[1, с.2, 5]. Тому, саме соціально-педагогічний вплив, консультативна та виховна робота, що здійснюють фахівці соціальної галузі сприяє розвитку у молодих людей впевненості у власних силах, відповідальності за власний вибір і готовності до активної участі в житті територіальної громади. Залучаючи молодь до соціальних ініціатив, волонтерської діяльності та проєктів соціального підприємництва, соціальні педагоги сприяють формуванню почуття приналежності до громади, згуртованості та усвідомлення власної значущості, що є важливими проявами резильєнтності.

Одним із завдань соціально-педагогічної роботи в умовах війни є психологічна підтримка молоді та розвиток її здатності до адаптації й самовідновлення, адже молодь потребує додаткових ресурсів для подолання

кризових ситуацій. Використання комплексної соціально-педагогічної діяльності, яка поєднує психологічну підтримку, розвиток соціальної активності та навичок соціального підприємництва, дозволяє зміцнити потенціал резильєнтності молоді територіальної громади і допомогти їй адаптуватися до нових умов війни.

Важливою подією для розвитку молодіжного середовища та зміцнення місцевої громади став тренінг «Громадська активність молоді: лідерство, підприємництво, проєктний менеджмент», що відбувся у Харкові 3–5 жовтня 2025 року. Цей захід надав учасникам не тільки практичні знання з проєктного менеджменту та навички підприємництва, а й створив простір для формування активної громадянської позиції. Молодь Харківської громади отримала можливість отримати практичний досвід перетворювати власні ідеї на реальні проєкти, що здатні покращити життя громади. Особливу цінність мало те, що навчання базувалося на реальному досвіді, що дозволило учасникам побачити практичну сторону реалізації соціальних ініціатив. Важливим результатом тренінгу стала активна комунікація між активною молоддю. Учасники обмінювалися не лише ідеями, а й формували нові зв'язки, які можуть перерости у спільні проєкти. Крім того, тренінг сприяв розвитку лідерських якостей та умінь працювати в команді. Це не просто навички для особистого зростання, а ключові компетенції, необхідні для відновлення та розвитку громад у сучасних умовах.

Подібні заходи мають практичне значення для формування стійкості громади в умовах війни. Коли молодь об'єднується навколо спільних інтересів з'являється відчуття єдності, яке є надзвичайно важливим для громади. Саме через такі ініціативи народжується нове покоління відповідальних громадян, готових діяти, змінювати та розвивати своє середовище. Тренінг став не лише освітньою подією, а й важливим кроком, адже він надихнув молодь діяти разом, підтримувати одне одного та працювати заради спільного майбутнього.

Ураховуючи ідеї науковців та практиків соціальної галузі, нами розроблено програму комплексної соціально-педагогічної роботи з формування навичок соціального підприємництва для розвитку резильєнтності молоді на рівні громади в умовах війни та відповідний до неї комплекс заходів, що було реалізовано протягом 2025-2026 років. Так, для молоді з числа внутрішньо переміщених осіб, а також для молоді, яка перебуває на обліку в Центрах зайнятості в пошуках роботи, було організовано і проведено просвітницький захід з елементами практичної взаємодії «Створи зміни», що відбувся 28 листопада 2025 року на базі Харківської філії Харківського обласного центру зайнятості та був спрямований на підвищення мотивації учасників, розвиток їхніх лідерських навичок, професійного самовизначення й активної життєвої позиції. Захід було зорієнтовано на молодь, яка перебуває у процесі професійного самовизначення та пошуку роботи. Метою заходу було сприяння формуванню у молоді навичок стресостійкості, розвитку резильєнтності, усвідомлення власних внутрішніх ресурсів. Програма заходу поєднувала лекційний матеріал із практичними формами роботи (діагностика стресостійкості, групове обговорення важливості розвитку резильєнтності та

лідерських навичок, як корисної практики в пошуках роботи, вправи на командну взаємодію), що забезпечило комплексний соціально-педагогічний вплив та сприяло активному залученню учасників до усвідомленого бажання отримати навички соціального підприємництва для майбутньої професійної діяльності. Практичні завдання та інтерактивна методика подання інформації сприяли активному залученню учасників до командної взаємодії. Також у січні 2026 році на базі громадської організації Дитячо-молодіжний спортивний клуб «TANSEY DOJO», яка здійснює діяльність у сфері підтримки та розвитку молоді територіальної громади було проведено низку соціально-педагогічних впливів на молодь та її оточення, серед яких були просвітницький захід для молоді з елементами практичної взаємодії «Створи зміни сьогодні. Майстерня лідерства», інформаційно-просвітницькі зустрічі з їхніми батьками та педагогами з метою надання інформації про соціальне підприємство та можливості для молоді щодо розвитку соціального бізнесу в сучасних умовах. Проведене діагностування засвідчило позитивний вплив запропонованих активностей на молодіжну аудиторію, а також ми отримали схвальні відгуки від керівництва соціальних інституцій, де відбувалося впровадження елементів запропонованої комплексної програми соціально-педагогічної роботи з формування навичок соціального підприємництва для розвитку резильєнтності молоді в умовах громади.

Висновки та напрями подальших досліджень. Отже, соціально-педагогічна робота з формування навичок соціального підприємництва для розвитку потенціалу резильєнтності молоді територіальної громади в умовах війни повинна мати комплексний характер та орієнтуватися не лише на безпосередніх учасників - молодь, а й на їхнє найближче соціальне оточення. Це беззаперечно забезпечить цілісний соціально-педагогічний вплив, спрямований на розвиток потенціалу резильєнтності молоді територіальної громади через поєднання педагогічного впливу із сучасними підходами до роботи з молоддю.

Перспективним напрямом подальших досліджень вбачаємо розробку та експериментальну перевірку методичного забезпечення, для реалізації комплексної програми соціально-педагогічної роботи, що можна використовувати у роботі фахівців соціальної галузі з метою розвитку потенціалу резильєнтності молоді з особливими освітніми потребами на рівні територіальної громади.

Список використаних джерел:

1. Капська А. Й. Соціально-педагогічна робота як інструмент соціальної політики. Український соціум. 2002. № 1. С.89-94. URL:https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2002/01/89-94_no-1_vol-1_2002_UKR.pdf (дата звернення: 15.01.2025).
2. Кокун О.М. Всеукраїнське опитування «Твоя життєстійкість в умовах війни»: препринт. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2022. 46 с. URL:<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731505/1/%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B>

[F%D1%80%D1%96%D0%BD%D1%82_%D0%9A%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BD.pdf](#) (дата звернення: 15.01.2025).

3. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 21.06.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text> (дата звернення: 15.01.2025).

4. Слосанська Г. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія. /за наук. ред. д-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.

5. Черьомухіна О.К., Федоренко Н.І. Молодь України в умовах повномасштабної війни: психологічний стан та життєві стратегії. *Габитус*. Вип.27. 2024. с.322. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2024/57-2024/57.pdf> (дата звернення: 15.01.2025).

Резнік О.В.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради*

ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В НОВІ ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ

*Науковий керівник – докторка філософії, доцентка, старша викладачка
кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-
педагогічна академія» Харківської обласної ради*

М.В. Білозерова

Війна в Україні призвела до початку масштабної міграції населення, як на території країни, так і за її межі. Цей процес почався ще у 2014 році і набув широкого розповсюдження з 24 лютого 2022 року. Мільйони людей були вимушені покинути свої домівки в пошуках більш безпечного місця проживання. Серед них значна кількість оселилася на території України і набула статусу внутрішньо переміщених осіб (ВПО). За даними Мінсоцполітики, станом на лютий 2026 року в Україні було обліковано понад 4,6 млн внутрішніх переселенців. Найбільше ВПО проживає у Харківській (508,1 тисячі), Донецькій (504,5 тисячі) та Дніпропетровській (471,9 тисячі) областях. Значна частина переселенців, рятуючись від війни, осіла у Києві [1].

Значна кількість наукових досліджень і навчально-методичних напрацювань спрямована на вивчення специфіки соціальної підтримки, процесів адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади. У межах вітчизняної науки соціальної роботи особлива увага приділяється проблематиці подолання соціальної вразливості цієї категорії населення, відновленню їхніх соціальних зв'язків, реалізації трудового потенціалу та стабілізації психоемоційного стану.

Вагомий внесок у дослідження зазначеної проблематики зробили такі науковці, як В. Анголенко, М. Білозерова, О. Белоліпцева, М. Гавриленкова, І. Григоренко, Л. Ковбаса, В. Манзюк, Н. Печериця, Л. Петриченко, К. Петровська, О. Проценко, Н. Савельєва, І. Савич, які зосередили увагу на теоретико-методологічних засадах соціальної підтримки ВПО, механізмах їх соціальної адаптації та інтеграції в умовах кризових соціальних трансформацій. Водночас наукові розвідки щодо соціально-педагогічної роботи з внутрішньо переміщеними особами у закладах вищої освіти представлені у працях А. В'язової, Н. Квітко, С. Левченка, В. Сичової, де акцентовано увагу на особливостях освітньої адаптації, психолого-педагогічного супроводу та формування соціальної стійкості молоді з числа ВПО.

Заклади вищої освіти, які у відповідь на виклики воєнного часу трансформували власну матеріально-технічну базу, зокрема гуртожитки, у простір тимчасового або довготривалого проживання внутрішньо переміщених осіб, набули вагомого значення як елемент системи соціальної підтримки населення на державному рівні. Вони фактично виконують не лише освітню, а й соціально-інтеграційну функцію, перетворившись на безпосередні осередки «адаптації та подолання несприятливих викликів внутрішнього й зовнішнього середовищ, суб'єктами з освітніх, правових, соціально-педагогічних послуг» [2, с. 24].

Сьогодні ЗВО забезпечують комплексне життєзабезпечення та соціальний супровід ВПО, координуючи розподіл гуманітарної допомоги - від базових потреб (продуктові набори, готові обіди, одяг і побутові речі) до фахової підтримки у формі психологічного та правового консультування. Таким чином, академічні установи виступають ключовими логістичними та ресурсними центрами, що гарантують переселенцям необхідний життєвий мінімум і професійну допомогу в адаптації.

Водночас, викликом постає формування пасивної адаптаційної моделі, коли переселенці зосереджуються лише на отриманні гуманітарних благ. Надмірна орієнтація на зовнішню допомогу посилює залежність від ресурсів і створює бар'єри для самостійного функціонування. Це суттєво гальмує процес соціального відновлення та перешкоджає успішному пристосуванню особистості до нових життєвих обставин.

Стримуючим чинником для соціальної активності переміщених осіб часто є дефіцит інформації про наявні державні та громадські соціальні програми інтеграції. У цьому контексті ключова роль відводиться системі соціальних послуг, які за своєю суттю мають бути «спрямовані на подолання кризи ВПО, адаптацію до нових умов життя, примирення з новою реальністю і втратами, подолання проблем соціалізації в новому середовищі, формування суб'єктності ВПО через адресність підтримки, допомоги і самодопомоги» [3, с. 24]. Таким чином, подолання інформаційного бар'єру є необхідною умовою для переходу від пасивного споживання допомоги до активного відновлення життєдіяльності.

Зважаючи на викладене, інформаційно-просвітницьку роботу можна визначити як один з пріоритетних напрямів соціально-педагогічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у межах ЗВО. Її функціональне призначення полягає не лише у забезпеченні переселенців знаннями для ефективної адаптації, а

й у стратегічному подоланні їхньої залежності від гуманітарної допомоги. Через просвітництво реалізується перехід до суб'єктної позиції, що передбачає формування навичок самостійного розв'язання проблемних ситуацій, спричинених кризовими обставинами.

Заклади вищої освіти, набувши статусу поліфункціональних майданчиків для реінтеграції, успішно поєднують академічний вектор із місією суспільних центрів допомоги. Наявність фахового персоналу, відповідної матеріальної бази та наукової експертизи забезпечує цим установам вагомі можливості для впровадження розгалужених програм менторства, роз'яснювальної роботи та фахового консультування.

У межах зазначеного підходу інформаційно-просвітницька активність ЗВО трактується як інклюзивний складник соціальної роботи, що суттєво перевищує межі традиційного сповіщення. Впровадження різнопланових форматів - від методичних розробок до інтерактивних тренінгів і юридичної допомоги - трансформує інформаційне середовище на дієвий важіль підтримки. Це створює умови для активізації внутрішнього потенціалу ВПО, стимулюючи їхню спроможність до самостійності та конструктивної адаптації в нових обставинах.

З огляду на фрагментарність висвітлення інформаційної підтримки переселенців у межах роботи закладів вищої освіти, важливим завданням постає вивчення саме цього напрямку діяльності. Розробка комплексу актуальних питань дозволить заповнити прогалини між теорією соціальної роботи та практикою підтримки ВПО в освітньому середовищі й, як наслідок, - розширити межі традиційної соціальної допомоги та запропонувати дієві механізми інтеграції внутрішньо переміщених осіб через ресурси закладів вищої освіти.

Список використаних джерел:

1. В яких областях проживає найбільше і найменше внутрішніх переселенців. Слово і Діло : вебсайт. URL : https://www.slovoidilo.ua/2026/03/25/infografika/suspilstvo/yakyyx-oblastyax-prozhyvaye-najbilshe-najmenshe-vnutrishnix-pereselencziv#google_vignette (дата звернення 20.04.2026)
2. Квітко Н. М. Соціально-педагогічний супровід внутрішньо переміщених осіб у закладах вищої освіти : дис. ... д-ра філософії : 231 / Комун. закл. «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. облради. Харків, 2021. 271 с. Режим доступу : <https://repository.khpa.edu.ua/items/f0f727eb-1cb6-44ef-a36d-0e6be49ffdc0> (дата звернення 20.04.2026)
3. Соціально-педагогічна робота з ВПО, біженцями, мігрантами : навч.-метод. посібник для підготовки здобувачів фахової передвищої та вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота / уклад. : В. В. Анголенко, М. В. Білозерова, Н. М. Печериця ; Комун. закл. «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. облради. Харків, 2023. 76 с.

Ромашко С.О.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ТА ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СПІВПРАЦЯ ПРИ СТРАТЕГІЧНИХ ВИКЛИКАХ

*Науковий керівник – докторка педагогічних наук, професорка, професорка
кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
В.І. Березан*

Анотація. У статті досліджено особливості трансформації системи соціальних послуг в Україні в умовах воєнного стану та визначено роль волонтерського сектору як стратегічного партнера держави. Проаналізовано багаторівневу модель взаємодії між державними органами та волонтерськими ініціативами, яка охоплює екстрений, адаптаційний та реабілітаційний рівні допомоги. Охарактеризовано зміну пріоритетів від стаціонарних до мобільних і гнучких моделей підтримки вразливих категорій населення, зокрема внутрішньо переміщених осіб, осіб з інвалідністю та ветеранів.

Особливу увагу приділено факторам цифровізації, зокрема впровадженню Єдиної інформаційної системи соціальної сфери (ЄІССС), що дозволяє координувати ресурси та уникати дублювання функцій. Обґрунтовано важливість інструменту соціального замовлення як механізму професіоналізації та інституціоналізації волонтерської діяльності. Доведено, що синергія державних інституцій, цифрових інструментів та громадської активності формує нову стійку модель соціальної безпеки. Окреслено перспективи подальших досліджень, що стосуються профілактики емоційного вигорання волонтерів і впровадження міжнародного досвіду поствоєнного відновлення.

Ключові слова: *система соціальних послуг, волонтерська діяльність, воєнний стан, соціальне замовлення, цифровізація.*

Romashko S. O. Transformation of the social services system and the volunteer movement under martial law: cooperation in strategic challenges

Abstract The article examines the peculiarities of the transformation of the social services system in Ukraine under martial law and determines the role of the volunteer sector as a strategic partner of the state. It analyzes a multi-level model of interaction between government authorities and volunteer initiatives, covering the emergency, adaptation, and rehabilitation levels of assistance. The study characterizes the shift in priorities from stationary to mobile and flexible models of support for vulnerable categories of the population, including internally displaced persons, people with disabilities, and veterans.

Special attention is paid to the factors of digitalization, in particular the

implementation of the Unified Information System of the Social Sphere (UISSS), which allows coordinating resources and avoiding duplication of functions. The author substantiates the importance of the social procurement instrument as a mechanism for the professionalization and institutionalization of volunteer activities. It is proved that the synergy of state institutions, digital tools, and public activity forms a new sustainable model of social security. The prospects for further research concerning the prevention of emotional burnout of volunteers and the implementation of international experience in post-war recovery are outlined.

Keywords: *social services system, volunteer activities, martial law, social procurement, digitalization.*

Постановка проблеми. Із початком повномасштабної війни соціальна система України опинилася перед низкою складних і непередбачуваних викликів. Значна частина з них вимагала негайного реагування, а подекуди – випереджувальних рішень. У нових умовах різко збільшилася кількість отримувачів соціальних послуг, зокрема внутрішньо переміщених осіб, людей похилого віку та осіб з інвалідністю. Водночас мережа надавачів соціальних послуг і сама соціальна інфраструктура зазнали суттєвих втрат і руйнувань [4]. За таких обставин воєнний стан актуалізував потребу у швидкій, гнучкій та орієнтованій на людину трансформації соціальної політики – переході від моделі пасивного забезпечення до моделі активного формування життєстійкості населення.

Важливу роль у цьому процесі відіграв волонтерський рух, який фактично доповнив діяльність державних інституцій, перебравши на себе частину функцій з надання невідкладних соціальних послуг. У результаті волонтерство стало не лише допоміжним елементом, а й повноцінним стратегічним партнером соціальної сфери держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сьогодні волонтерство займає вагоме місце не лише в суспільному житті, а й привертає значну увагу науковців. Аналіз волонтерського руху як складника національної стійкості висвітлено у працях експертів Національного інституту стратегічних досліджень [1].

У сучасних наукових працях акцентується увага на інноваційних підходах у соціальній роботі в умовах війни, зокрема впровадженні кризових інтервенцій, мобільних соціальних служб та цифрових інструментів [2].

Аналітичні матеріали Центру Разумкова та Організації Об'єднаних Націй підкреслюють значущість децентралізації соціальної допомоги та розвитку партнерства між державою і громадянським суспільством. Водночас питання ефективної інтеграції волонтерського сектору в систему соціальних послуг залишається недостатньо дослідженим.

Метою статті є дослідження трансформації системи соціальних послуг в Україні в умовах воєнного стану та визначення ролі волонтерського руху як стратегічного партнера у подоланні соціальних викликів.

Виклад основного матеріалу. Повномасштабна війна суттєво змінила підходи до організації соціальних послуг в Україні. Якщо раніше переважали

стаціонарні форми обслуговування, то нині пріоритет надано мобільним, гнучким і кризово орієнтованим моделям допомоги. Це пов'язано зі зростанням гуманітарних потреб та обмеженими ресурсами державної системи. У відповідь на виклики було запроваджено спрощені процедури доступу до соціальних послуг, а також механізми екстреного реагування [6].

У результаті сформувалася нова багаторівнева модель взаємодії, що базується на співпраці державних інституцій та волонтерського сектору.

Перший рівень – екстрений – представлений насамперед волонтерськими ініціативами. Вони забезпечують швидке реагування у критичних ситуаціях: організовують евакуаційні заходи, долучаються до пошуку зниклих осіб, доставляють ліки, продукти та інші необхідні ресурси в райони бойових дій. Основними перевагами волонтерів є їхня оперативність, мобільність і здатність діяти без тривалих погоджувальних процедур. Саме завдяки цьому вони часто першими надають допомогу там, де державні структури не можуть діяти миттєво.

Другий рівень – адаптаційний – передбачає поєднання зусиль держави та громадянського суспільства. Його сутність полягає у створенні умов для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб, організації шелтерів, центрів підтримки та гуманітарних просторів. У цій моделі держава забезпечує базову інфраструктуру та фінансову підтримку, тоді як громадські та волонтерські організації наповнюють ці ресурси конкретним змістом: забезпечують побут, постачають необхідні речі та сприяють соціальній адаптації людей. Такий формат співпраці сприяє більш швидкій інтеграції ВПО у приймаючі громади та зменшує соціальне напруження.

Третій рівень – реабілітаційний – охоплює довготривалу та спеціалізовану допомогу, що реалізується переважно під координацією держави із залученням кваліфікованих фахівців. До нього належать медична та психологічна реабілітація, протезування, соціальний супровід ветеранів, а також підтримка осіб, які пережили травматичні події. На цьому етапі ключовими є якість послуг, їх безперервність і відповідність стандартам. Волонтерські організації виконують допоміжну роль, доповнюючи державні програми інноваційними підходами та індивідуалізованими практиками роботи з клієнтами.

Таким чином, волонтерський рух в Україні набув безпрецедентного розвитку та став важливим елементом системи соціального захисту. Його ключовими перевагами є оперативність, гнучкість і здатність швидко адаптуватися до змін. Волонтери забезпечують широкий спектр послуг: від гуманітарної допомоги до психосоціальної підтримки. Водночас їх діяльність поступово переходить від стихійних форм до більш організованих і професіоналізованих моделей.

Суттєвим чинником трансформації стала цифровізація. Впровадження Єдиної інформаційної системи соціальної сфери сприяє координації дій між різними суб'єктами надання допомоги та підвищує ефективність управління ресурсами [5]. Завдяки цьому державні органи та волонтерські структури можуть отримувати актуальні дані про потреби населення, швидко реагувати на

зміни та уникати дублювання послуг.

Окрім цього, цифрові інструменти підвищують рівень відкритості та підзвітності у сфері соціального забезпечення. Вони дозволяють контролювати процес надання послуг, аналізувати їх результативність і більш ефективно розподіляти ресурси. У перспективі це створює передумови для формування цілісної системи соціальних послуг, орієнтованої на індивідуальні потреби кожної людини.

Упродовж 2024–2026 років важливого значення набув інструмент соціального замовлення, що передбачає закупівлю соціальних послуг органами місцевого самоврядування у недержавних організацій [3]. Йдеться про такі напрями, як догляд вдома, психологічна підтримка, соціальний супровід осіб із вразливих груп.

Застосування цього механізму сприяє переходу від стихійного волонтерства до більш системної та професійної діяльності. Громадські організації отримують стабільні фінансові ресурси, що дозволяє їм планувати роботу, підвищувати кваліфікацію персоналу та забезпечувати належний рівень послуг. Для держави ж це відкриває можливість розширення спектра соціальної підтримки без необхідності створення нових установ.

Отже, поєднання гнучкості волонтерського сектору, організаційних можливостей держави та потенціалу цифрових технологій формує нову модель соціальної допомоги. Вона не лише відповідає викликам воєнного часу, але й створює основу для подальшого розвитку соціальної сфери в післявоєнний період.

Висновки та напрями подальших досліджень. У період воєнного стану волонтерський рух став важливою складовою системи соціальної безпеки, забезпечуючи гнучкість і адаптивність соціальної сфери до кризових викликів. Ефективність надання допомоги значною мірою залежить від рівня координації між органами місцевого самоврядування та волонтерськими ініціативами: ефективна комунікація сприяє зниженню соціальної напруги в громадах. Переорієнтація волонтерської діяльності від спонтанних форм до інституціоналізованих структур і стабільних організацій є необхідною умовою для відновлення країни та підвищення якості соціальних послуг.

Перспективним напрямом досліджень залишається аналіз інструментів психологічної підтримки волонтерів і профілактика емоційного вигорання. Важливим також є удосконалення нормативно-правових механізмів партнерства, які б спростили інтеграцію волонтерських організацій у систему надання складних соціальних послуг на постійній основі. Окремої уваги потребує вивчення міжнародного досвіду післявоєнного відновлення соціальної сфери.

Список використаних джерел:

1. Аналіз українського волонтерства на основі методології нових соціальних рухів. *НІСД. Національний інститут стратегічних досліджень*. 2022. URL: <https://surl.li/aziqry>

2. Василюк Т., Размолодчикова І. Трансформація соціальних сервісів у період воєнного стану: інноваційні підходи в роботі соціальних працівників. *Молодь і ринок*. 2026. № 3 (247). С. 60–65. URL: <https://surl.li/iaaqii>
3. Держава закуповує соціальні послуги – Мінсоцполітики презентувало два свої проєкти на Форумі розвитку Громадянського суспільства. *Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України*. 2023. URL: <https://surl.li/cunebg>
4. Панов І. В. Забезпечення надання соціальних послуг в умовах воєнного часу. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2023. № 2 (46). С. 203–214. URL: <https://journals.snu.edu.ua/index.php/app/article/view/735>
5. Розвиток соціальних послуг, цифровізація, допомога надавачам: Мінсоцполітики працює над рішеннями для подолання викликів війни у соціалісфері. *Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України*. 2024. URL: <https://surl.li/jrqcoj>
6. Соціальні послуги, які надаються під час воєнного стану та останні зміни у цій сфері. *Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України*. 2022. URL: <https://surl.li/rgikuz>

Рябоконт Т.М.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА ПРОЯВІВ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ КАЗКОТЕРАПІЇ

*Науковий керівник – докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка
кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*
І.А. Романова

Сучасний етап розвитку дошкільної освіти України характеризується зростанням уваги до проблеми емоційного благополуччя дітей, ранньої профілактики девіантної поведінки та формування соціально прийнятних моделей взаємодії у дитячому колективі. Особливої актуальності набуває питання проявів агресивної поведінки у дітей дошкільного віку, що може бути зумовлено як віковими особливостями емоційно-вольової сфери, так і впливом соціального середовища.

Агресивна поведінка у дошкільників розглядається як комплекс емоційних і поведінкових реакцій, що проявляються у формі вербальної або фізичної агресії, конфліктності, імпульсивності та труднощів у регуляції емоцій. У зв'язку з цим особливо важливою є рання соціально-педагогічна профілактика, спрямована на попередження закріплення деструктивних моделей поведінки та формування позитивних способів взаємодії з оточенням.

Одним із ефективних засобів профілактики агресивної поведінки у дітей дошкільного віку виступає казкотерапія як метод психологічного та педагогічного впливу, що базується на використанні казки як інструменту розвитку емоційної сфери, моральних уявлень та соціальних навичок дитини. Казка створює безпечний символічний простір, у якому дитина може проживати складні емоційні стани, ідентифікувати себе з позитивними героями та засвоювати моделі конструктивної поведінки.

Актуальність проблеми соціально-педагогічної профілактики агресивної поведінки дітей у закладах дошкільної освіти зумовлена необхідністю забезпечення гармонійного розвитку особистості дитини, формування емоційного інтелекту та розвитку навичок саморегуляції. У цьому контексті казкотерапія виступає дієвим інструментом соціально-педагогічної роботи, який дозволяє інтегрувати виховний, психологічний та розвивальний вплив.

У наукових дослідженнях проблеми дитячої агресії та її профілактики відображено у працях українських та зарубіжних учених (О. Запорожець, С. Максименко, Т. Піроженко, О. Кононко та ін.), які підкреслюють значення емоційного розвитку дитини та ролі дорослого у формуванні соціально прийнятної поведінки. Дослідження казкотерапії як методу педагогічного впливу представлені у працях О. Дубровської, О. Казачінер, Л. Коваль, які розглядають казку як універсальний засіб корекції емоційної сфери дитини та розвитку її соціальної компетентності.

Соціально-педагогічна профілактика агресивної поведінки дітей у закладі дошкільної освіти розглядається як цілеспрямована діяльність педагогів, психологів та соціальних педагогів, спрямована на попередження виникнення та закріплення агресивних форм поведінки, розвиток емоційної регуляції, формування навичок конструктивного спілкування та створення сприятливого психологічного клімату в дитячому колективі.

Одним із ключових напрямів профілактичної роботи є формування емоційної грамотності дітей, що передбачає розвиток умінь розпізнавати власні емоції, розуміти емоції інших та адекватно їх виражати. Казкотерапія у цьому процесі виконує функцію емоційного посередника, який дозволяє дитині безпечно переживати складні ситуації та знаходити альтернативні способи поведінки.

Важливим аспектом соціально-педагогічної профілактики є створення у закладі дошкільної освіти позитивного емоційно-психологічного середовища, що сприяє зниженню рівня конфліктності та агресивності. У цьому контексті педагогічний колектив виступає як ключовий суб'єкт формування моделей поведінки дітей, а казкотерапія може використовуватися як інтегрований метод у щоденній освітній діяльності.

Ефективність використання казкотерапії у профілактиці агресивної поведінки забезпечується за умови системного підходу, що включає: підбір змістовно релевантних казок, їх обговорення, драматизацію, ігрову інтерпретацію сюжетів та створення власних казкових історій дітьми. Така діяльність сприяє розвитку емпатії, зниженню емоційної напруги та формуванню соціально прийнятних моделей поведінки.

У практиці соціально-педагогічної діяльності закладів дошкільної освіти для профілактики агресивної поведінки дітей активно використовуються як народні, так і авторські казки, що містять морально-етичний зміст та моделі конструктивної поведінки.

Зокрема, ефективними є українські народні казки «Колобок», «Рукавичка», «Коза-дереза», «Лисичка-сестричка і вовк-панібрат», у яких через образи персонажів діти засвоюють наслідки агресивних, егоїстичних або необдуманих вчинків. Наприклад, під час роботи з казкою «Коза-дереза» діти аналізують поведінку героїв, визначають прояви обману, агресії та знаходять альтернативні способи вирішення конфлікту.

У процесі казкотерапії використовуються такі методи роботи:

- обговорення вчинків героїв (що добре, що погано);
- драматизація казок (програвання ситуацій);
- зміна кінцівки казки (пошук ненасильницьких рішень);
- створення власних казок дітьми.

Особливо ефективним є створення терапевтичних казок, у яких головний герой стикається з агресією, але вчиться контролювати свої емоції, знаходити компроміс та взаємодіяти з іншими. Такий підхід сприяє розвитку емпатії, емоційної регуляції та зниженню рівня агресивності у дітей.

Практичний досвід свідчить, що систематичне використання казкотерапії у освітньому процесі сприяє формуванню у дітей навичок конструктивного спілкування, зменшенню конфліктності та підвищенню рівня емоційного благополуччя.

Отже, соціально-педагогічна профілактика проявів агресивної поведінки дітей у закладах дошкільної освіти засобами казкотерапії є важливим напрямом сучасної дошкільної освіти. Її реалізація забезпечує гармонійний емоційний розвиток дитини, формування навичок саморегуляції та позитивної соціальної взаємодії, що є основою успішної соціалізації дитини у майбутньому.

Рязанова Н.В.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

РОЛЬ ЦИФРОВИХ ОСВІТНІХ ЦЕНТРІВ В ОРГАНІЗАЦІЇ ЗМІСТОВОГО ДОЗВІЛЛЯ ШКОЛЯРІВ

*Науковий керівник – кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського
національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

І.О. Шеплякова

Військова агресія зумовила формування деструктивного середовища, що докорінно трансформувало парадигму організації дозвілля – від орієнтації на гармонійний розвиток до стратегії психосоціального «виживання». Обмеження

доступу до традиційних інститутів соціалізації суттєво ускладнило (а подекуди й унеможливило) процес засвоєння дітьми позитивного соціального досвіду. У цих умовах актуалізується потреба в пошуку нових підходів до організації змістовного дозвілля як важливого інструменту стабілізації психосоціального стану дітей, зокрема шкільного віку. Адже дефіцит якісних соціальних ресурсів у поєднанні зі станом дистресу підвищує ризик формування абераційної соціалізації – деформованого типу становлення особистості.

Дослідження вітчизняних учених, зокрема О. Караман, В. Курила, С. Савченка та Я. Юрків, засвідчують, що тривале перебування в екстремальних умовах веде до абераційної соціалізації – «викривленого та негативного типу становлення й розвитку особистості» [1]. Попри те, що абераційна поведінка не піддається поясненню з позицій здорового глузду, для школярів вона часто виступає своєрідним стимулом діяльності та способом психологічного самозахисту.

У цьому контексті організація дозвілля на базі цифрових освітніх центрів набуває статусу ключового інструменту вирішення окреслених проблем, виступаючи необхідним запобіжником проти деформації особистості. Зауважимо, що сучасні діти дедалі частіше надають перевагу інноваційним методам організації вільного часу, що базуються на цифровій взаємодії та інтерактивності. Саме тому впровадження високотехнологічних форматів роботи стає фундаментальною умовою для підтримки їхньої залученості та ефективної соціалізації. Завдяки інтеграції цифрових технологій та психосоціальної підтримки, такі центри забезпечують відновлення безпечного середовища, де школярі можуть змістовно проводити вільний час, розвивати комунікативні навички та налагоджувати соціальні зв'язки. Такий формат є доступним і гнучким, дозволяє організовувати діяльність у позаурочний час та забезпечує різноманітність форм і методів роботи.

Цифровий освітній центр також постає як інтеграційний майданчик, на базі якого уможливлюється ефективна міжінституційну взаємодія між закладами дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти, а також громадськими організаціями. Така синергія ресурсів і досвіду різних інституцій дозволяє створювати єдиний освітній простір для організації змістовного дозвілля, реалізації спільних творчих проєктів.

Практичний досвід функціонування центрів підтверджує їхню роль як інноваційних платформ соціалізації, де організація дозвілля трансформується через інноваційні методи роботи. Аналіз діяльності цифрових освітніх центрів свідчить про домінування креативних підходів, що перетворюють вільний час школярів на простір інтелектуального розвитку та психологічного розвантаження.

Реалізація таких форматів, як «віртуальні виставки, робототехніка, воркшопи, екосистема надолуження освітніх втрат, інтерактивні кейсові уроки, проєктне навчання, гейміфікація (Education Kahoot, Quizizz)» [2], забезпечує активну залученість молоді. Опанування 3D-моделювання, 3D-друку, програмування та кодінгу, а також впровадження технологій AR/VR у поєднанні зі змішаним навчанням (платформи «Всеукраїнська школа онлайн»,

«Дія.Освіта», IT-студії), модель «перевернутого класу» для розвитку самостійності, використанні ГШІ для адаптивного навчання, генерації завдань, перевірки робіт і рекомендацій, цифрове малювання – усе це свідчить про докорінну зміну спрямованості, змісту та інструментарію дозвіллевої діяльності сучасних школярів.

Системна інтеграція цифрових інструментів змінює характер дозвілля сучасних школярів, перетворюючи його з пасивного проведення часу на високотехнологічну платформу та динамічний простір соціального становлення. У цьому процесі традиційні форми організації дозвілля поступово трансформуються під впливом інтерактивних і гейміфікованих практик, що ґрунтуються на цифровій взаємодії, набуваючи таким чином нових змістових і функціональних характеристик. Така модернізація дозвіллевої діяльності стає важливою передумовою відновлення соціальних компетентностей і забезпечення всебічного розвитку особистості в умовах воєнних викликів.

Отже, організація змістовного дозвілля школярів на базі цифрових освітніх центрів сприяє мінімізації ризиків абераційної соціалізації та забезпечує ефективну інтеграцію особистості в соціум. В умовах воєнного стану це відкриває можливості для активного розвитку й засвоєння позитивного соціального досвіду, де організація дозвілля постає важливим запобіжником деформації ціннісних орієнтирів сучасних дітей та молоді.

Список використаних джерел:

1. Караман О. Л., Юрків Я. І. Індивідуально-психологічні чинники абераційної соціалізації особистості в умовах гібридної війни на сході України. *Education and Pedagogical Sciences*. 2019. № 1 (168). С. 66-75.
2. Шеплякова І. О., Рязанова Н. В. Цифрові освітні центри як інститути соціалізації дітей у громадах, що постраждали від війни. *Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади: матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (04 черв. 2024р., м. Суми)*. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2024. С.258-261.

Сабурова Л.М.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

Костіна В.В.

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

ОСНОВНІ НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

Анотація. У статті на основі аналізу літературних джерел уточнено суть поняття «соціальний супровід дітей з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої освіти», визначено основні напрями соціально-педагогічної діяльності для якісного забезпечення соціального супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої освіти в умовах інклюзії. Запропоновано форми та методи роботи фахівців психологічної служби закладу освіти за кожним із визначених напрямів діяльності.

Ключові слова: *соціальний супровід, дитина з особливими освітніми потребами, соціально-педагогічна діяльність, заклад загальної середньої освіти, інклюзія.*

Saburova L., Kostina V. Main directions of socio-pedagogical activity on social support of children with special educational needs in a secondary education institution in conditions of inclusion

Abstract. The article, based on the analysis of literary sources, clarifies the essence of the concept of "social support of children with special educational needs in a general secondary education institution", identifies the main directions of socio-pedagogical activity for high-quality social support of a child with special educational needs in a general secondary education institution in conditions of inclusion. Forms and methods of work of specialists of the psychological service of an educational institution for each of the identified directions of activity are proposed.

Keywords: *social support, child with special educational needs, socio-pedagogical activity, general secondary education institution, inclusion.*

Постановка проблеми. Згідно з офіційними статистичними даними кількість учнів з особливими освітніми потребами (ООП) у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО) зросла більш ніж удвічі порівняно з 2019 роком, досягнувши понад 40 тисяч на початок 2024/2025 навчального року, що актуалізує потребу у якісній підтримці всіх учасників освітнього процесу з метою створення умов для успішного навчання і виховання.

Сучасний розвиток системи освіти України характеризується активним упровадженням принципів інклюзивної освіти, що передбачає забезпечення рівного доступу до навчання для всіх дітей, незалежно від особливостей їхнього розвитку, стану здоров'я чи соціального статусу. Однією з ключових умов реалізації інклюзії є створення ефективної системи соціально-педагогічного супроводу дітей з ООП у ЗЗСО.

Навчання в інклюзивному середовищі передбачає не лише адаптацію освітнього процесу до потреб дитини, але й формування сприятливого підтримуючого клімату у колективах, де відбуваються процеси навчання та виховання учнів, що сприяє їхній соціалізації, розвитку комунікативних навичок та інтеграції в соціальне середовище. Саме тому соціально-педагогічна діяльність у закладі освіти набуває особливого значення, оскільки вона спрямована на підтримку як самої дитини з ООП, так і взаємодію з її батьками, координацію роботи педагогів та формування толерантного освітнього підтримуючого та розвивального середовища у ЗЗСО й, за потреби, долучення до нього додаткових фахівців інших соціальних інституцій, що необхідні для забезпечення інклюзивності.

Актуальність проблеми соціально-педагогічного супроводу дітей з ООП зумовлена також необхідністю забезпечення комплексного підходу до їхнього розвитку шляхом повноцінної реалізації освітнього, соціального та психологічного та медичного компонентів впливу, де соціальний педагог є координатором взаємодії фахівців мультидисциплінарної команди, що дозволяє забезпечити повноцінну участь таких дітей як у навчальному так і у виховному процесі закладу загальної середньої освіти.

Аналіз досліджень. Аналіз наукової літератури засвідчив, що проблеми інклюзивної освіти та соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами висвітлювалися у працях багатьох українських науковців [2; 4; 6; 10; 11; 12], якими визначено теоретичні та практичні засади організації інклюзивного навчання, підготовки педагогічних кадрів до організації навчання дітей з ООП в умовах інклюзії та створення підтримуючого освітнього середовища. Соціально-педагогічні аспекти підтримки дітей з особливими освітніми потребами досліджували О. Безпалько, І. Зверева, Л. Міщик, С. Харченко [1; 5; 8; 13], що підкреслювали важливість соціально-педагогічного супроводу як системи взаємодії між школою, сім'єю та соціальними інституціями для повноцінного розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Водночас питання якісної організації соціально-педагогічної діяльності у закладах загальної середньої освіти в умовах інклюзії потребують подальшого наукового осмислення та узагальнення практичного досвіду.

Мета статті: визначення змісту та методичного забезпечення соціально-педагогічної діяльності з соціального супроводу дітей з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої освіти в умовах інклюзії.

Виклад основного матеріалу. На основі аналізу та узагальнення ідей О. Мельничук [9], соціально-педагогічний супровід дітей з ООП у ЗЗСО розглядаємо як комплексну організаційно-управлінську та соціально-виховну діяльність, що складається з організаційних, педагогічних, психологічних і

соціальних впливів, спрямованих на створення умов для успішного навчання, виховання, розвитку та соціальної інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у середовищі закладів загальної середньої освіти.

Одним із ключових завдань комплексної діяльності з соціально-педагогічного супроводу дітей з ООП в ЗЗСО є створення сприятливого підтримуючого середовища у колективі закладу освіти. Діти з ООП часто стикаються з труднощами соціальної адаптації, що може проявлятися в проблемах спілкування з однолітками, зниженій самооцінці, відчутті ізольованості, тому важливим напрямом роботи соціального педагога є формування толерантного ставлення до різноманітності та розвиток культури прийняття у середовищі закладу освіти.

Соціально-педагогічний супровід дитини з ООП передбачає якісну взаємодію фахівців мультидисциплінарної команди супроводу дитини з ООП, до складу якої входять: учитель, асистент учителя, психолог, соціальний педагог, логопед та інші спеціалісти, - спільна діяльність яких спрямована на розроблення та реалізацію індивідуальної програми розвитку дитини з ООП, адаптацію освітнього процесу до її потреб та створення умов для її максимального залучення до процесів навчання та виховання.

Важливим аспектом соціально-педагогічної діяльності з супроводу дитини з ООП є взаємодія з її батьками. Сім'я є найважливішим осередком розвитку дитини, тому ефективність освітнього процесу значною мірою залежить від рівня співпраці між закладом загальної середньої освіти та батьками. Соціальний педагог закладу освіти, де навчається дитина з ООП має організовувати консультативну підтримку як батьків дітей з ООП або осіб, що їх замінюють, так і батьків дітей без ООП з метою надання допомоги їм краще зрозуміти потреби дитини з ООП та сприяння формуванню позитивного ставлення усіх батьків до інклюзивного навчання.

Ще одним важливим напрямом соціально-педагогічної діяльності є сприяння розвитку соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами. Це може здійснюватися через організацію фахівцями психологічної служби ЗЗСО тренінгів соціальної компетентності, групових занять, інтерактивних ігор, спільних проєктів, що допомагають дітям формувати навички співпраці, комунікації та взаємодії.

Аналіз наукової літератури та практики організації соціально-педагогічного супроводу дітей з ООП у ЗЗСО показали, що не менш важливим напрямом роботи соціального педагога є робота з педагогічним колективом. Соціальний педагог має організовувати та проводити методичні консультації, тренінги для вчителів з метою ознайомлення їх з особливостями роботи з дітьми з ООП, формування інклюзивної культури та використання адаптованих методів навчання та виховання.

У процесі соціально-педагогічного супроводу дитини з ООП соціальним педагогом закладу загальної середньої освіти також здійснюється взаємодія з різними соціальними інституціями, зокрема інклюзивно-ресурсними центрами, медичними установами, громадськими організаціями, що дозволяє забезпечити комплексну підтримку дитини з ООП та її сім'ї.

Висновки та напрями подальших досліджень. Отже, комплексна діяльність з соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти є важливим елементом реалізації принципу інклюзивності в освіті. Її основною метою є створення умов для успішної соціалізації, розвитку та інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у середовище закладів загальної середньої освіти. Ефективність соціально-педагогічного супроводу дітей з ООП у ЗЗСО забезпечується реалізацією таких важливих принципів та напрямів роботи соціального педагога: комплексністю підходу, міждисциплінарною взаємодією фахівців, активною співпрацею з батьками, учнями та педагогічним колективом закладів загальної середньої освіти з метою формування толерантного освітнього середовища та підтримки та розвитку дітей з ООП. Реалізація цих умов сприяє не лише розвитку дитини з особливими освітніми потребами, але й формуванню інклюзивної культури в суспільстві.

Перспективними напрямками подальших досліджень вбачаємо розробку та експериментальну перевірку методичного забезпечення, для реалізації комплексної програми соціально-педагогічної діяльності, що можна використовувати у роботі фахівців психологічної служби закладу загальної середньої освіти для здійснення якісного соціального супроводу дітей з ООП.

Список використаних джерел:

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 312 с.
2. Бондар В. Інклюзивне навчання як соціально-педагогічний феномен. *Рідна школа*. 2011. № 3. С. 10-14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2011_3_4 (дата звернення: 20.03.2026).
3. Глушко О. З. Інтеграція інклюзивної освіти України у європейський простір: інноваційні практики та стратегічні орієнтири. *Проблеми сучасного підручника*. 2025. № 35. С. 166–183. <https://ipvid.org.ua/index.php/psp/article/view/834> (дата звернення: 20.03.2026).
4. Засенко В., Прохоренко Л. До проблеми реформування галузі освіти дітей з особливими потребами. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. <https://spp.org.ua/index.php/journal/article/view/147/136> (дата звернення: 21.03.2026).
5. Зверева І. Д., Безпалько О. В., Харченко С.Я. та ін. Соціальна робота в Україні: Навч. посіб. / За заг. ред.: І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.
6. Колупаєва А. А., Таранченко О. М Концепти та стратегії розбудови інклюзивної освіти у часи війни та повоєнний період: монографія. Київ, 2025. 450 с.
7. Корекційна психопедагогіка (Олігофренопедагогіка): навч.-метод. посібн. / укл. О.В. Гаяш; Ужгород: ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2021. 255 с.
8. Міщик Л. І. Основні аспекти підготовки соціальних педагогів до організації виховної роботи в закладах інклюзивного навчання. *Наукові записки*

[Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Психолого-педагогічні науки. 2014. № 2. С. 190-194. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp_2014_2_35 (дата звернення: 20.03.2026).

9. Мельничук О. Становлення та розвиток інклюзивної освіти в Україні. *Наукові записки ВДПУ*. 2019. № 27. С. 54–60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_ist_2019_27_8 (дата звернення: 20.03.2026).

10. Рассказова, О. І. Розвиток соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти: теорія та технологія: монографія. Харків: ФОП Шейніна О. В., 2012. 465 с

11. . Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. Частина I. 238 с.

12. Таранченко О.М. Навчально-методичний посібник для батьків дітей з особливими освітніми потребами: посібник / за заг. ред. Колупаєвої А.А. Київ: Педагогічна думка, 2012. 112 с.

13. Харченко С. Я. Соціалізація дітей та молоді в процесі соціально-педагогічної діяльності: теорія і практика: монографія. Луганськ: Альма-матер, 2006. 320 с.

Сайчук Ю.А.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЗАПОБІГАННЯ КІБЕРБУЛІНГУ СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

*Науковий керівник – докторка педагогічних наук, професорка, професорка
кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного
педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

В.В. Костіна

Актуальність проблеми запобігання кібербулінгу в молодіжному середовищі закладів фахової передвищої освіти зумовлена інтенсивною цифровізацією навчання, поширенням соціальних мереж, месенджерів та освітніх онлайн-платформ. Для здобувачів освіти цифровий простір є не лише середовищем комунікації й навчальної взаємодії, а й може стати простором потенційних ризиків: приниження, переслідування, поширення персональної інформації, створення образливого контенту, виключення з онлайн-груп.

Актуальність соціально-педагогічної роботи з запобігання кібербулінгу як важливого напрямку в діяльності закладів передвищої освіти окреслено в основних нормативних документах: у Законі України «Про фахову передвищу освіту» [3] визначено правові й організаційні засади функціонування закладів передвищої освіти; у Законі України «Про внесення змін до деяких

законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» закладено основи щодо протидії булінгу та на заклади освіти покладено обов'язок формувати безпечне освітнє середовище [4].

У науковому дискурсі кібербулінг розглядається як навмисна, повторювана агресивна дія, що реалізується засобами цифрових технологій і спрямована на психологічне ушкодження іншої особи. С. Хіндуджа та Дж. Патчін підкреслюють, що специфіка кібербулінгу полягає в поєднанні повторюваності, цифрового каналу впливу та складності повного вилучення шкідливого контенту з мережі [7]. О. Міхеєва та М. Корнієнко трактують кібербулінг як соціально-педагогічну проблему, пов'язану з недостатньою сформованістю культури онлайн-спілкування, дефіцитом емпатії та слабкістю механізмів педагогічного реагування [2].

Аналіз джерел засвідчує, що профілактика кібербулінгу не може обмежуватися разовими виховними заходами. Систематичний огляд дослідження І. Танрикулу показує, що результативні програми поєднують інформаційно-просвітницькі, психологічні, поведінкові та організаційні компоненти [8]. Метааналітичне дослідження Г. Гаффні та співавторів підтверджує ефективність антикібербулінгових програм у зниженні як проявів агресивної поведінки, так і досвіду віктимізації [6]. Отже, соціально-педагогічна профілактика має бути інтегрованою частиною освітньої політики закладу, а не реакцією лише на вже зафіксований інцидент.

Спираючись на аналіз та узагальнення вищезазначених нормативних документів та наукової літератури, першою соціально-педагогічною умовою запобігання кібербулінгу в закладі освіти є створення безпечного цифрового освітнього середовища, що передбачає наявність зрозумілих правил онлайн-комунікації, етичного використання навчальних чатів, освітніх платформ і соціальних мереж, недопущення мови ворожнечі, дискримінаційних висловлювань, публічного приниження та поширення приватної інформації без згоди особи. Ці правила мають бути відомими студентам, викладачам, кураторам академічних груп, батькам неповнолітніх здобувачів освіти та адміністрації. Важливо, щоб вони не залишалися формальним документом, а реально обговорювалися під час годин спілкування, кураторських зустрічей і занять з інформаційної культури.

Другою умовою є формування цифрової, комунікативної та соціально-емоційної компетентності здобувачів освіти, яка передбачає здатність відповідально користуватися цифровими ресурсами, розпізнавати ризики онлайн-агресії, критично оцінювати інформацію, дотримуватися норм цифрового етикету, звертатися по допомогу та підтримувати потерпілих від кібербулінгу. О. Фуштей, аналізуючи соціальну профілактику кібербулінгу серед студентської молоді, виокремлює значущість просвітницьких бесід, тренінгів, консультацій, майстер-класів і зустрічей із фахівцями як форм профілактичної роботи [5]. У закладах фахової передвищої освіти ці форми доцільно поєднувати з практичними кейсами, аналізом типових ситуацій у студентських чатах, рольовими вправами й алгоритмами дій у разі онлайн-цькування.

Третьою умовою є підготовленість педагогічних працівників до раннього виявлення та педагогічно коректного реагування на прояви кібербулінгу. Викладач і куратор групи мають уміти відрізняти ситуативний конфлікт від систематичного цькування, фіксувати повідомлення студентів, зберігати докази цифрового насильства, не звинувачувати потерпілого та не переносити відповідальність лише на студентську групу. Наказ МОН України № 1646 визначає порядок реагування на випадки булінгу, що передбачає подання заяви, розгляд ситуації, залучення відповідних суб'єктів і застосування заходів виховного впливу [1].

Четвертою умовою є партнерська взаємодія адміністрації, викладачів, практичного психолога, соціального педагога, студентського самоврядування, батьків неповнолітніх студентів та зовнішніх інституцій. Ефективність профілактики підвищується тоді, коли студент знає, до кого може звернутися, не побоюючись осуду або ігнорування. Доцільним є створення внутрішнього алгоритму допомоги: первинне повідомлення куратору або довірений особі, консультація психологічної служби, фіксація факту, робота з потерпілим, кривдником і свідками, за потреби - звернення до адміністрації, батьків, ювенальної превенції чи освітнього омбудсмена.

Отже, соціально-педагогічні умови запобігання кібербулінгу серед студентської молоді в закладах фахової передвищої освіти охоплюють: створення безпечного цифрового середовища; розвиток цифрової та соціально-емоційної компетентності здобувачів фахової передвищої освіти; готовність педагогів до раннього виявлення проблеми; міжсуб'єктну взаємодію; системну просвітницьку й консультативну роботу. Перспективним напрямом подальших досліджень є розроблення моделі та відповідної програми профілактики кібербулінгу, адаптованої саме до умов фахової передвищої освіти, з урахуванням вікових, соціальних і професійно-орієнтованих особливостей студентської молоді.

Список використаних джерел:

1. Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти : наказ МОН України від 28.12.2019 № 1646. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0111-20> (дата звернення: 5.05.2026).
2. Міхеєва О. Ю., Корнієнко М. М. Кібербулінг як соціально-педагогічна проблема. *Молодий вчений*. 2018. № 11(63). С. 247-251. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/3464> (дата звернення: 5.05.2026).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню) : Закон України від 18.12.2018 № 2657-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2657-19> (дата звернення: 5.05.2026).
4. Про фахову передвищу освіту : Закон України від 06.06.2019 № 2745-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2745-19>. (дата звернення: 5.05.2026).

5. Фуштей О. В. Соціальна профілактика кібербулінгу серед студентської молоді. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2022. № 1(50). С. 294-297. DOI: 10.24144/2524-0609.2022.50.294-297.

6. Gaffney H., Farrington D. P., Espelage D. L., Ttofi M. M. Are cyberbullying intervention and prevention programs effective? A systematic and meta-analytical review. *Aggression and Violent Behavior*. 2019. Vol. 45. P. 134-153. DOI: 10.1016/j.avb.2018.07.002.

7. Hinduja S., Patchin J. W. Cyberbullying: Identification, Prevention, and Response. *Cyberbullying Research Center*. 2024. URL: <https://cyberbullying.org/Cyberbullying-Identification-Prevention-Response-2024.pdf> (дата звернення: 5.05.2026).

8. Tanrikulu I. Cyberbullying prevention and intervention programs in schools: A systematic review. *School Psychology International*. 2018. Vol. 39(1). P. 74-91. DOI: 10.1177/0143034317745721.

Сапелкіна О.В.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРУ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ЧУГУЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ З СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*Науковий керівник – докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету ім.Г.С.Сковороди*

Н.Д. Кабусь

У сучасних умовах розвитку суспільства особливої актуальності набуває проблема соціалізації дітей молодшого шкільного віку, оскільки саме на цьому етапі закладаються основи особистісного, морального та соціального розвитку дитини. Молодший шкільний вік є періодом інтенсивного становлення світогляду, формування системи цінностей, норм поведінки та первинного соціального досвіду, що визначають подальшу життєву траєкторію особистості. Перехід дитини до систематичного навчання у закладах загальної середньої освіти супроводжується зміною соціального статусу, розширенням кола соціальних контактів і включенням у нову систему суспільних відносин.

Водночас необхідно зазначити, що діти молодшого шкільного віку є однією з найбільш вразливих категорій в умовах сьогодення. Особливо це стосується родин, які опинилися у складних життєвих обставинах. Воєнний стан додав нових викликів: необхідність навчатися в укриттях, блекауті, внутрішнє переміщення, переривання звичного способу життя та постійний психологічний стрес, що безпосередньо впливає на процес соціалізації учнів.

Соціалізація молодших школярів має свої специфічні риси, зумовлені віковими психологічними характеристиками й характеризується переходом до домінування навчальної діяльності, емоційною вразливістю та підвищеною потребою у соціальному схваленні. Саме в цьому віці розширюється коло контактів дитини, активно формуються соціальна вихованість і соціальна компетентність дітей, що виявляються у здатності до співпраці, відповідальної поведінки, саморегуляції та адаптації до вимог шкільного й ширшого соціального середовища, тому емоційна підтримка є критично важливою для формування здорової соціальної ідентичності.

Воєнні дії загострили низку проблем в соціалізації молодших школярів: від психологічної травматизації та емоційної вразливості – до порушення соціальних зв'язків через вимушене переселення та онлайн-навчання в прифронтових регіонах. Нестабільність сімейного середовища та інформаційний тиск також створюють додаткове навантаження на дитину, що може гальмувати її природну інтеграцію в суспільство.

Перераховані проблеми створюють значні перешкоди для соціалізації дітей молодшого шкільного віку з родин у складних життєвих обставинах. Вони впливають на емоційний, соціальний та навчальний розвиток дитини, сповільнюють формування соціальної компетентності та вихованості. Для подолання цих негативних наслідків необхідне створення підтримуючого, безпечного та інклюзивного освітнього середовища, що поєднує педагогічні, психологічні та соціальні механізми підтримки.

З метою подолання означених викликів соціалізації дітей в умовах воєнного стану фахівці Центру соціальних служб Чугуївської міської ради реалізують комплекс соціально-педагогічних заходів, зокрема, надають індивідуальні консультації та психологічну підтримку дітям та батькам, реалізують ігрові та розвивальні програми, організовують арттерапевтичні заняття, позакласну роботу для розвитку соціальної компетентності дітей, намагаючись створювати безпечний простір для спілкування та спільної творчої діяльності дітей, а також з метою надолуження освітніх втрат.

Серед реалізованих працівниками центру нами творчих активностей в роботі з дітьми – тематичні заходи до Дня матері, свята Миколая та Дня сім'ї, інші заходи, де діти долучаються до спільної творчої діяльності, мистецтво стає засобом зцілення, а активне долучення дітей до взаємодії сприяє підвищенню життєстійкості, відновленню психоемоційного стану й налагодженню соціальних зв'язків, а також інтеграції дітей внутрішньо переміщених сімей в дитячі колективи громади. Окрім роботи з дітьми, фахівці Центру активно взаємодіють з батьками, в форматі інформаційних заходів, клубів позитивного батьківства, творчих групових та індивідуальних заходів з психологічної підтримки та розвантаження, які допомагають знайти внутрішні та зовнішні ресурси, що є особливо актуальним в умовах сьогодення, адже підтримка дорослих є важливою умовою спокою дитини.

Досвід діяльності Центру соціальних служб Чугуївської міської ради підтверджує: ключовим фактором успіху в підтримці і розвитку дітей є комплексний підхід. Позитивна динаміка в емоційному стані дітей та їхній

готовності до взаємодії є важливими показниками успішності їхньої соціалізації. Таким чином, створення сприятливих умов для соціалізації дітей у часи війни є спільним викликом для педагогів, соціальних працівників та батьків. Незважаючи на виклики воєнного стану в прифронтових громадах, фахівці Центру соціальних служб Чугуївської міської ради продовжують працювати, щоб кожна дитина в Чугуївській громаді почувала себе захищеною.

Свинаренко А.Є.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

*Науковий керівник – докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка
кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*
І.А. Романова

Формування здорового способу життя підлітків є однією з ключових задач сучасної освіти, оскільки саме в шкільному віці закладаються основи фізичного, психічного та соціального здоров'я особистості.

Специфіка фізичного виховання полягає в тому, що усвідомлена інформація стає мотивом, стимулюючи до виконання фізичних вправ, використання природних засобів і формування такого способу життя, який би сприяв досягненню як особистих, так і суспільних цілей. Критерієм ефективності цього процесу повинен бути рівень здоров'я дітей, підлітків, рівень їхньої фізичної працездатності й соціальної активності [1, с.163].

Школа виступає важливим соціальним інститутом, який забезпечує систематичний вплив на підлітків через освітній процес, виховну роботу та соціально-педагогічну діяльність.

Завдання оздоровлення має три взаємопов'язані аспекти: – виховний, що полягає у вихованні у дітей дбайливого ставлення до свого здоров'я, розуміння цінності та важливості підтримування організму в здоровому стані, формування інтересу до здорового способу життя; – навчальний, який полягає у навчанні дітей нормам здорового способу життя, прийомам та методам його реалізації (включаючи основи саморегуляції та розвиток таких якостей, як витривалість, енергійність, врівноваженість тощо), а також у визначенні шкідливих звичок спільно з рекомендаціями щодо їх усунення; – безпосередньо оздоровчий, що полягає у профілактиці найбільш широко поширених захворювань, а також через такі формування необхідних для успішного здійснення навчального процесу якостей, як-от: психологічна врівноваженість, спокій, зосередженість, уважність, добра пам'ять, розумові здібності [2, с.1614].

Соціально-педагогічна діяльність передбачає організацію профілактичних заходів, просвітницьку роботу, індивідуальне консультування та створення умов для розвитку здорових звичок.

Сутність профілактичної освіти у перетворенні отриманих знань на реально діючі мотиви поведінки. Складність цієї основної задачі першого напрямку зумовила створення спеціальних методик та програм, застосування яких забезпечує формування у людини готовності зробити правильний вибір.

Соціальний педагог у закладі загальної середньої освіти відіграє ключову роль у профілактиці здорового способу життя, формуючи в учнів цінність здоров'я, навички безпечної поведінки та попереджаючи шкідливі звички (паління, алкоголізм, наркоманію) через тренінги, бесіди та консультації. А також формуючи культуру здоров'я через усвідомлення учнями цінності власного життя та здоров'я, та виховуючи в них потреби в самозбереженні. Він працює над створенням умов, де учні можуть розвивати свій особистісний потенціал, навчаючись протистояти соціальному тиску, що спонукає до нездорового способу життя. Ефективність діяльності фахівця безпосередньо залежить від того, наскільки влучно підібрані форми та методи роботи соціального педагога. Вони мають бути не лише змістовними, а й адаптивними до потреб кожної дитини - чи то учня пільгових категорій, чи обдарованої особистості, чи дитини з особливими освітніми потребами. Робота з учнями вимагає не лише знання класичної теорії, а й володіння гнучкими інструментами для подолання нових соціальних викликів.

На базі комунального закладу Харківський ліцей № 4 Харківської міської ради серед учнів 8 класу було проведено профілактичний захід «Level up», спрямований на формування навичок здорового способу життя та усвідомленого ставлення до власного здоров'я. Основною метою заходу стало підвищення обізнаності школярів щодо важливості збереження фізичного та психічного здоров'я, розвитку корисних звичок та відповідального ставлення до свого способу життя.

Під час заходу учням було представлено три основні напрями здорового способу життя. Перший напрям стосувався правильного харчування та важливості збалансованого раціону для організму підлітка. Учні дізналися про вплив корисної їжі на самопочуття, концентрацію уваги та рівень енергії, а також обговорили необхідність дотримання режиму харчування.

Другий напрям був присвячений фізичній активності та її значенню для зміцнення здоров'я. Під час обговорення учні ознайомилися з перевагами регулярних фізичних навантажень, активного відпочинку та спорту, а також дізналися, як рухова активність позитивно впливає на емоційний стан і працездатність.

Третій напрям охоплював тему психічного здоров'я та шкідливих звичок. Особливу увагу було приділено важливості емоційної рівноваги, вмінню справлятися зі стресом, підтриманню позитивного спілкування та негативному впливу шкідливих звичок на організм людини.

Для того щоб інформація була більш доступною та цікавою для учнів, були застосовані інтерактивні форми взаємодії. Перша активність проходила у

форматі тематичної вікторини, де учні мали змогу перевірити свої знання та закріпити отриману інформацію у невимушеній атмосфері. Друга активність передбачала командну роботу та виконання практичних завдань, що сприяло розвитку комунікації, критичного мислення та вміння працювати в колективі.

Захід «Level up» пройшов у дружній та активній атмосфері. Учні проявляли зацікавленість, брали активну участь в обговореннях та інтерактивних вправах. Проведення подібних заходів є важливою складовою формування свідомого ставлення молоді до власного здоров'я та популяризації здорового способу життя серед школярів.

Список використаних джерел:

1. Круцевич Т. Ю., Воробйов М. І., Безверхня М. М. Контроль у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді : навч. посібник. К.: Олімп. л-ра, 2011. 163 с. URL:<https://reposit.unisport.edu.ua/server/api/core/bitstreams/489b7ac3-cd83-45fd-881e-0a8671901efc/content> (дата звернення 06.05.2026).

2. Шевчук І.В., Загоруйко Н.П. Роль формування основ здорового способу життя учнів початкової школи у процесі фізичного виховання. *Перспективи та інновації науки*. 2025. № 5 (51). С. 1614. URL:<https://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/24104/24074> (дата звернення 06.05.2026).

Семенов В.Л.

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ У ВОЛОНТЕРСЬКОМУ ПРОСТОРІ БЛАГОДІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*Науковий керівник – докторка педагогічних наук, професорка, професорка
кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного
педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

В.В. Костіна

Анотація. У статті на основі аналізу літературних джерел визначено роль волонтерської діяльності в процесі соціалізації особистості, уточнено суть поняття «соціально-педагогічна діяльність із соціалізації підлітків у волонтерському просторі благодійної організації», визначено основні напрями соціально-педагогічної діяльності з соціалізації підлітків у волонтерському просторі благодійної організації в умовах воєнного стану.

Ключові слова: соціально-педагогічна діяльність, соціалізація, підлітки, волонтерський простір, благодійна організація, воєнний стан.

Semenov V. Theoretical aspects of social and pedagogical activity for the socialization of adolescents in the volunteer space of a charitable organization under martial law

Abstract. The article, based on the analysis of literary sources, defines the role of volunteer activity in the process of socialization of the individual, clarifies the essence of the concept of "social and pedagogical activity for the socialization of adolescents in the volunteer space of a charitable organization", defines the main directions of social and pedagogical activity for the socialization of adolescents in the volunteer space of a charitable organization under martial law.

Keywords: *social and pedagogical activity, socialization, adolescents, volunteer space, charitable organization, martial law.*

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану в Україні особливої актуальності набуває проблема соціалізації підлітків, оскільки саме ця вікова категорія є найбільш чутливою до соціальних змін, кризових явищ, порушення звичних форм комунікації та нестабільності життєвого середовища. Повномасштабна війна, що розпочалася 24 лютого 2022 року внаслідок збройної агресії РФ проти України, суттєво трансформувала традиційні механізми соціалізації дітей та молоді: змінилися умови сімейного виховання, освітнього процесу та міжособистісної взаємодії; посилився вплив психологічних травм; з'явилися проблеми, пов'язані з вимушеним переселенням, соціальною ізоляцією та емоційним виснаженням.

Згідно із Законом України «Про соціальні послуги», соціальна підтримка особистості передбачає створення умов для подолання складних життєвих обставин та забезпечення повноцінного включення людини в суспільне життя [9]. Закон України «Про освіту» визначає виховання відповідальної, соціально активної особистості як один із головних пріоритетів сучасної освітньої політики [8]. Водночас, Закон України «Про волонтерську діяльність» закріплює правові засади залучення громадян до добровільної суспільно корисної діяльності, що створює нормативно-правову основу для участі підлітків у волонтерському просторі благодійних організацій [7]. Як зазначають дослідники, саме в умовах воєнного стану волонтерство перестало бути лише формою громадської активності й стало важливим соціально-педагогічним середовищем формування особистості [3, с. 68].

Аналіз досліджень. Проблема соціалізації підлітків у волонтерському просторі благодійної організації розглядається науковцями як важливий напрям соціально-педагогічної діяльності, оскільки волонтерська діяльність сприяє формуванню громадянської відповідальності, соціальної активності, морально-етичних цінностей, навичок комунікації та здатності до співпраці [1, с.87; 6, с. 131]. Як стверджує Н. Кириченко, особливо це важливо в період воєнного стану, коли підлітки потребують не лише психологічної підтримки, а й реального включення в суспільно значущу діяльність [4, с. 14].

Наукові підходи до дослідження цієї проблеми представлені у працях С. Булавенко [1], Н. Говорухи [2], П. Горінова [3], Л. Мельнікової [5],

Н. Мирошніченко [6], О. Ступак [10] та інших українських дослідників. У працях зазначених авторів обґрунтовано положення про те, що волонтерська діяльність виступає важливим чинником розвитку соціальної активності, формування громадянської позиції та морального становлення підлітків. Але, потребує додаткового дослідження проблема соціально-педагогічна діяльність із соціалізації підлітків у волонтерському просторі благодійної організації в умовах війни, що зумовило необхідність її вирішення.

Метою дослідження є визначення суті та змісту соціально-педагогічної діяльності з соціалізації підлітків у волонтерському просторі благодійної організації.

Виклад основного матеріалу. Дослідники наголошують на важливій ролі волонтерської діяльності у житті дітей та молоді. Зокрема, С. Булаченко зазначає, що волонтерська діяльність сприяє розвитку відповідальності, ініціативності та здатності до суспільно корисної взаємодії, а також формує позитивне ставлення до соціальної участі. Саме через добровільну допомогу іншим, як наголошує вчена, учні набувають практичного досвіду соціальної відповідальності, що є важливою складовою соціалізації [1, с. 89].

Н. Мирошніченко розглядає волонтерську діяльність підлітків як умову їхнього соціального становлення, акцентуючи увагу на тому, що участь у волонтерських ініціативах сприяє розвитку самостійності, самооцінки, емпатії та здатності до самореалізації. На переконання дослідниці, саме в підлітковому віці волонтерство може стати важливим механізмом формування соціальної зрілості [6, с. 132–133].

Волонтерський рух у працях Л. Мельнікової визначається як чинник розвитку соціальної активності підлітків, особливо в контексті морально-етичного виховання. Авторка наголошує, що залучення до волонтерської діяльності сприяє формуванню гуманістичних цінностей, толерантності, відповідального ставлення до інших та усвідомлення власної соціальної ролі [5, с. 122–123].

Особливої уваги заслуговує сучасне дослідження Н. Кириченко, присвячене ролі волонтерського руху у вторинній соціалізації підлітків під час повномасштабної війни 2022–2025 років. Авторка зазначає, що після 24 лютого 2022 року волонтерський рух став потужним альтернативним агентом соціалізації, особливо для підлітків віком 12–17 років. У ситуації, коли традиційні інститути соціалізації зазнали суттєвих втрат, саме волонтерство почало виконувати функцію ресоціалізації, допомагаючи молоді адаптуватися до нових реалій [4, с. 13]. За даними цього дослідження, частка підлітків, залучених до волонтерської діяльності, зросла з приблизно 20 % до 42–45 %. Підлітки активно долучаються до збору гуманітарної допомоги, плетіння маскувальних сіток, підтримки внутрішньо переміщених осіб, онлайн-фандрайзингу, психологічної допомоги одноліткам, участі в молодіжних ініціативах та цифрових платформах підтримки. Волонтерство стає не епізодичною активністю, а частиною повсякденного життя, що структурує час, формує нові соціальні зв'язки та дає відчуття значущості [4, с. 13–14].

У соціально-педагогічному аспекті волонтерство виконує декілька важливих функцій. По-перше, воно забезпечує психоемоційну стабілізацію підлітка. Участь у суспільно корисній діяльності допомагає зменшити тривожність, подолати відчуття безсилля та сформувати позитивний образ власного «Я». Підліток починає усвідомлювати себе не як пасивного спостерігача подій, а як активного учасника суспільних змін. По-друге, волонтерська діяльність сприяє розвитку комунікативних навичок та соціальної компетентності. Благодійна організація виступає простором живої взаємодії, де підлітки навчаються працювати в команді, приймати спільні рішення, нести відповідальність за виконання завдань, долати конфлікти та будувати партнерські стосунки. По-третє, волонтерство формує ціннісно-мотиваційну сферу особистості. Через практичну допомогу іншим підлітки засвоюють цінності солідарності, взаємопідтримки, милосердя, патріотизму та громадянської відповідальності. Умови війни значно посилюють значення цих цінностей, оскільки вони стають не лише моральною нормою, а й необхідною умовою суспільного виживання.

Соціально-педагогічна діяльність у волонтерському просторі благодійної організації має бути системною, цілеспрямованою та педагогічно супроводжуваною. Недостатньо лише залучити підлітка до певної діяльності - важливо створити умови для його особистісного розвитку в цьому процесі. Саме тому особлива роль належить соціальному педагогові, який виступає координатором, наставником і посередником між підлітком, родиною, освітнім середовищем та благодійною організацією.

Серед провідних завдань соціально-педагогічної діяльності з соціалізації підлітків у волонтерському просторі благодійної організації можна виокремити такі, як: виявлення потреб і труднощів підлітків; формування мотивації до соціальної участі; створення безпечного середовища для самореалізації; розвиток навичок саморегуляції, відповідальності та соціальної взаємодії; профілактика соціальної ізоляції, девіантної поведінки та емоційного вигорання.

Важливим напрямом соціально-педагогічної діяльності з соціалізації підлітків у волонтерському просторі благодійної організації є також партнерство з батьками, оскільки підтримка сім'ї значно підвищує ефективність соціалізації підлітків. Робота з батьками має включати консультування, просвітницькі заходи, залучення до спільних волонтерських ініціатив, формування позитивного ставлення до громадської активності дитини. Спільна участь родини у благодійних проєктах сприяє зміцненню внутрішньосімейних зв'язків та формуванню спільних цінностей.

Одним із важливих напрямів соціально-педагогічної діяльності з соціалізації підлітків у волонтерському просторі благодійної організації в умовах воєнного стану є також профілактика емоційного виснаження підлітків-волонтерів. В умовах війни надмірне емоційне навантаження може призводити до психологічного виснаження, тому соціально-педагогічна діяльність має включати психологічну підтримку, створення ситуації успіху, рефлексію досягнень та формування навичок емоційного самозбереження.

Висновки та напрями подальших досліджень. Отже, волонтерський простір благодійної організації в умовах воєнного стану виступає не лише середовищем громадської активності, а й потужним інструментом соціалізації підлітків. Він дозволяє компенсувати дефіцит традиційних механізмів соціального становлення, забезпечує розвиток особистісної зрілості, громадянської свідомості та соціальної відповідальності.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці ефективних моделей соціально-педагогічного супроводу підлітків у волонтерських організаціях, вивченні впливу різних форм благодійної діяльності на процес соціалізації, а також у дослідженні довготривалих результатів участі підлітків у волонтерстві в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Булавенко С. Роль волонтерської діяльності в формуванні соціальної активності учнів у закладах загальної середньої освіти. *Молодь і ринок*. 2019. № 9 (176). С. 86–91.
2. Говоруха Н. О. Соціально-педагогічні умови розвитку волонтерського руху в Україні (кінець XX – початок XXI ст.): автореф. дис. ... докт. філософії: спец. 011 «Освітні, пед. науки». Київ, 2021. 17 с.
3. Горінов П., Драпушко Р. Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження : монографія. Київ: Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2022. 240 с.
4. Кириченко Н. Роль волонтерського руху у вторинній соціалізації підлітків під час повномасштабної війни 2022–2025 років. *Традиції та новації в розвитку волонтерства в Україні й за кордоном: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції* Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2025. С. 13–15.
5. Мельнікова Л. О. Морально-етичне виховання підлітків з порушенням інтелекту в процесі волонтерського руху. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*. 2015. № 51. С. 121–125.
6. Мирошніченко Н. О. Волонтерська діяльність підлітків як умова їх соціального становлення. *Наукові записки*. 2020. Вип. 148. С. 129–136.
7. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17/comp20250601> (дата звернення: 30.04.2026).
8. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 30.04.2026).
9. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 30.04.2026).
10. Ступак О. Ю. Теорія і практика формування соціальної активності молоді в інститутах громадянського суспільства : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05. Слов'янськ, 2021. 40 с.

Семенчук А.К.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З БАГАТОДІТНИМИ СІМ'ЯМИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

*Науковий керівник - докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка
кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
Н.О. Сайко*

В умовах воєнного стану багатодітні сім'ї часто стикаються з комплексом взаємопов'язаних проблем, серед яких провідними є матеріальні труднощі, обмежений доступ до соціальних послуг, ускладнення процесів виховання та соціалізації дітей, підвищене психоемоційне навантаження на батьків. У сучасних умовах зазначені проблеми посилюються впливом воєнних дій, вимушеним переміщенням, порушенням звичних соціальних зв'язків та зниженням рівня життя населення. У цьому контексті особливого значення набуває соціальна робота з багатодітними сім'ями як цілеспрямована професійна діяльність, спрямована на подолання складних життєвих обставин, підвищення рівня соціальної захищеності та забезпечення умов для повноцінного розвитку дітей і функціонування сім'ї.

Проблематика соціальної роботи з багатодітними сім'ями є предметом дослідження низки українських учених у галузі соціальної роботи, соціальної педагогіки та психології. Зокрема, значний внесок у розвиток теоретичних основ соціальної роботи здійснили такі вчені, як А. Капська, О. Безпалько, С. Толстоухова, І. Трубавіна, які досліджували загальні засади соціальної роботи, соціального захисту сім'ї та технології надання соціальних послуг. У їхніх працях обґрунтовано принципи соціальної підтримки сімей, визначено функції соціальних служб та підходи до роботи з різними категоріями населення, зокрема багатодітними сім'ями [3; 2; 5; 4].

Багатодітна сім'я є важливим соціальним інститутом, що виконує ключові функції відтворення населення, первинної соціалізації дітей, формування ціннісних орієнтацій та забезпечення міжпоколінної спадкоємності. У сучасному суспільстві вона розглядається як специфічна соціальна група, яка функціонує в умовах підвищеного навантаження на батьківську систему та потребує комплексної соціально-педагогічної підтримки.

У науковій літературі багатодітна сім'я визначається як сім'я, в якій виховується троє і більше дітей. В Україні правовий статус багатодітної сім'ї закріплено на законодавчому рівні, що дає підстави для отримання соціальних гарантій і пільг. Водночас соціально-педагогічний підхід розглядає багатодітну сім'ю не лише як об'єкт соціального захисту, а й як середовище активного виховання, розвитку та соціалізації дитини [1].

У сучасних умовах соціальна робота з багатодітними сім'ями набуває нових змістових характеристик. Однією з ключових особливостей є комплексність підходу, що передбачає поєднання соціальної, педагогічної, психологічної та правової допомоги. Це зумовлено багатовимірністю проблем, з якими стикаються такі сім'ї, та необхідністю їх системного вирішення.

Важливою рисою є адресність та індивідуалізація соціальних послуг. Кожна багатодітна сім'я має власні ресурси, рівень адаптації та потреби, тому соціальна робота повинна базуватися на попередній оцінці потреб і розробці індивідуального плану соціального супроводу.

Наступною особливістю є орієнтація на збереження та зміцнення сімейного потенціалу. Соціальний працівник не лише надає допомогу, але й сприяє розвитку батьківських компетентностей, формуванню навичок ефективного виховання, розв'язанню внутрішньосімейних конфліктів, що особливо актуально в умовах підвищеного психоемоційного навантаження.

Суттєвого значення набуває соціальний супровід сім'ї, який передбачає тривалу підтримку, координацію різних видів допомоги та моніторинг змін у життєвій ситуації. Такий підхід дозволяє не лише реагувати на проблеми, а й запобігати їх загостренню.

У сучасних умовах актуалізується також використання інноваційних форм і методів роботи, зокрема онлайн-консультування, дистанційні освітні програми для батьків, групи взаємопідтримки, тренінги з розвитку життєвих навичок. Це розширює доступ до соціальних послуг та підвищує їх ефективність.

Особливу увагу слід приділяти підтримці дітей з багатодітних сімей, яка включає забезпечення доступу до якісної освіти, позашкільної діяльності, розвитку здібностей та соціальних навичок. У цьому контексті соціально-педагогічна робота спрямована на створення сприятливого середовища для гармонійного розвитку кожної дитини.

Таким чином, соціальна робота з багатодітними сім'ями на сучасному етапі розвитку суспільства характеризується комплексністю, індивідуалізацією, орієнтацією на розвиток ресурсів сім'ї та активною міжсекторальною взаємодією. Її ефективність залежить від здатності враховувати нові соціальні виклики та забезпечувати системну підтримку сімей у складних життєвих обставинах.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>
2. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: теорія і практика. Київ. Центр учбової літератури, 2018. 312 с.
3. Капська А. Й. Соціальна робота: теорія і практика. Київ. Центр навчальної літератури, 2015. 352 с.
4. Трубавіна І. Д. Соціально-педагогічна робота з сім'єю. Харків. ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2016. 220 с.
5. Толстоухова С. В. Соціальна підтримка сім'ї в сучасних умовах. *Соціальна робота в Україні*. 2017. № 2. С. 15–21.

Сердюченко Р.К.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДІВЧАТ-ПІДЛІТКІВ ДО УСВІДОМЛЕНОГО МАТЕРИНСТВА В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

*Науковий керівник – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка
кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*
І.О. Шеплякова

У сучасному суспільстві питання підготовки молоді до відповідального батьківства, зокрема материнства, набуває особливої актуальності. Соціальні трансформації, зміни в системі цінностей, посилення впливу сексуалізованого медіапростору та недостатня ефективність сімейного виховання нерідко зумовлюють неготовність молодого покоління, зокрема дівчат-підлітків, до усвідомленого прийняття рішень щодо власного репродуктивного майбутнього. Отже, формування готовності дівчат-підлітків до усвідомленого материнства є важливою соціально-педагогічною проблемою, вирішення якої значною мірою покладається на заклади загальної середньої освіти.

У науковій літературі готовність до материнства розглядається як багатокомпонентний феномен. О.Проскурняк [2] визначає її як цілісну систему, що охоплює мотиваційно-ціннісний, когнітивний, афективно-регулятивний і поведінковий компоненти. С.Красін [1] зазначає, що усвідомленість батьківства (материнства) передбачає відповідальний вибір батьківської позиції, сприйняття дитини як особистості та суб'єкта сімейних відносин, а також усвідомлене оволодіння знаннями, уміннями й навичками позитивної взаємодії з дитиною. [1, с.219]. У структурі готовності до усвідомленого батьківства (материнства) автор акцентує увагу на мотиваційному, когнітивному, емоційному та поведінковому складниках.

На основі аналізу наукових підходів готовність дівчат-підлітків до усвідомленого материнства трактуємо як інтегративне особистісне утворення, що охоплює систему знань, ціннісних орієнтацій, емоційно-вольових установок і практичних навичок, необхідних для відповідального ставлення до майбутнього материнства. Цей феномен передбачає здатність дівчини приймати зважені рішення щодо майбутнього материнства та репродуктивної поведінки, усвідомлювати відповідальність за життя і розвиток дитини, а також мати сформовані уявлення про батьківські обов'язки, сімейні цінності й здоровий спосіб життя.

З'ясовано, що підлітковий вік – це складний етап розвитку особистості, що характеризується інтенсивними фізіологічними змінами, формуванням самосвідомості та пошуком ідентичності. Для дівчат підліткового віку особливого значення набуває формування уявлень про жіночність, сімейні ролі та материнство.

Узагальнюючи теоретичні положення К. Федюшкіної [3] щодо формування усвідомленого ставлення до батьківства у здобувачок професійно-технічної освіти, формування готовності дівчат-підлітків до усвідомленого материнства трактуємо як цілеспрямований системний соціально-педагогічний процес формування необхідних знань, ціннісних установок і практичних навичок для відповідального ставлення до майбутнього материнства. Зазначений процес охоплює інформаційно-просвітницький (надання базових знань про фізіологію, репродуктивне здоров'я, сімейні відносини), ціннісно-орієнтаційний (формування позитивного ставлення до сім'ї та материнства, розвиток морально-ціннісних установок), особистісно-рефлексивний (усвідомлення власних життєвих цілей, соціальних ролей і відповідальності) та практично-діяльнісний (розвиток життєвих навичок, здатності приймати рішення, планувати майбутнє та будувати здорові взаємини) етапи.

Заклади загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО), як ключовий інститут соціалізації, мають значний потенціал для формування готовності дівчат-підлітків до усвідомленого материнства. Цей потенціал реалізується через включення тем репродуктивного здоров'я та сімейних цінностей у навчальні предмети, проведення виховних заходів, тренінгів, діяльність соціальних педагогів і психологів, співпрацю з батьками та створення безпечного освітнього середовища.

Отже, формування готовності дівчат-підлітків до усвідомленого материнства є складним багатовимірним процесом, який потребує системного підходу та врахування вікових особливостей. Заклади загальної середньої освіти можуть стати ефективною платформою для розвитку відповідального ставлення молоді до майбутнього сімейного життя. Перспективними напрямками подальших досліджень є розроблення й упровадження соціально-педагогічних програм і технологій формування готовності дівчат-підлітків до усвідомленого материнства у ЗЗСО.

Список використаних джерел:

1. Красін С. А. Усвідомлене батьківство: сутність, ознаки, структура та зміст. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2017. Вип. 55 (108). С. 215-221.
2. Проскурняк О. П. Методичні основи дослідження компонентів психологічної готовності жінки до материнства. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Психологія і педагогіка. 2008. Вип. 11. С. 210-220.
3. Федюшкіна К. А. Формування усвідомленого ставлення до батьківства у здобувачів професійно-технічної освіти: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Київ: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2020. 315 с.

Слюсаренко Д.С.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ПІДТРИМКИ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

*Науковий керівник – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка
кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
І.О. Шеплякова*

Анотація. У статті проаналізовано наукові підходи до трактування понять «ментальне здоров'я» та «підтримка ментального здоров'я». Визначено, що до вразливих категорій, які особливо потребують професійної допомоги, належать підлітки, що зумовлено психофізіологічними особливостями їхнього вікового розвитку та додатково ускладнюється впливом воєнного стану. Обґрунтовано актуальність підтримки ментального здоров'я підлітків як важливого напрямку соціально-педагогічної діяльності у закладах загальної середньої освіти. Узагальнено сучасний стан соціально-педагогічної діяльності з підтримки ментального здоров'я підлітків у закладах загальної середньої освіти.

Ключові слова: *ментальне здоров'я, підлітки, підтримка, соціально-педагогічна діяльність, воєнний стан.*

Slusarenko D. Theoretical Aspects of Socio-Pedagogical Activities to Support the Mental Health of Adolescents under of Martial Law in General Secondary Education Institutions

Abstract. The article analyzes scholarly approaches to interpreting the concepts of «mental health» and «mental health support». It identifies adolescents as a vulnerable group that particularly requires professional assistance, due to the psychophysiological characteristics of their developmental stage, further exacerbated by the impact of martial law. The relevance of supporting adolescents' mental health is substantiated as an important area of social and pedagogical activity in general secondary education institutions. The current state of social and pedagogical efforts aimed at supporting adolescents' mental health in general secondary education institutions is summarized.

Key words: *mental health, adolescents, support, social-pedagogical activity, martial law.*

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану збереження ментального здоров'я населення набуває особливої актуальності та постає одним із пріоритетних завдань. Найбільшого негативного впливу зазнають діти,

зокрема підлітки, що зумовлено як їхніми віковими психофізіологічними особливостями, так і підвищеною чутливістю до стресових факторів. Властиві підлітковому віку прояви – тривожність, емоційна нестабільність, схильність до агресії – значно посилюються під впливом воєнних подій. У зв'язку з цим підтримка ментального здоров'я підлітків набуває особливої значущості та розглядається як один із провідних напрямів соціально-педагогічної діяльності в закладах загальної середньої освіти (надалі – ЗЗСО).

Аналіз досліджень. У 2022 році аналітичною компанією Gradus Research проведено дослідження «Зміни дітей під час війни» [9], у межах якого виявлено, що «75% дітей в Україні зазнали травматизації психіки на тлі війни. Кожна п'ята дитина має порушення сну, кожна десята – зменшення бажання спілкуватися, нічні кошмари та погіршення пам'яті» [9]. У 2023 році проведено міжнародне дослідження ментального здоров'я за участю одинадцяти країн, результати якого свідчать, що молоде покоління стикається з більш вираженими викликами у цій сфері порівняно з іншими віковими групами. Зокрема підтверджено, що підлітки (13-15 років) є найбільш вразливою віковою групою до впливу війни в Україні та світових конфліктів; «50% респондентів цієї вікової категорії зазначили, що сильно або помірно постраждали від російської військової агресії в Україні» [1]. Що, на нашу думку, додатково актуалізує необхідність цілеспрямованої підтримки підлітків в освітньому середовищі загалом та їхнього ментального здоров'я зокрема.

Мета статті: обґрунтувати теоретичні аспекти соціально-педагогічної діяльності з підтримки ментального здоров'я підлітків в умовах воєнного стану у закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до визначення Всесвітньої організації охорони здоров'я, «ментальне здоров'я – це стан щастя та добробуту, у якому людина реалізує свої творчі здібності, може протистояти життєвим стресам, ефективно працювати та робити внесок у суспільне життя» [10]. Отже, рівень ментального здоров'я визначає здатність індивіда (зокрема, дитини підліткового віку) адаптуватися до складних умов та ситуацій, взаємодіяти з іншими людьми, навчатися та розвиватися.

На підставі аналізу наукової літератури [2-5; 7; 8] встановлено, що в науковому дискурсі поняття «ментальне здоров'я» формувалось тривалий час та відповідно має різні трактування. Так, О. Ткачишина та О. Столярчук сутність ментального здоров'я трактують як «будь-який рівень розумового, емоційного благополуччя або відсутність психічного розладу» [7]. В. Панок тлумачить ментальне здоров'я як «комплексну характеристику особистості, що передбачає емоційно-вольову стійкість, самосвідомість, когнітивний розвиток» [4]. С. Максименко розглядає ментальне здоров'я як «стан, що забезпечує оптимальне функціонування індивіда в суспільстві, а також здатність до самореалізації та гармонійного розвитку» [3].

З урахуванням результатів проведеного аналізу наукових джерел виокремлено та систематизовано чотири підходи до трактування поняття «ментальне здоров'я» – психічний, фізичний, ресурсний та комплексний.

При цьому у межах психічного підходу ментальне здоров'я тлумачиться

як певний рівень інтелектуального та емоційного благополуччя або відсутність психічних порушень. У контексті фізичного підходу ментальне здоров'я розглядається крізь призму впливу на фізичне здоров'я, адже стрес і тривога можуть призводити до розвитку фізичних захворювань. Відповідно до ресурсного підходу, ментальне здоров'я – це ресурс для навчання, соціальної адаптації та профілактики ризикової поведінки. Комплексний підхід визначає ментальне здоров'я як емоційно-вольову стійкість, самосвідомість, когнітивний розвиток особистості.

Важливим для нашої роботи є уточнити поняття «підтримка». На думку І. Трубавіної, підтримка (у контексті соціально-педагогічної роботи з сім'єю) – «це соціальні, у тому числі соціально-педагогічні послуги, що дозволяють сім'ї протягом певного часу виконувати свої обов'язки, функції, реалізовувати свої права у мікросередовищі та в суспільстві» [8].

Своєю чергою, соціально-педагогічна підтримка, за Н. Заверико, – це «діяльність соціального педагога, спрямована на створення умов, що сприяють розвитку у вихованця задатків і здібностей, для визначення мети, реальних прагнень, усвідомлення своїх труднощів, проблем, можливостей, лінії розвитку» [2, с.79]. У науковому дискурсі соціально-педагогічну підтримку розглядають також як інструмент допомоги в адаптації, самовизначенні, саморозвитку, вирішенні життєвих проблем, ситуацій тощо.

Отже, соціально-педагогічна підтримка тісно взаємопов'язана з соціально-педагогічною діяльністю, оскільки виступає одним із ключових напрямів і водночас результатом цієї діяльності. Соціально-педагогічна діяльність характеризується адресністю допомоги, що передбачає індивідуалізований підхід до вирішення життєвих труднощів особистості на основі її всебічного вивчення та добору адекватних засобів впливу, які допоможуть подолати проблему. Ключовим завданням такої діяльності є створення підтримуючого середовища, яке сприяє повноцінному розкриттю потенціалу особистості та її успішній соціалізації. Таким чином, соціально-педагогічна діяльність охоплює ширший спектр впливів, спрямованих на розвиток і соціалізацію особистості, тоді як соціально-педагогічна підтримка конкретизує ці впливи через надання адресної допомоги, створення сприятливого середовища та сприяння подоланню життєвих труднощів.

Відповідно, соціально-педагогічна діяльність в умовах воєнного стану в закладах освіти спрямована на підтримку освітнього процесу, розвиток соціальної інтеграції дітей; а її провідним завданням є «створення безпечного освітнього простору, у якому діти мають можливість спілкуватися, навчатися та отримувати емоційну підтримку» [5]. Що, серед іншого, передбачено та відповідає загальним положенням «Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі» [6].

При цьому, як вже зазначалося, сучасна соціально-економічна, політична і, передусім, безпекова ситуація в Україні суттєво впливають на психоемоційний стан підлітків. У результаті складний період становлення особистості ускладнюється стресогенними чинниками, такими як тривожність, страх, невпевненість.

Отже, підвищена емоційна напруженість дітей потребує цілеспрямованих і системних дій, спрямованих на стабілізацію їхнього психоемоційного стану. У цьому контексті соціально-педагогічна діяльність у ЗЗСО, зокрема у сфері підтримки ментального здоров'я учнів, має бути орієнтована на формування й збереження в дітей відчуття безпеки, стабільності та психологічного комфорту. Ключову роль в організації та реалізації такої діяльності у ЗЗСО відіграє соціальний педагог. Саме цей фахівець забезпечує соціально-педагогічний супровід учасників освітнього процесу, сприяє підтримці внутрішньої мотивації учнів і розвитку їхньої здатності до самореалізації дітей в умовах шкільного середовища. Водночас соціальний педагог активно долучається до створення в закладі освіти підтримуючого середовища, що є особливо значущим для підлітків. Адже слід підкреслити, що середовище, у якому учні почуваються захищено, впевнено та емоційно комфортно, виступає необхідною передумовою їхнього гармонійного особистісного розвитку. У межах своєї професійної діяльності соціальний педагог також сприяє формуванню в дітей навичок саморегуляції, розвитку стресостійкості та здатності ефективно долати життєві труднощі.

Саме тому соціально-педагогічна діяльність, спрямована на підтримку ментального здоров'я, має особливе значення для підлітків. У складні періоди їхнього вікового розвитку визначальним чинником є наявність дорослого фахівця, здатного надати підтримку в умовах невизначеності. Своєчасна соціально-педагогічна підтримка сприяє покращенню емоційного стану підлітків, їхній успішній адаптації та повноцінній інтеграції в освітнє середовище.

Висновки та напрям подальших досліджень. Таким чином, в умовах воєнного стану надзвичайно важливою є ефективна соціально-педагогічна діяльність з підтримки ментального здоров'я підлітків в закладах загальної середньої освіти. Потреба в такій підтримці, на жаль, постійно зростає, оскільки щоденні стресові фактори суттєво впливають на психоемоційний стан дітей. У зв'язку з цим фахівцям соціальної сфери необхідно не лише створити безпечне та підтримуюче середовище, а й цілеспрямовано упроваджувати комплексні заходи, спрямовані на стабілізацію та покращення емоційного благополуччя учнів. Здійснення системної соціально-педагогічної діяльності у ЗЗСО з підтримки ментального здоров'я сприяє нормалізації емоційного стану підлітків, підвищенню їхньої внутрішньої мотивації та здатності до саморозвитку.

Перспективним напрямом подальших досліджень є поглиблене вивчення ефективних форм і методів соціально-педагогічної діяльності з підтримки ментального здоров'я підлітків під час воєнного стану у закладах загальної середньої освіти.

Список використаних джерел:

1. Дослідження серед 11 країн світу (спеціально для Саміту Перших Леді та Джентльменів). URL: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/20/37/e4cee98e0931a82caef695e1ef79a85_1694020372.pdf (дата звернення: 28.03.2026).

2. Заверико Н. Соціально-педагогічна підтримка підлітків у притулку для неповнолітніх. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. 2009. № 2. С. 78-81.
3. Максименко С. Д., Гришко О. Д. Психічний супровід і психічне здоров'я: навч. посіб. Т. 2. Київ: Видавництво Людмила, 2024. 468 с.
4. Панок В. Діяльність психологічної служби та українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи в умовах війни: результати, проблеми, пріоритети. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. № 4 (2). URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4205> (дата звернення: 28.03.2026).
5. Панок В. Г., Рибалка В. В., Шандрук С. К. Методики психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах війни: практ. посіб. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2023. 212 с.
6. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі: Указ Президента України від 25.05.2020 № 195/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text> (дата звернення: 30.03.2026).
7. Ткачишина О., Столярчук О. Конструктивна поведінка особистості у контексті проблеми психічного та психологічного здоров'я. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Психологія»*. 2023. Т. 34(73), № 1. С. 78–83.
8. Трубавіна І. М. Теоретико-методичні основи соціально-педагогічної роботи з сім'єю. Харків, 2009. 595 с.
9. Як війна змінила життя українських дітей. *Gradus Research Company (worldwide online and smartphone surveys)*: вебсайт. URL: <https://gradus.app/uk/open-reports/iak-zminilosia-zhittia-ukrayinskikh-ditei-pid-chas-viini/> (дата звернення: 28.03.2026).
10. Mental health. *World Health Organization (WHO)*: вебсайт. URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-strengthening-our-response> (date of access: 28.03.2026).

Соколова О.Ю.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

Кабусь Н.Д.

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

Анотація. У дослідженні обґрунтовано, що діяльність з професійної орієнтації в роботі з підлітками з особливими освітніми потребами сприяє не

лише свідомому вибору професії з урахуванням можливостей та інтересів дітей, але й виступає стратегічним інструментом інтеграції підлітка з особливими освітніми потребами у соціальну структуру суспільства. Соціально-педагогічний супровід професійної орієнтації підлітків є важливою умовою розвитку їхньої соціальної суб'єктності, самореалізації і ствердження власної особистості в громаді та суспільстві.

Ключові слова: *підліток, особливі освітні потреби, інклюзія, соціалізація, професійне самовизначення, соціально-педагогічний супровід, професійна орієнтація.*

Sokolova O., Kabus N. Socio-pedagogical support of professional orientation as a factor in effective socialization of adolescents with special educational needs in inclusion conditions

Abstract. The study substantiates that professional orientation activities in working with adolescents with special educational needs contribute not only to a conscious choice of profession taking into account the capabilities and interests of children. Such activities serve as a strategic tool for integrating adolescents with special educational needs into the social structure of society. Socio-pedagogical support for the professional orientation of adolescents is an important condition for the development of their social subjectivity, self-realization and affirmation of their own personality in the community and society.

Keywords: *adolescent, special educational needs, inclusion, socialization, professional self-determination, socio-pedagogical support, professional orientation.*

Постановка проблеми. Підлітки з особливими освітніми проблемами стикаються з труднощами адаптації в соціумі, особливо в умовах воєнного стану. Вони мають обмежений доступ до комунікацій, часто відчують тривожність, невпевненість, занижену самооцінку, складнощі у встановленні соціальних контактів, спілкуванні з однолітками, не залучені в соціальні процеси, шукають себе як особистість, намагаються відчувати себе корисними і значущими, мають до закінчення навчання у закладі освіти обрати напрямок для реалізації професійної діяльності.

Аналіз досліджень. Проблема соціалізації та професійного самовизначення підлітків із особливими освітніми потребами перебуває у центрі уваги багатьох сучасних науковців. Теоретичні засади інклюзивної освіти та соціальної інтеграції особистості розглядаються у працях В. Бондаря, В. Бучми, О. Дячок, І. Іванової, А. Колупаєвої, І. Татьянчикової та ін. [2; 4; 8]. Питання соціально-педагогічного супроводу вразливих категорій молоді висвітлено в дослідженнях О. Безпалько, Т. Демірської, Н. Заверико, Д. Зені, Н. Кабусь, Л. Макара [3; 5; 6], які наголошують на важливості середовищного підходу. Специфіку професійної орієнтації як інструменту соціальної адаптації аналізують такі автори, як В. Бажмін, Л. Канішевська, Л. Нечипорук, М. Сварник [1; 7], підкреслюючи необхідність створення безбар'єрного профорієнтаційного простору.

Попри значну кількість напрацювань, механізми синергії профорієнтаційної роботи та соціалізації підлітків з ООП саме в умовах цифрової трансформації освіти та сучасних безпекових викликів потребують подальшого детального вивчення. Актуальним є створення доступного, безпечного та інклюзивного простору для підлітків з особливими освітніми потребами, у якому вони зможуть розвивати соціальні, освітні та професійні навички, необхідні для майбутньої самостійності та успішного працевлаштування.

Мета статті є дослідження особливостей діяльності з професійної орієнтації як чинника ефективної соціалізації підлітків з особливими освітніми потребами в умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку системи освіти України характеризується активним упровадженням інклюзивного підходу, спрямованого на забезпечення рівного доступу до якісної освіти, створення умов для повної інтеграції осіб з особливими освітніми потребами в суспільство. У цих умовах особливої актуальності набуває реалізація системи роботи з соціалізації особистості підлітка, оскільки саме підлітковий вік є сенситивним періодом формування соціальної ідентичності, ціннісних орієнтацій, комунікативних умінь та соціальних ролей. Для підлітків з особливими освітніми потребами процес соціалізації ускладнюється наявністю фізичних, психологічних або соціальних обмежень, а також ризиками соціальної ізоляції, стигматизації та зниження соціальної активності. У зв'язку з цим зростає роль соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на створення сприятливих умов соціалізації особистості підлітка в інклюзивному освітньому середовищі.

Інклюзивне освітнє середовище виступає не лише простором навчання, а й важливим соціальним інститутом, у межах якого відбувається активна взаємодія підлітка з педагогами, однолітками, батьками та фахівцями супроводу. Відтак якість соціально-педагогічних умов цього середовища безпосередньо впливає на рівень соціальної адаптації, інтеграції та самореалізації підлітків з особливими освітніми потребами. В цьому контексті професійне самовизначення становить не лише критичний етап соціалізації, але й є ключовим чинником успіху дитини з особливими потребами, що забезпечує перехід від самосприйняття себе як особи з інвалідністю до усвідомлення власної позиції як майбутнього фахівця в громаді та суспільстві.

Соціально-педагогічний супровід передбачає не проведення окремих заходів, а безперервну підтримку підлітків за трьома ключовими векторами: 1) корекційно-розвивальний, спрямований на усвідомлення важливості адаптації професійних вимог до психофізичних можливостей дитини (що я можу робити, а не лише що я хочу); 2) інформаційно-мотиваційний, орієнтованим на подолання стереотипів підлітків та батьків щодо обмеженого кола «доступних» професій; 3) соціально-адвокаційний, що передбачає роботу з оточенням (педагогами, однолітками, потенційними працедавцями) для створення безбар'єрного середовища.

У межах нашого дослідження обґрунтовуємо створення соціально спрямованого простору для підлітків з особливими освітніми потребами для вибору професійного напрямку, який може функціонувати на базі закладів загальної середньої освіти. Безпосередньо підлітки віком 12–18 років є цільовою групою, яка потребує простору для особистісної реалізації, комунікації та набуття навичок, що стануть основою їхнього майбутнього професійного шляху. Це підлітки з активною життєвою позицією або ті, хто прагне її сформувати; молодь, що має спеціалізовані інтереси, здатність глибоко розбиратися в окремих сферах або бажання опанувати такі сфери. Основним запитом цієї аудиторії є можливість бути потрібними, розвиватися та отримувати досвід, який допоможе стати самостійними, компетентними та соціально активними громадянами.

Соціально-педагогічний супровід професійної орієнтації за цих умов розглядається як один з провідних чинників позитивної соціалізації підлітків з особливими освітніми потребами, що дозволяє охопити цілісну сукупність впливів, факторів і взаємодій, що визначають розвиток і формування особистості підлітка з особливими освітніми потребами, не обмежуючись окремими педагогічними або психологічними аспектами. Професійне самовизначення й соціалізація учнів, в межах простору відбуватиметься під впливом залучених фахівців, митців, соціальних педагогів, досвідчених психологів та ерготерапевтів, що зможуть впливати та разом з підлітками створювати та наповнювати змістом і цінностями середовище простору.

Основний зміст діяльності в межах напрямку професійної орієнтації складають: діагностування інтересів, здібностей та схильностей підлітків з використанням адаптованих методик; ознайомлення з доступними та реалістичними напрямками професійної діяльності; профорієнтаційні тренінги і майстер-класи; зустрічі з представниками різних професій, у тому числі ІТ-сфери, творчих сфер, соціальних професій; відвідування навчальних закладів, освітніх центрів або онлайн-перегляди; розробка персонального «Професійного маршруту» підлітка; навчальні проекти, що дозволяють приміряти на себе професійну роль фахівця і зробити обґрунтований вибір.

Проведення таких заходів дозволить підліткам підвищити самоусвідомлення, зміцнити віру у власні можливості; визначити сфери, які ватро цілеспрямовано освоювати у майбутньому; отримати базове розуміння сучасного ринку праці; сприятиме посиленню мотивації до навчання; створенню персональних професійних та кар'єрних планів; зменшенню тривожності щодо майбутнього.

Для якісної реалізації профорієнтаційного напрямку планується залучення міждисциплінарної команди фахівців, здатних забезпечити комплексний підхід до вибору майбутньої професійної траєкторії підлітків з особливими освітніми потребами, зокрема: 1) кар'єрного консультанту / фахівця з профорієнтації для організації й проведення профорієнтаційних тренінгів, ознайомлення підлітків з сучасними тенденціями ринку праці, допомаги в створенні персонального професійного плану; надання консультацій щодо можливих шляхів навчання; 2) представників закладів освіти (коледжів, професійних центрів, університетів)

для презентації освітніх програм, вимог та можливостей вступу; проведення ознайомчих лекцій, майстер-класів, що допомагає зрозуміти реалістичні можливості навчання для підлітків з ООП; 3) фахівців-практиків різних професій (запрошених на майстер-класи і зустрічі) – ІТ-спеціалістів (програмісти, дизайнери, технічні спеціалісти); представників креативних професій (ілюстратори, фотографи, SMM-фахівці); фахівців соціальних (соціальні працівники, аніматори, вихователі) та технічних професій (майстри, інженери); підприємців та самозайнятих фахівців.

Висновки та напрями подальших досліджень. Уважаємо, що діяльність з професійної орієнтації в роботі з підлітками з особливими освітніми потребами сприяє не лише свідомому вибору професії з урахуванням можливостей та інтересів дітей, але й виступає стратегічним інструментом інтеграції підлітка з особливими освітніми потребами у соціальну структуру суспільства, важливою умовою розвитку соціальної суб'єктності – здатності приймати рішення та нести за них відповідальність, самореалізації і ствердження власної особистості в громаді і суспільстві.

Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі є обґрунтування комплексної програми соціально-педагогічної діяльності з соціалізації підлітків з особливими освітніми потребами в закладах освіти для успішної соціальної інтеграції молоді з інвалідністю, що відповідає сучасним міжнародним підходам до інклюзії, які наголошують на соціальній участі, самостійності та рівних можливостях щодо участі в усіх сферах суспільного життя.

Список використаних джерел:

1. Бажмін В. Б. Роль професійної орієнтації підлітків з інвалідністю в системі комплексної роботи корекційно-реабілітаційних установ в Миколаївській області. [Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна. 2011. Вип. 17\(1\).](#)
2. Бучма В. В. Соціалізація підлітків в умовах інформаційного простору. *Філософські обрії*, 2019. Вип. 42. С. 141-144.
3. Демірська Т.Л., Кабусь Н.Д. Особливості емоційного стану батьків дітей з особливими освітніми потребами, їх корекція в умовах арт-терапевтичного тренінгу. *Innovations of modern science and education "Proceedings of II International scientific and practical conference (October 29-31, 2025) Perfect Publishing, Vancouver, Canada. 2025. P. 535-539.*
4. Дячок О.В. Психологічні особливості переживання самотності підлітками в умовах освітньої соціалізації: автореф. дис. ... к. психол. н. : 19.00.07 Педагогічна та вікова психологія. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2021. 21 с.
5. Зеня Д.М., Кабусь Н.Д. Соціалізація людей з інвалідністю в умовах воєнного стану. *Соціальна робота: реалії та перспективи* : зб. наук. пр. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 110-річчю Полт. нац. пед. ун-та імені В.Г. Короленка, м. Полтава, 9–10 трав. 2024 р. Полтава, 2024. С. 165-168.

6. Левицька О.І., Макар Л.М. Соціалізація підлітків засобами гурткової роботи в закладах загальної середньої освіти. *Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищ. освіти, м. Харків, 15 трав. 2025 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди та ін. ; редкол.: Ю. Д. Бойчук та ін. Харків, 2025. С. 120-122.

7. Нечипорук Л. Особливості соціалізації підлітків в умовах воєнного стану в Україні. *Інноватика у вихованні*, 2024. Вип. 20. С. 89-95.

8. Татьянчикова І. Забезпечення соціалізації учнів з особливими потребами в умовах сучасного розвитку суспільства. *Становлення особистості дитини в умовах сучасного розвитку суспільства: соціально-педагогічний, психологічний, корекційний і медичний аспекти* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., м. Полтава, 26 трав. 2023 р. / за заг. ред. Н. Г. Пахомової, В. І. Березан. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2023. С. 121-125.

Стрижак А.В.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Криворізького державного педагогічного університету*

Шимко І.М.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціології та соціальної роботи
Криворізького державного педагогічного університету*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ І ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА ПРАКТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Анотація. У статті досліджено теоретичні засади та практичні аспекти соціально-педагогічної підтримки ментального здоров'я дітей і підлітків у контексті сучасних викликів: воєнних конфліктів, цифровізації та наслідків соціальної ізоляції. Проаналізовано наукові підходи до трактування поняття «ментальне здоров'я», зокрема визначення ВООЗ та погляди представників психоаналітичного напрямку (З. Фрейда, К. Г. Юнга, В. Райха). Висвітлено негативний вплив безпекової нестабільності, вимушеної міграції та кіберзагроз на психоемоційний стан молоді.

Особливу увагу приділено практичному інструментарію соціально-педагогічної роботи. Обґрунтовано ефективність цілісної системи підтримки, що поєднує інтерактивні тренінги, індивідуальне консультування, дидактичні ігри та методи психофізичного розвантаження (дихальні вправи, арт-терапевтичні елементи, фізичну активність). Доведено, що впровадження таких технологій сприяє розвитку стресостійкості, емоційної саморегуляції та успішній соціалізації особистості в кризових умовах.

Ключові слова: ментальне здоров'я, соціально-педагогічна підтримка, діти та підлітки, стресостійкість, сучасні виклики, соціалізація, психоемоційний стан.

Stryzhak A., Shymko I. SOCIO-PEDAGOGICAL SUPPORT OF MENTAL HEALTH OF CHILDREN AND ADOLESCENTS IN THE CONTEXT OF MODERN CHALLENGES: THEORETICAL FOUNDATIONS AND PRACTICAL TECHNOLOGIES

Abstract. The article explores the theoretical foundations and practical aspects of socio-pedagogical support for the mental health of children and adolescents in the context of modern challenges: military conflicts, digitalization and the consequences of social isolation. Scientific approaches to the interpretation of the concept of "mental health" are analyzed, in particular the WHO definition and the views of representatives of the psychoanalytic direction (S. Freud, C. G. Jung, W. Reich). The negative impact of security instability, forced migration and cyber threats on the psycho-emotional state of young people is highlighted. Particular attention is paid to the practical tools of social and pedagogical work. The effectiveness of a holistic support system combining interactive trainings, individual counseling, didactic games and methods of psychophysical relief (breathing exercises, art therapy elements, physical activity) has been substantiated. It has been proved that the introduction of such technologies contributes to the development of stress resistance, emotional self-regulation and successful socialization of the individual in crisis conditions.

Keywords: *mental health, socio-pedagogical support, children and adolescents, stress resistance, modern challenges, socialization, psycho-emotional state.*

Актуальність теми. Поєднання розширених можливостей для розвитку особистості із потужним стресовим фоном сучасного середовища створює суперечливі умови для соціалізації дітей. На даний момент, у багатьох країнах світу тривають воєнні дії, погіршуються кліматичні умови, люди стають більш замкнуті та орієнтуються на масову думку із все більшим розвитком цифровізації. Тому, соціально-педагогічна підтримка для психічного здоров'я дітей та підлітків стає пріоритетним завданням у контексті швидких суспільно-політичних змін.

З кожним роком на фоні загострення воєнних конфліктів та безпекової нестабільності страждає все більше невинних дітей і підлітків. Сучасна молодь змушена жити в умовах постійного стресу, невизначеності та психологічної напруги, що негативно впливає на їх емоційний стан, соціалізацію та формування особистості. Підвищується рівень тривожності, панічних атак, емоційного виснаження та розвитку депресії, що стає результатом як пандемічного ізоляційного досвіду, так і надмірного інформаційного тиску з боку соціальних мереж та інтернету. Таким чином, підлітки все частіше стають об'єктами маніпуляцій у мережі, піддаються негативному впливу інтернет контенту, кібербулінгу, інформаційним провокаціям та психологічному насильству. Через недостатній життєвий досвід та переформування цінностей молоді люди не завжди здатні критично оцінювати отриману інформацію, розпізнавати небезпеки та самостійно справлятися з труднощами, що

виникають у процесі соціального становлення. Окрім цього, воєнні події часто супроводжуються вимушеним переселенням, втратою домівки, розлукою з рідними, порушенням звичного способу життя та обмеженням можливостей для повноцінного навчання і розвитку. Усе це призводить до появи почуття самотності, втрати безпеки та довіри до навколишнього світу. Саме тому проблема соціально-педагогічної підтримки молоді та підлітків набуває особливої актуальності в сучасному суспільстві.

Метою статті є аналіз теоретико-методологічних засад підтримки ментального здоров'я неповнолітніх, з'ясування впливу новітніх викликів на їх психоемоційний статус та визначення оптимальних соціально-педагогічних технологій роботи з молоддю та підлітками.

Аналіз досліджень. При визначенні поняття ментального здоров'я важливо звертатися до різних наукових підходів, адже це допомагає краще зрозуміти, що саме впливає на психологічний стан людини та її внутрішню рівновагу. Ряд науковців присвятив увагу соціально-педагогічній підтримці ментального здоров'я дітей і підлітків, Бирка В.Л., Курінна С.М., Кушнерьова А.М., Макарікова С.А., Максименко С.Д., Мельник Л.А., Руденко Я.В., Невмержицький В.М., Черногал О. В., Шахрай В.М., Яценко Т. С та ін.

За визначенням Всесвітньої організація охорони здоров'я, ментальне здоров'я - це не лише відсутність психічних розладів, а й стан, у якому людина може реалізовувати свої здібності, справлятися зі щоденними труднощами, навчатися, працювати та підтримувати нормальні стосунки з іншими людьми.

Тобто психічне благополуччя безпосередньо впливає на якість життя людини та її здатність адаптуватися до змін. Важливий внесок у вивчення ментального здоров'я зробили й представники психоаналітичного напрямку. Зигмунд Фрейд вважав, що психологічна рівновага людини залежить від уміння поєднувати власні потреби з вимогами суспільства. Карл Густав Юнг наголошував на важливості внутрішньої гармонії та усвідомлення людиною своїх переживань і почуттів. У свою чергу, Вільгельм Райх підкреслював зв'язок між емоційним станом і фізичним здоров'ям людини. Науковці вважали, що пригнічені емоції та постійне внутрішнє напруження можуть негативно впливати як на психіку, так і на організм загалом (Максименко, Руденко та ін., 2021) [3].

Виклад основного матеріалу. Ментальне здоров'я можна розглядати як складову загального добробуту людини, яке охоплює емоційну стійкість, здатність пристосовуватися до складних життєвих ситуацій, контролювати власні емоції та підтримувати внутрішню рівновагу.

Згідно з визначенням ВООЗ, ментальне здоров'я - це стан щастя та добробуту, в якому людина реалізує свої творчі здібності, може протистояти життєвим стресам, продуктивно працювати та робити внесок у суспільне життя.

Особливо важливим це є для дітей і молоді, адже саме психологічний стан значною мірою впливає на навчання, спілкування, соціалізацію та формування особистості. Саме тому сьогодні питання підтримки ментального здоров'я набуває особливої актуальності у соціально-педагогічній практиці та потребує більшої уваги з боку суспільства, сім'ї та освітніх закладів.

У сучасних наукових джерелах термін «соціально-педагогічна підтримка» дедалі частіше використовується для позначення цілеспрямованої професійної діяльності соціального педагога чи соціального працівника, спрямованої на створення сприятливих умов для розвитку особистості, її самовизначення та реалізації власного потенціалу.

Головна мета такої підтримки полягає у поліпшенні соціального становища особистості або створенні більш сприятливих умов для її розвитку та самореалізації.

Особливість соціально-педагогічної допомоги дітям та підліткам полягає у її комплексному характері: вона орієнтована на покращення соціального становища юної особистості через гармонізацію її взаємодії з довкіллям та мікросоціумом. Ключове місце в цій системі посідає педагогічний аспект, спрямований на забезпечення якісного виховного та освітнього процесу, що є фундаментом для успішної інтеграції дитини у суспільство. Враховуючи вікові особливості, така підтримка фокусується на допомозі підліткам у подоланні кризових етапів дорослішання, формуванні їхньої самосвідомості та створенні безпечного виховного простору, що сприяє гармонійному входженню підростаючого покоління у доросле життя.

У практичній частині дослідження розглянуто способи підвищення стресостійкості молоді за допомогою різних тренінгів і соціально-педагогічних методів. Встановлено, що особливо важливу роль у підтримці психічного стану відіграють інтерактивні форми роботи, адже вони допомагають людині краще зрозуміти власні емоції, навчитися контролювати їх та ефективніше справлятися зі стресом.

Також у роботі підкреслено важливість поєднання індивідуального психологічного консультування з дидактичними іграми та груповими вправами. Такий підхід допомагає не лише обговорити особисті труднощі, а й розвивати гнучкість мислення, навички спілкування та здатність працювати в колективі.

Окрему увагу було приділено методам, які допомагають знизити емоційне та фізичне напруження. До них належать дихальні вправи, медитація, йога, прогулянки, фізична активність та інші способи відновлення внутрішньої рівноваги. Такі практики позитивно впливають на емоційний стан людини, покращують концентрацію уваги та допомагають зменшити рівень стресу.

Практичний аспект розвитку стресостійкості передбачає застосування комплексу спеціально організованих прийомів, вправ і тренінгових програм, які сприяють усвідомленню власних емоційних станів, формуванню навичок конструктивного реагування на стресові чинники, розвитку емоційного інтелекту та комунікативної компетентності. Особливе місце в цьому процесі посідають інтерактивні методи навчання, що активізують внутрішній потенціал особистості та стимулюють її до саморозвитку. Прийомами для підтримки ментального здоров'я можуть виступати (Мельник, Макарікова та ін., 2024):

– арт-терапія – використання творчості(малювання, зняття стресу, ліплення, подолання травм та самопізнання), яка допомагає знизити тривожність, звільнитися від накопичених емоцій та краще зрозуміти власні потреби, бажання та внутрішній світ;

- консультації з практичним психолог – комунікація зі спеціалістом, для аналізу своїх травм і проблем, висловлення своїх думок й кращого розуміння себе;
- дидактичні ігри – навчальні ігри, що мають чітко визначену мету, правила та результат. Допомагають розвивати когнітивні навички, емоційний інтелект й соціалізацію;
- активний відпочинок – заняття спортом(йога, біг, ігри з м'ячем та інші) допомагають краще концентруватися й звільнитися від стресу;
- дихальні вправи й медитація – надають спокій й врівноваження [4].

У результаті проведеного аналізу було сформовано цілісну систему практичної підтримки підлітків, яка спрямована на розвиток їх стресостійкості, емоційної стабільності та здатності адаптуватися до складних життєвих умов.

Висновки. Отже, проблема збереження та підтримки ментального здоров'я дітей і підлітків є надзвичайно актуальною в умовах сучасних соціальних викликів. Теоретичний аналіз показав, що ментальне здоров'я впливає на розвиток особистості, її соціалізацію та здатність долати життєві труднощі. Практичне дослідження підтвердило ефективність соціально-педагогічних технологій, спрямованих на розвиток стресостійкості, емоційної рівноваги та психологічного добробуту молоді. Саме тому важливим завданням сучасної освіти й соціально-педагогічної роботи є створення умов для підтримки психічного здоров'я дітей та підлітків і формування в них навичок емоційної саморегуляції.

Список використаних джерел:

1. Бирка В. Л.. Особливості збереження психічного здоров'я молодших школярів. Кваліфікаційна робота Рівень вищої освіти – другий (магістерський). Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича факультет педагогіки, психології та соціальної роботи кафедра педагогіки та методики початкової освіти. Чернівці 2021.
2. Курінна С. М., Шахрай В. М. Інститут проблем виховання НАПН України «Соціально-педагогічна підтримка дітей та учнівської молоді» монографія, Київ 2017, ст. 13.
3. Максименко С.Д., Руденко Я.В., Кушнєрьова А.М., Невмержицький В.М Психічне здоров'я особистості. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. 2021, ст. 41-42.
4. Мельник Л.А., Макарікова С.А, Черногал О. В. Доріжка до свого Я. Збереження ментального здоров'я в освітньому просторі під час воєнного стану. Управління освіти молоді та спорту. Смілянської міської ради. Сектор надання методичної допомоги. Дошкільного навчальний заклад №57 «Берізка» комбінованого типу Черкаської області. 2024.
5. Яценко Т. С. Психологічні основи групової психокорекції. Активне соціально-психологічне навчання. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів, що навчаються за спеціальністю «Психологія». Київ.1996.

Стрижак Н.В.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ, У ПРОСТОРІ ГРОМАДИ

*Науковий керівник – кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського
національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

І.О. Шеплякова

Анотація. У статті проаналізовано сучасні наукові підходи до розуміння громади як інклюзивного соціально-виховного середовища відновлення. Розроблено теоретичну модель соціально-педагогічної діяльності з соціально-психологічної підтримки сімей, які постраждали внаслідок війни, у просторі громади, що поєднує цілі, принципи, суб'єктів, зміст і механізми оцінювання. Обґрунтовано теоретичне та практичне значення моделі для стратегій відбудови України.

Ключові слова: *соціально-психологічна підтримка, постраждалі сім'ї, простір громади, травмоорієнтований підхід, соціальна інтеграція, ресурсна мобілізація.*

Stryzhak N. Socio-Pedagogical Activities for the Socio-Psychological Support of Families Affected by War within the Community Environment

Abstract. The article analyzes current scientific approaches to understanding the community as an inclusive socio-educational environment for recovery. A theoretical model of socio-pedagogical activities for the socio-psychological support of war-affected families is developed, integrating goals, principles, stakeholders, content, resource provision, and evaluation mechanisms within the community context. The theoretical and practical significance of the proposed model for Ukraine's recovery strategies is substantiated.

Keywords: *socio-psychological support, affected families, community environment, trauma-informed approach, social integration, resource mobilization.*

Постановка проблеми. Тривала збройна агресія проти України зумовила масштабну трансформацію соціально-виховного простору, перетворивши територіальну громаду на ключове середовище відновлення, інтеграції та мобілізації ресурсів підтримки для сімей, які пережили втрати, вимушене переміщення та хронічний стрес. У цьому контексті соціальна педагогіка відходить від клієнтоорієнтованої моделі пасивного отримання послуг до парадигми, орієнтованої на спільноту, де сім'я та громада стають співучасниками відновлювального процесу.

Аналіз досліджень. Проблематика соціально-педагогічної підтримки сімей, постраждалих від наслідків війни, перебуває на перетині соціальної педагогіки, психології травми, соціальної роботи та community-based approaches [18] (зокрема, Social Action Theory (теорія соціальної дії); Locality Development Model (модель розвитку місцевості); Social Planning Model (модель соціального планування); Asset-Based Community Development (ABCD) (розвиток громади на основі активів); Transformative Community Practice (трансформаційна громадська практика); Collective Empowerment and Self-organisation of a Territorial Community («колективне наснаження і самоорганізація територіальної громади» [12])).

У сучасній вітчизняній науці посилюється увага до ролі територіальної громади як середовища соціальної інтеграції, підтримки та відновлення людського потенціалу в умовах воєнних викликів. Теоретико-методологічні засади людиноцентризму, суб'єктності та духовно-морального розвитку особистості розкрито у працях І. Беха [4], який обґрунтовує значення ціннісної взаємодії, громадянської зрілості та внутрішніх ресурсів особистості у подоланні кризових ситуацій. Автор наголошує, що соціальне середовище та міжособистісна взаємодія є важливими чинниками психологічної стійкості й соціального відновлення особистості.

У контексті сучасних соціальних викликів особливого значення набувають дослідження соціально-виховного потенціалу громади як середовища підтримки, адаптації та соціальної інтеграції. Вітчизняні вчені акцентують увагу на ролі міжсекторальної взаємодії, соціального партнерства, розвитку локальних ресурсів і громадянської участі у подоланні наслідків кризових ситуацій. Зокрема, у праці Л. Макар, І. Романової та І. Шеплякової [11] громада розглядається як соціально-виховне середовище, що забезпечує умови для соціальної підтримки, партнерської взаємодії та інтеграції різних соціальних груп. Такий підхід дозволяє трактувати громаду не лише як адміністративно-територіальну одиницю, а як ресурсний простір соціального відновлення.

Проблеми сімейноорієнтованої соціальної підтримки, соціального супроводу та міжвідомчої взаємодії висвітлено в наукових студіях О. Безпалько [3], І. Пешої [10], І. Трубавіної [15] та інших учених. Зокрема, акцентовано на необхідності інтеграції педагогічних, психологічних і соціальних механізмів допомоги вразливим категоріям населення, а також на важливості міжсекторального партнерства, раннього виявлення кризових станів та розвитку локальних ресурсів громади.

Особливого значення в умовах війни набувають дослідження травмоорієнтованого підходу, психосоціальної підтримки та резильєнтності сім'ї, що розглядають громаду як ресурсне середовище відновлення соціальних зв'язків і психологічної стабілізації. Суттєвий внесок у розвиток сучасних підходів до психосоціальної підтримки в умовах надзвичайних ситуацій зробили міжнародні дослідження у сфері trauma-informed care та Mental Health and Psychosocial Support (далі – MHPSS). Міжнародні рекомендації IASC щодо MHPSS [17] визначають пріоритетність безпеки, багаторівневої підтримки,

міждисциплінарної взаємодії та мінімізації повторної травматизації у роботі з постраждалими групами населення. Концепція збереження ресурсів (Conservation of Resources Theory – COR), розроблена С. Хобфоллом (S. E. Hobfoll) [16], обґрунтовує залежність внутрішньої стійкості людини від здатності зберігати, відновлювати та мобілізувати особистісні й соціальні ресурси в умовах стресу. При цьому, на думку автора, соціальними ресурсами є підтримка найближчого соціального оточення (сім'ї, сусідів, знайомих, колег), якість міжособистісних комунікаційних зв'язків, довіра та включеність у соціальні групи.

Водночас аналіз наукової літератури засвідчує недостатню розробленість комплексних моделей соціально-педагогічної діяльності, орієнтованих саме на соціально-психологічну підтримку сімей, постраждалих внаслідок війни, у просторі територіальної громади. Потребують подальшого теоретичного обґрунтування питання інтеграції травмоорієнтованого підходу, ресурсного потенціалу громади та механізмів соціальної підтримки сімей у єдину систему соціально-педагогічного супроводу.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні змісту та особливостей соціально-педагогічної діяльності з соціально-психологічної підтримки сімей, постраждалих від наслідків війни, у просторі громади; структурно-змістовному розкритті розробленої теоретичної моделі такої діяльності та визначенні науково-практичних перспектив її впровадження в умовах децентралізованої соціальної інфраструктури України.

У процесі дослідження використано комплекс теоретичних методів: аналіз, синтез, порівняння й узагальнення наукових джерел – для виявлення сучасних наукових підходів до соціально-психологічної підтримки постраждалих сімей; структурно-функціональний аналіз – для визначення взаємозв'язків між компонентами моделі; систематизацію та моделювання – для конструювання теоретичної моделі соціально-педагогічної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Сучасне наукове розуміння громади виходить за межі територіально-управлінського визначення, трансформуючись у динамічне соціально-виховне середовище, здатне генерувати ресурси підтримки та відновлювати зруйновані соціальні зв'язки. Дослідження І. Беха [4] засвідчують, що соціум виступає носієм духовно-моральних цінностей та громадянської зрілості, які в умовах воєнного часу стають фундаментом психологічної стійкості особистості та родини. Саме в цьому просторі відбувається переосмислення травматичного досвіду, пошук нових світоглядних орієнтирів та відновлення довіри до оточення. У працях Є. Ковтуна [5], Т. Лях [5; 6], М. Лехолетової [6], В. Николаєвої та В. Пономарьової [8], Т. Спіріної [5; 6], Г. Слозанської [13] доповнено цей підхід, зокрема акцентовано на тому, що простір громади функціонує як безбар'єрне інклюзивне соціальне середовище, де соціально-виховна взаємодія набуває характеру спільного пошуку шляхів адаптації та колективного відновлення. Отже, громада перестає бути лише локацією надання послуг і стає активним суб'єктом соціально-виховного процесу. Виходячи з цього, поняття простору громади трактуємо як інтегроване соціально-виховне середовище, у

межах якого здійснюється взаємодія інституцій, фахівців, громадських ініціатив та мешканців з метою підтримки, адаптації та соціального відновлення постраждалих сімей. Під соціальною підтримкою в громаді, погоджуючись з науковою позицією Г. Мільчевської та І. Батарейної, розуміємо «систему взаємодопомоги та співпраці між мешканцями, яка допомагає вирішувати проблеми, покращувати якість життя та створювати відчуття спільності» [7].

Узагальнення теоретичних положень вітчизняних і міжнародних наукових студій І. Батарейної [1; 2; 7], Д. Лиховида [12], Г. Мільчевської [2; 7], І. Пешої [10], І. Романової, Л. Макар та І. Шеплякової [11], Т. Семигіної [12; 14], Г. Слезанської [13], В. Панка, В. Рибалки та С. Шандрука [9], І. Трубавіної [15], С. Хобфолла (S. E. Hobfoll) [16] дозволяє представити цілісну теоретичну модель соціально-педагогічної діяльності з соціально-психологічної підтримки сімей, постраждалих внаслідок війни, у просторі громади. Вона інтегрує концептуально-цільовий, засадничий, суб'єктний, структурно-змістовий, ресурсно-організаційний та оцінювальний компоненти в єдину логіку супроводу. Запропонована модель розроблена як концептуальний каркас, що передусе безпосередньому практичному впровадженню. Вона виконує функцію наукового проєкту, системно визначаючи філософію, архітектуру, суб'єктний склад, ресурсні умови та механізми верифікації відповідної програми (розробленої на основі цієї моделі) до її запуску в реальних умовах територіальних громад.

Концептуально-цільовий компонент моделі ґрунтується на інтеграції травмоорієнтованого, сімейноорієнтованого та учасницького (спільнотного) підходів, теорії збереження ресурсів (S. Hobfoll) й міжнародних стандартів психосоціальної підтримки (MHPSS). Кінцевою метою діяльності визначено відновлення соціально-психологічної стійкості постраждалих сімей через поєднання професійного супроводу з активацією внутрішніх та зовнішніх ресурсів громади. Це досягається шляхом послідовного вирішення завдань: від первинної діагностики потреб та соціально-психологічного інформування до відновлення родинної комунікації, соціальної інтеграції та постійного моніторингу динаміки благополуччя. *Засадничий компонент* моделі являє собою сукупність чітких етико-правових принципів, серед яких пріоритетними є безпека, конфіденційність, травмообізнаність, інклюзивність, співучасть, екологічність. Щодо останнього, то в контексті аналізованої проблематики принцип екологічності передбачає недопущення психологічного перевантаження, повторної травматизації чи соціального тиску на учасників процесу підтримки, а також узгодження інтервенцій із реальними потребами та ресурсами сім'ї. *Суб'єктний компонент* визначає коло учасників процесу. При цьому суб'єктами є соціальні педагоги, психологи, соціальні працівники / фахівці з соціальної роботи (зокрема центрів соціальних служб), волонтери, лідери громад та самі члени постраждалих родин (які пережили втрати, вимушене переміщення, окупацію або втрату годувальника), котрі залучаються як рівноправні партнери у процесі відновлення. *Структурно-змістовий компонент* моделі реалізується через п'ять взаємопов'язаних модулів:

діагностико-аналітичний, психоедукаційно-розвивальний, терапевтично-відновлювальний, соціально-інтеграційний та моніторингово-корекційний. Їхня операціоналізація забезпечується конкретними механізмами взаємодії: фасилітацією діалогів, інститутом наставництва, мережами взаємопідтримки (peer-to-peer), системним реферуванням, соціальним проєктуванням, навичками травмообізнаної комунікації, груповими колами та мистецькими практиками. *Ресурсно-організаційний* компонент передбачає залучення інфраструктури громади (заклади освіти, культури, центри соціальних служб), підготовленого кадрового потенціалу, фінансового забезпечення (бюджетні програми, гранти, партнерства) та мережевої кооперації між секторами. *Оцінювальний* компонент функціонує як система постійної верифікації, що включає вхідну, проміжну та підсумкову діагностику, чіткі індикатори результативності, експертну валідацію, рефлексивні звіти фахівців та формування доказової бази ефективності. Розроблену модель схематично презентовано у вигляді таблиці.

Таблиця

Теоретична модель соціально-педагогічної діяльності з соціально-психологічної підтримки сімей, постраждалих внаслідок війни, у просторі громади

Компонент	Зміст та функціональне призначення	Інструментарій	Очікуваний результат
КОНЦЕПТУАЛЬНО-ЦІЛЬОВИЙ	Відновлення соціально-психологічного функціонування сімей, постраждалих від війни, через активізацію громадянської та педагогічної спільноти	Травмоорієнтоване діагностування, картування потреб та ресурсів, індивідуальні маршрути супроводу	Стабілізація сімейної системи, зниження ризиків дезадаптації
ЗАСАДНИЧИЙ	Безпека, конфіденційність, травмообізнаність, сімейноорієнтованість, співучасть, інклюзивність, екологічність	Гнучкі формати (очно / дистанційно / гібридно), адаптація до локального контексту, етичні стандарти	Формування довіри, мінімізація повторної травматизації, забезпечення доступності

Компонент	Зміст та функціональне призначення	Інструментарій	Очікуваний результат
СУБ'ЄКТНИЙ	Соціальні педагоги, психологи, соціальні працівники центрів соціальних служб, волонтери, лідери думок, представники ВПО та місцеві мешканці	Координаційні ради, наставництво, мережі взаємопідтримки, фасилітація діалогів	Створення мережі взаємодії, перехід від «клієнт – фахівець» до «партнерство – спільнота»
СТРУКТУРНО-ЗМІСТОВИЙ	Діагностичний, психоедукаційний, терапевтично-відновлювальний, соціально-інтеграційний, моніторингово-супровідний модулі	Групові кола, арттерапевтичні та наративні практики, тренінги батьківської компетентності, ресурсні хаби, соціальні проекти	Розвиток копінг-стратегій, відновлення соціальних ролей, інтеграція в громадське життя
РЕСУРСНО-ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ	Мобілізація латентних потенціалів громади (освіта, культура, бізнес, громадські, релігійні організації, медіа)	Ресурсне картування, грантові механізми, волонтерські банки, соціальні партнерства	Формування соціальної інфраструктури підтримки, стійкість до зовнішніх криз
ОЦІНЮВАЛЬНИЙ	Відстеження динаміки психологічного благополуччя, соціальної функціональності, задоволеності підтримкою	Стандартизовані опитувальники, фокус-групи, рефлексивні щоденники, звітність за індикаторами	Корекція програми, планування довготривалого супроводу, доказова база ефективності

Логіка підготовки моделі до практичного впровадження передбачає послідовне проходження п'яти етапів. На першому етапі здійснюється експертна валідизація структури та змісту програми фахівцями суміжних галузей. Другий етап охоплює ресурсне картування конкретної громади з метою виявлення наявної інфраструктури, бар'єрів доступу та формування індивідуального плану адаптації. Третій етап передбачає цільову підготовку кадрів через тренінги з травмоорієнтованої комунікації, психологічної першої допомоги, етичних стандартів та фасилітації. Четвертий етап включає етико-правову перевірку, узгодження з національним законодавством та розробку протоколів конфіденційності. Завершальний – п'ятий – етап передбачає пілотне

проектування з калібруванням інструментів моніторингу та формуванням експериментальної вибірки.

Наукове обґрунтування моделі базується на синтезі трьох ключових площин: соціально-педагогічної парадигми (акцент на інклюзивному середовищі громади та ресурсноорієнтованому підході), травмоорієнтованої психології (пріоритет безпеки, поетапне відновлення, мінімізація повторної травматизації) та міжнародних стандартів МНПСС (багаторівнева інтервенція, етичні протоколи, інтеграція з системами охорони здоров'я та соціального захисту). Модель не є жорсткою інструкцією, а динамічним концептуальним каркасом, що допускає гнучку адаптацію до локальних умов, демографічних особливостей та безпекових викликів.

Представлена модель трансформує соціально-педагогічну діяльність з соціально-психологічної підтримки сімей, постраждалих внаслідок війни, у просторі громади із сервісно-допоміжної функції в інтегративну, спрямовану на відновлення соціального капіталу та колективної резильєнтності. Вона не дублює функції клінічної психології чи соціального захисту, а виступає ланкою, що поєднує професійний супровід із ресурсами громади, забезпечуючи перехід від виживання до стійкості, від ізоляції до інтеграції, від пасивності до активної участі у відбудові соціального середовища. Теоретичне значення полягає в інтеграції вітчизняних підходів до соціальної педагогіки з міжнародними стандартами МНПСС, а практичне – у можливості використання моделі для розробки відповідних програм центрами соціальних служб, закладами освіти, недержавними громадськими організаціями та органами місцевого самоврядування в рамках стратегій відновлення України.

Водночас слід зазначити, що запропонована теоретична модель має низку обмежень, зумовлених її допрактичним статусом. По-перше, відсутність емпіричної бази не дозволяє на цьому етапі верифікувати причинно-наслідкові зв'язки між запропонованими інтервенціями та очікуваними результатами, що вимагає подальшої кількісної та якісної перевірки. По-друге, модель потребує обов'язкової пілотної апробації в контрольованих умовах для корекції модульної структури, інструментарію діагностики та протоколів безпеки перед масштабуванням. По-третє, реалізація запропонованої моделі залежить від зовнішнього фінансування (грантові механізми, міжнародна технічна допомога, бюджетні програми), що створює ризики сталості соціально-педагогічної взаємодії в умовах обмежених ресурсів громад. По-четверте, безпекова ситуація в Україні (загроза повітряних тривог, руйнування інфраструктури, вимушена міграція) може зумовлювати необхідність оперативної адаптації форматів діяльності або тимчасової зупинки реалізації окремих компонентів. Зазначені обмеження не заперечують теоретичної цінності моделі, а визначають умови її науково обґрунтованого та етично відповідального впровадження.

Висновки та напрям подальших досліджень. Таким чином, у ході дослідження проблеми соціально-педагогічної діяльності з соціально-психологічної підтримки сімей, які постраждали внаслідок війни, у просторі громади *обґрунтовано* інтегративну модель такої діяльності, що поєднує соціально-педагогічний, травмоорієнтований, сімейноорієнтований і

спільнотний підходи в єдину систему соціального супроводу; *уточнено* зміст поняття «простір громади» як інтегрованого соціально-виховного середовища відновлення та соціальної підтримки постраждалих сімей; *удосконалено* структурно-змістовне бачення соціально-педагогічної діяльності з соціально-психологічної підтримки сімей, постраждалих внаслідок війни, у просторі громади через виокремлення концептуально-цільового, засадничого, суб'єктного, структурно-змістового, ресурсно-організаційного та оцінювального компонентів; *набули подальшого розвитку* положення щодо адаптації міжнародних стандартів МНРСС і trauma-informed care до умов соціально-педагогічної діяльності територіальних громад України.

Практична значущість дослідження полягає у можливості використання запропонованої моделі під час розроблення програм соціально-психологічної підтримки сімей центрами соціальних служб, закладами освіти, громадськими організаціями та органами місцевого самоврядування.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на пілотну й лонгitudну апробацію моделі, емпіричну перевірку її ефективності, розробку цифрових інструментів моніторингу та інтеграцію в систему професійної підготовки фахівців соціальної сфери.

Список використаних джерел:

1. Батарейна І. О. Нові виклики соціальним працівникам в територіальній громаді в умовах сьогодення. *Інноваційна педагогіка*. 2024. № 70. URL: <http://innovpedagogy.od.ua/vip70> (дата звернення: 09.05.2026).
2. Батарейна І. О., Мільчевська Г. С. Окремі питання соціально-педагогічної підтримки різних категорій населення в закладах освіти та соціального спрямування. *Електронний фаховий журнал «Проблеми сучасних трансформацій»*. Серія: Педагогіка. 2024. № 3. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-9199-2024-3-01-02> (дата звернення: 09.05.2026).
3. Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 176 с.
4. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ. Чернівці: «Букрек», 2018. 320 с.
5. Лях Т., Спіріна Т., Ковтун Є. Розвиток соціальної згуртованості територіальної громади. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 3. С. 41-48. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.7>. (дата звернення: 09.05.2026).
6. Лях Т. Л., Спіріна Т. П., Лехолетова М. М. Методи оцінки територіальною громадою власних потреб. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота / ред. О. Бартош. Ужгород, 2022. С. 178-181.
7. Мільчевська Г. С., Батарейна І. О. Територіальна громада та ролі фахівця із соціальної роботи, особливості соціальної підтримки в громаді. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2024. № 9. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13715859> (дата звернення: 09.05.2026).
8. Николаєва В., Пономарьова В.. Соціальна адаптація ВПО у територіальній громаді за новим місцем проживання в умовах воєнного стану.

Ввічливість. Humanitas. 2023. Вип. 1. С. 79-85, URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.11> (дата звернення: 09.05.2026).

9. Панок В. Г., Рибалка В. В., Шандрук С. К. Методики психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах війни: практ. посіб. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2023. 212 с.

10. Пеша І. В., Сопівник І. В., Галайдюк В.В., Кошук О. Б. Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю: навч. посіб. Київ: Компрінт, 2023. 449 с.

11. Романова І., Макар Л., Шеплякова І. Інструменти соціальної ревіталізації в територіальних громадах. *Ввічливість. Humanitas.* 2024. № 5. С. 76-81.

12. Семигіна Т. В., Лиховид Д. О. Колективне наснаження і самоорганізація територіальної громади. *Наукові записки НаУКМА.* 2015. Т. 175: Педагогічні, психологічні науки і соціальна робота. С.70-74.

13. Слосанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія / за наук. ред. д-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.

14. Сучасні теорії соціальної роботи: Антологія [упор. Т. Семигіна]. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2021. 160 с.

15. Трубавіна І. М. Теоретико-методичні основи соціально-педагогічної роботи з сім'єю. Харків, 2009. 595 с.

16. Hobfoll S. E. Stress, Culture, and Community: The Psychology and Philosophy of Stress. New York: Springer, 2018. 312 p.

17. IASC Guidelines for mental health and psychosocial support in emergency settings. *World Health Organization (WHO)*: website. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/iasc-guidelines-for-mental-health-and-psychosocial-support-in-emergency-settings> (date of access: 09.05.2026).

18. Top 5 Theories of Community Development in Social Work. *Social Workin*: website. URL: <https://www.socialworkin.com/2024/11/top-5-theories-of-community-development.html> (date of access: 08.05.2026).

Теслюк К.Р.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Сумського державного університету*

ГРУПИ САМОДОПОМОГИ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОК У МІСТІ ПРАГА

*Науковий керівник – кандидат економічних наук, доцент, старший викладач
кафедри психології, політології та соціокультурних технологій
Сумського державного університету*

О.О. Котенко

Повномасштабна війна в Україні спричинила виникнення значних міграційних процесів та актуалізувала проблему соціально-психологічної адаптації українських громадян за кордоном [1]. У цьому контексті, особливо

вразливою категорією є жінки, які змушені були не лише залишити власне місце проживання, але й адаптуватися до нових соціокультурних умов у країнах Європи. Значна частина українок, які нині перебувають під тимчасовим захистом у Чеській Республіці, попередньо мали досвід внутрішнього переміщення в Україні, що, по суті, створює проблему подвійної вразливості, ускладнює процес повторної адаптації та підвищує ризики соціально-психологічної дезадаптації.

У сучасних умовах соціальна адаптація розглядається як динамічний процес взаємодії особистості із соціальним середовищем, спрямований на досягнення відносної рівноваги між внутрішніми ресурсами людини та зовнішніми викликами [2]. При вимушеній міграції цей процес супроводжується підвищенням рівнем невизначеності, стресу, емоційного виснаження та необхідністю досить швидкого включення у нові соціальні реалії. Дослідники наголошують, що адаптація українських жінок у країнах Європи постає перед низкою проблем: психологічних, соціальних, економічних і культурних. Особливо важливого значення у цьому процесі набуває можливість отримання соціальної підтримки, яка виступає одним із ключових ресурсів превенції та подолання кризових ситуацій та збереження психологічної стійкості особистості.

Процес соціальної адаптації українських жінок у Чеській Республіці має свої особливості. До основних труднощів їх соціальної адаптації належать: мовний бар'єр, труднощі працевлаштування, обмеженість соціальних контактів соціальна ізоляція, проблема пошуку житла та психоемоційна напруга. Водночас жінки часто поєднують процес власної адаптації з виконанням традиційних сімейних ролей та відповідальністю за дітей, що додатково посилює психологічне навантаження, оскільки процес адаптації мають пройти також і діти. У цьому контексті важливого значення набуває пошук ефективних технологій соціальної роботи, спрямованих на підтримку та інтеграцію українських жінок у нове суспільство. Однією з таких технологій виступають групи самодопомоги, які поєднують елементи психологічної підтримки, соціальної взаємодії та активізації внутрішніх ресурсів особистості.

Групи самодопомоги у соціальній роботі розглядаються як форма організованої взаємодії людей, які мають спільний досвід, проблеми або труднощі та об'єднуються з метою взаємної підтримки, обміну досвідом і пошуку способів подолання кризових ситуацій [3]. Їх ефективність полягає у створенні безпечного середовища для комунікації, формуванні відчуття приналежності до спільноти та подоланні соціальної ізоляції. Участь у групах самодопомоги сприяє розвитку комунікативних навичок, підвищенню рівня довіри до соціального оточення та формуванню відчуття соціальної підтримки, що є особливо важливим для жінок, які пережили досвід вимушеної переміщення та втрати звичного соціального середовища.

У межах дослідження було проведено емпіричне вивчення особливостей соціальної адаптації українських жінок, які перебувають під тимчасовим захистом у місті Прага. Дослідження здійснювалося за допомогою анкетування та було спрямоване на виявлення основних потреб, труднощів і ресурсів

адаптації. Отримані результати засвідчили, що більшість респонденток відчують труднощі у встановленні нових соціальних зв'язків, мають підвищений рівень тривожності та потребують емоційної підтримки. Водночас значна частина опитаних висловила готовність брати участь у групових формах взаємодії та підтримки.

На основі результатів дослідження було розроблено та апробовано програму соціальної адаптації українських жінок із використанням технології груп самодопомоги. Програма передбачала проведення групових зустрічей, спрямованих на розвиток комунікативних навичок, емоційну підтримку, зниження рівня соціальної ізоляції та формування ресурсів психологічної стійкості. Важливими елементами роботи стали обговорення адаптаційного досвіду, взаємна підтримка учасниць, обмін інформацією щодо можливостей працевлаштування та соціальних послуг у Чеській Республіці.

Результати апробації програми підтвердили ефективність груп самодопомоги як технології соціальної адаптації. Учасниці відзначали підвищення рівня соціальної активності, покращення емоційного стану, зменшення відчуття самотності та розширення кола соціальних контактів. Групова взаємодія сприяла формуванню відчуття підтримки та безпеки, що позитивно впливало на процес інтеграції у нове соціальне середовище.

Отже, групи самодопомоги виступають ефективною технологією соціальної роботи з українськими жінками, які перебувають під тимчасовим захистом за кордоном. Їх використання дозволяє не лише забезпечити психоемоційну підтримку, але й активізувати внутрішні ресурси особистості, сприяти соціальній інтеграції та підвищувати рівень соціально-психологічної адаптації в умовах вимушеної міграції.

Список використаних джерел:

1. Арефнія С. Особливості переживання суб'єктивного благополуччя українських жінок-переселенок та жінок з інших країн. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2025. № 4 (80). С. 380-394.
2. Морозова О. Проблеми жінок-біженок як напрямок соціально-комунікаційних досліджень. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Філологія*. 2024. № 2 (12). С. 65-67.
3. Бондаренко Н. Б. Психологічна модель соціальної підтримки осіб з проблемами психічного здоров'я в групах самодопомоги. *Проблеми політичної психології*. 2016. № 4. С. 101-113.

Ткаченко А.В.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

ЗМІСТ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*Науковий керівник – докторка педагогічних наук, професорка, професорка
кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного
педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

В.В. Костіна

В умовах сучасних суспільних викликів питання забезпечення якісної освіти для дітей з особливими освітніми потребами набуває особливої актуальності [2, с. 15]. Воєнний стан в Україні суттєво вплинув на освітню систему, створивши додаткові труднощі для організації інклюзивного навчання, психологічної підтримки дітей та реалізації соціально-педагогічної діяльності педагогів. Діти з особливими освітніми потребами належать до категорії найбільш вразливих, оскільки потребують стабільного освітнього середовища, спеціальних умов навчання та постійної підтримки фахівців.

Як зазначено у Національній стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року, «інклюзивна освіта є важливим напрямом сучасної освітньої політики, що забезпечує рівний доступ до навчання для всіх дітей незалежно від їхніх фізичних, психічних чи соціальних особливостей» [4]. Основним завданням закладів освіти в умовах інклюзії є створення безпечного, комфортного та безбар'єрного освітнього середовища, у якому кожна дитина матиме можливість розвиватися відповідно до власних потреб та можливостей.

Соціально-педагогічна діяльність в умовах інклюзії передбачає реалізацію комплексу заходів, «спрямованих на соціалізацію, адаптацію та підтримку дітей з особливими освітніми потребами» [1, с. 42]. Важливу роль у цьому процесі відіграють педагоги, асистенти вчителя, соціальні педагоги, практичні психологи та батьки. Їхня взаємодія забезпечує формування сприятливого мікроклімату в закладі освіти та сприяє ефективному включенню всіх дітей в освітній процес.

Як зазначають дослідники, в умовах різних соціальних викликів значно зростає потреба у психологічній підтримці дітей [5, с. 97]. В умовах воєнного стану діти переживають постійні повітряні тривоги, вимушене переміщення, зміну місця проживання, дистанційне навчання, що доволі негативно впливає на емоційний стан дітей з особливими освітніми потребами та їх процес навчання, тому соціальний педагог, психолог та інші педагоги закладу освіти мають не лише організовувати освітній процес, а й забезпечувати емоційну підтримку, формувати у дітей відчуття безпеки та стабільності.

Однією із важливих умов успішної соціально-педагогічної діяльності, які визначено А. Колупасовою є реалізація індивідуального підходу до кожної

дитини з особливими освітніми потребами, що передбачає розробку та впровадження індивідуальної програми для її навчання, соціалізації та розвитку [2, с. 54–56]. Під час навчання та виховання дитини з особливими освітніми потребами фахівці мають враховувати психофізичні особливості учнів, рівень їхнього розвитку, потреби та можливості. Значну роль у цьому відіграє індивідуальна програма розвитку, яка допомагає визначити основні напрями корекційної та освітньої роботи.

Ефективність соціально-педагогічної діяльності з дітьми з особливими освітніми потребами значною мірою залежить від використання сучасних методів і технологій навчання [1]. Важливими в умовах воєнного стану є інтерактивні методи роботи, арттерапія, ігрові технології, елементи казкотерапії, вправи для емоційного розвантаження та розвитку комунікативних навичок. Такі методи сприяють зниженню рівня тривожності дітей, допомагають їм адаптуватися до нових умов та підтримують психоемоційний стан.

Особливого значення набуває співпраця педагогів із батьками дітей з особливими освітніми потребами [5]. У період воєнного стану сім'я стає основним джерелом підтримки для дитини, тому важливо забезпечити партнерську взаємодію між закладом освіти та батьками. Педагоги мають надавати консультації щодо особливостей навчання дітей з особливими освітніми потребами, психологічної підтримки та організації режиму дня дитини.

Крім того, важливою складовою соціально-педагогічної діяльності є формування толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами серед учнівського колективу [3]. Соціальний педагог та класні керівники закладу освіти мають сприяти вихованню у класних колективах у дітей таких важливих соціальних якостей та характеристик як: повага, взаємодопомога та емпатія, що є основою безбар'єрного та підтримуючого освітнього середовища.

Отже, соціально-педагогічна діяльність фахівців закладу освіти з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії під час воєнного стану є важливою складовою сучасного освітнього процесу. Вона спрямована на забезпечення рівного доступу всіх дітей до освіти, забезпечення їх психологічною підтримкою, сприяння їхній соціальній адаптації та створення безпечного середовища для кожної дитини. Ефективна взаємодія педагогів, батьків та фахівців психологічної служби закладу освіти сприяє успішній соціалізації дітей з особливими освітніми потребами та забезпечує реалізацію принципів інклюзивної освіти у складних умовах сьогодення.

Список використаних джерел:

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2013. 312 с.
2. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : Самміт-Книга, 2009. 272 с.

3. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України № 957 від 15 вересня 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.04.2026).

4. Про схвалення Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2024-2026 роки: Розпорядження Кабінету міністрів № 527-р. від 7 червня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.04.2026).

5. Савченко О. Я. Педагогіка партнерства в умовах сучасної освіти. Київ : Освіта, 2020. 256 с.

Турченко Д.В.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту педагогіки і психології
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка*

ПРОФЕСІЙНА МОТИВАЦІЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

*Науковий керівник - кандидатка психологічних наук, доцентка, доцентка
кафедри психології Навчально-наукового інституту педагогіки і психології
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка*

С.В. Пухно

Життя за умов військових дій на території України обумовило нові виклики і до професійного розвитку сучасних психологів, і до професійної мотивації, яка розглядається дослідниками чинником підвищення працездатності, активності в професійному навчанні в складних умовах сьогодення [1, с. 14; 2, с. 1069].

Психологи з високим рівнем мотивації більше продуктивні в професійній діяльності, здатні до постійного навчання, що забезпечує розвиток і опанування новітніми методами і технологіями. У зв'язку з військовими діями на території України, виникають нові завдання в процесі підготовки практичних психологів, оскільки більшість населення перебуває в стресових умовах життя і діяльності, що призводить до перевтоми, тривожності, виснаження. Такі складні умови позначаються не лише на психоемоційному стані людей, але й відбиваються на міжособистісних відносинах, погіршенні психологічного і фізичного здоров'я, дезадаптації [3, с. 82].

Визначені труднощі постають і перед освітою – це проблеми, які пов'язані з навчанням (облаштуванням бомбосховищ, введення дистанційної форми навчання, тощо), що створює додаткові стресові ситуації для всіх

учасників освітнього процесу. Дослідники наголошують, що, крім процесів адаптації до навчання у закладах вищої освіти, студенти мають ще й індивідуальний досвід, пов'язаний із наслідками військових дій – зокрема, – проживанням на території лінії фронту, в прифронтових зонах, де постійні обстріли і небезпека [3, с. 83]. Відповідно, підвищення тривожності, переживання стресу внаслідок загрози життю, перебування в небезпеці, позначаються на успішності адаптації до навчання, на показниках когнітивної сфери, що негативно відбивається на засвоєнні матеріалу. Завданням вітчизняних ЗВО є створення безпечних умов навчання, підтримці психологічно сприятливої атмосфери і спілкування з викладачами, як в ході занять, так і в післянавчальний час, що підтримує мотивацію студента, що обрав професію психолога.

Мотивація професійної діяльності майбутніх психологів позначається на позитивних результатах, сприяє збереженню інтересу до навчання. До внутрішньої професійної мотивації, в основі якої – прагнення успіху, відносяться особистісні спонукання з метою саморозвитку, оволодіння професійними компетентностями і прагнення досягти високого професійного статусу. Зовнішня мотивація виражається в прагненні отримання визнання, фінансової винагороди, уникнення невдач професійної діяльності [4].

Мотивація до успіху є стимулом для майбутніх психологів не лише до успішного опанування знань і академічних успіхів, але й для розвитку творчого мислення, інноваційності, постійного професійного навчання і самовдосконалення. Мотивація успіху впливає на професійні цілі і, відповідно, – самореалізацію, мотивація уникнення невдач стимулює до контролю діяльності з метою уникнення помилок, прагнення покращення результатів. Відповідно, як мотивація успіху, так і мотивація уникнення невдач, – вагомі чинники професійного навчання майбутніх психологів. Розвиток мотивації успіху, спрямований на досягнення і самореалізацію, є особливо корисний для практичної психологічної діяльності.

Згідно досліджень Тягур Л. М., Бергхауер-Олас Е.Л., майбутні психологи – першокурсники демонструють високі показники мотивації досягнення успіху, що характеризується енергійністю, амбітністю, високими стандартами академічних досягнень, прагненням професійного росту [4, с. 1083]. Вони зацікавлені в розумінні психологічних аспектів міжособистісних відносин, особливостей комунікації, конфліктів між представниками різної статі. У студентів четвертого курсу мотивація до успіху пов'язана з закінченням навчання і здобуття освітнього рівня «бакалавр». Вони мають більш реалістичні професійні цілі і активно працюють над їх реалізацією, для них характерна фінансова зацікавленість, прагнення успішної кар'єри в психології з метою фінансової стабільності.

Таким чином, усвідомлення мотивації майбутніми психологами впливає на продуктивність професійного навчання і діяльності, розвитку особистісного потенціалу. Перспективами подальших досліджень є розробки програм розвитку професійної мотивації студентів ЗВО – майбутніх психологів.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук І. П. Психологічні особливості розвитку професійної мотивації майбутніх психологів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія Психологічні науки. 2018. Вип. 1. Т. 1. С. 14 – 19.
2. Мельничук Т. І., Дембицька Н. М. Лавренко О. В. Проблема професійної підготовки психолога у реаліях сьогодення в Україні. *Професійна підготовка психологів в Україні: стратегічні завдання: матеріали всеукраїнського круглого столу 23 квітня 2024 року: Зб. матеріалів* // За ред. В.Г. Панка. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2024. С.78-81.
3. Митник О. Я., Євтушенко І. В. Проблема професійної підготовки психологів у контексті викликів війни. *Професійна підготовка психологів в Україні: стратегічні завдання: матеріали всеукраїнського круглого столу 23 квітня 2024 року: Зб. матеріалів* / За ред. В.Г. Панка. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2024. С. 82 – 85.
4. Тягур Л. М., Бергхауер-Олас Е. Л. Професійна мотивація майбутнього психолога під час війни. *Перспективи та інновації науки*. (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). 2024. № 4(38). С. 1069 – 1084.

Узун Т.І.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка*

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИХ КАТЕГОРІЙ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

*Науковий керівник - докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка
кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
Н.О. Сайко*

У сучасних умовах воєнного стану, економічної нестабільності та зростання соціальної напруженості питання соціального захисту малозабезпечених категорій населення України набуває особливої актуальності. Соціальна політика держави спрямована на забезпечення мінімальних стандартів життя, зменшення бідності та підвищення рівня соціальної безпеки громадян.

Аналіз наукових досліджень свідчить, що соціальний захист розглядається як комплексна система заходів держави та суспільства, спрямованих на підтримку вразливих груп населення. У роботі Б. Анпілогової підкреслюється, що соціальний захист є багаторівневим механізмом забезпечення соціальної безпеки та включає правові, економічні й організаційні інструменти підтримки населення [1].

У дослідженні О. Поплавської акцентується увага на тому, що система соціального захисту тісно пов'язана із забезпеченням соціальної безпеки людини та реагуванням на соціальні ризики, зокрема бідність, безробіття та втрату працездатності [4]. Це підтверджує необхідність розвитку адресних програм підтримки малозабезпечених верств населення.

У працях А. Фаріон-Мельник та Ю. Мельника зазначається, що основними проблемами соціального захисту малозабезпечених сімей в Україні є недосконалість механізмів адресної допомоги, складність процедур отримання соціальних виплат та недостатній рівень охоплення вразливих категорій населення [5]. Автори наголошують на потребі удосконалення нормативно-правової бази та спрощення доступу до соціальних послуг.

Узагальнення наукових джерел дозволяє виокремити ключові особливості соціального захисту малозабезпечених категорій населення в Україні: адресність допомоги, багаторівнева система підтримки, поєднання грошових виплат і соціальних послуг, посилення ролі громад та орієнтація на подолання причин бідності, а не лише її наслідків.

Сутність малозабезпечених категорій населення полягає в тому, що це особи або домогосподарства, рівень доходів яких є нижчим за встановлений державою прожитковий мінімум, що не дозволяє забезпечити базові життєві потреби [2]. Згідно з законодавчим визначенням, малозабезпечена особа – це особа, середньомісячний дохід якої не перевищує встановленого рівня соціальних стандартів [2;3].

Враховуючи зазначене, особливої актуальності набуває удосконалення системи соціального захисту таких категорій населення, одним із ключових напрямів якого є посилення адресності соціальної допомоги. Вона передбачає спрямування ресурсів лише тим особам і домогосподарствам, які реально перебувають у складних життєвих обставинах. Це дозволяє підвищити ефективність використання бюджетних коштів і зменшити соціальну нерівність. Важливими складовими є удосконалення оцінки доходів, автоматизована верифікація отримувачів та перехід до індивідуального підходу у визначенні потреб сім'ї.

Цифровізація системи соціального захисту забезпечує підвищення доступності, прозорості та ефективності соціальних послуг. Вона охоплює розвиток електронних сервісів, інтеграцію державних реєстрів, впровадження принципу «єдиного вікна» та електронний кейс-менеджмент, що дозволяє забезпечити індивідуальний супровід отримувачів допомоги.

Розвиток соціальних послуг у громадах ґрунтується на принципах децентралізації та передбачає посилення ролі територіальних громад, розширення мережі соціальних центрів, впровадження соціального супроводу сімей та розвиток мобільних соціальних служб, що підвищує доступність допомоги, особливо у віддалених населених пунктах.

Інтеграція вразливих груп населення, зокрема внутрішньо переміщених осіб, осіб з інвалідністю, ветеранів і малозабезпечених сімей, передбачає реалізацію програм соціальної адаптації, розвиток інклюзивної інфраструктури, професійну перепідготовку та індивідуальні плани соціальної інтеграції.

Реформування соціальних стандартів потребує перегляду прожиткового мінімуму, удосконалення індексації виплат, запровадження гнучких соціальних гарантій та наближення національних стандартів до європейських.

Ефективність соціальної політики залежить від оптимізації фінансування, впровадження програмно-цільового бюджетування, розвитку державно-приватного партнерства та залучення міжнародної допомоги.

Отже, соціальний захист малозабезпечених категорій населення в Україні є складною та динамічною системою, яка потребує постійного вдосконалення. Ефективність її функціонування залежить від узгодженості державної політики, розвитку соціальних послуг та своєчасного реагування на соціально-економічні виклики.

Список використаних джерел:

1. Анпілогова Б. Ю. Соціальний захист населення як система забезпечення соціальної безпеки. *Вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. № 78. С. 45–51.
2. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>
3. Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» від 01.06.2000 № 1768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
4. Поплавська О. В. Соціальний захист населення як складова соціальної безпеки держави. *Економіка та держава*. 2022. № 6. С. 102–106.
5. Фаріон-Мельник А., Мельник Ю. Проблеми та перспективи соціального захисту малозабезпечених сімей в Україні. *Актуальні проблеми публічного управління*. 2023. Вип. 2. С. 88–94.

Улізько М.М.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З ПРОБЛЕМНИМИ УЧНЯМИ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

*Науковий керівник – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка
кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*
Г.О. Котломанітова

Анотація. У статті розглянуто теоретичні та практичні аспекти роботи з проблемними учнями в умовах сучасної школи. Актуальність дослідження зумовлена зростанням кількості дітей з поведінковими, емоційними та соціальними труднощами, що ускладнює освітній процес і потребує впровадження нових підходів у соціально-педагогічній діяльності. Проаналізовано сутність поняття «проблемний учень», визначено основні причини виникнення девіантної поведінки, зокрема соціально-економічні.

психолого-педагогічні та сімейні чинники. Акцентовано увагу на ролі соціального педагога як ключового суб'єкта супроводу таких учнів. Описано основні напрями діяльності: діагностичний, профілактичний, корекційно-розвивальний та консультативний. Розкрито значення міждисциплінарної взаємодії (учитель, психолог, батьки, соціальні служби) у створенні ефективної системи підтримки дитини. Визначено, що ефективність роботи залежить від комплексного впливу, гуманістичної спрямованості педагогічної взаємодії та орієнтації на особистісний розвиток учня.

Ключові слова: *проблемні учні, соціально-педагогічна діяльність, девіантна поведінка, соціалізація, корекція.*

Ulizko M. Essence and peculiarities of working with at-risk students in the modern school

Abstract. The article examines the theoretical and practical aspects of working with at-risk students (problematic students) within the framework of the modern school system. The relevance of this study is driven by the increasing number of children experiencing behavioral, emotional, and social difficulties, which complicates the educational process and necessitates the implementation of new approaches in socio-pedagogical activities. The study analyzes the essence of the "at-risk student" concept and identifies the primary causes of deviant behavior, including socio-economic, psycho-pedagogical, and family-related factors. Particular emphasis is placed on the role of the social pedagogue as a key figure in supporting such students. The main areas of professional activity are described: diagnostic, preventive, correctional-developmental, and consultative. The article highlights the significance of multidisciplinary interaction (involving teachers, psychologists, parents, and social services) in creating an effective child support system. It is determined that the effectiveness of such work depends on a comprehensive impact, a humanistic orientation of pedagogical interaction, and a focus on the student's personal development.

Key words: *at-risk students, socio-pedagogical activity, deviant behavior, socialization, correction.*

Постановка проблеми. Сучасна школа функціонує в умовах динамічних соціокультурних змін, що безпосередньо впливають на процес соціалізації дітей і підлітків та зумовлюють зростання кількості учнів, які мають труднощі у навчанні, поведінці чи емоційному розвитку. У зв'язку з цим проблема роботи з так званими проблемними учнями набуває особливої актуальності в контексті соціальної педагогіки та освітньої практики. Водночас трансформації сучасного суспільства, зокрема цифровізація освіти, зміни в сімейних моделях виховання, вплив кризових соціально-економічних чинників і зростання психоемоційного навантаження на дітей, істотно ускладнюють процес їх адаптації до шкільного середовища. Це призводить до поведінкових відхилень, зниження рівня навчальної мотивації, поширення тривожних і депресивних станів серед учнівської молоді.

Аналіз досліджень. Упродовж тривалого часу вітчизняні й зарубіжні науковці досліджували особливості професійної діяльності соціального педагога, акцентуючи увагу на необхідності міжпрофесійної співпраці як умови ефективного соціально-педагогічного супроводу учнівської молоді. У працях українських науковців, зокрема О. Безпалько, І. Богданової, А. Макаренка, О. Пенішкевич, В. Сухомлинського, обґрунтовано гуманістичні засади педагогічної взаємодії, колективної відповідальності педагогів за результати виховної роботи та значення координації зусиль усіх учасників освітнього процесу. Ці ідеї є методологічною основою для організації партнерської взаємодії соціального педагога і класного керівника у роботі з проблемними учнями.

Питання профілактики девіантної та асоціальної поведінки школярів, що безпосередньо пов'язані з функціями соціального педагога і класного керівника, висвітлено в дослідженнях І. Козубовської, В. Оржеховської, В. Татенка, В. Терещенка, Т. Титаренко, Т. Федорченко. У зазначених наукових розвідках підкреслюється важливість узгоджених дій педагогічних працівників у виявленні причин проблемної поведінки учнів, плануванні профілактичних заходів та індивідуальній виховній роботі. Окрему групу досліджень становлять наукові праці Т. Алексеєнко, О. Гуляр, О. Максимович, В. Приходько, у яких розкрито соціально-педагогічні аспекти роботи з батьками проблемних учнів, що також потребує координації дій класного керівника та соціального педагога.

Отже, аналіз наукових джерел засвідчує, що проблема взаємодії соціального педагога з класним керівником у роботі з проблемними учнями є багатовимірною та соціально значущою. Попри наявність ґрунтовних досліджень у цій галузі, питання цілісної, системної та скоординованої взаємодії соціального педагога і класного керівника як ключових суб'єктів виховного процесу залишається недостатньо узагальненим в науковому дискурсі.

Мета статті: визначення сутності поняття «проблемні учні» та обґрунтування особливостей соціально-педагогічної роботи з ними в умовах сучасної школи.

Виклад основного матеріалу. Сучасна школа дедалі частіше стикається з необхідністю комплексного підходу до вирішення проблем учнів, що передбачає узгоджені дії педагогів, спрямовані не лише на корекцію поведінки, а й на профілактику соціальних ризиків, підтримку психоемоційного стану дитини та створення сприятливого виховного середовища. У цьому контексті соціальний педагог і класний керівник виступають ключовими суб'єктами соціально-психологічного супроводу проблемних учнів, однак на практиці їхня взаємодія часто є фрагментарною, несистемною та недостатньо скоординованою. У контексті становлення та розвитку соціально-педагогічної діяльності в закладах загальної середньої освіти особливої наукової актуальності набуває проблема взаємодії соціального педагога з класним керівником у процесі роботи з учнями, які перебувають у складних життєвих обставинах або демонструють ознаки проблемної поведінки.

У науковому дискурсі категорія «проблемних учнів» не має однозначного

визначення, проте часто трактується як група дітей, чия поведінка виходить за межі загальноприйнятих соціальних і педагогічних норм, що проявляється у формі стійкої дезадаптації, порушення емоційно-вольової сфери та деструктивної взаємодії з мікросоціальним середовищем. Важливо зазначити, що проблемність не є вродженою чи сталою характеристикою особистості, а формується у процесі взаємодії дитини з соціальним середовищем і відображає дисбаланс між індивідуальними потребами учня та вимогами освітньої системи.

Причини виникнення проблемності мають комплексний, багатофакторний характер. Серед них важливу роль відіграють сімейні чинники, зокрема дисфункційні відносини, дефіцит емоційної підтримки, педагогічна занедбаність або гіперопіка [2, с. 43]. Значний вплив мають і психологічні особливості дитини, такі як низька самооцінка, підвищена тривожність, агресивність чи емоційна нестабільність. Не менш важливими є соціальні умови, включаючи негативний вплив однолітків, медіасередовища та загальну соціальну нестабільність. Водночас сама освітня система також може виступати чинником ризику, якщо вона не забезпечує індивідуального підходу, використовує авторитарні методи або не враховує індивідуальні темпи розвитку учнів.

Теоретико-методологічною основою роботи з проблемними учнями є поєднання кількох наукових підходів, серед яких провідне місце займає особистісноорієнтований підхід, що передбачає визнання унікальності кожної дитини та необхідність врахування її індивідуальних особливостей. Компетентнісний підхід акцентує увагу на формуванні життєвих навичок і соціальної компетентності, тоді як системний підхід передбачає узгоджену взаємодію всіх учасників освітнього процесу – учителя, психолога, соціального педагога, батьків. Важливим є також інклюзивний підхід, який забезпечує рівний доступ до якісної освіти незалежно від особливостей розвитку дитини.

Особливості роботи з проблемними учнями визначаються необхідністю комплексного та індивідуалізованого підходу. Насамперед важливим є своєчасне виявлення труднощів через проведення психолого-педагогічної діагностики, що дозволяє визначити причини проблемної поведінки або навчальних труднощів [1, с. 73]. На основі отриманих даних вибудовується індивідуальна освітня траєкторія, яка враховує рівень розвитку, інтереси та можливості учня. Значну увагу слід приділяти формуванню позитивної мотивації до навчання шляхом створення ситуацій успіху, використання заохочення та підтримки внутрішньої мотивації. Важливою складовою є психолого-педагогічний супровід, що реалізується у співпраці з фахівцями та передбачає використання корекційно-розвивальних програм.

Окремого значення набуває робота з батьками, оскільки сім'я є ключовим середовищем соціалізації дитини. Консультативна допомога, педагогічна просвіта та залучення батьків до освітнього процесу сприяють підвищенню ефективності виховного впливу. Водночас важливо здійснювати профілактику девіантної поведінки через організацію виховної роботи, спрямованої на формування соціальних навичок, відповідальності та ціннісних орієнтацій.

У практиці роботи з проблемними учнями застосовуються різноманітні

методи і технології, серед яких особливу ефективність демонструють тренінгові форми роботи, проєктна діяльність, кейс-метод, арт-терапевтичні техніки, а також медіація і відновлювальні практики, що сприяють конструктивному вирішенню конфліктів. У цьому контексті важлива роль належить соціальному педагогу, який виступає координатором взаємодії між усіма суб'єктами освітнього процесу. Його діяльність охоплює соціальну діагностику, профілактику, консультування, посередництво у конфліктах та захист прав дитини.

Висновки та напрями подальших досліджень. Робота з проблемними учнями в сучасній школі є складним, багатовимірним процесом, що вимагає високого рівня професійної компетентності, гнучкості та міждисциплінарної взаємодії. Її ефективність значною мірою залежить від здатності педагогічного колективу створювати безпечне, підтримувальне та інклюзивне освітнє середовище, яке сприятиме гармонійному розвитку кожної дитини та її успішній соціалізації.

Перспективні напрями подальших досліджень пов'язані з розробленням ефективних моделей раннього виявлення дезадаптації учнів, удосконаленням інклюзивних практик та вивченням впливу цифрового середовища на поведінку та навчальну мотивацію школярів. Важливим також є аналіз інноваційних психолого-педагогічних технологій, професійної готовності педагогів і розвитку партнерства між школою та сім'єю з метою створення цілісної системи педагогічного супроводу.

Список використаних джерел:

1. Гладченко І. В., Висоцька А. М., Супрун М. О. Соціалізація осіб з психофізичними порушеннями. Навчальний посібник за наукової редакції професора М. О. Супруна. К.: Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 214 с.

2. Ткаченко Н. Системний підхід до подолання проблеми педагогічної занедбаності в процесі навчання молодшого школяра. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом*. Вип. 2, 2021. С. 41-46.

Філатова В.К.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

Єсіна Н.О.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ПІДЛІТКІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ У ЦЕНТРАХ ДЕННОГО ДОГЛЯДУ

Анотація. У статті визначено соціальну інтеграцію як комплексний процес, що поєднує соціальну адаптацію, реабілітацію та активне включення особи у суспільні відносини; висвітлено соціально-психологічні особливості підлітків з інвалідністю, що впливають на процес інтеграції даної категорії; схарактеризовано труднощі, з якими підлітки з інвалідністю стикаються у процесі соціальної інтеграції, а саме: у встановленні соціальних контактів, що пов'язано із внутрішніми переживаннями та з зовнішніми бар'єрами; розкрито соціально-педагогічну діяльність центрів денного догляду, які забезпечують практичну реалізацію соціальної інтеграції даної категорії; конкретизовано порядок організації та надання послуги денного догляду; проаналізовано нормативно-правове забезпечення соціально-педагогічної діяльності з соціальної інтеграції підлітків з інвалідністю у центрах денного догляду; виявлено наявність низки проблем нормативно-правового забезпечення соціальної інтеграції підлітків з інвалідністю: відсутність спеціалізованого правового регулювання інтеграції підлітків, декларативний характер окремих норм, розпорошеність нормативно-правової бази, а також недостатня конкретизація функцій центрів денного догляду саме у роботі з цією віковою категорією.

Ключові слова: *підліток з інвалідністю, інклюзивна освіта, центр денного догляду, соціальна інтеграція, соціально-педагогічна діяльність з соціальної інтеграції підлітків з інвалідністю, нормативно-правове забезпечення.*

Filatova V., Yesina N. REGULATORY AND LEGAL PROVISION OF SOCIAL INTEGRATION OF ADOLESCENTS WITH DISABILITIES IN DAY CARE CENTERS

Abstract. The article defines social integration as a complex process that combines social adaptation, rehabilitation and active inclusion of a person in social relations; highlights the socio-psychological characteristics of adolescents with disabilities that affect the integration process of this category; characterizes the difficulties that adolescents with disabilities encounter in the process of social integration, namely: in establishing social contacts, which is associated with internal

experiences and external barriers; reveals the social pedagogical activity of day care centers that ensure the practical implementation of social integration of this category; specifies the procedure for organizing and providing day care services; analyzes the regulatory and legal support for social and pedagogical activities for the social integration of adolescents with disabilities in day care centers; A number of problems in the regulatory and legal support of the social integration of adolescents with disabilities were identified: the lack of specialized legal regulation of the integration of adolescents, the declarative nature of individual norms, the dispersion of the regulatory and legal framework, as well as insufficient specification of the functions of day care centers specifically in working with this age category.

Key words: *teenager with disabilities, inclusive education, day care center, social integration, socio-pedagogical activities for the social integration of teenagers with disabilities, regulatory and legal support.*

Постановка проблеми. Проблема соціальної інтеграції підлітків з інвалідністю займає провідне місце серед актуальних питань сучасної соціально-педагогічної та правової науки. Її значущість зумовлена необхідністю створення умов для повноцінного включення таких осіб у всі сфери суспільного життя. У цьому контексті особливого значення набуває правове забезпечення зазначених процесів, адже ефективна реалізація прав підлітків з інвалідністю безпосередньо залежить від якості нормативно-правової бази, її відповідності міжнародним стандартам та механізмів практичного впровадження.

Водночас, незважаючи на наявність законодавчих гарантій, на практиці зберігається низка проблем, пов'язаних із недостатнім рівнем доступності освітнього середовища, обмеженими можливостями соціальної участі, а також недостатньою обізнаністю суспільства щодо потреб і потенціалу підлітків з інвалідністю. Це зумовлює необхідність комплексного підходу до вирішення проблеми, який поєднує педагогічні, соціальні та правові механізми підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічних джерел свідчить, що питання психолого-педагогічних особливостей розвитку та виховання підлітків з інвалідністю розглядали О. Карпенко [3], А. Цвігун [3], О. Штокало [9]. Водночас значення інклюзивної освіти як важливої передумови ефективною соціальної адаптації осіб з інтелектуальними та фізичними порушеннями висвітлено у працях А. Колупаєвої [4], О. Таранченко [4]. Проблемі соціальної інтеграції підлітків з інвалідністю у центрах денного догляду присвячені наукові праці Ю. Вариводи [1], І. Завіновського [2], Ю. Ковальчука [2] тощо.

Метою статті є аналіз нормативно-правового забезпечення соціально-педагогічної діяльності з соціальної інтеграції підлітків з інвалідністю у центрах денного догляду.

Виклад основного матеріалу. Соціальна інтеграція відіграє важливу роль у вихованні та розвитку підлітків з інвалідністю, оскільки забезпечує їх включення в систему міжособистісних взаємин, сприяє формуванню соціальних навичок і позитивної самооцінки. У процесі інтеграції підлітки

отримують можливість брати участь у спільній діяльності з однолітками, засвоювати соціальні норми та правила поведінки, а також розвивати комунікативні вміння. Ю. Варивода визначає соціальну інтеграцію як «комплексний процес, що поєднує соціальну адаптацію, реабілітацію та активне включення особи у суспільні відносини» [1, с. 27]. Водночас у контексті підліткового віку інтеграція осіб з інвалідністю має специфічні особливості, оскільки саме в цей період відбувається формування соціальної ідентичності та моделей поведінки. Зокрема, до таких особливостей належать підвищена чутливість до оцінки з боку однолітків, потреба в прийнятті та належності до групи, а також активний пошук власного «Я». Важливим є й те, що підлітки з інвалідністю можуть стикатися з труднощами у встановленні соціальних контактів, що пов'язано як із внутрішніми переживаннями (непевненість, занижена самооцінка), так і з зовнішніми бар'єрами (стереотипи, упереджене ставлення). Крім того, у цей період формується здатність до самостійності та відповідальності, що потребує створення сприятливого інклюзивного середовища та підтримки з боку дорослих і ровесників.

Важливу роль у забезпеченні соціальної інтеграції підлітків з інвалідністю відіграють центри денного догляду, які здійснюють надання соціальних послуг та сприяють розвитку соціальних навичок, комунікації та самостійності. Як зазначають О. Карпенко та А. Цвігун, «ефективна соціально-педагогічна діяльність з соціальної інтеграції дітей з інвалідністю передбачає створення умов для включення їх у соціальне середовище» [3, с. 12]. У підлітковому віці така діяльність повинна мати цілеспрямований характер та передбачати розвиток соціальних компетентностей і підготовку до самостійного життя.

Нормативно-правова база соціальної інтеграції підлітків з інвалідністю формується як на міжнародному, так і на національному рівнях. Серед ключових міжнародних документів важливе місце посідає Конвенція про права осіб з інвалідністю [5], яка «утверджує принципи рівності, недискримінації та інклюзії» [5]. Водночас її норми мають узагальнений характер і не враховують повною мірою специфіку інтеграції дітей та підлітків.

На національному рівні правове регулювання соціальної інтеграції підлітків з інвалідністю забезпечується, зокрема, Конституцією України [6], Законом України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [7], Законом України «Про соціальні послуги» [8] тощо. Згідно із Законом України «Про соціальні послуги» [8], такі послуги спрямовані, зокрема, на «запобігання виникненню складних життєвих обставин, подолання їх наслідків, а також сприяння інтеграції особи в суспільство» [8].

Разом із тим у законодавстві відсутня чітка диференціація отримувачів соціальних послуг за віковими групами, що ускладнює врахування специфічних потреб підлітків. Як зазначають І. Завіновський та Ю. Ковальчук, «ефективність соціального захисту залежить від чіткості правових механізмів та їх узгодженості» [2, с. 248].

У цьому контексті важливим є питання регулювання діяльності центрів

денного догляду, які забезпечують практичну реалізацію соціальної інтеграції.

Діяльність центрів денного догляду в Україні не регулюється окремим спеціалізованим законом, а визначається комплексом нормативно-правових актів у сфері надання соціальних послуг. Основним актом є Закон України «Про соціальні послуги» [8], який встановлює «правові та організаційні засади надання соціальних послуг, визначає їх види, принципи надання та коло отримувачів» [8]. Відповідно до положень цього Закону, «денний догляд віднесено до базових соціальних послуг, спрямованих, зокрема, на соціальну адаптацію та інтеграцію осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах» [8]. Конкретизація порядку організації та надання послуги денного догляду здійснюється на рівні підзаконних нормативно-правових актів, зокрема державних стандартів соціальних послуг, затверджених уповноваженими органами виконавчої влади. Такі акти визначають зміст послуги, її складові, умови отримання, а також вимоги до діяльності надавачів послуг. Водночас аналіз чинного регулювання свідчить про відсутність окремих норм, які б чітко визначали особливості діяльності центрів денного догляду саме у контексті соціальної інтеграції підлітків з інвалідністю, що ускладнює врахування їхніх вікових та соціальних потреб у процесі надання послуг. Однак ці акти не містять достатньо чіткої орієнтації на забезпечення соціальної інтеграції підлітків як окремої вікової групи. Отже, можна констатувати наявність низки проблем нормативно-правового забезпечення соціальної інтеграції підлітків з інвалідністю. До них належать відсутність спеціалізованого правового регулювання інтеграції підлітків, декларативний характер окремих норм, розпорошеність нормативно-правової бази, а також недостатня конкретизація функцій центрів денного догляду саме у роботі з цією віковою категорією.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, нормативно-правове забезпечення соціальної інтеграції підлітків з інвалідністю в Україні загалом сформоване, однак потребує подальшого вдосконалення з урахуванням вікових особливостей цієї категорії.

Перспективним напрямом подальшої дослідницької діяльності є уточнення правових механізмів інтеграції дітей та підлітків, нормативне закріплення функцій центрів денного догляду та забезпечення системності правового регулювання.

Список використаних джерел:

1. Варивода Ю. Взаємозалежність соціальної реабілітації, соціальної адаптації та соціальної інтеграції у сфері соціальної роботи. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2023. Вип.2(53). С. 26-29.
2. Завіновський І. С., Ковальчук Ю.І. Соціальний захист інвалідів в Україні. *Соціально-трудова відносини: теорія і практика*. Київ: КНЕУ, 2015. №2. С. 246-253.
3. Карпенко О., Цвігун А. Соціальна реабілітація дітей з інвалідністю у практиці соціальної роботи: теоретичний вимір. *International Science Journal of Education & Linguistics*. 2026. Вип 5(2). С. 9-19.

4. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Інклюзивна освіта: від основ до практики: монографія. Київ: ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.
5. Конвенція про права осіб з інвалідністю від 06.07.2016. № 995_g71. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення 25.04.2026).
6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#> (дата звернення: 25.04.2026 р.).
7. «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» Закон України №875-ХІІ від 01.01.2022 р. *Відомості Верховної Ради*.1991. № 21. Ст.252. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення 25.04.2026 р.).
8. Про соціальні послуги: Закон України № 2671-VIII від 17.01.2019. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 18. ст. 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#> (дата звернення: 26.04.2026 р.).
9. Штокало О. А. Дитяча інвалідність: соціалізаційний контекст. Одеса, 2018. 109 с.

Харитонova М.О.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

Костіна В.В.

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З СІМЕЙ ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ЗАСОБАМИ ФОЛЬКЛОРУ

Анотація. У статті на основі аналізу наукової літератури уточнено суть поняття «соціально-педагогічна діяльність з адаптації дітей молодшого шкільного віку з сімей вимушено переміщених осіб засобами фольклору», визначено основні проблеми, що виникають у дітей молодшого шкільного віку з сімей вимушено переміщених осіб, а також визначено можливості використання засобів фольклору у соціально-педагогічній діяльності для забезпечення ефективної адаптації дітей молодшого шкільного віку з сімей вимушено переміщених осіб у закладах освіти. Запропоновано форми та методи роботи фахівців для ефективного соціально-виховного впливу.

Ключові слова: адаптація, дитина молодшого шкільного віку, соціально-педагогічна діяльність, заклад загальної середньої освіти, сім'я, вимушено переміщена особа.

Kharitonova M., Kostina V. Theoretical aspects of social and pedagogical activity for the adaptation of primary school children from families of forcibly displaced persons using folklore

Abstract. The article, based on the analysis of scientific literature, clarifies the essence of the concept of "social and pedagogical activity for the adaptation of primary school children from families of forcibly displaced persons using folklore", identifies the main problems that arise in primary school children from families of forcibly displaced persons, and also identifies the possibilities of using folklore in social and pedagogical activity to ensure effective adaptation of primary school children from families of forcibly displaced persons in educational institutions. Forms and methods of work of specialists for effective social and educational influence are proposed.

Keywords: *adaptation, primary school child, social and pedagogical activity, general secondary education institution, family, forcibly displaced person.*

Постановка проблеми. За даними статистики станом на лютий 2026 року в Україні офіційно обліковано 4 609 тисяч ВПО, серед яких майже 900 тисяч - це діти. Сучасні соціальні процеси в Україні значною мірою пов'язані з наслідками воєнних подій, які спричинили масове внутрішнє переміщення населення. Однією з найбільш уразливих категорій у цих умовах є діти молодшого шкільного віку, які разом із родинами були змушені залишити звичне середовище проживання та адаптуватися до нових соціальних і освітніх умов. Тому, особливо важливою стає соціально-педагогічна діяльність закладів загальної середньої освіти, що спрямована на підтримку дітей із сімей вимушено переміщених осіб у їхній адаптації до нових умов. Сьогодні заклади освіти виступають одним із важливих середовищ підтримки дитини з сімей ВПО, у межах якого формується її відчуття безпеки, стабільності та приналежності до колективу. Водночас ефективність адаптаційних процесів значною мірою залежить від застосування ефективних педагогічних засобів, здатних створити емоційно сприятливу атмосферу, забезпечувати розвиток комунікативних навичок і формування позитивного соціального досвіду.

У цьому контексті значний потенціал має український фольклор. Народні ігри, казки, пісні, хороводи та інші елементи традиційної культури поєднують виховні, пізнавальні та терапевтичні можливості впливу на дитину, що сприяють емоційному розвантаженню, формуванню почуття спільності, розвитку уяви та творчої активності.

Аналіз досліджень. Аналіз наукової літератури з проблеми соціально-педагогічної роботи з дітьми з сімей вимушено переміщених осіб з використанням засобів фольклору показав, що досліджено такі її аспекти: питання соціальної адаптації дітей і молоді з сімей вимушено переміщених осіб та адаптаційна робота з сім'ями (Н. Бешенцева, В. Бульковська, П. Волошин., А. Каламбур, І. Купіна, Н. Марута, Н. Фроленкова, Л. Шестопалова); соціально-педагогічні проблем вимушено переміщених осіб (А. Аносова, О. Безпалько, Н. Бочкар, Н. Веселова, О. Дон, Є Дубровська, В. Желанова, О. Залеська,

Т. Зозуль, О. Кулік, М. Лапіна, І. Трубавіна, Т. Цюман та ін.); використання засобів фольклору у соціальному вихованні дітей і молоді (А. Богуш, А. Вінничук, Т. Коваль, В. Костіна, Н. Лисенко, С. Павлова та ін.). Узагальнення ідей науковців засвідчило, що використання фольклору в освітньому середовищі створює природні умови для взаємодії дітей, полегшує встановлення контактів між ними та допомагає подолати психологічні бар'єри. Однак, попри широкий спектр досліджених питань, проблема розробки та практичного забезпечення комплексної програми соціально-педагогічних впливів в роботі ЗЗСО з соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку з сімей вимушено переміщених осіб (ВПО) з використанням засобів фольклору ще не є в повній мірі дослідженою та потребує додаткового розгляду.

Метою дослідження є: теоретичне обґрунтування та розробка програми комплексних впливів в роботі ЗЗСО з соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку з сімей ВПО з використанням засобів фольклору.

Виклад основного матеріалу. На думку української дослідниці А. Барової, соціальна адаптація дитини, яка опинилася в умовах вимушеного переміщення, передбачає «поступове входження в нову соціальну систему взаємин, відновлення внутрішньої рівноваги та формування відчуття стабільності» [1, с. 50]. Психологи наголошують, що «для молодших школярів важливим фактором стабілізації психоемоційного стану є відчуття належності до певної групи, зокрема шкільного колективу» [4, с. 98].

Аналіз наукової літератури засвідчив наявність поняття «культурного шоку», що характеризує емоційну реакцію людини на різку зміну соціокультурного середовища. Так, дослідник Н. Машко визначає поняття «культурний шок» як «стан тривоги та дезорієнтації, що виникає через втрату знайомих символів соціальної взаємодії» [8]. Дослідники доводять, що для дітей молодшого шкільного віку переживання стану «культурного шоку» можуть проявлятися у різних формах: підвищена тривожність та страхи; труднощі у встановленні контактів з однолітками; зниження навчальної мотивації; емоційна нестійкість; поведінкові порушення (замкнутість або агресивність). Науковці доводять, що вищезазначені прояви у дітей можуть з'являтися не лише за умови вимушеного переїзду, але й з накопиченням травматичних переживань, які передували цьому процесу. Дослідження міжнародних організацій свідчать, що «діти, які пережили воєнний досвід, значно частіше демонструють симптоми стресу, емоційного виснаження та труднощі соціалізації» [3, с. 120].

Як зазначає А. Барова, молодший шкільний вік є періодом інтенсивного психічного та соціального розвитку дитини, коли відбувається становлення базових механізмів соціалізації, формуються перші уявлення про власну роль у суспільстві, закладаються основи навчальної діяльності, дитина активно засвоює соціальні норми, правила взаємодії та цінності, що функціонують у шкільному середовищі [1, с. 50]. Якщо діти молодшого шкільного віку зазнають вимушеного переселення, то зазначений процес ускладнюється через різку зміну життєвих умов та необхідність адаптації до нового колективу та пережитий травматичний досвід, що може негативно впливати на психічний

розвиток дитини. Як зазначає О. Котух, «емоційна чутливість дітей молодшого шкільного віку значно підвищує їхню вразливість до стресових факторів, що може проявлятися у формі тривожності, невпевненості у собі та труднощів соціальної взаємодії» [5, с. 60]. Психологи наголошують, що у цьому віці дитина особливо потребує стабільності, передбачуваності подій та підтримки з боку дорослих, а відсутність таких умов може призводити до виникнення відчуття небезпеки [10].

В. Куліченко, вивчаючи особливості надання психологічної допомоги вимушено переміщеним особам із наслідками травматизації, наголошує, що соціальна адаптація пов'язана з необхідністю формуванням у молодшого школяра нових соціальних контактів та прийняття однолітками, яке забезпечує належне формування відчуття групової приналежності [6, с. 126]. Дослідниця особливостей адаптації дітей вимушених переселенців - Н. Маркова наголошує на необхідності звернення уваги на підвищену чутливість таких дітей до гучних звуків, які можуть викликати у них тривожні асоціації та сильні емоційні реакції: «гучний дзвінок, голосні розмови або раптові звуки – здатні спричинити відчуття страху або внутрішнього напруження» [7, с. 125].

Отже, процес адаптації дітей молодшого шкільного віку з сімей вимушених переселенців є складним і багатовимірним явищем, що потребує комплексної соціально-педагогічної підтримки. Особливу роль у цьому процесі відіграє створення сприятливого психологічного середовища у школі, а також використання педагогічних засобів, здатних сприяти емоційному розвантаженню, розвитку комунікативних навичок і формуванню відчуття належності до спільноти.

Одним із таких ефективних засобів, як показують сучасні педагогічні дослідження, є український фольклор, який поєднує у собі культурно-виховний потенціал, емоційну підтримку та можливості для групової взаємодії дітей. Народний фольклор – казки, пісні, народні ігри, прислів'я та інші елементи усної традиції забезпечують ефективність процесу соціалізації дітей молодшого шкільного віку взагалі та дітей у ситуації вимушеного переселення зокрема, коли традиційна культура може виступати «одним із чинників психологічної стабілізації та підтримки, оскільки вона пов'язана з попереднім досвідом дитини, її родинним середовищем і культурними уявленнями» [2, с. 148].

Дослідники наголошують, що у педагогічній практиці фольклор може використовуватися у різних формах діяльності. Зокрема, це можуть бути: читання та обговорення народних казок; виконання народних пісень; організація рухливих народних ігор; інсценування казкових сюжетів; творчі завдання за мотивами фольклорних текстів [13, с. 113; 12, с. 227]. Такі форми роботи поєднують емоційний, пізнавальний і комунікативний аспекти діяльності, що сприяє гармонізації розвитку дитини, сприяє формуванню почуття належності до спільноти, допомагає налагоджувати взаємодію з однолітками та підтримує емоційну рівновагу дитини. Саме тому використання елементів народної творчості у виховному процесі може розглядатися як важливий ресурс соціально-педагогічної підтримки дітей у складних життєвих обставинах.

Дослідники наголошують на наявності у дітей з сімей переселенців підвищеної тривожності, недостатньої включеності у колектив та невпевненості у навчальній діяльності, що можна подолати за допомогою упровадження фольклорно орієнтованої програми соціально-педагогічної підтримки, спрямованої на формування позитивного емоційного клімату у класному колективі, розвиток комунікативних умінь та зміцнення відчуття належності дітей до шкільної спільноти. Науковці наголошують, що фольклорні елементи є своєрідним інструментом емоційної підтримки дітей, сприяють формуванню атмосфери довіри у групі та допомагають адаптуватися до нового соціального середовища [9, с. 47].

На основі узагальнення результатів вищезазначених наукових досліджень нами було розроблено та реалізовано комплексну програму соціально-педагогічної адаптації дітей молодшого шкільного віку з сімей внутрішньо переміщених осіб, якою передбачено створення сприятливого емоційного середовища для дітей у середовищі закладу загальної середньої освіти, формування відчуття безпеки у шкільному просторі, розвиток комунікативних вмінь та соціальної активності та зниження рівня тривожності шляхом використання різноманітних елементів українського фольклору. Під час реалізації напрямку роботи з молодшими школярами було проведено низку занять, що відбувалися один раз на тиждень протягом 2-х місяців. Організація роботи будувалася за принципом поступового включення дітей у колективну діяльність. Спочатку увага приділялася створенню атмосфери довіри та психологічного комфорту, далі – розвитку комунікативної взаємодії, а на завершальному етапі – закріпленню позитивного досвіду співпраці та спільної творчості. Під час роботи з дітьми реалізовано три етапи: етап знайомства і встановлення довіри (1 заняття); основний етап активної взаємодії з використанням елементів фольклору (4 заняття); етап узагальнення та закріплення досвіду (3 заняття). Такий підхід дозволив поступово розширювати соціальну активність дітей і водночас уникати перевантаження новими емоційними переживаннями, що відповідає вимогам травмобезпечного підходу. Також програмою передбачено інформаційно-просвітницькі впливи з батьками та педагогами закладу освіти, що дозволили підвищити їхню методичну культуру у використанні засобів фольклору у соціальній адаптації дітей молодшого шкільного віку. Результати повторного діагностування після запровадження розробленої програми в експериментальній групі дозволили стверджувати, що спостерігається позитивна динаміка зростання показників адаптованості молодших школярів з сімей ВПО у контрольній групі порівняно з експериментальною.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі аналізу та узагальнення наукової літератури та практики соціально-педагогічної діяльності констатовано, що реалізація комплексної соціально-педагогічної діяльності з адаптації дітей молодшого шкільного віку з сімей внутрішньо переміщених осіб з використанням засобів фольклору, створює сприятливі умови для розвитку емоційної стабільності дітей, формування навичок комунікації та зміцнення відчуття приналежності до колективу. Послідовне

поєднання ігрових, творчих та культурних форм діяльності дозволяє забезпечити комплексний вплив на соціально-емоційний розвиток дітей та сприяє їх успішній адаптації у новому соціальному середовищі. У процесі впровадження соціально-педагогічної програми використовували різноманітні засоби українського фольклору, які виконували не лише культурно-освітню, але й психолого-педагогічну функцію.

Отже, фольклор у межах розробленої програми виступив не лише як культурний і виховний ресурс, але й як ефективний інструмент соціально-педагогічної підтримки дітей молодшого шкільного віку. Його використання сприяло створенню емоційно безпечного освітнього середовища, у якому діти могли поступово адаптуватися до нових умов навчання, розвивати комунікативні навички та відчувати підтримку з боку колективу, що є вкрай важливим для дітей, які пережили складний досвід вимушеного переміщення, адже звернення до традиційної культури допомогло відновити відчуття стабільності, культурної приналежності та психологічної захищеності.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка соціально-педагогічної програми впливів в роботі з соціальною адаптацією дітей молодшого шкільного віку з використанням засобів фольклору на рівні громади.

Список використаних джерел:

1. Барова А. Г. Адаптація вимушено переміщених осіб молодшого шкільного віку до нових умов. *Педагогічні інновації у фаховій освіті*. 2024. С.45–51. URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/10331> (дата звернення: 06.03.2026).
2. Бухнєва О., Чень В. Український фольклор: історико-мистецькі аспекти та освітній потенціал. *Journal of Danubian Studies and Research*. 2023. № 13. С.140–148. URL: <https://dj.univ-danubius.ro/index.php/JDSR/article/view/2519> (дата звернення: 06.03.2026).
3. Гах О., Доброва Н. Особливості соціально-психологічної адаптації українських дітей в європейських закладах середньої освіти. *Українознавство*. 2025. № 3(96). С. 112–121. URL: <https://journal.ndiu.org.ua/article/view/337906> (дата звернення: 06.03.2026).
4. Зозуль Т. Дослідження адаптації дітей молодшого шкільного віку із сімей вимушених переселенців. *Психологія і особистість*. 2018. № 2. С. 90–99. URL: <https://psychpersonality.pnpu.edu.ua/article/view/163845> (дата звернення: 06.03.2026).
5. Котух О. В. Психологічне благополуччя внутрішньо переміщених осіб: адаптація та інтеграція у нову громаду. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2023. № 1. С. 56–61. URL: <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/1289/1242> (дата звернення: 06.03.2026).
6. Куліченко В. В. Особливості надання психологічної допомоги вимушено переміщеним особам із наслідками травматизації. *ГАБІТУС*. 2023. №49. С.123–128. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2023/49-2023/21.pdf> (дата звернення: 06.03.2026).

7. Маркова Н. В. Особливості адаптації дітей вимушених переселенців. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2018. № 6 (320). С. 120–126. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/4859> (дата звернення: 06.03.2026).
8. Машко Н. В. Психологічний супровід адаптації внутрішньо переміщених осіб шкільного віку до нових умов. Кривий Ріг : Криворізький державний педагогічний університет, 2025. URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/12347> (дата звернення: 06.03.2026).
9. Рендюк Т., Турейський І. Гендерна соціалізація дитини в українській традиційній культурі. *Народна творчість та етнологія*. 2024. № 1. С. 42–49. URL: <https://nte.etnolog.org.ua/en/2024-year/1/2745-studies-and-materials/5597-gender-socialization-of-the-child-in-the-ukrainians-traditional-culture-late-19th-mid-20th-century> (дата звернення: 06.03.2026).
10. Чушак В. Ю. Особливості соціально-психологічної адаптації дітей вимушених переселенців в умовах війни. Донецьк : Донецький національний університет ім. В. Стуса, 2024. URL: <https://jqmth.donnu.edu.ua/article/view/15075> (дата звернення: 06.03.2026).
11. Dontsov A., Pereyagina E., Drozdova A., Shmidt A., Syutkina E. The Role of Mythological Ideas in Children's Socialization and Subjective Well-Being. *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences*. 2018. Vol. 43. P.221-229. URL: <https://doi.org/10.15405/epsbs.2018.07.30> (дата звернення: 06.03.2026).
12. Dryden-Peterson S. Refugee Education: Education for an Unknowable Future. *Curriculum Inquiry*. 2017. Vol. 47, No. 1. P. 14–24. URL: <https://doi.org/10.1080/03626784.2016.1255935> (дата звернення: 06.03.2026).
13. Turk Niskač B., Šrampf Vendramin K. Play and Folklore in Children's Peer Cultures. *Folklore: Electronic Journal of Folklore*. 2022. Vol. 86. P. 95–114. URL: https://doi.org/10.7592/fej2022.86.turk_srampf (дата звернення: 06.03.2026).

Харченко Є.Ю.

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

ПРОФІЛАКТИКА АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ В СІМ'ЯХ ВПО

Науковий керівник - кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка
кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-
педагогічна академія» Харківської обласної ради

О.В. Белоліпцева

Проблема адиктивної поведінки в сім'ях внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є однією з найбільш актуальних соціально-психологічних викликів

сучасної України. Вона зумовлена складними наслідками збройної агресії, що триває з 2014 року та особливо загострилася після повномасштабного вторгнення у 2022 році. Вимушене переміщення значної частини населення призвело до руйнування звичних соціальних зв'язків, втрати житла, роботи, стабільних джерел доходу. Це істотно підвищує рівень стресу та психоемоційної напруги в сім'ях ВПО, створюючи ґрунт для формування дезадаптивних копінг-стратегій.

За даними міжнародних організацій, до 60% осіб ВПО демонструють ознаки хронічного стресу та соціальної невизначеності. У таких умовах зростає ризик розвитку адиктивної поведінки як хімічних залежностей (алкоголь, психоактивні речовини, медикаменти), так і нехімічних (ігрова, інтернет-залежність, залежність від соціальних мереж). Адиктивна поведінка часто має компенсаторний характер: вона стає способом тимчасового «зняття» напруги, але водночас поглиблює психологічні проблеми, руйнує сімейні стосунки, ускладнює виховання дітей та інтеграцію родини у громаду. Тому метою дослідження розкриття сутності проблеми профілактики адиктивної поведінки осіб ВПО.

В Україні теоретичні засади адиктивної поведінки досліджували О. Безпалько, Н. Берегова, І. Зверєва, Є. Змановська, А. Капська, Н. Максимова, В. Панок, Т. Семигіна та ін. Проблеми ВПО висвітлювали Н. Гусак, Є. Дубровська, О. Карпенко. Однак профілактика адиктивної поведінки саме в сім'ях ВПО залишається недостатньо систематизованою.

Нормативно-правова база України створює передумови для реалізації профілактичної роботи. Це Конституція України, Закон «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (2014), Закон «Про соціальні послуги», Закон «Про охорону дитинства», Закон «Про протидію поширенню наркоманії», Національна стратегія у сфері психічного здоров'я. Проте на практиці профілактика часто має фрагментарний характер і потребує систематизації та наукового обґрунтування.

Сім'я ВПО функціонує в умовах хронічної травматизації, невизначеності майбутнього та соціальної ізоляції. Обмежений доступ до ресурсів підтримки (медичних, психологічних, освітніх) посилює ризики. Особливо небезпечним є вплив адиктивної поведінки дорослих на дітей: залежності батьків підвищують ймовірність міжпоколінної трансляції адикцій, формують у дітей деструктивні моделі поведінки та знижують їхній адаптаційний потенціал. Відсутність ефективної профілактики призводить до зростання соціальної дезадаптації, збільшення навантаження на систему охорони здоров'я та соціальних послуг, поглиблення кризових явищ у громадах. Натомість науково обґрунтовані профілактичні програми сприяють підвищенню рівня психосоціального благополуччя, зміцненню адаптаційного потенціалу та соціальної стійкості сімей ВПО.

Таким чином, профілактика адиктивної поведінки в сім'ях ВПО є міждисциплінарним завданням, що поєднує соціально-педагогічні, психологічні, медико-соціальні та правові підходи. Вона передбачає: раннє виявлення факторів ризику; формування навичок стресостійкості та адаптивних

копінг-стратегій; зміцнення сімейних ресурсів; активне залучення родин до системи соціальної підтримки в громадах.

Список використаних джерел:

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях. Київ: Центр навчальної літератури, 2013. С. 112-118.

Хмелик А.С.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Відокремленого структурного підрозділу «Роменський фаховий коледж
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана»*

**СІМЕЙНА ТЕРАПІЯ В СИСТЕМІ
СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ**

*Науковий керівник - заступник директора з навчальної роботи
Відокремленого структурного підрозділу «Роменський фаховий коледж
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана»*

Л.М. Ручко

Сімейна терапія є спеціалізованою галуззю психотерапії, орієнтованою на систему сімейних взаємин, а її ключова мета полягає у трансформації дисфункціональних моделей спілкування, відновленні позитивного мікроклімату та мобілізації внутрішніх ресурсів родини для подолання кризових ситуацій [2, с. 116-117, 133].

Сімейна терапія ґрунтується на фундаментальних принципах (добровільність, конфіденційність, ресурсний підхід) та системних принципах (гіпотетичність, циркулярність, нейтральність), а її ключові функції охоплюють налагодження терапевтичного альянсу, діагностику, самопізнання, комунікативну та трансформаційну функції.

Соціальний працівник відіграє роль «лоцмана» (навігатора), який інтегрує універсальні терапевтичні моделі (системну, КПТ) із соціальною підтримкою. Його діяльність охоплює профілактику, психологічне консультування, реабілітацію та реалізується на засадах «допомоги для самопомоги», що стимулює автономність сім'ї [4].

Системний підхід є провідною концепцією, згідно з якою сім'я розглядається як цілісна, взаємозалежна структура, а проблеми окремих членів відображають дисфункції всієї системи. Його застосування, зокрема використання генограми та принципу позитивної конотації, забезпечує глибокі й стійкі зміни у динаміці родинних взаємин [6].

Когнітивно-поведінковий підхід (КПТ) є міждисциплінарною моделлю, спрямованою на зміну дисфункціональних патернів мислення, емоцій та поведінки. КПТ ефективна для тренінгів батьківської компетентності, функціонального аналізу поведінки та корекції конфліктів, що сприяє покращенню взаємодії в сім'ї.

Структурна терапія спрямована на реструктуризацію сімейної системи, зміну ролей та меж, а стратегічна – на корекцію симптомної поведінки через цільові втручання, зокрема парадоксальні інтервенції, що забезпечує оперативні зміни [2, с. 134. 137-138; 3; 4].

Сучасна соціальна робота активно інтегрує інноваційні та інтегративні практики, які є клієнтоцентричними та ресурсно-орієнтованими. До них належать арттерапія, використання метафоричних асоціативних карт (МАК), наративні практики (екстерналізація проблеми) та короткострокова терапія, орієнтована на рішення («чудо-питання») [1; 4].

Впровадження сімейної терапії у діяльність соціальних служб України реалізується через мультидисциплінарний та родиноцентричний підхід, що поєднує соціально-економічний, психологічний та освітній напрями підтримки. Актуальною є інтеграція кризового втручання та травмоцентрованих підходів для роботи з постраждалими родинами.

Реалізація сімейно-терапевтичних програм в Україні ускладнюється комплексом системних бар'єрів: кризовий стан сім'ї та соціально-економічна нестабільність, недостатня кваліфікація фахівців, дефіцит послуг, а також психологічний опір і різна мотивація членів родини до змін.

Ключові перспективи розвитку сімейної терапії в Україні полягають в інтеграції кризових та травмоцентрованих підходів, розробці власних концептуальних моделей, впровадженні мультидисциплінарного підходу та створенні системи професійної підтримки (супервізії) для фахівців, що є критично важливим в умовах сучасних викликів [1; 4; 5].

Список використаних джерел:

1. Варнава У. В. Теорія соціальної роботи в сучасному українському контексті соціальної роботи та в перспективі переосмислення. *Психологія та соціальна робота*. 2023. Вип. 2. С. 7-16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psychsw_2023_2_3
2. Горещька О. В. Сердюк Н. І. Психологія сім'ї : навчальний посібник для студентів спеціальності «Практична психологія», «Початкова освіта». Бердянськ : Видавець Ткачук О. В., 2015. 216 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi79/0058838.pdf>
3. Козира П. В. Застосування сімейної терапії під час лікування наркозалежних підлітків. *Габітус*. 2024. Вип. 57. С. 213-219. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/habit_2024_57_37
4. Кримчак Л. Ю. Моделі консультування сімей із дітьми та їх інтеграція в соціальну роботу: досвід Німеччини, Франції та США. *Інклюзія і суспільство*. 2025. Випуск 2(10). С. 5-11. URL: <https://journals.kpdi.in.ua/index.php/inclusion-society/article/view/286/276>
5. Трубавіна І. М., Каліна К. Є. Консультування вчителями сімей з дітьми в Україні в умовах війни. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. 2022. Вип. 58. С. 73-82. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8e4a44e8-b643-49e8-8101-b34f2a38ceeb/content>

6. Халік О. О. Консультування та терапія нуклеарної й розширеної сім'ї в системному підході. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2017. Вип. 7. С. 284-289. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/akprpzo_2017_7_51

Храмова Ю.І.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

Єсіна Н.О.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті визначено поняття «здоров'я», розкрито його основні складові: фізичне, психологічне, духовне та соціальне; дано власне визначення здорового способу життя як способу життєдіяльності особистості, який спрямований на збереження та зміцнення фізичного, психічного, соціального і духовного здоров'я; схарактеризовано основні складові здорового способу життя, а саме: раціональна організація праці та відпочинку, збалансоване харчування, достатній рівень рухової активності, дотримання правил особистої гігієни, а також відмова від шкідливих звичок; проаналізовано роль закладу загальної середньої освіти як найважливішого інституціонального середовища, де цілеспрямовано формується позитивне ставлення до здорового способу життя та створюються умови для систематичного засвоєння необхідних знань і розвитку практичних навичок здорового способу життя у осіб підліткового віку; дано авторське визначення формуванню здорового способу життя підлітків як процесу засвоєння певного способу життєдіяльності, що передбачає усвідомлення цінності здоров'я та формування відповідної установки на здоровий спосіб життя; висвітлено особливості формування здорового способу життя у підлітків, що проявляються у розвитку самосвідомості, формуванні пізнавальних і професійних інтересів, здатності до планування власного життя, становленні стійкого світогляду та громадянських якостей.

Ключові слова: здоров'я, підлітки, здоровий спосіб життя, формування здорового способу життя, заклади загальної середньої освіти.

Khramova Y., Yesina N. FORMATION OF A HEALTHY LIFESTYLE OF ADOLESCENTS IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. The article defines the concept of "health", reveals its main components: physical, psychological, spiritual and social; gives the actual definition of a healthy lifestyle as a way of life of an individual, which is aimed at preserving

and strengthening physical, mental, social and spiritual health; characterizes the main components of a healthy lifestyle, namely: rational organization of work and rest, balanced nutrition, sufficient level of physical activity, compliance with personal hygiene rules, as well as refusal of bad habits; analyzes the role of a general secondary education institution as the most important institutional environment, where a positive attitude towards a healthy lifestyle is purposefully formed and conditions are created for the systematic acquisition of the necessary knowledge and development of practical skills of a healthy lifestyle in adolescents; The author's definition of the formation of a healthy lifestyle in adolescents is given as a process of assimilating a certain way of life, which involves awareness of the value of health and the formation of an appropriate attitude towards a healthy lifestyle; the features of the formation of a healthy lifestyle in adolescents, which are manifested in the development of self-awareness, the formation of cognitive and professional interests, the ability to plan one's own life, the formation of a stable worldview and civic qualities, are highlighted.

Key words: *health, adolescents, healthy lifestyle, formation of a healthy lifestyle, secondary education institutions.*

Постановка проблеми. Дослідження та глибокий аналіз проблеми формування здорового способу життя серед молодого покоління є надзвичайно актуальним завданням сучасності. Від його розв'язання значною мірою залежить майбутнє держави та збереження здоров'я української нації. У контексті загострення соціально-економічних та політичних викликів і погіршення стану здоров'я як підлітків, так і дітей, провідну роль у вирішенні даної проблеми відіграють заклади загальної середньої освіти. Саме вони є ключовим середовищем для формування культури здоров'я та навичок здорового способу життя у дітей і підлітків.

Водночас, незважаючи на посилену увагу держави та педагогічної спільноти до проблеми формування здорового способу життя школярів, спостерігається стійка негативна динаміка погіршення стану здоров'я, саме осіб підліткового віку. До основних чинників, що зумовлюють таку ситуацію, належать недостатній рівень рухової активності, невідповідність фізичної підготовленості учнів встановленим нормативним вимогам, зниження мотивації до занять фізичною культурою та, як наслідок, ігнорування відповідних уроків. Важливим аспектом є також недосконалість педагогічних умов організації освітнього процесу, які не повною мірою враховують вікові та психофізіологічні особливості підлітків, що гальмує ефективне формування здорового способу життя. Однією з провідних причин окресленої проблеми виступає недостатньо сформоване свідоме ставлення до власного здоров'я у підлітків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел свідчить, що проблема формування здорового способу життя підлітків, його сутності, змісту, чинників і педагогічних умов реалізації перебуває в центрі уваги багатьох дослідників, зокрема П. Гусака [1], О. Желєвої [2], В. Коблика [3] та інших. Питання формування, збереження та зміцнення

здоров'я підлітків, а також упровадження ефективних профілактичних і здоров'язбережувальних технологій висвітлено у працях О. Литвиненко [4], Л. Міхеєвої [5], А. Полуляха [6], Ю. Танасійчука [7].

Метою статті є дослідження сутності та особливостей формування здорового життя підлітків у закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Формування здорового способу життя підлітків є одним із пріоритетних напрямів професійної діяльності соціального педагога в умовах закладу загальної середньої освіти. Водночас ефективність цієї діяльності значною мірою зумовлюється рівнем обізнаності фахівця щодо сутності та основних складових здорового способу життя.

Аналіз наукових джерел П. Гусака [1], О. Желевої [2], В. Коблика [3] засвідчує, що більшість дослідників розглядають здоров'я як багатовимірне явище, виокремлюючи чотири його основні складові: фізичну, психологічну, духовну та соціальну. Отже, В. Коблик [3] робить акцент на тому, що «фізичний аспект здоров'я охоплює індивідуально-анатомічні особливості будови тіла, функціонування фізіологічних систем організму в різних умовах (спокою, рухової активності та впливу довкілля), генетичну зумовленість, а також рівень розвитку органів і систем організму» [3, с. 62].

На думку П. Гусака [1] до складових психічного здоров'я належать «індивідуальні характеристики психічних процесів і властивостей особистості, зокрема рівень емоційності, чутливості, збудливості. Психічна сфера людини охоплює систему потреб, інтересів, мотивів, установок, цілей, уявлень і почуттів» [1, с. 32]. Стан психічного здоров'я тісно пов'язаний з особливостями мислення, характеру та здібностей, які визначають специфіку індивідуальних реакцій на життєві ситуації, а також впливають на ймовірність виникнення стресових станів і афективних проявів.

Як вважає дослідниця О. Желеєва [2], «духовне здоров'я зумовлюється рівнем розвитку духовного світу особистості та її залученістю до цінностей духовної культури, зокрема освіти, науки, мистецтва, релігії, моралі та етики» [2, с. 17]. Воно охоплює свідомість людини, її світогляд, життєву самоідентифікацію, розуміння сенсу життя, а також оцінку власної самореалізації відповідно до особистісних ідеалів і переконань.

В. Коблик [3] зазначає, що «соціальне здоров'я визначається впливом соціально-економічних чинників і характером взаємодії особистості з основними інститутами суспільства, такими як сім'я, освітні та професійні організації» [3, с. 63]. Воно включає умови праці та відпочинку, побуту, рівень соціального захисту, доступ до медичних послуг, а також відчуття безпеки та стабільності існування [3, с. 63].

На нашу думку, у реальному житті всі складові здоров'я - соціальна, духовна, фізична та психічна - функціонують у тісній взаємодії та проявляються одночасно. Їх інтегрований вплив визначає стан здоров'я людини як цілісного й багатовимірного феномена.

З урахуванням вищезазначеного, під здоровим способом життя ми розуміємо такий спосіб життєдіяльності особистості, який спрямований на збереження та зміцнення фізичного, психічного, соціального і духовного

здоров'я. До основних складових здорового способу життя, на нашу думку, належать раціональна організація праці та відпочинку, збалансоване харчування, достатній рівень рухової активності, дотримання правил особистої гігієни, а також відмова від шкідливих звичок.

Розглядаючи формування здорового способу життя молодого покоління важливо наголосити на ключовій ролі закладу загальної середньої освіти. Саме в освітньому середовищі протягом тривалого періоду учні не лише здобувають знання та навички міжособистісного спілкування з дорослими й однолітками, а й формують стійке ставлення до базових життєвих цінностей, яке значною мірою визначає їхню подальшу поведінку [7]. У цьому контексті заклад загальної середньої освіти виступає одним із найважливіших інституційних середовищ, де цілеспрямовано формується позитивне ставлення до здорового способу життя. Він створює умови для систематичного засвоєння необхідних знань, умінь і розвитку практичних навичок здорового способу життя у підлітків [7].

На основі аналізу наукової літератури О. Литвиненко [4], Л. Міхєєвої [5], А. Полуляха [6], Ю. Танасійчука [7] формування здорового способу життя підлітків розглядається нами як процес засвоєння певного способу життєдіяльності, що передбачає усвідомлення цінності здоров'я та формування відповідної установки на здоровий спосіб життя.

Як зазначає, О. Литвиненко [4] воно включає оволодіння знаннями щодо основних принципів формування здорового життя підлітків, набуття вмінь урівноважувати зовнішні та внутрішні чинники, які впливають на стан здоров'я (зокрема особливості спілкування та поведінки в небезпечних і конфліктних ситуаціях), а також формування навичок раціональної організації повсякденного життя, що охоплює режим праці та відпочинку, харчування, рухову активність, дотримання правил особистої гігієни та подолання шкідливих звичок [4, с. 58].

На думку, Л. Міхєєвої [5], А. Полуляха [6] особливості формування здорового способу життя у підлітків зумовлюються насамперед специфікою підліткового віку, яка проявляється у розвитку самосвідомості, формуванні пізнавальних і професійних інтересів, здатності до планування власного життя, а також у становленні стійкого світогляду та громадянських якостей. У цей період також відбувається зниження авторитету дорослих, зокрема вихователів, оскільки підліток прагне до автономії, подолання залежності від оточення та самоствердження як самостійної особистості.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, формування здорового способу життя слід розглядати як спеціально організований, цілісний і цілеспрямований процес, що охоплює засвоєння майбутніми фахівцями знань про фізичний, психічний, духовний і соціальний аспекти здоров'я людини. Важливим його компонентом є осмислення та внутрішнє прийняття цих знань як особистісно значущих і необхідних, набуття практичних умінь щодо збереження й зміцнення здоров'я. Подальші наукові дослідження доцільно зосередити на розробці методичного інструментарію, спрямованого на формування здорового способу життя підлітків у ЗЗСО.

Список використаних джерел:

1. Гусак П. М. Відповідальне ставлення до здоров'я: теорія та технології. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2019. 219 с.
2. Желєва О.І. Формування навичок здорового способу життя: методичний посібник. Переяслав-Хмельницький: Золотоноша, 2024. 147с.
3. Коблик В. Особливості виховання в підлітків ціннісного ставлення до праці. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла тичини*. 2017. Вип.2. С. 60-70.
4. Литвиненко О.М. Формування здорового способу життя в студентської молоді. *Педагогіка. Наукові праці*. 2018. Вип. 146, Том 158. С.56-61.
5. Міхеєва Л.П. Особливості формування здорового способу життя у молодого покоління. *Український науковий журнал «Освіта регіону»*. 2021. №3. С. 37-48.
6. Полулях А.В. Формування здорового способу життя підлітків засобами фізичного виховання: автореф. дис. ... канд. пед.. наук: 13.00.07. / Херсонський державний університет. Херсон, 2007.19 с.
7. Танасійчук Ю.М. Формування здорового способу життя як соціально-педагогічна проблема URL: <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/>. 101

Цімейко С. А.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

РОЛЬ МОЛОДІЖНИХ ЦЕНТРІВ У РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

*Науковий керівник - кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
Л.І. Смерчак*

У сучасному суспільстві розвиток молоді є одним із пріоритетних напрямів соціальної політики. Саме молоде покоління визначає майбутнє країни, тому важливо створювати умови для його гармонійного особистісного розвитку. Одним із ефективних інструментів у цьому процесі є діяльність молодіжних центрів. Вони забезпечують простір для самореалізації, розвитку здібностей та формування активної громадянської позиції. Проте, незважаючи на зростання кількості таких центрів, питання їхньої ролі у розвитку особистості молоді залишається актуальним і потребує подальшого вивчення.

Проблема розвитку особистості молоді та ролі соціальних інституцій у цьому процесі досліджувалася багатьма науковцями. У своїх роботах вони звертають увагу на значення неформальної освіти, соціальної активності та участі молоді у громадському житті. Дослідники підкреслюють, що молодіжні

центри є важливими осередками соціалізації, де молодь має можливість розвивати комунікативні, організаційні та лідерські навички. Водночас недостатньо висвітленими залишаються питання практичної ефективності діяльності молодіжних центрів та їх впливу на формування особистості.

Мета дослідження – визначення ролі молодіжних центрів у розвитку особистості молоді, а також аналіз основних напрямів їхньої діяльності та впливу на формування соціально активної, відповідальної та самостійної особистості.

У сучасних умовах розвитку суспільства молодіжні центри відіграють важливу роль у формуванні особистості молоді, створюючи умови для її самореалізації, соціалізації та професійного розвитку. Вони виступають як простір, де молоді люди можуть не лише отримувати нові знання, але й розвивати свої здібності, брати участь у громадському житті та формувати активну життєву позицію.

Як зазначається в наукових дослідженнях, «молодіжні центри в Україні відіграють важливу роль у соціальному та культурному розвитку молоді, пропонуючи різноманітні програми та заходи, спрямовані на підтримку особистісного зростання, професійного самовизначення та соціальної інтеграції молодих людей» [6]. Це підкреслює значущість діяльності таких центрів у сучасному суспільстві.

Водночас розвиток молодіжних центрів в Україні потребує системного підходу та підтримки з боку держави. Зокрема, дослідниками визначено, що для створення молодіжних центрів в Україні необхідно:

1. «Підтримати розвиток сучасної мережі молодіжних центрів на базі існуючих: підліткових клубів (комунальні установи); молодіжних центрів (створених за ініціативи місцевої влади або громадських організацій).

2. Запровадити сучасні стандарти молодіжної роботи, що діють у європейських молодіжних центрах, керуючись: законом якості для молодіжних центрів від Ради Європи; рекомендаціями європейських мереж молодіжних центрів.

3. Запровадити нормативно-правову базу діяльності молодіжних центрів: прийняття Кабінетом Міністрів України проекту «Типового положення про молодіжні центри» та узгодження критеріїв знаку якості для українських молодіжних центрів національного та місцевого рівнів» [3, с. 22].

Це свідчить про те, що розвиток молодіжних центрів має бути комплексним і включати як організаційні, так і нормативні аспекти.

Важливим є і той факт, що потреба у діяльності таких центрів безпосередньо пов'язана із загальним станом суспільства. Як зазначає Б.М. Марушкевич: «Життєдіяльність молодих людей тісно пов'язана із соціально-економічним становищем у країні, тому значна їх кількість визнає першочергову потребу у молодіжних організацій соціального спрямування» [4, с.57]. Це підтверджує, що молодіжні центри є відповіддю на реальні потреби молоді.

Окрему увагу слід приділити Стратегії розвитку молодіжної політики до 2030 року, яка визначає основні напрями діяльності у цій сфері. Зокрема,

«Стратегія визначає ключові напрями: безпека – підвищення безпечності середовища і посилення життєстійкості молоді; здоров'я – формування навичок здорового способу життя, розвиток та збереження фізичної культури, культури здорового харчування та психогігієни; спроможність – залучення молоді до участі у суспільному житті, підвищення її самостійності, конкурентоспроможності, формування у молоді громадянських компетентностей; інтегрованість – підвищення мобільності, соціальної і культурної інтеграції молоді в суспільне життя України та світу» [5, с. 82].

Ця стратегія спрямована на покращення умов для розвитку молоді, підвищення її активності, конкурентоспроможності та інтеграції у сучасне суспільство. Відповідно, молодіжні центри виступають одним із визначальних інструментів реалізації цієї стратегії.

Не менш важливими є принципи молодіжної політики, які регулюють діяльність у цій сфері. Зокрема, важливими є принципи рівності прав молоді, участі молоді у прийнятті рішень, обґрунтованості рішень та міжсекторальної взаємодії [5]. Це означає, що молодь має бути не лише об'єктом, а й активним учасником соціальних процесів.

Отже, у ході дослідження було встановлено, що молодіжні центри відіграють важливу роль у розвитку особистості молоді та є ефективним інструментом реалізації молодіжної політики. Вони створюють сприятливе середовище для самореалізації, розвитку навичок, формування активної громадянської позиції та соціальної відповідальності.

З'ясовано, що діяльність молодіжних центрів спрямована на задоволення різноманітних потреб молоді, враховуючи її соціально-економічне становище та індивідуальні особливості. Особливе значення має впровадження сучасних стандартів молодіжної роботи, розвиток мережі таких центрів та їх нормативно-правове забезпечення.

Важливу роль у розвитку молодіжних центрів відіграє Стратегія до 2030 року, яка визначає ключові напрями роботи з молоддю, зокрема у сфері безпеки, здоров'я, спроможності та інтегрованості. Це сприяє підвищенню рівня участі молоді у суспільному житті та її конкурентоспроможності.

Висновки. Таким чином, молодіжні центри є важливим елементом соціальної інфраструктури, що сприяє гармонійному розвитку особистості молоді. Подальший розвиток цієї сфери має базуватися на принципах доступності, рівності, участі молоді та ефективної взаємодії між різними суб'єктами молодіжної політики.

Список використаних джерел:

1. Закон про основні засади молодіжної політики. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text> (дата звернення: 03.04.2026).
2. Молодіжна політика в Україні / П. Горінок та ін. Київ, 2023.
3. Жебрівський П., Ярема О., Золкіна Л. Молодіжні центри, основні принципи та засади. Краматорськ, 2017. 64 с.
4. Марушкевич Б.М. Характер функціонування молодіжних громадських організацій в Україні в умовах трансформації суспільства. *Державна служба*

молоді та спорту України. С. 54–60.

5. Потапенко М. Сучасний стан молодіжної політики в Україні. *Молодь та молодіжна політика в умовах воєнного стану*, Київ, Україна, 21 черв. 2024. Київ, 2024. С. 80–88.

6. Судома Р.І., Ільчишин І.Ю. Молодіжні центри як інструмент раннього попередження та реагування на ризики в регіонах України. *Scientific Journal «City Development»*. 2024. Вип. 1.

Чорняк Б.Р.

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Смерчак Л.І.

кандидатка педагогічних, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

РОЛЬ ТА ФУНКЦІЇ ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНИХ ЦЕНТРІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ОСВІТНІХ ПОТРЕБ ДІТЕЙ З ООП

Трансформація сучасної освітньої парадигми в Україні ґрунтується на засадах гуманізації та забезпечення рівного доступу до якісних освітніх послуг для всіх категорій здобувачів освіти. Визначальною інституційною ланкою у реалізації права осіб з особливими освітніми потребами на безбар'єрне навчання виступають інклюзивно-ресурсні центри. Діяльність цих установ спрямована на проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку особи та організацію системного супроводу дитини в інклюзивному освітньому просторі.

Нагадаємо, що ІРЦ – це установа, яка є створеною для реалізації права осіб з ООП (особливими освітніми потребами) на здобуття освіти (дошкільної, загальної середньої, а також професійної, фахової передвищої та ін.). Основними завданням ІРЦ є проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку особи та організація кваліфікованого, системного психолого-педагогічного супроводу осіб в освітньому процесі. Інклюзивно-ресурсний центр провадить свою діяльність, керуючись такими принципами: визнання унікальності кожної особи, врахування її особистих потреб; пріоритет інтересів дитини; недопущення дискримінації та порушення прав; забезпечення конфіденційності; доступність освітніх послуг із раннього дитинства; тісна міжвідомча співпраця та взаємодія [1; 2].

Основними функціями ІРЦ є:

- 1) проведення первинної та повторної комплексної оцінки розвитку особи з метою виявлення ООП (особливих освітніх потреб) і забезпечення подальшого кваліфікованого психолого-педагогічного супроводу;
- 2) надання освітнім закладам рекомендацій щодо створення ІПР (індивідуальної програми розвитку) для дитини;

3) консультування батьків та/або інших законних представників щодо особливостей розвитку дитини з ООП (особливими освітніми потребами);

4) участь усіх фахівців ІРЦ:

а) у роботі команд психолого-педагогічного супроводу осіб з ООП (особливими освітніми потребами);

б) у спеціалізованих заходах (семінарах, тренінгах, майстер-класах) із метою професійної взаємодії, обміну передовими практиками та підвищення кваліфікації педагогічних працівників; зокрема, заходи з адаптації дидактичних матеріалів та опанування методів сенсорної інтеграції дозволяють вчителям та асистентам створювати індивідуалізований освітній простір, що відповідає встановленому рівню підтримки дитини; практичне навчання роботі в автоматизованій системі «ІРЦ» та моделювання спільної діяльності асистента вчителя й вихователя сприяють налагодженню системного супроводу та ефективному моніторингу динаміки розвитку кожної особи з особливими освітніми потребами;

5) залучення фахівців (консультантів) ІРЦ до роботи у психолого-педагогічних консилиумах у спеціальних закладах загальної середньої освіти;

6) надання психолого-педагогічної допомоги, корекційно-розвиткових та інших послуг дітям з ООП (особливими освітніми потребами), а зокрема – дітям раннього та дошкільного віку, які не відвідують ЗДО (заклади дошкільної освіти); дітям, котрі навчаються за формою педагогічного патронажу;

7) визначення потреби у введенні посад асистента вихователя, асистента учня;

8) встановлення категорії (типу) та характеру ООП (труднощів), ступеня їх вираженості, а також – визначення рівня підтримки, необхідного дитині у відповідному закладі освіти;

9) надання консультаційної та психологічної підтримки батькам чи/або іншим законним представникам осіб з ООП з метою формування у них позитивної мотивації до розвитку особи з ООП, а також підвищення рівня їхньої поінформованості щодо особливостей її розвитку, навчання та виховання;

10) поширення інформації серед громади про діяльність ІРЦ та налагодження співпраці з місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, освітніми закладами, установами охорони здоров'я, соціального захисту, службами у справах дітей, громадськими організаціями та іншими установами тощо;

11) здійснення обліку осіб, котрі звернулися до ІРЦ (інклюзивно-ресурсного центру), шляхом формування їх електронної бази в автоматизованій системі «ІРЦ» відповідно до встановленої форми;

12) формування звітності та аналітичних матеріалів за підсумками діяльності ІРЦ [1; 2].

В умовах запровадженого воєнного стану ІРЦ виконують додаткові завдання, що є пов'язаними з підтримкою осіб з особливими освітніми потребами (ООП), які опинилися у СЖО (складних життєвих обставинах), а саме:

- проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки та забезпечення системного кваліфікованого супроводу осіб з ООП, котрі вимушено змінили місце проживання (перебування) у зв'язку з воєнними діями та були зараховані до інклюзивних класів або груп, а також тих, хто здобуває освіту з використанням технологій дистанційного навчання;

- надання інформаційної підтримки батькам дітей з ООП щодо можливих закладів освіти на території нового місця проживання, де дитина може продовжити навчання, а також отримати додаткові психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги [1; 2].

Реалізація цих завдань має на меті забезпечення безперервності освітнього процесу, створення адаптованого освітнього простору для навчання, розвитку та виховання дітей з ООП навіть у СЖО.

На час дії воєнного стану в межах ІРЦ забезпечено умови для надання психологічної підтримки дітям, котрі постраждали внаслідок воєнних дій та належать до категорії ВПО.

АС «ІРЦ» (автоматизована система роботи інклюзивно-ресурсних центрів) гарантує батькам та/або іншим законним представникам осіб з особливими освітніми потребами спрощений та зручний доступ до інформації про наявні ІРЦ, включаючи можливість здійснювати запис для отримання послуг.

Через офіційний сайт <http://ircenter.gov.ua> користувачі можуть:

- здійснювати пошук найближчого інклюзивно-ресурсного центру за географічним розташуванням;

- пройти процедуру реєстрації та оформити свою заявку на отримання необхідних психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг через особистий кабінет користувача.

З метою забезпечення зручної навігації контактна інформація про ІРЦ Львівської області нанесена на інтерактивну карту, що доступна за вебадресою: <https://tabsoft.co/3C5kCOW>.

Власне така функціональність значно спрощує процес комунікації та алгоритм організації супроводу осіб із ООП.

Наголосимо, що функціонування інклюзивно-ресурсних центрів базується на принципах дитиноцентризму, конфіденційності та тісної міжвідомчої взаємодії. У сучасних реаліях роль таких центрів виходить за межі суто діагностичної та консультативної роботи. В умовах воєнного стану заклади набули особливого значення як осередки стабілізації та підтримки дітей, зокрема з-поміж внутрішньо переміщених осіб, забезпечуючи при цьому безперервність навчання та психологічну адаптацію до складних життєвих обставин. Цифровізація процесів через упровадження автоматизованих систем керування даними дозволяє значно оптимізувати взаємодію між учасниками освітнього процесу та забезпечити високу доступність необхідних послуг для кожної родини.

Отже, інклюзивно-ресурсні центри (ІРЦ) є основною ланкою у забезпеченні права дітей з особливими освітніми потребами на якісну та доступну освіту за місцем проживання. В умовах воєнного стану роль ІРЦ значно розширилася, оскільки центри стали осередками підтримки для ВПО

(внутрішньо переміщених осіб), забезпечуючи психологічну допомогу та адаптацію дітей до нових умов навчання. Завдяки впровадженню автоматизованої системи (АС «ІРЦ») та інтерактивних інструментів (зокрема цифрових карт), процес отримання послуг став максимально доступним.

Список використаних джерел:

1. Лист МОН від 16.11.2021 № 1/19832-21 «Про роботу інклюзивно-ресурсних центрів у зв'язку з прийняттям постанови Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 р. № 765». URL : <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/inkluzyvne-navchannya/2021/11/18/Lyst.MON-16.11.2021-1.19832-21-Pro.rob.inkluz-resurs.tsentriv.pdf>

2. Про внесення змін до Положення про інклюзивно-ресурсний центр : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2024 р. № 1491. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1491-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.04.2026).

Чуприк Н.С.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка*

СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОЛОДІ ТА РОЛЬ МОЛОДІЖНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЇХ ВИРІШЕННІ

*Науковий керівник - кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка
кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка*

О.В. Гончаренко

У структурі українського суспільства молодь є досить великою соціально-демографічною групою, яка посідає особливе місце та відіграє значну роль у житті держави. І хоча молодь є вразливою з одного боку, вона має найбільший соціальний, професійний і життєвий потенціал для збалансованого суспільного розвитку. Проте, в умовах погіршення соціально-політичного та економічного становища держави, спричиненого війною з РФ, сучасна українська молодь зіткнулась зі значною кількістю проблем, що утруднюють її соціалізацію та залучення до суспільного життя.

Проблеми і протиріччя, що потребують свого вирішення на шляху соціалізації молоді, наявні в усіх сферах її життєдіяльності. З початком російсько-української війни до переліку молодіжних труднощів (вибір професії, здобуття освіти, пошук роботи і працевлаштування, погіршення економічного становища, соціальна і матеріальна залежність від батьків, забезпечення власним житлом, цікаве дозвілля) додалися проблеми, спричинені розлукою і втратою рідних й друзів, руйнуванням житла, обмеженням доступу до якісної освіти, зростанням загального рівня безробіття, ще більшим зниженням рівня

життя і значним погіршенням психічного здоров'я тощо. Разом з тим, порівняно з передвоєнним періодом майже удвічі зросла громадська активність молодих людей, які почали займатися волонтерством [1; 2]. Отже, в сучасних умовах українська молодь живе в умовах підвищеної соціальної напруги і небезпеки, психологічного дискомфорту, що робить її однією з найбільш вразливих соціальних категорій населення. Ризик зростання рівня соціальних відхилень в молодіжному середовищі актуалізує проблему залучення підростаючого покоління до різноманітних громадських ініціатив.

Останнім часом в нашій державі було створено значну кількість молодіжних громадських організацій, які діють на засадах добровільності, рівноправності, самоврядування, законності і гласності. Молодіжні громадські організації, їхні спілки користуються правами, наданими їм Законом України «Про об'єднання громадян», Законом України «Про молодіжні та дитячі громадські організації», іншими законодавчими актами. Члени таких організацій входять до громадських та експертних рад при органах державної влади, їх залучають до розробки заходів щодо молодіжної політики, виконання соціальних проєктів тощо.

Молодіжні організації, що об'єднують молодих людей у одну структуру, відіграють важливу роль в різних аспектах їхньої життя, а саме: включення членів організації у спільну соціально значущу діяльність; формування та відтворення в процесі спільної діяльності і спілкування цінностей молодих людей, що спрямовані на задоволення потреб суспільства; створення умов для творчого розвитку членів організації; колективне обговорення і спільне вирішення питань соціально організованої діяльності, питань самоврядування, молодіжного дозвілля та ін. [3, с. 33].

Розкриваючи характер функціонування молодіжних громадських організацій в Україні дослідники звертають увагу на функції: організаційну, виховну, комунікативну, господарську, захисну, професійної і громадянської соціалізації. Організаційна функція здебільшого пов'язана з формуванням навичок колективної життєдіяльності, зв'язуючи свої інтереси з інтересами і потребами інших людей, всього колективу в цілому. Комунікативна функція пов'язана з безпосереднім спілкуванням молодих людей, які перебувають в одній організації. Господарська функція передбачає участь молодіжних організацій у вирішенні як особистих, так і суспільних проблем. Захисна функція включає захист потреб та інтересів членів молодіжних громадських організацій шляхом законодавчих ініціатив, внесення альтернативних пропозицій тощо. Виховна функція полягає у формуванні в молодих громадян моральної, політичної, управлінської, правової культури, національної свідомості, відповідальності за свою поведінку, трудову дисципліну тощо. Відповідно до функцій, ключовими напрямками діяльності молодіжних громадських організацій можуть бути: волонтерство, сприяння розвитку молодіжного підприємництва, міжнародний обмін, дозвілля тощо [4, с. 136].

Підсумовуючи, зазначимо, що на сучасному етапі питання становлення і розвитку української молоді не втрачає своєї актуальності. Навпаки, воно обтяжується новими суспільно-політичними та економічними викликами, які

стають підґрунтям для появи нових соціальних проблем молоді. Це потребує спеціальної уваги і підтримки, зокрема з боку молодіжних організацій. Завдяки створенню молодіжними громадськими організаціями системи соціальних зв'язків і відносин, їх члени отримують можливість засвоювати позитивний соціальний досвід, формувати соціально значущі установки та уміння просоціальної поведінки. Завдяки цьому забезпечується відновлення успішної соціалізації та благополучне майбутнє української молоді.

Список використаних джерел:

1. Ачкасова О. В., Полянська А. С., Семенов А. О. Проблеми соціальної безпеки молоді в Україні в умовах воєнного стану та шляхи їх подолання. *Економіка та суспільство*. 2023. Випуск 56.
2. Гиренко Л. А. Проблеми реалізації молодіжної політики в Україні та шляхи їх подолання. *Державне будівництво*. 2024. № 1 (35). С. 320–334.
3. Главацька О., Задоровський Н. Молодіжна громадська організація як фактор формування ціннісних орієнтацій сучасних підлітків. *Соціальна робота: виклики сьогодення: збірник наукових праць за матеріалами Х Міжнародної науково-практичної конференції (13-14 травня 2021 р.)*. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2021. С. 31–35.
4. Левченко Н., Калюженко А. Молодіжні громадські організації як чинник формування соціальної активності молоді: правові засади. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2019. Вип. 3. С. 133–141.

Шайнюк А.Я.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ТА ПІДТРИМКА РОДИН, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

*Науковий керівник - докторка педагогічних наук, професорка, професорка
кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Тернопільського національного
педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*

В.А. Поліщук

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз теоретичних та практичних засад психолого-педагогічного супроводу родин, які виховують дітей із мовленнєвими порушеннями. Розкрито сутність та функціональні відмінності понять «супровід» та «підтримка» в контексті сучасної парадигми інклюзивної освіти. Проаналізовано психологічні бар'єри, з якими стикаються батьки на різних етапах прийняття особливостей розвитку дитини, та висвітлено вплив тяжких мовленнєвих порушень на деформацію стилів сімейного виховання (від гіперопіки до авторитаризму).

Розкрито роль інклюзивно-ресурсних центрів як координаційних ланок, що забезпечують комплексну оцінку розвитку та реалізацію програм раннього втручання. Висвітлено переваги цифровізації супроводу через автоматизовану систему АС «ІРЦ»; обґрунтовано модель партнерської взаємодії «логопед-батьки», яка базується на використанні практичних інструментів: логопедичних практикумів, щоденників зворотного зв'язку та систем альтернативної і додаткової комунікації.

Ключові слова: *психолого-педагогічний супровід; мовленнєві порушення; інклюзивно-ресурсний центр; сімейне виховання; логопед.*

Shainiuk A. Psychological and pedagogical support and assistance for families raising children with speech disorders

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the theoretical and practical foundations of psychological and pedagogical support for families raising children with speech disorders. It explores the essence and functional differences between the concepts of “support” and “assistance” within the context of the modern inclusive education paradigm. The study analyzes the psychological barriers parents face at various stages of accepting their child’s developmental characteristics and highlights the impact of severe speech disorders on the deformation of family upbringing styles (ranging from overprotection to authoritarianism).

The role of inclusive resource centers (IRCs) as coordination links ensuring comprehensive developmental and the implementation of early intervention programs is revealed. The benefits of digitalizing support through the "IRC" automated system are highlighted; the "speech therapist-parents" partnership interaction model is substantiated, based on the use of practical tools: speech therapy workshops, feedback diaries, and augmentative and alternative communication (AAC) systems.

Keywords: *psychological and pedagogical support; speech disorders; inclusive resource center; family upbringing; speech therapist.*

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві дедалі більш усвідомленим стає розуміння потреб родин, які виховують дітей із тими чи іншими порушеннями мовлення. Згідно з даними ВООЗ, понад 15% світового населення мають те чи інше порушення індивідуального розвитку [2]. В Україні, в умовах війни дана проблема набуває особливого значення через зростання чисельності дітей із психологічними травмами, що спричиняють мовленнєвий негативізм та затримки у розвитку. Ефективність подолання цих порушень у значній мірі залежить від якості супроводу родини, який має базуватися на системному підході,

Трансформація вітчизняного освітнього простору в контексті інклюзії зумовила докорінну зміну ролі сім'ї. У сучасній логопедії та спеціальній психології взаємодія з родиною дитини, що має мовленнєві порушення, вибудовується навколо двох понять – «підтримка» та «супровід», які, попри функціональну близькість, мають різну методологічну основу.

Проведений нами аналіз наукових джерел дозволяє стверджувати, що психолого-педагогічна підтримка є першочерговим інструментом стабілізації емоційного фону родини. Її сутність полягає у визнанні почуттів батьків (тривоги, гніву, розгубленості) як природних реакцій на кризову ситуацію. Натомість психолого-педагогічний супровід постає як більш масштабна, динамічна стратегія, що передбачає системний рух фахівців і батьків по спільному корекційному маршруту задля розкриття потенціалу всієї сім'ї [9].

Аналіз останніх досліджень. Питання організації інклюзивного середовища та забезпечення рівного доступу до якісної освіти перебуває у центрі уваги багатьох науковців. У працях Н. Софій, Ю. Найда, В. Маланчій та ін. розкрито концептуальні підходи до впровадження психолого-педагогічних послуг, організації освітнього процесу та формування індивідуальної програми розвитку. Важливими для нас є дослідження моделей та стилів виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку в сім'ї, практичні аспекти корекційної роботи та взаємодії логопеда з батьками, що розкрито в працях О. Пузини [5], О. Горещької [1] та В. Шевчук [8].

Виклад основного матеріалу. Аналіз опрацьованої нами літератури свідчить про виокремлення трьох стратегічних моделей реалізації психолого-педагогічного супроводу родин, які виховують дітей з порушеннями мовлення [4]: 1) партнерська модель (супровід-співробітництво), яка базується на принципах діалогічної взаємодії; 2) емансипаційна модель (супровід-ініціювання), головна мета якої – стимулювати батьків до самостійного пошуку рішень щодо виховання дитини. Фахівець виконує роль фасилітатора, який допомагає віднайти приховані ресурси родини та 3) превентивна модель, яка орієнтована на попередження вторинних порушень у розвитку особистості дитини..

Сучасний супровід – це перехід від моделі педагогічного контролю до культури партнерства; суть якої полягає у створенні особливого соціально-психологічного простору, де якість життя родини стає таким же пріоритетом, як і корекція мовленнєвих порушень дитини.

Поява в сім'ї дитини з тяжкими мовленнєвими порушеннями (ТМП) виступає потужним хронічним стресогенним фактором, що зумовлює глибоку трансформацію всіх рівнів життєдіяльності родини. Глибина психологічних змін у сімейних взаєминах безпосередню залежить від тяжкості мовленнєвого порушення: від легких форм дислалії до складних випадків афазії чи алалії, що супроводжують вторинними інтелектуальними та емоційними порушеннями.

Центральним аспектом аналізу проблемних зон такої родини є динаміка кризового стану батьків. Спираючись на концепцію Е. Шухардта, цей процес доцільно розглядати як закономірну послідовність етапів адаптації – від первинного шоку, паніки та фази «невизначеності» до етапів агресії, депресії та, зрештою, конструктивного прийняття [1]. Часто затримка батьків на фазі депресії або «пошуку чудодійного зцілення» суттєво гальмує початок реалізації корекційної роботи, оскільки дитина сприймається через призму свого порушення, а не як цілісна особистість.

Вважаємо за доцільне здійснити короткий аналіз внутрішньо сімейних стилів виховання, які в умовах порушень мовленнєвого розвитку часто набувають специфічних форм. Дослідники виокремлюють такі провідні стилі:

1) гіперопіка, яка є найбільш очевидною реакцією батьків на ТМП. Батьки, намагаючись компенсувати мовленнєву неспроможність дитини, задовольняють всі потреби дитини без потреби у вербалізації, що призводить до закріплення мовленнєвої пасивності; 2) репресивний/авторитарний, що характеризується ігноруванням реальних можливостей дитини та вимогами бездоганної мови [2]; 3) емоційне відчуження, яке проявляється у зміщенні фокусу уваги з особистості дитини на її порушення, що руйнує базовий рівень довіри та емоційний контакт; 4) демократичний стиль, який визнано найбільш конструктивним і який ґрунтується на адекватній рефлексії порушення та збереження віри в потенціал дитини.

У окремих родинах спостерігається явище є гіпернозогнозії (суб'єктивне перебільшення тяжкості порушення, що веде до штучної ізоляції сім'ї) [8]. При цьому часто виникає так званий феномен «фальшивого сорому», коли батьки обмежують контакти з оточенням, намагаючись приховати особливості дитини, що призводить до хронічного виснаження батьківського ресурсу, проявами якого є депресивні стани, втома та емоційне вигорання.

Важливим викликом для родин, які виховують дітей із мовленнєвими порушеннями, є дефіцит спеціалізованої підтримки. Батьки часто стикаються з браком об'єктивної інформації про реабілітаційні можливості, що лише поглиблює відчуття безпорадності. Успішний супровід має бути спрямований на трансформацію центру стану родини – перехід від позиції жертви обставин до позиції активного суб'єкта, здатного до реалізації демократичної моделі виховання [6].

Сучасна архітектура психолого-педагогічного супроводу в Україні базується на багаторівневій системі взаємодії, де центральною ланкою виступають ІРЦ, які у своїй діяльності трансформують підхід до діагностики, зміщуючи фокус з порушення на комплексну оцінку освітніх потреб та ресурсів дитини. Для родини цей підхід є стратегічно важливим, оскільки він закладає фундамент індивідуальної освітньої траєкторії. Важливою функцією ІРЦ у системі супроводу є раннє втручання, що дозволяє фахівцям надавати превентивні рекомендації батькам, мінімізуючи ризики вторинних інтелектуальних нашкоджень на первинне мовленнєве порушення.

У сучасних умовах взаємодію в системі «держава-фахівець-сім'я» суттєво оптимізує цифровізація супроводу через автоматизовану систему АС «ІРЦ». Можливість електронного подання заявки та прозорий доступ до результатів комплексної оцінки забезпечують безперервність супроводу, що є важливим для внутрішньо переміщених осіб (ВПО). В умовах воєнного стану процедурна гнучкість ІРЦ дозволяє родинам, що зазнали психотравмуючого впливу, отримати статус дитини з ООП та відповідний пакет корекційних послуг за спрощеною процедурою протягом одного робочого тижня.

Практична реалізація супроводу реалізується через систему планових заходів підтримки. Ця взаємодія починається з діагностичного анкетування та

збору анамнезу, що дозволяє вчителю-логопеду побачити структуру порушення крізь призму сімейного контексту. Важливим форматом співпраці стають спільні практикуми, де батьки опановують техніки артикуляційної та дихальної гімнастики, що сприяє підвищенню їхньої педагогічної компетентності [5].

У контексті подолання тяжких мовленнєвих порушень комунікації супровід може включати впровадження елементів альтернативної та додаткової комунікації (АДК).

Завершальним етапом інтегрованої моделі є соціалізація родини через групові форми роботи, такі як батьківські клуби. Це дозволяє сім'ям вийти з ізоляції та інтегруватися в інклюзивні спільноту, де мовленнєве порушення сприймається як індивідуальна особливість розвитку.

Висновки та напрями подальших досліджень. Проведене дослідження підтверджує, що психолого-педагогічний супровід родин, які виховують дітей з порушеннями мовлення, є цілісною стратегією партнерства, спрямованою на стабілізацію сімейної системи та розвиток потенціалу дитини. На відміну від ситуативної підтримки, супровід передбачає тривалу взаємодію, де батьки стають активними суб'єктами корекційного процесу. З'ясовано, що успішність подолання мовленнєвих порушень прямо залежить від трансформації виховних стратегій: відмови від гіперопіки чи авторитаризму на користь демократичної моделі взаємин. Ключову роль у цій системі відіграють ІРЦ, які через цифровізацію та раннє втручання забезпечують безперервність допомоги, що особливо важливо в умовах війни. Ефективність логопедичного впливу суттєво зростає при залученні батьків до практичного опанування корекційних технік та засобів альтернативної комунікації, що дозволяє уникнути соціальної ізоляції родини.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні програм профілактики емоційного виснаження батьків та впровадженні нових форматів дистанційної методичної підтримки.

Список використаних джерел:

1. Горецька О. Психологічні особливості ставлення батьків до дітей з особливими потребами. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікація*. 2013. № 2. С. 289-292.
2. Петренко Ю. П. Подолання мовленнєвого негативізму дітей дошкільного віку з РАС засобами ігротерапії. *Формування життєвої компетентності осіб з особливими освітніми потребами в системі позашкільної, спеціальної та інклюзивної освіти: матеріали Всеукр. конф., м.Харків, 13-14 трав. 2025 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2025. С. 281-286.*
3. Про інклюзивно-ресурсний центр : Положення Кабінету Міністрів України від 12.04.2017 р. № 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.02.2026).
4. Психолого-педагогічний супровід і підтримка в умовах модернізації освітньо-виховного простору. URL: <https://osvita.ua/school/method/upbring/1334/> (дата звернення: 21.02.2026).

5. Пузина О. В. Взаємодія вчителя-логопеда і батьків у корекційній логопедичній роботі з дошкільниками. *Досвід роботи вихователів ЗДО: практичні розробки та теоретичні надбання*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Житомир, 20 лист. 2020 р. / Центр прогресивної освіти «Генезум». Житомир, 2020.

6. Савчук З., Шпортун О. Психологічний супровід батьків, які мають дитину з порушенням мовлення: етапи, труднощі, ресурси. *Інновації в дошкільній і початковій освіті*. 2025. № 2(4). С. 30-37.

7. Чайка М. С., Усатенко Г. В., Кривоногова О. В. Теорія та практика використання альтернативної комунікації для осіб з особливими освітніми потребами. Київ: ФОН Усатенко Г. В., 2021. 82 с.

8. Шевчук В. Особливості ставлення батьків до вад дітей із комплексними порушеннями розвитку. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2019. № 9. С. 259-267.

Шевчун П.В.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Сумського державного університету*

ФОРМУВАННЯ БАЧЕННЯ МАЙБУТНЬОГО У МОЛОДІ ЗІ СТАТУСОМ ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ

*Науковий керівник - докторка педагогічних наук, професорка, професорка
кафедри психології, політології та соціокультурних технологій*

Сумського державного університету

О.В. Купенко

В умовах повномасштабної війни в Україні значна частина молоді опинилася в Республіці Польща зі статусом тимчасового захисту. Процес їхньої інтеграції супроводжується низкою викликів: від мовного бар'єра до соціально-психологічної невизначеності. Важливим інструментом подолання цих труднощів є формування індивідуального бачення майбутнього, що дозволяє перейти від моделі «виживання» до стратегії «розвитку».

Мета роботи. Проаналізувати роль стратегічного планування майбутнього як ключового фактора соціальної адаптації української молоді зі статусом тимчасового захисту в Республіці Польща.

Результати дослідження та їх аналіз. Соціальна адаптація у міжкультурному просторі, згідно з визначенням В. Євтуха, є не просто пристосуванням, а процесом активного соціального включення та мобільності у новому середовищі. Вчений акцентує на тому, що це двосторонній процес, де успіх залежить від взаємодії мігранта та приймаючого суспільства [7, с. 37]. Для молоді це включення часто блокується через відсутність життєвих орієнтирів.

Дослідники С. Чутка та А. Попик у звіті Університету SWPS (2024)

описують стан «подвійної тимчасовості», у якому перебуває українська молодь. Неможливість довгострокового планування через воєнну нестабільність стає дезадаптивним чинником, молодь без чіткого бачення майбутнього частіше залишається в межах закритої діаспори, що уповільнює інтеграцію [3]. Подібну проблему висвітлюють К. Хмелевська-Калінська, Б. Дудек та П. Стшелецький (2023), які зазначають, що орієнтація на короткострокові заробітки призводить до роботи нижче рівня кваліфікації [2].

Психологічні та освітні аспекти адаптації досліджують О. Вельдбрехт, Н. Тавровецька, Л. Лук'янова та К. Симела [4; 6]. Вони підкреслюють, що позитивне бачення майбутнього знижує тривожність, відновлює відчуття контролю та сприяє соціалізації, а успішна інтеграція молоді залежить від поєднання навчання, професійного планування й практичної підтримки.

На концептуальному рівні, спираючись на теорію Д. Беррі, формування бачення майбутнього є основою інтеграційної стратегії як найбільш успішного виду акультурації [1]. Е. Нойес та колеги (2025) підтверджують, що втручання з планування майбутнього в школах і громадах підвищують благополуччя молоді-біженців, забезпечуючи відчуття передбачуваності життя [5].

У пошуках рішення окресленої проблеми нами було розроблено та апробовано такий формат роботи як стратегічна сесія індивідуального бачення майбутнього для молоді зі статусом тимчасового захисту в Республіці Польща. Сесія включала вправи на аналіз життєвого балансу, виявлення ресурсів і бар'єрів, сценарне планування майбутнього та побудову кар'єрної траєкторії. Як показала практика, сесія сприяла усвідомленню учасниками власних можливостей, зниженню рівня невизначеності та формуванню конкретних кроків професійного й особистісного розвитку.

Висновок. Аналіз наукових досліджень показує, що формування бачення майбутнього є не лише соціально-психологічною практикою, а й важливим елементом соціальної роботи. Воно допомагає подолати «пастку тимчасовості», запобігає професійній деградації та активує внутрішні ресурси саморегуляції. Важливою є роль самих українських студентів із статусом тимчасового захисту у різних країнах, зокрема, проактивна позиція майбутніх фахівців соціальної роботи та майбутніх соціальних менеджерів.

Список використаних джерел:

1. Berry J. W. Acculturation: Living successfully in two cultures. *International Journal of Intercultural Relations*. 2005. Vol. 29, no. 6. P. 697–712. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2005.07.013> (дата звернення: 07.05.2026).
2. Chmielewska-Kalińska I., Dudek B., Strzelecki P. Sytuacja życiowa i ekonomiczna migrantów z Ukrainy w Polsce – wpływ pandemii i wojny na charakter migracji w Polsce. *Raport z badania ankietowego*. Warszawa : Narodowy Bank Polski, 2023. URL: https://nbp.pl/wp-content/uploads/2023/05/Raport_Imigranci_EN.pdf (дата звернення: 07.05.2026).
3. Chutka S., Popyk A. et al. Displaced Ukrainian Youth in Poland: lived experiences two years on. Warsaw : SWPS University, Youth Research Center, 2024. URL: <https://english.swps.pl/images/STRUKTURA/centra-badawcze/youth-research->

center/documents/Report_Displaced_Ukrainian_Youth_in_Poland_2.pdf (дата звернення: 07.05.2026).

4. Lukianova L., Symela K. Problems and Prospects of Adaptation of Ukrainian Pupils to Education in Vocational and Technical Schools in Poland: Implications for Practice. *The New Educational Review*. 2024. Vol. 77, no. 3. P. 74–90. URL: <https://doi.org/10.15804/tner.2024.77.3.06> (дата звернення: 07.05.2026).

5. Noyes A., Kubishyn N., Brown J. A mixed systematic review of interventions to support the well-being of refugee youth in school and community settings. *Children and Youth Services Review*. 2025. P. 108371. URL: <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2025.108371> (дата звернення: 07.05.2026).

6. Вельдбрехт О., Тавровецька Н. Оптимістичні уявлення про майбутнє - спонтанний спосіб самодопомоги та саморегуляції в умовах війни. *Проблеми політичної психології*. 2023. Т. 13. URL: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol13-Year2023-123> (дата звернення: 07.05.2026).

7. Етносоціологія: довідник / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова... К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 205 с. Режим доступу: <https://enpuir.udu.edu.ua/entities/publication/4ea6ff12-2433-40de-92b4-5e4ab786ebb1> (дата звернення: 07.05.2026).

Шелекет Л.О.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

Костіна В.В.

*докторка педагогічних наук, професорка
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПРОЯВАМИ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ

Соціальне виховання дітей з проявами агресивної поведінки є важливою складовою виховного впливу в різних соціокультурних осередках, бо агресія стає доволі поширеним явищем сучасного суспільства загалом та дитячих колективах зокрема. Агресія може проявлятися як у фізичних діях так і у словесних образах. Усе частіше спостерігаються випадки агресивної поведінки серед дітей молодшого шкільного віку, що зумовлює необхідність глибшого розуміння причин цього явища та пошуку ефективних шляхів його подолання.

У сучасному світі діти проводять багато часу у взаємодії з гаджетами, що може негативно впливати на їхній емоційний стан та сприяти підвищенню рівня агресивності. Аналіз досліджень [1,2] засвідчує, що тривале перебування в середовищі комп'ютерних ігор з елементами насильства або черезмірне споживання контенту соціальних мереж з конфліктною поведінкою може формувати агресивні реакції, знижувати рівень емпатії та ускладнювати навички конструктивного спілкування в реальному житті молодшого школяра.

А. Руденок та І. Євстігнєєва у своїх дослідженнях наголошують, що стрімке зростання агресивності у дітей викликано цілим рядом факторів: погіршення соціальних умов життя дітей, кризою сімейного виховання, а також дуже велику роль грають засоби масової інформації [1]. Науковці також зазначають, що агресивні прояви змінюються з віком: у молодших дітей переважає фізична агресія, а з розвитком комунікативних навичок з'являються вербальні та непрямі форми агресії. Також дослідники стверджують, що «демонстрація батьками нестійкої поведінки, надмірної опіки...недостатність уваги до дитини, зумовлюють у неї базальну тривогу, що згодом може породжувати неадекватну самооцінку, різноманітні порушення та активізацію агресивної поведінки» [1, с. 179].

Аналіз досліджень Т. Євтушенко показав, що важливою є корекційна робота з дітьми, які виявляють агресивну поведінку. Серед ефективних методів соціально-виховного процесу дослідниця виділяє арт-терапію, рольові ігри, тренінги емоційної саморегуляції та інтерактивні ігри [2].

Для визначення кількості дітей молодшого шкільного віку, схильних до агресивної поведінки, нами було проведено опитування їхніх батьків за допомогою анкети у Google Forms. До участі було залучено батьків дітей віком від 6 до 10 років. За результатами опитування виявлено, що: 30,8% респондентів зазначили наявність проявів агресії у поведінці їхніх дітей, проте 69,2% — не спостерігають виражених агресивних проявів. Це свідчить про те, що агресія не є домінуючою поведінкою молодших школярів, але все ж присутня і потребує уваги з боку найближчого оточення дитини.

З метою зниження рівня агресивних проявів у поведінці дітей нами розроблено інтерактивну профілактичну гру «СИТУАЦІЇ-ДИЛЕМИ: Що робити, коли я злюся?» на платформі Genially за допомогою якої діти навчатися краще розрізняти власні емоції, вирішувати конфліктні ситуації без проявів агресії, почнуть розвивати свої комунікативні навички та навички конструктивного вирішення складних ситуацій[3]. У грі передбачено вирішення дітьми таких типових ситуацій, що можуть спровокувати виявлення агресії: вербальної образи; конфлікту в грі; спілкуванні з дітьми, що виявляють агресивну поведінку; взаємодія з дітьми в ситуації випадкової фізичної агресивної дії тощо. Гра пройшла апробацію серед учасників опитування та їхніх батьків, отримала схвальні відгуки.

Список використаних джерел:

1. Руденок А., Євстігнєєва І. Теоретичний аналіз чинників, які впливають на появу агресивної поведінки дітей раннього віку. *Psychology Travelogs*. 2021. 2. 173–180. <https://doi.org/10.31891/PT-2021-2-15>.
2. Євтушенко Т. Корекція агресивної поведінки дітей молодшого шкільного віку методами арт-терапії. *International multidisciplinary scientific journal «ΛΟΓΟΣ. The art of scientific mind»*. 2019.
3. Шелекет Л.О. ГРА-СИТУАЦІЇ-ДИЛЕМИ «Що робити, коли я злюся?» URL: <https://view.genially.com/69f766a82eb3fba0b073688a>

Шнайдер О.В.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

ПРОФІЛАКТИКА БУЛІНГУ СЕРЕД УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ

*Науковий керівник - кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
Л.І. Смерчак*

Булінг серед учнів старшої школи є актуальною проблемою. Поширення агресивної поведінки та цькування негативно впливає на психоемоційний стан дітей та соціалізацію. Коли говорити про систематичність цього виду насильства, то він тягне за собою довготривалі негативні наслідки: зниження самооцінки, труднощі у взаємодії з іншими, тривожність тощо. Особливої уваги потребує профілактика булінгу серед старшокласників, адже у цей період відбувається формування життєвих цінностей, пріоритетів та моделі соціальної поведінки.

Булінг – соціально-педагогічна, психологічна проблема сучасності. Це соціальне явище, властиве переважно організованим колективам [1]. І. Сидорчук [7], Г. Корчова [3], Г. Григоренко [1], вказують основними рисами булінгу наступні: нерівність у психологічному або фізичному аспекті, взаємостосунки між булером та жертвою, приниження в емоційному плані, образа почуттів, що разом призводять до того, що людина стає виключеною з групи.

Стосовно форм булінгу у школі, то виділяють наступні: *фізичний шкільний булінг* – умисне нанесення тілесних ушкоджень, зйомка цього на камеру, сексуальний булінг; *психологічний шкільний булінг* – дії, які спрямовуються на завдання шкоди психіці, що у свою чергу провокує психологічну травму через образливі слова, шантажування або погрози. Також до цієї форми можна віднести *вербальний булінг* – жертву постійно називають образливим іменем або ж поширюють неправдиву інформацію про неї; *ізоляція* – дитину спеціально ігнорує або уникає частина класу; *вимагання* грошей або інших речей; *кібербулінг* – приниження за допомогою інтернету (поширення фото, відео, чуток) [5; 7].

Із активністю використання гаджетів збільшився рівень цькування в Інтернеті. Шантаж, погрози, маніпуляції здійснюється використанням соцмереж та різноманітних месенджерів зі збереженням анонімності. Це є кібербулінгом, тобто «будь-який тип переслідування, яке відбувається за допомогою електронних засобів зв'язку, зокрема текстових повідомлень, електронної пошти або соціальних мереж, і спрямоване на навмисне заподіяння шкоди іншій особі» [2]. І. Лубенець розглядає це як систематичний вплив на психіку дитини із чітко вираженим психологічним домінування [5]. Жертва часто відчуває страх, сором, вразливість, тривожність, безпорадність. Серед

основних факторів ризику, що сприяють виникненню кібербулінгу, виділяють соціально-психологічну ізоляцію, низьку самооцінку, дефіцит підтримки з боку дорослих, надмірну залученість у віртуальні спільноти та слабкий рівень цифрової грамотності. Також значення мають культурні та соціальні установки, що толерують агресію, а іноді й романтизують її через медійні образи. У підліткових колективах часто діє механізм «цифрової ієрархії», коли впливові учасники групи визначають норми поведінки, а решта змушена пристосовуватися, навіть якщо ці норми містять елементи цькування [2].

Профілактика булінгу є важливою складовою освітнього процесу в сучасних закладах освіти. Антибулінгова робота в школах України ґрунтується на превентивному підході та є організованою системою дій множинних суб'єктів: директорів, учителів, соціальних педагогів, психологів школи, учнів, їхніх батьків, поліцейських, членів громадських організацій [1; 3]. Діяльність, яка спрямовується на протидію та профілактику булінгу охоплює сайти шкіл, позакласну та позашкільну діяльність, а також нормативно правову базу, яка регулює поведінку учасників навчального процесу.

Профілактична робота передбачає діагностику (збір відповідної інформації), налагодження системи виховної роботи зі школярами, де можна використовувати методи арт-терапії для зняття агресії та допомоги жертвам булінгу, обговорення проблеми булінгу у класах, на загальношкільних і батьківських зборах; запровадження медіації; навчання шкільного персоналу стратегіям профілактики цькування і втручання у разі виникнення насильства серед дітей; моніторинг ситуації [1]. Ще одним із способів зменшення булінгу може бути тренінг або зустріч із соціальними працівниками, представниками правоохоронних органів чи психологами.

Не менш важливою є профілактика булінгу в Інтернет просторі. Запобігти цьому серед учнів є одним із пріоритетних завдань шкільного соціального педагога. Толерантність – один із ключових інструментів, який допомагає запобігати кібербулінгу, адже сприяє утвердженню культури взаємоповаги, емпатії, етичного діалогу та взаєморозуміння між учасниками онлайн-взаємодії [5]. Невід'ємною частиною роботи соціального педагога є психосоціальна підтримка жертв кібербулінгу. У таких випадках соціальний педагог має швидко виявити ситуацію насильства, встановити контакт з постраждалою дитиною, надати їй первинну психологічну допомогу та, за необхідності, направити її до шкільного психолога чи інших спеціалістів [4].

Важливою є також робота з тим, хто здійснює кібербулінг. Тут варто не просто зупинити агресивну поведінку, а також визначити її причини. Часто це може бути наслідок низки психологічних факторів, соціального, навчального та цифрового середовищ, а також сімейного виховання. Зазвичай робота спрямовується на роботу не тільки з учнями, а й їхніми сім'ями. Важливо визначити тип сім'ї, методи виховання та ставлення батьків до дітей. Спільна робота з дитиною та її рідними дасть можливість детальніше вивчити ситуацію та провести корекційну роботу, якщо буде виявлено порушення у стосунках «батьки-діти» [1].

Соціальний педагог проводить корекційно-розвивальну роботу,

спрямовану на розвиток емпатії, уміння відповідати за власні дії, формування альтернативних моделей самореалізації з дитиною, котра являється булером. Ефективними є тренінги з ненасильницького спілкування, заняття з розвитку емоційного інтелекту, а також індивідуальні бесіди, що мають корекційний характер, виховання поваги до іншої думки, недопустимості приниження та негативу в кіберпросторі [1; 3].

Отже, профілактика булінгу та кібербулінгу має бути комплексною, системною та спрямованою на формування безпечного й толерантного середовища як в офлайн-, так і в онлайн-просторі. Вона передбачає поєднання просвітницької роботи, розвитку емпатії й навичок ненасильницького спілкування, а також активної взаємодії між освітніми установами, сім'єю та соціальними службами.

Список використаних джерел:

1. Григоренко Г.В. Соціально-педагогічні технології з профілактики булінгу серед підлітків в закладі загальної середньої освіти. *Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»*. Старобільськ, 2022. С. 85.
2. Корнійчук І. Д. Роль соціальних мереж у формуванні кібербулінгу та його вплив на стан тривожності підлітків: фактори ризику та захисні стратегії. *UNIVERSUM*. 2025. Розділ 19. С. 697–701.
3. Корчова Г. Л. Профілактика булінгу в закладах освіти України на сучасному етапі. *Наукові основи створення та вдосконалення машин будівельної індустрії, психолого-педагогічне забезпечення освітнього процесу в закладах освіти : звіт про науково-дослідну роботу / Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт., Факультет автоматизації і інформаційних технологій, Кафедра основ професійного навчання ; укладачі : В.М. Гарнець, О.М. Гаркавенко, О.Г. Добровольський [та ін.]. Київ, 2019. С. 87–91.*
4. Красій Б., Тимків Л. Формування толерантності в цифровій комунікації молоді як засіб профілактики кібербулінгу за умов інформаційної агресивності. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Випуск 41, Том 2. С.447–452.
5. Лубенець І.В. Психологічні наслідки кібербулінгу у підлітковому середовищі. *Соціальна педагогіка: теорія і практика*. 2019. №3, С. 37–41.
6. Мисковець Б. Теоретичний аналіз проблеми кібербулінгу: типи, чинники виникнення та особливості прояву в підлітковому середовищі. *Особистість і суспільство: методологія та практика сучасної психології : матеріали XII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (12-16 трав. 2025 р.). / за заг. ред. А. В. Кульчицької, Т. В. Федотової. Луцьк : ФОП Мажула Ю.М., 2025. С. 17–20.*
7. Сидорчук І. Булінг як актуальна соціально-педагогічна проблема. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки*. 2015. № 1. С. 169–173.

Юдіна Л.І.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка*

Пришляк В.І.

*кандидат медичних наук,
старший викладач кафедри психології та соціальної роботи
Західноукраїнського національного університету*

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ І КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Сучасний етап розвитку освіти в Україні характеризується упровадженням принципів інклюзивності, дитиноцентризму та рівного доступу до освітніх послуг. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема створення ефективної системи психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами (ООП) у закладах загальної освіти (ЗЗСО). Зростання чисельності дітей з ООП, зумовлене як медичними, так і соціальними чинниками, вимагає комплексного підходу до організації їх навчання, розвитку та соціалізації.

Психолого-педагогічний супровід у сучасному розумінні виступає як цілісна система взаємопов'язаних заходів, спрямованих на виявлення, оцінювання та задоволення індивідуальних освітніх потреб дитини. Він поєднує освітній, психологічний і корекційно-розвитковий компоненти, що реалізуються через спеціально організовану діяльність педагогів і фахівців. Як свідчать наукові дослідження, ефективність такого супроводу визначається його системністю, безперервністю та індивідуалізацією [2; 4].

Важливе місце у забезпеченні якісної підтримки посідає індивідуальна програма розвитку, яка дозволяє чітко визначити цілі навчання, необхідні послуги та форми роботи з дитиною. Вона забезпечує узгодженість дій усіх учасників освітнього процесу та створює умови для поступового досягнення позитивної динаміки розвитку. Реалізація індивідуальної програми розвитку передбачає регулярний моніторинг результатів і своєчасне коригування змісту корекційно-розвиткової роботи.

Значний інтерес становить аналіз зарубіжного досвіду, який демонструє різноманітність підходів до організації підтримки дітей з ООП. Зокрема, у США функціонує система індивідуалізованого планування освітнього процесу, що гарантує кожній дитині доступ до необхідних послуг і передбачає активну участь батьків у прийнятті рішень [7]. У країнах Європейського Союзу широко застосовуються моделі раннього втручання та багаторівневої підтримки, що дозволяють своєчасно виявляти труднощі навчання та запобігати їх ускладненню [6]. Спільною рисою цих систем є міждисциплінарний підхід і орієнтація на максимальне включення дитини в освітній процес.

В Україні організація психолого-педагогічного супроводу регламентується чинною нормативно-правовою базою, яка визначає механізми впровадження інклюзивного навчання та забезпечення необхідних послуг [1; 3]. Практична реалізація здійснюється через діяльність команди психолого-педагогічного супроводу, до складу якої входять вчителі, асистент вчителя, психолог, логопед та батьки. Така командна взаємодія дозволяє враховувати різні аспекти розвитку дитини - когнітивний, емоційний, мовленнєвий і соціальний. Не менш важливим є створення безбар'єрного освітнього середовища, що передбачає не лише архітектурну доступність, а й адаптацію змісту навчання, використання спеціальних методик і технологій, а також формування позитивного психологічного клімату. У цьому контексті особливої уваги потребує підготовка педагогічних кадрів, оскільки саме рівень їхньої професійної компетентності значною мірою визначає якість наданих послуг. Як зазначають дослідники, застосування сучасних освітніх технологій та індивідуалізованих підходів сприяє розвитку пізнавальних і соціальних навичок дітей з ООП [5].

Узагальнюючи написане, можна стверджувати, що ефективність психолого-педагогічного супроводу та корекційно-розвиткової підтримки визначається сукупністю організаційно-педагогічних умов. До них належать: системність і безперервність надання послуг, індивідуалізація освітнього процесу, міждисциплінарна взаємодія фахівців, професійна готовність педагогів, партнерство з батьками та використання сучасних освітніх технологій. Взаємодія цих чинників забезпечує створення цілісної системи підтримки, що сприяє успішній інтеграції дитини з особливими освітніми потребами в освітній простір і суспільство загалом.

Список використаних джерел:

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ: Самміт-Книга, 2009. 272 с.
3. Про організацію інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти : Постанова КМУ від 15.08.2011 № 872. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-п>
4. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта в Україні: стан і перспективи розвитку : монографія. Київ : ТОВ «Агентство “Україна”», 2019. 300 с.
5. Таранченко О. М. Освітні технології в умовах інклюзивного навчання : навч.-метод. посіб. Київ : Педагогічна думка, 2018. 208 с.
6. Ткаченко Л. І. Розвиток інклюзивної освіти в країнах Європейського Союзу: порівняльний аналіз. *Порівняльна професійна педагогіка*. 2018. № 2. С. 89–96.
7. U.S. Department of Education. Individuals with Disabilities Education Act (IDEA). URL: <https://www.ed.gov/laws-and-policy/individuals-disabilities/idea>

Ягубова С.С.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Костіна В.В.

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ФОЛЬКЛОРУ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті визначено актуальність соціально-педагогічної діяльності з формування моральної культури підлітків засобами фольклору в закладах загальної середньої освіти в умовах війни. Здійснено аналіз нормативної бази для роботи соціального педагога з формування моральної культури підлітків засобами фольклору в закладах загальної середньої освіти. Запропоновано комплекс засобів для формування моральної культури підлітків засобами фольклору в закладі загальної середньої освіти в умовах війни, що експериментально апробовано в умовах педагогічного процесу у Берестинському ліцеї №5 Берестинської міської ради Харківської області.

Ключові слова: моральна культура, підлітки, засоби фольклору, соціально-педагогічна діяльність, заклад загальної середньої освіти, війна.

Yagubova S., Kostina V. Theoretical aspects of socio-pedagogical activity on the formation of moral culture of adolescents by means of folklore in secondary education institutions

Abstract. The article defines the relevance of socio-pedagogical activity on the formation of moral culture of adolescents by means of folklore in secondary education institutions in war conditions. The analysis of the normative base for the work of a social educator on the formation of moral culture of adolescents by means of folklore in secondary education institutions is carried out. A set of means for the formation of moral culture of adolescents by means of folklore in secondary education institutions in war conditions is proposed, which was experimentally tested in the conditions of the pedagogical process in Berestyn Lyceum No. 5 of the Berestyn City Council of the Kharkiv region.

Keywords: moral culture, adolescents, means of folklore, socio-pedagogical activity, secondary education institution, war.

Постановка проблеми. Сьогодні ми живемо в епоху цифрової трансформації, що впливає на всі сфери життя суспільства. Для підлітка, який перебуває у стані ідентифікації власного «Я», питання «що є добре, а що погано?» часто стає розмитим через контраверсійний вплив соціальних мереж, глобалізації, війни. Саме тому актуальність нашого дослідження полягає у

поверненні до етнопедагогіки. Етнопедагогіка виступає як теоретична основа соціально-виховного впливу, зберігаючи етнічну самобутність та передаючи її від покоління до покоління.

Фольклор - це живий інструмент соціально-педагогічної роботи, який містить невичерпні елементи народної мудрості, що передаються як генетичний код моральності нації з покоління в покоління. Фольклор є унікальним носієм базових морально-етичних цінностей, що робить його незамінним інструментом для практичної соціально-педагогічної роботи із молоддю на засадах етнокультурних традицій.

Актуальність проблеми соціально-педагогічної діяльності з формування моральної культури підлітків засобами фольклору в закладах загальної середньої освіти в умовах війни набуває особливого значення, а соціальні педагоги закладів загальної середньої освіти є координаторами всіх цілеспрямованих впливів інших фахівців у цілісному виховному процесі закладу загальної середньої освіти.

Аналіз досліджень. Аналіз наукової літератури з проблеми морального виховання підлітків засвідчив, що до цього питання зверталися класики педагогічної думки. Так, К. Ушинський [17] та В. Сухомлинський [16] стверджували, що народне слово, казка й рідна мова є головними інструментами виховання дитини, бо фольклор є першоджерелом дитячої моральності та емпатії.

Теорію етнопедагогіки з опорою на виховання з використанням народних традицій та усної народної творчості ґрунтовно розвинули М. Стельмахович [14], В. Скуратівський [13], О. Вишневський [4] та інші, які довели, що через прислів'я, думи та казки підліткам найлегше передати національні й загальнолюдські цінності, оскільки народна мудрість не сприймається як деклароване повчання.

Проблеми формування моральної культури дітей на молоді та культури їхньої поведінки засобами фольклору досліджували О. Барабаш [1], І. Бех [2], І. Бойко та І. Черній [3], Л. Кулішенко [11], С. Литвиненко [12], що обґрунтували теоретико-методологічні засади соціально-виховного впливу для розвитку у вихованців розуміння добра, честі, справедливості та їх трансформації в реальні практичні навички та корисні звички підлітка, що є основою формування його просоціальної поведінки.

Особливості соціально-педагогічної роботи з підлітками з використанням етнопедагогічних засобів в умовах нових соціальних викликів досліджували Т. Вершиніна та О. Алексійчук [5], А. Капська [6], В. Костіна [7,8,9], Ю. Силиверст [10], О. Степанова [15], М. Харитонova [18], які наголошують, що соціальний педагог має використовувати інтерактивні форми роботи та етнопедагогічні засоби (дискусії, народні ігри, театралізації) для адаптації підлітків у колективі та профілактики девіантної поведінки. Водночас, аналіз досліджень з питання соціально-педагогічної діяльності з формування моральної культури підлітків у закладах загальної середньої освіти в умовах потребує подальшого теоретичного вивчення та розробки практичних інструментів його втілення.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка комплексу засобів соціально-педагогічних впливів для формування моральної культури підлітків засобами українського фольклору в умовах закладу загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. В умовах розбудови української державності та пошуку національної ідентичності є актуальним повернення до народних джерел. Використання фольклору в соціально-педагогічній роботі в закладах загальної середньої освіти дозволяє поєднувати моральне виховання з національно-патріотичним.

Нормативне підґрунтя соціально-педагогічної діяльності з формування моральної культури підлітків засобами фольклору в закладах середньої освіти визначено в низці загальнодержавних актів: у Законі України «Про освіту» (Стаття 6) наголошено на необхідності виховання патріотизму як фундаментального завдання для освіти; у Законі України «Про повну загальну середню освіту» визначено необхідність формування серед ключових компетентностей учнів, зокрема культурної та громадянської; в Указі Президента України № 286/2019 затверджено Стратегію національно-патріотичного виховання; у Наказі МОН України № 527 доведено про впровадження оновленої Концепції національно-патріотичного виховання у системі освіти України, де духовно-моральне виховання визначено базовою складовою. Спираючись на вищезазначене нормативне забезпечення соціальні педагоги закладів загальної середньої освіти мають базове підґрунтя для розробки та впровадження комплексної програми соціально-педагогічних впливів на засадах етнокультурних традицій для формування моральної культури підлітків.

Реалізація виховного потенціалу фольклору для формування моральної культури підлітків у закладі загальної середньої освіти здійснюється через комплекс таких методів: словесно-емоційні (етичні бесіди, дискусії з використанням притч та балад), ігрові (фольклорні квести, інтерактивні тренінги з використанням засобів фольклору) та практично-діяльнісні (театралізація народних обрядів, краєзнавчо-пошукова робота). Особливе важливими в сучасних умовах воєнного стану є етнотерапевтичні методи, що спрямовані на психологічну підтримку підлітків та зниження рівня стресу.

У Серед важливих соціально-педагогічних впливів з використанням засобів фольклору у Берестинському ліцеї №5 Берестинської міської ради Харківської області було проведено: святковий різдвяно-новорічний квест «Новий рік 2026»; фестиваль різдвяно-новорічних колядок і щедрівок «Добрий вечір! Щедрий вечір!»; флешмоб у вишиванках «Українська вишиванка – традиційний виклик сучасній європейській моді».

Систематичне залучення учнів до усної народної творчості корегує поведінку підлітка, розвиває емпатію та трансформує пасивне сприйняття знань у внутрішні моральні переконання. Фольклорні образи слугують ефективними життєвими орієнтирами, а їх активне обговорення мінімізує прояви девіантної поведінки в підлітковому середовищі.

Висновки та напрями подальших досліджень. Отже, формування моральної культури особистості неможливе без звернення до історико-культурної спадщини. Використання засобів фольклору у виховному процесі з підлітками дозволяє підвищити ефективність роботи соціальних педагогів і класних керівників, зміцнити психоемоційний стан здобувачів загальної середньої освіти та сприяти гармонійній соціалізації підлітків в освітньому середовищі. Фольклор (особливо героїчний епос, козацькі пісні, історичні перекази), трансформують страх підлітків у патріотичну гордість. Етнотерапевтичні методи (спільний спів, народні ігри, обрядові дії) знижують рівень стресу та дають відчуття належності до сильної спільноти. Вивчення традицій формує критичне мислення через усвідомлення глибокого історичного коріння свого народу на протигагу пропаганді ворога.

Результати дослідження підтверджують, що систематичне використання фольклору у соціально-педагогічній роботі ЗЗСО є ефективним засобом мінімізації проявів девіантної поведінки та підвищення загального рівня моральної культури учнів. Апробація елементів розробленого комплексу засобів в умовах педагогічного процесу у Берестинському ліцеї №5 Берестинської міської ради Харківської області дозволила підтвердити, що використання фольклору у соціально-педагогічній роботі з підлітками в умовах війни активізує їхні внутрішні психологічні механізми самовиховання, підвищує рівень емпатії, громадянської відповідальності та формує ціннісні орієнтації особистості підлітків.

Перспективними напрямками подальших досліджень вбачаємо розробку та експериментальну перевірку комплексної програми соціально-педагогічної діяльності для формування моральної культури підлітків засобами українського фольклору в умовах закладу загальної середньої освіти та методичного забезпечення, для її реалізації у роботі фахівців психологічної служби закладу загальної середньої освіти та педагогічного колективу для здійснення цілісної, комплексної системи впливів.

Список використаних джерел:

1. Барабаш О. Д. Формування морально-естетичної культури підлітків засобами українського музичного фольклору : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Ін-т проблем виховання НАПН України. Київ, 2011. 20 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності. Київ: Либідь, 2006. 272 с.
3. Бойко І., Черній І. Національна ідентичність як основа стійкості молоді в умовах війни: освітній та виховний потенціал. *Науковий вісник Інституту педагогічної освіти*. 2024. Вип. 4 (20). С. 112–120
4. Вишневський О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Дрогобич: Коло, 2006. 608 с.
5. Вершиніна Т. М., Алексійчук О. С. Виховний та етнотерапевтичний потенціал української усної народної творчості в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Педагогічні науки. 2023. Вип. 2 (113). С. 54–63

6. Капська А. Й. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю: навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2014. 352 с.
7. Костіна В. В. Використання етнопедагогічних засобів у професійній підготовці майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів. *Innovations and modern technology in the educational system: contribution of Poland and Ukraine* : International scientific and practical conference, Sandomierz, Poland, May 5–6, 2017. Sandomierz, 2017. PP.109–113.
8. Костіна В. Професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери до використання етнопедагогічних засобів у роботі з дезадаптованими дітьми та молоддю. *Vzdelávanie a spoločnosť : medzinárodný nekonferenčný zborník*. Prešov, 2016. PP. 172–181.
9. Костіна В. В. Теорія та практика використання етнопедагогічних засобів у професійній підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери до профілактики дезадаптації учнів : навч.-метод. посіб.; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків : ФОП Мезіна, 2018. 111 с.
10. Костіна В., Силиверст Ю. Методичне забезпечення роботи соціального педагога з соціальною адаптацією підлітків до умов прийомної сім'ї етнопедагогічними засобами. *Соціальна робота: виклики сьогодення* : зб. наук. пр. за матеріалами XIII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 25–26 квіт. 2024 р. Тернопіль, 2024. С. 147–151.
11. Кулішенко Л. А. Етнопедагогіка - підґрунтя національного виховання. *Сучасні проблеми освітнього простору*. Сумський державний університет. 2021. С.45–51.
https://biem.sumdu.edu.ua/images/stories/docs/K_SGD/Kulishenko_6.pdf (дата звернення: 20.04.2026).
12. Литвиненко С. А. Етнопедагогічні засади формування духовності учнівської молоді в спадщині Олексія Воропая. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 45, т. 2. С. 18–22.
13. Скуратівський В. Т. Березина: Художні розповіді про самобутню культуру українського народу. Київ : Радянський письменник, 1987. 288 с.
14. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка. Київ: ІЗМН, 1997. 232 с.
15. Степанова О. А. Морально-етичне виховання сучасних дівчат-підлітків засобами українського фольклору. *Збірник наукових праць Херсонського державного педагогічного університету*. Педагогічні науки.. 2002. Вип. 32, ч. 1. С. 235–239.
16. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. *Вибрані твори* в 5-ти т. Київ: Рад. школа, 1977. Т. 3. С. 7–279.
17. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні. *Вибрані педагогічні твори* : у 2 т. Київ : Радянська школа, 1983. Т. 1. С. 43–112.
18. Харитонova М. О. Соціальна адаптація дітей молодшого шкільного віку з сімей внутрішньо переміщених осіб засобами народного фольклору. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Харків, 27 жовт.

2023 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди [редкол.: І. А. Романова, І. О. Шеплякова, М. О. Штанько]. Харків, 2023. С. 363–365.

Янчишин В.Й.

*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка*

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЮРИДИЧНОЇ СФЕРИ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

*Науковий керівник - докторка педагогічних наук, професорка, професорка
кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Тернопільського національного
педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*

В.А. Поліщук

Анотація. У статті на основі аналізу наукової літератури та педагогічної практики уточнено суть поняття «міжкультурна компетентність майбутніх фахівців юридичної сфери у процесі професійної підготовки у закладах вищої освіти», надано порівняльну характеристику різних інноваційних технологій, що є найбільш ефективними у підготовці майбутніх фахівців юридичної сфери до формування міжкультурної компетентності у закладах вищої освіти.

Ключові слова: *формування міжкультурної компетентності, майбутні фахівці юридичної сфери, процес професійної підготовки, заклад вищої освіти, інноваційні технології.*

Yanchyshyn V. Innovative technologies for the formation of intercultural competence of future legal specialists in the process of professional training in higher education institutions

Abstract. The article, based on the analysis of scientific literature and pedagogical practice, clarifies the essence of the concept of "intercultural competence of future legal specialists in the process of professional training in higher education institutions", provides a comparative characteristic of various innovative technologies that are most effective in preparing future legal specialists for the formation of intercultural competence in higher education institutions.

Keywords: *formation of intercultural competence, future legal specialists, process of professional training, higher education institution, innovative technologies.*

Постановка проблеми. Глобалізаційні, інтеграційні та міграційні процеси, що притаманні сучасному етапу розвитку людської цивілізації,

призвели до інтенсифікації міжнародної правової взаємодії. Ці фактори актуалізують проблему удосконалення професійної підготовки фахівців юридичної сфери у контексті формування їх готовності до роботи у міжкультурному середовищі.

Закономірно, що заклади вищої освіти (ЗВО) у контексті сучасних викликів забезпечення ефективного формування міжкультурної компетентності здобувачів освіти постають перед необхідністю упровадження інноваційних освітніх технологій.

Аналіз досліджень. Аналіз опрацьованих нами літератури дозволяє дійти узагальнення, що в сучасних умовах дослідники дотримуються різноманітних підходів щодо визначення суті, складових та показників/критеріїв сформованості міжкультурної компетентності. Нам імponує аукова позиція дослідників, які трактують міжкультурну компетентність як: (1) провідну ідеологію соціальної політики, що лежить в основі забезпечення мирного співіснування та розвитку кран та їх громадян у міжкультурному середовищі (О. Пришляк [3], Н. Рабецька [5]); (2) як модель поведінки, що забезпечує засадничі положення мирного співіснування та розвитку людей у міжкультурному середовищі (О. Байбакова [1], Н. Бідюк [2], Н. Рабецька [5]). Нам особливо імponує науково ообгрунтована позиція дослідників стосовно того, що міжкультурну компетентність у сучасному світі доцільно розглядати як одну з ключових/провідних компетентностей кожної людини та необхідну передумову і умову її успішної життєдіяльності і виконання професійних функцій і завдань у міжкультурному середовищі (О. Пришляк [4]; О. Рембач [6]; А. Токарева [7]). Мівжікультурна компетентність майбутніх фахівців юридичної сфери трактується нами як складне інтегративне професійно зумовлене особистісне утворення, що включає знання про інші культури, цінності, установки та поведінкові моделі, необхідні для усішного виконання професійних функцій і завдань. Для майбутніх юристів професійна компетентність набуває специфічного змісту, зумовленого міжнародним правом, правами людини, правовою культурою та етикою професійної діяльності. Формування міжкультурної компетеності здобувачів освіти у ЗВО потребує застосування інноваційних педагогічних технологій, які б сприяли їх суб'єктній позиції у навчальному процесі та наближенню навчання до реальних умов професійної діяльності у міжкультурному середовищі.

Мета статті: порівняльний аналіз та визначення ефективності використання інноваційних технологій для формування мівжікультурної компетентності майбутніх фахівців юридичної сфери.

Виклад основного матеріалу. Аналіз теоретичних досліджень і практики професійної підготовки майбутніх юристів дає підстави вважати, що одними з з найбільш ефективних технологій формування міжкультурної компетентності здобувачів освіти є кейс-метод (Case Study), технологія моделювання професійних ситуацій (Simulation-based learning) і технологія проєктного навчання (Project-based learning).

Кейс-метод (Case Study) заслужив визнання визнання і набуває поширення тому що він сприяє залученню студентів до різнобічного

обговорення/аналізу реальних чи змодельованих ситуацій/випадків/правових конфліктів, що є типовими чи мають місце у юридичній практиці. Як свідчить аналіз досвіду професійної підготовки здобувачів освіти – майбутніх юристів, застосування кейс-методу сприяє розвитку у них прогонстичного мислення, здатності критично аналізувати правові ситуації/конфлікти, приймати професійно виважені, обґрунтовані юридичні рішення з урахуванням можливих викликів і ризиків міжкультурного контексту. У сучасних умовах необхідність сформованості міжкультурної компетентності набуває особливої актуальності при розгляді конфліктних ситуацій/справ, пов'язаних із захистом прав біженців, вимушено переміщених осіб і представників національних меншин.

Формуванню готовності майбутніх юристів до професійної діяльності у міжкультурному середовищі і в складі міжкультурної команди важливу роль відіграють технології моделювання професійних ситуацій (Simulation-based learning) - рольові ігри, судові дебати (moot court), переговорні симуляції, моделювання міжнародних дискусій, судових засідань, дебатів, методи мозкового штурму, «мозаїка», «снігової кулі», робота в групах/парах та аналіз культурних дилем. Власне названі технології дозволяють відтворювати реальні умови професійної діяльності та формувати у майбутніх юристів здатності працювати в міжкультурній команді з дотриманням етичних норм професійної і міжкультурної взаємодії.

Важливим інструментом формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців юридичної сфери у сучасних умовах є технологія проєктного навчання (Project-based learning), яка передбачає залучення здобувачів освіти до роботи у мультикультурних групах/командах з метою спільної роботи над вирішенням проблемних/конфліктних ситуацій міжнародного характеру чи актуальних практичних завдань. У сучасних умовах набули поширення проєкти, спрямовані на аналіз міжнародних правових кейсів, правових систем різних країн та особливостей їх функціонування, розробку рекомендацій/технологій/алгоритмів вирішення міжкультурних конфліктів.

Очевидним є той факт, що у сучасних умовах цифрові та онлайн-технології відкривають нові перспективи/можливості для формування міжкультурної компетентності здобувачів освіти. У зазначеному контексті особливої уваги заслуговують онлайн-курси міжнародних університетів, віртуальні академічні обміни здобувачами і викладачами, участь у міжнародних проєктах та вебінарах, численні платформи для міжкультурної комунікації.

Завдяки використанню цифрових та онлайн-технологій здобувачі освіти отримують унікальну можливість безпосередньо взаємодіяти з представниками інших культур, що значно сприяє їх умотивованості до формування міжкультурної компетентності та підвищує рівень їх міжкультурної обізнаності.

Практично в усіх ЗВО України та багатьох інших країн широкого поширення набули технології змішаного навчання (Blended Learning), які передбачають поєднання традиційного та онлайн-навчання. Завдяки онлайн-технологіям здобувачі освіти вже у процесі навчання у ЗВО отримують доступ до різноманітних культурних контекстів, що безумовно сприяє формуванню

навичок міжкультурної взаємодії та їх готовності до роботи у міжкультурному середовищі.

Закономірно, що ефективність упровадження інноваційних технологій залежить від створення у ЗВО відповідних організаційно-педагогічних умов: (1) формування умотивованості здобувачів освіти – майбутніх юристів до формування міжкультурної компетентності; (2) інтеграції міжкультурної складової у зміст юридичної освіти; (3) готовності викладачів ЗВО до упровадження інноваційних технологій; (4) створення міжкультурного освітнього середовища у ЗВО через забезпечення міжнародної академічної мобільності студентів і викладачів ЗВО.

Відзначаючи значний потенціал інноваційних технологій щодо формування міжкультурної компетентності майбутніх юристів у процесі їх професійної підготовки у ЗВО вважаємо за доцільне звернути увагу на провідні проблемні аспекти і виклики, що мають місце у досліджуваному процесі: обмеженість ресурсного забезпечення та відсутність системного підходу до формування міжкультурної компетентності здобувачів у ЗВО.

Висновки та напрями подальших досліджень. Формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців юридичної сфери є необхідною умовою їх успішної професійної діяльності в умовах глобалізованого світу. Аналіз теоретичних і практичних напрацювань щодо упровадження інноваційних технологій у практику формування міжкультурної компетентності майбутніх юристів у ЗВО свідчить що найбільш ефективними серед них є кейс-метод, імітаційне навчання, цифрові технології, проєктна діяльність та он-лайн навчання. Їх системне використання сприяє формуванню не лише знань і навичок, необхідних для роботи у міжкультурному середовищі, але й формуванню ціннісних орієнтацій, вкрай важливих для успішної міжкультурної взаємодії.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці системного підходу до формування міжкультурної компетентності здобувачів освіти – майбутніх юристів та розробці діагностичного інструментарію моніторингу досліджуваного процесу.

Список використаних джерел:

1. Байбакова О. Формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи у вищих навчальних закладах США: дис. ... канд. пед. наук. Ужгород, 2017.
2. Бідюк Н.М. Формування іншомовної професійної компетентності у студентів-іноземців в університетах Канади. *Наук. вісн. Чернів. ун-ту. Педагогіка та психологія*: зб. наук. пр. / Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2012. Вип. 617. С. 3–8.2.
3. Пришляк О. Ю. Формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій: теоретичний контекст: монографія / за наук. ред. В. П. Кравця. Тернопіль: Осадця Ю. В., 2021. 552 с.
4. Пришляк О. Ю. Концептуалізація моделі міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій. *Науковий вісник*

Ужгородського національного ун-ту. Сер.: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород, 2021. Вип. 1(48). С. 355-360.

5. Рабецька Н. Л. Формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціономічної сфери у професійній підготовці: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.0004/ ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2018. 20 с.

6. Рембач О. О. Формування міжкультурної компетентності майбутніх правознавців у процесі іншомовної підготовки. *Університетські наукові записки*. ХНУ, 2017. №63. С. 387-400.

7. Токарева А. В. Формування міжкультурної компетентності у майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності засобами інтерактивних технологій: автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04 / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2013. 20 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

1. **Анголенко Валентина Володимирівна** - кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.
2. **Асламова Наталія Анатоліївна** - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.
3. **Бабіч Олександра Сергіївна** - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.
4. **Бейба Діана Романівна** - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності «Англійська мова та зарубіжні література» Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.
5. **Белаш Яна Юріївна** – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.
6. **Белоліпцева Олена Василівна** - кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.
7. **Березан Валентина Ігорівна** - докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.
8. **Біланенко Аліна Сергіївна** - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
9. **Білозерова Маріанна Вікторівна** - докторка філософії, доцентка, старша викладачка кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.
10. **Борозенець Олена Миколаївна** - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.
11. **Василюк Тамара Григорівна** - кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціології та соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету.
12. **Верещака Олександр Володимирович** - здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.
13. **Власенко Карина Патівна** - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

14. Волкова Катерина Сергіївна - кандидатка педагогічних наук, доцентка, завідувачка кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської міської ради.

15. Галушко Вадим Юрійович – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності С4 «Психологія» Навчально-наукового інституту педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка.

16. Гончаренко Олена Володимирівна - кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка.

17. Гороховська Наталя Михайлівна – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 016 «Спеціальна освіта» Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

18. Дейнеко Вікторія В'ячеславівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Криворізького державного педагогічного університету.

19. Демідова Христина Олександрівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

20. Денисенко Діана Сергіївна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Сумського державного університету.

21. Дерей Владислава Анатоліївна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

22. Дьяченко Надія Намівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

23. Єгоркіна Дар'я Миколаївна - викладачка кафедри іноземних мов Українського державного університету залізничного транспорту.

24. Єлецька Аліна Сергіївна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

25. Єсіна Наталія Олександрівна – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

26. Зеленьяк Наталія Миколаївна - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

27. Злидень Ольга Петрівна - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

28. Золотарьов Андрій Валерійович - здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

29. Кабусь Наталя Дмитрівна - докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

30. Кайда Віта Вікторівна - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

31. Кальмук Діана Назаріївна - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

32. Кисла Дар'я Романівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.

33. Кізер Богдана Володимирівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.

34. Ковальова Надія Миколаївна - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка.

35. Ковженко Дар'я Євгенівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

36. Коженкова Юлія Юріївна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

37. Козак Сергій Іванович – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

38. Колодій Інна Володимирівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності «Спеціальна освіта (Логопедія)» Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

39. Кононенко Лілія Володимирівна - кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.

40. Корнієнко Анна Іванівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності С4 «Психологія» Навчально-наукового інституту педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка.

41. Король Сергій Миколайович - кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету.

42. Костик Тетяна Володимирівна – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

43. Костіна Валентина Вікторівна - докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

44. Котенко Олександр Олександрович - кандидат економічних наук, доцент, старший викладач кафедри психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету.

45. Котломанітова Галина Олександрівна – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.

46. Краснова Валерія Олегівна – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Криворізького державного педагогічного університету.

47. Криворучко Ольга Миколаївна - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

48. Криничанська Ольга Петрівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

49. Кулик Карина Валеріївна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

50. Купенко Олена Володимирівна - докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету.

51. Куц Данило Олександрович - здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Сумського державного університету.

52. Лещенко Євгенія Валеріївна - здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської міської ради.

53. Літвінова Альона Олександрівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Сумського державного університету.

54. Макар Людмила Михайлівна - кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

55. Малишко Ольга Сергіївна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

56. Менчік Олена Миколаївна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

57. Милокостова Ганна Станіславівна - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

58. Миненок Анна Сергіївна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.

59. Мирошніченко Тетяна Юліанівна – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

60. Мілевська Олена Анатоліївна - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

61. Мірошніченко Ірина Олександрівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

62. Міхєєва Юлія Анатоліївна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.

63. Міщенкова Ліліана Артурівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

64. Надточій Карина Юріївна - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

65. Невесела Анастасія Валеріївна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності» Сумського державного університету.

66. Нікіфоров Борис Олегович - здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

67. Новак Інна Михайлівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

68. Овчаренко Вікторія Олександрівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

69. Олійник Ірина Олексіївна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка.

70. Омеліна Єлизавета Артемівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

71. Омелюх Анастасія Володимирівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Відокремленого структурного підрозділу «Роменський фаховий коледж Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана».

72. Оріхівська Анна Андріївна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

73. Осика Юлія Юріївна – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності «І10 Соціальна робота та консультування» Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут».

74. Отич Михайло Сергійович – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Сумського державного університету.

75. Павленко Марія В'ячеславівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

76. Павлова Дар'я Андріївна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

77. Панфілов Юрій Іванович - кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри ППУСС Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут».

78. Пасічник Олександра Олександрівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

79. Півень Світлана Миколаївна - кандидатка ветеринарних наук, доцентка, старша викладачка кафедри психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету.

80. Півньова Тетяна Михайлівна - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

81. Піддубна Ольга Богданівна – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 016 «Спеціальна освіта. Логопедія» Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

82. Повалій Тетяна Леонідівна - кандидатка педагогічних наук, доцентка, старша викладачка кафедри психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету.

83. Поліщук Віра Аркадіївна - докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

84. Потіхенська Олена Вікторівна – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

85. Пришляк Володимир Іванович - кандидат медичних наук, старший викладач кафедри психології та соціальної роботи Західноукраїнського національного університету.

86. Пухно Світлана Валеріївна - кандидатка психологічних наук, доцентка, доцентка кафедри психології Навчально-наукового інституту педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка.

87. Рассказова Ольга Ігорівна - докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

88. Рєзнік Ольга Вікторівна - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

89. Романова Інна Анатоліївна - докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

90. Ромашко Світлана Олександрівна - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка.

91. Ручко Людмила Миколаївна - заступник директора з навчальної роботи Відокремленого структурного підрозділу «Роменський фаховий коледж Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана».

92. Рябоконт Тетяна Михайлівна - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

93. Рязанова Наталя Василівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

94. Сабурова Лілія Миколаївна - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

95. Сайко Наталія Олександрівна - докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка.

96. Сайчук Юлія Анатоліївна - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності ІІ0 «Соціальна робота та консультування» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

97. Сапелкіна Оксана Володимирівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

98. Свинаренко Алла Євгенівна - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності ІІ0 «Соціальна робота та консультування» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

99. Семенов Володимир Львович - здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності ІІ0 «Соціальна робота та консультування» Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

100. Семенчук Анастасія Костянтинівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.

101. Сердюченко Рада Костянтинівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

102. Слюсаренко Діана Сергіївна – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності ІІ0 «Соціальна робота та консультування» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

103. Смеречак Леся Іванівна - кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

104. Соколова Олена Юріївна - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності ІІ0 «Соціальна робота та консультування» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

105. Стрижак Аліна Володимирівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Криворізького державного педагогічного університету.

106. Стрижак Наталія Володимирівна - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності ІІ0 «Соціальна робота та консультування» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

107. Теслюк Катерина Романівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Сумського державного університету.

108. Ткаченко Анастасія Володимирівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

109. Туляков Олег Олегович - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету.

110. Турченко Дарія Володимирівна – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності С4 «Психологія» Навчально-наукового інституту педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка.

111. Узун Тамара Іванівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка.

112. Улізько Марина Михайлівна - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка.

113. Філатова Вікторія Костянтинівна - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

114. Харитонova Марія Олексіївна – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

115. Харченко Євген Юрійович - здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

116. Хмелик Анна Сергіївна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Відокремленого структурного підрозділу «Роменський фаховий коледж Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана».

117. Храмова Юлія Ігорівна – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

118. Цімейко Софія Андріївна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

119. Чорняк Богдан Романович - здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності А1 «Освітні науки, спеціалізація «Інклюзивна освіта» Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

120. Чуприк Наталія Сергіївна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка.

121. Шайнюк Анастасія Ярославівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 016 «Спеціальна освіта. Логопедія» Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

122. Шевчун Поліна Валеріївна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Сумського державного університету.

123. Шелекет Людмила Олександрівна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

124. Шеплякова Ірина Олександрівна – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

125. Шимко Ія Миколаївна – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціології та соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету.

126. Шнайдер Ольга Віталіївна - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

127. Юдіна Людмила Іванівна – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності «Спеціальна освіта (Логопедія)» Тернопільського педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

128. Ягубова Світлана Сергіївна - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності ІІ0 «Соціальна робота та консультування» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

129. Янчишин Володимир Йосипович - здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Наукове видання

**МАТЕРІАЛИ
всеукраїнської науково-практичної
конференції здобувачів вищої освіти**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕНЬ
У ГАЛУЗІ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І
СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

**14 травня 2026 р.
(електронне видання)**

**Кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки
ХНПУ імені Г.С. Сковороди**

***Відповідальність за зміст матеріалів, достовірність викладених
фактів та дотримання вимог академічної доброчесності несуть автори***

Відповідальний за випуск – І.А. Романова

Комп'ютерна верстка – М.О. Штанько

Ум. друк. арк. 21,82. Електронне видання.

**Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
вул. Алчевських, 29, м. Харків, 61002**